МІНІСТЕРСТВО ОБОРОНИ УКРАЇНИ

В. І. АЛЕЩЕНКО

ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МИРОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

МОНОГРАФІЯ

Харків

2008

ББК 68.4 (4 Укр) 3
УДК 159.923.33:355.48 “ХХ” 0.3
А 49

Алещенко В.І.
Психологічне забезпечення миротворчої діяльності військовослужбовців Збройних Сил України. Монографія. – Харків, ХУПС. – 2008. – 238 с.

В монографії розкриваються основні етапи становлення теорії і практики психологічного забезпечення, показано його роль та місце в ході виконання завдань у миротворчих умовах. З’ясовано психологічні особливості професійної діяльності миротворців, шляхи психічної адаптації до екстремальних ситуацій миротворчої місії, вплив індивідуально-психологічних властивостей військовослужбовців на успішність виконання миротворчих завдань. Розроблено концептуальні основи психологічного забезпечення миротворчої діяльності.

Монографія призначена для науково-педагогічних та наукових працівників, ад’юнктів, слухачів вищих військових навчальних закладів Збройних Сил, інших військових формувань України, військових психологів, офіцерів з виховної та соціально-психологічної роботи Збройних Сил України.

Рецензенти:

Сафін О.Д. – доктор психологічних наук, професор
Клименко В.В. – доктор психологічних наук, професор

ББК 68.4 (4 Укр) 3

© В.І.Алещенко, 2008

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА…… 6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ БОЙОВИХ ЗАВДАНЬ МИРОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ..... 8
1.1. Розвиток теорії і практики психологічного забезпечення миротворчої діяльності в Україні та зарубіжних державах…….. 8
1.1.1. Етапи становлення теорії і практики психологічного забезпечення бойової діяльності..... 12
1.1.2. Розвиток психологічного забезпечення в арміях провідних держав світу..... 19
1.2. Психологічні особливості професійної діяльності військовослужбовців в умовах миротворчої місії..... 23
1.3. Аналіз професійної діяльності миротворчих підрозділів в сучасних умовах..... 30
1.4. Виникнення стресових розладів у зв'язку з професійною діяльністю військовослужбовців у складі миротворчого контингенту 40
РОЗДІЛ 2. ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДГОТОВКИ ТА ДІЙ ЧАСТИН (ПІДРОЗДІЛІВ) В УМОВАХ МИРОТВОРЧОЇ МІСІЇ. 46
2.1. Психологічні особливості та умови професійної діяльності військовослужбовців миротворчих підрозділів.....….. 46
2.2. Психічна адаптація військовослужбовців до екстремальних ситуацій миротворчої місії……... 52
2.3. Ретроспективний аналіз миротворчої діяльності Збройних Сил України……... 59
2.4. Морально-психологічне забезпечення в період підготовки миротворчого контингенту до участі у миротворчій операції…….. 61
2.5. Методика роботи відділу виховної та соціально-психологічної роботи щодо організації управління та взаємодії з питань морально-психологічного забезпечення під час проведення миротворчої діяльності…… 69
2.6. Класифікація психологічних операцій: мета та основні завдання. 78
РОЗДІЛ 3. МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ МИРОТВОРЧИХ ПІДРОЗДІЛІВ…… 95

3.1. Методологія та методи дослідження психологічного забезпечення функціонування миротворчих підрозділів у бойових умовах…… 95
3.2. Сутність і зміст психологічного потенціалу учасників бойових дій…… 113
3.3. Психологічне забезпечення як технологія управління психологічним потенціалом військовослужбовців аеромобільних військ у миротворчих місіях.....…….... 126
РОЗДІЛ 4. ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ МИРОТВОРЧОЇ МІСІЇ……. 134
4.1. Психологічне забезпечення діяльності військовослужбовців на первинному етапі служби в складі миротворчого контингенту……... 134
4.2. Психологічна стійкість до негативного впливу на військовослужбовців стресогенних чинників, характерних для миротворчої місії……... 139
4.2.1. Вплив індивідуально-психологічних особливостей військово-службовців на виконання миротворчих завдань…… 147
4.2.2. Ціннісно-мотиваційні компоненти діяльності миротворців….. 161
4.3. Психологічна підготовленість миротворців до діяльності в особливим умовах…….. 168
РОЗДІЛ 5. УЗАГАЛЬНЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ОСНОВИ ЗДІЙСНЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ СУХОПУТНИХ ВІЙСЬК У МИРОТВОРЧИХ ОПЕРАЦІЯХ……... 182
5.1. Аналіз психологічних механізмів функціонування та розвитку психологічної підготовленості військовослужбовців миротворчих контингентів……... 182
5.2. Концептуальна схема психологічного забезпечення миротворчої діяльності…… 210
5.3. Організаційні основи здійснення психологічного забезпечення миротворчої діяльності……. 248
ЛІТЕРАТУРА……. 270
ДОДАТКИ…….. 288

ПЕРЕДМОВА

Формування теорії та практики психологічного забезпечення миротворчої діяльності – об'єктивний процес і закономірний результат розвитку військової психологічної науки. Однак, для того щоб наукове знання втілилося в армійську практику, стало елементом військової діяльності, воно повинне створити специфічний механізм такого переходу – технологію. На базі останніх розробляється сукупність технологічних засобів, форм, методів і способів їхнього використання (М.С.Корольчук, В.І.Алещенко, В.В.Стасюк).

Психологічне забезпечення миротворчої діяльності виступає в ролі технології впровадження напрацювань психологічної науки в практику життєдіяльності миротворчих частин і підрозділів. Його актуальність обумовлена низкою об'єктивних обставин, до яких слід віднести: по-перше, ускладнення й активізацію системи світового силового протистояння, що проявляється в характері політичних, економічних та соціальних процесів; по-друге, досвід участі українських і іноземних військ у військових подіях останнього часу переконливо підтверджує той факт, що без системи всебічного, організованого на єдиних методологічних і організаційних принципах психологічного забезпечення, яке пронизує військову діяльність на всіх її етапах, вкрай складно досягти високої бойової активності військовослужбовців і ефективного вирішення ними завдань миротворчості; по-третє, практичне будівництво даного, порівняно нового виду забезпечення військової діяльності вимагає активного наукового дослідження його складових; по-четверте, багаторічний досвід психологічного забезпечення різних видів практики показує, що воно є ефективним засобом вирішення багатьох соціальних і психологічних проблем. Тому його ігнорування, або невикористання в інтересах оптимізації військової діяльності сьогодні навряд чи може бути виправдано.

Останнім часом кількість наукових публікацій, присвячених

психологічному аналізу різних аспектів миротворчої діяльності, має тенденцію до зростання (О.Г.Караяні, Е.П.Утлік, О.О.Теличкін, В.В.Стасюк, В.М.Невмержицький, О.Ф.Хміляр, В.І.Алещенко). Разом з тим слід констатувати, що питання психологічного забезпечення миротворчої діяльності поки що знаходяться у воєнній психологічній науці не на належному рівні. В даний час немає значимих наукових праць, які б давали комплексний аналіз проблем психологічного забезпечення миротворчості й були б здатні виступити в якості теоретичної і методологічної основи для її практичної організації і здійснення. Внаслідок цього ефективність конкретних рекомендацій, пропонованих військовими вченими для вирішення психологічних проблем миротворчої діяльності, не завжди дозволяє органам військового управління приймати науково-обґрунтовані, компетентні з психологічної точки зору рішення. Зробити це можливо лише на основі цілісних теоретичних поглядів й єдиної технологічної схеми здійснення психологічного забезпечення діяльності військовослужбовців у бойовій обстановці (М.І.Д'яченко, П.О.Корчемний, В.В.Сисоєв, М.Ф.Феденко, М.С.Корольчук, В.В.Стасюк, П.П.Криворучко).

Виходячи з аналізу науково-теоретичних джерел за визначеною проблематикою та результатів професійної діяльності миротворців ЗС України ми з'ясували, що психологічне забезпечення діяльності військовослужбовців-миротворців потребує подальшого розвитку та вдосконалення. Існує необхідність уточнення індивідуально-психологічних особливостей, що детермінують поведінку військовослужбовців в особливих умовах діяльності.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ БОЙОВИХ ЗАВДАНЬ МИРОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Розвиток теорії і практики психологічного забезпечення миротворчої діяльності в Україні та зарубіжних державах

Зразу відзначимо, що проблема психологічного забезпечення (ПсЗ) діяльності взагалі й миротворчої діяльності військовослужбовців зокрема нині ще недостатньо розроблена як в теоретико-методологічному, так і в практично-впроваджувальному аспектах. Навіть зміст поняття психологічного забезпечення діяльності не є сталим. Здебільшого його розуміють як систему заходів, спрямованих на збільшення ефективності та надійності діяльності за рахунок контролю, прогнозування та корекції стану людини [51].

Роль та значення психологічного забезпечення кожного виду людської діяльності визначаються найважливішою функцією психологічної науки – служити потребам людей, їх суспільній практиці. Вся історія розвитку психології – це рух від пізнання законів функціонування духовного світу особистості до їх практичного використання в інтересах як самої особистості, так і суспільства загалом [183].

Тенденції до посилення практичної спрямованості в психологічній науці виразно сформувались на рубежі XIX-XX століть: чим більшими знаннями про людину та засобами їх одержання володіла психологія, тим природніше проявлялась потреба в єднанні здобутих знань, їх логічній організації відповідно до специфіки завдань, що вирішувались [59]. Саме в цей час назріла соціальна потреба у перетворенні психології в науку, яка б розв’язувала актуальні проблеми суспільної діяльності людини.

Ідея ПсЗ різних видів діяльності виходить з праць “психотехніків”, які

відносяться до початку ХХ ст. Сам термін “психотехніка” був введений у науковий обіг У.Штерном для визначення будь-якої практики впливу на психіку людини та управління нею. Пізніше Г.Мюнстерберг назвав психотехнікою всю сукупність ідей про практичне застосування психології до завдань оптимізації функціонування та розвитку соціокультурних явищ. В його працях вперше виразно ставиться питання використання висновків психологічної науки в конкретній практичній діяльності. Вчений підкреслює необхідність професійно-психологічного відбору (ППВ), визначає способи психологічного впливу на людей в інтересах вирішення практичних завдань, ставить питання про характер використання психологічних знань для вирішення проблем власне психологічної науки, а також інших прикладних завдань. У зв’язку з цим ним розробляються такі способи психологічного впливу з метою підвищення ефективності соціального функціонування людей як спонукання, навіювання, застереження, наслідування та інші. Важливим вкладом Г.Мюнстерберга слід також вважати виділення форм та факторів прямого і опосередкованого впливу на людину, визначення особливостей короткочасного та тривалого впливу на неї [154].

Окремі методологічні положення психотехніки, надмірна орієнтованість на певні методи, зрештою, призвели до негативного ставлення до неї в середині 30-х років ХХ сторіччя, зокрема з боку офіційної радянської психології. Разом з цим, з психологічної науки надовго було вилучене навіть прагнення практично використовувати її рекомендації при організації різних видів діяльності.

Проблема ПсЗ з новою гостротою знову постала лише на рубежі 70-80 рр. У цей час у різних галузях вітчизняної психології майже одночасно виникає розуміння необхідності всебічного і комплексного застосування її висновків та рекомендацій в суспільній практиці. Адже включення психологічної науки безпосередньо у вирішення практичних завдань ставало важливою умовою росту продуктивності праці, поліпшення її якості, підвищення ефективності виробництва та управління, вдосконалення

існуючих суспільних відносин [12, 23, 116, 119, 120, 154].

До питань психологічного забезпечення починають звертатися різні автори. Інтенсивно аналізуються можливості психологічного забезпечення професійної діяльності. Тон тут задають психологи санкт-петербурзької психологічної школи. А.А.Крилов [118, 119] показує, що психологічне забезпечення діяльності являє собою взаємодію психологічної науки з практичною діяльністю, яка спрямована на підвищення ефективності та якості праці. Головне – найбільш повне і комплексне врахування людського фактора. Для цього, на його думку, необхідно дотримуватися щонайменше двох умов. *По-перше*, проведення психологічних досліджень і використання їх результатів в організації діяльності. *По-друге,* практичне використання результатів даних досліджень не лише психологами, але й керівниками, педагогами, вихователями й іншими фахівцями. Основними складовими психологічного забезпечення професійної діяльності тут виступають: а) вивчення особливостей колективної та індивідуальної діяльності; б) вивчення людини як суб'єкта професійної діяльності; в) профвідбір, профадаптація, контроль успішної діяльності і психічних станів.

Г.С.Нікіфоров [91, 117] обґрунтовує саму необхідність психологічного забезпечення професійної діяльності, відзначаючи при цьому те, що спочатку психологія немов би вчилася вирішувати кожне зі своїх практичних завдань порізно, створюючи необхідну методичну базу, осмислюючи теоретичні підходи і фактичний матеріал. Сьогодні ж у сфері практичної психології "усе більш відчувається необхідність в інтегруванні цих знань у рамках методології психологічного забезпечення професійної діяльності" [117, с. 24]. Розглядаючи психологічне забезпечення відносно професійної діяльності, Г.С.Нікіфоров вважає, що воно повинне здійснюватися в рамках таких "взаємозалежних, розподілених за часом і послідовно змінюючих одна одну великих психологічних проблем, як професійне самовизначення, професійна підготовка, професійна адаптація, підвищення професійної кваліфікації, адаптація до нових умов життєдіяльності" [117, с. 57].

Г.В.Суходольський [156], досліджуючи ефективність інженерно-психологічного забезпечення, акцентував увагу на необхідності обліку особливостей людської психіки при розробленні, створенні, впровадженні й експлуатації нової техніки і технологій. На його думку, це означає активне пристосування властивостей і параметрів техніки і технологій до біологічних, психологічних, соціальних властивостей людей, що взаємодіють чи будуть взаємодіяти з новою технікою.

А.І.Нафтульєв, А.М.Парачев [88], виявляючи психологічні закономірності і механізми включення людини в комп'ютерні системи, підкреслюють важливість психологічної підготовки фахівців, адекватну професійним завданням, що дозволяє в потрібний момент розкрити свій психологічний потенціал і створити позитивну мотивацію діяльності.

М.М.Обухов і М.С.Кодеїну [114] спробували обґрунтувати сутність і зміст психологічного забезпечення навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі. На їх думку, основу такого забезпечення складає професійна діяльність психолога.

С.А.Липатов [71], досліджуючи проблему психологічного забезпечення організаційного розвитку, виділяє дві основні складові цієї діяльності: психологічний опис стану об'єкта і вплив на нього з метою зміни й оптимізації. На його думку, *психологічне забезпечення* вимагає системного підходу, організації діяльності психологів на різних рівнях: окремої особистості, первинного колективу, міжгрупової взаємодії, всієї організації в цілому.

Отже, всі спроби розробки наукового розуміння питань практичного використання висновків психології у цей період можна умовно об'єднати в декілька груп: 1) з метою оптимізації конкретних видів діяльності [23, 91, 120, 121, 168]; 2) в інтересах здійснення стратегічних, істотних змін у життєдіяльності людей [117, 124]; 3) з метою вирішення оперативних, часткових проблем [27, 87]. Особливо активно при цьому досліджуються різноманітні питання ПсЗ професійної (трудової), спортивної діяльності,

навчально-виховного процесу в системі закладів освіти [23, 137, 147, 173].

Основними складовими ПсЗ різних видів професійної діяльності на той час виступали: а) дослідження колективної та індивідуальної поведінки, її психологічне проектування з урахуванням соціально-психологічних рекомендацій; б) вивчення людини як суб'єкту діяльності й формування необхідних психофізіологічних систем з метою професійної орієнтації; в) розробка методів і принципів вдосконалення професійної підготовки особистості [1, 21, 91, 96, 168].

1.1.1. Етапи становлення теорії і практики психологічного забезпечення бойової діяльності

Історія становлення і розвитку теорії і практики психологічного забезпечення нараховує більше ста років. *Перший* її етап (кінець XIX ст. – середина 30-х рр. XX ст.) характеризується значним посиленням уваги військових вчених, медичних фахівців до проблем психології діяльності в бойових умовах, появою систематизованих уявлень про шляхи використання знань психології у воєнній сфері. Найбільш вагомими військово-психологічними ідеями даного етапу стали положення щодо сукупності факторів, які визначають активність військовослужбовців на полі бою, про необхідність їхньої психологічної підготовки (ПП) до бойових дій, про шляхи і способи лікування військовослужбовців з різного роду бойовими психічними травмами (БПТ) [7, 28, 31, 35, 176].

Пріоритетність психологічної складової бойових дій починає ґрунтуватися на уявленнях про те, що критерії перемоги або поразки в ході ведення бойових дій – це феномени сугубо психологічні [34]. Виходячи з цього положення, військовими психологами робляться висновки про наявність можливості використання на практиці психологічних засобів для досягнення перемоги над противником. Це, на їх думку, є центральним завданням воєнно-психологічної науки, яка покликана забезпечити реалізацію нагальних потреб армії. Для цього необхідне спеціальне

психологічне обґрунтування бойових рішень, існуючої тактики дій військ, психологічної підготовки особового складу до майбутньої бойової діяльності, психологічної допомоги (ПД) військовослужбовцям у подоланні психотравмуючих факторів бойової обстановки [31, 169, 176].

В якості одного з найбільш важливих завдань становлення психологічного забезпечення цього періоду вважалося виявлення основних психологічних детермінант бойової активності людини, умов її досягнення й підтримки на належному рівні. Обґрунтовується необхідність врахування соціально-психологічних факторів бойової активності людини. Найбільш значущими з них вважались ступінь популярності чи непопулярності війни серед населення, ставлення народу до армії, територіальні особливості ведення війн тощо [7, 20, 40].

У працях військових психологів знаходить своє відображення розуміння впливу різних тактичних форм застосування військ на психологічну сторону їх бойової діяльності. Найбільш важливими з них вважались: а) особливості видів бойових дій; б) їх успішність; в) види зброї та бойової техніки, які застосовувалися [154]. Окрім того, військові дослідники цього періоду звертають увагу на необхідність виділення індивідуально-психологічних і психофізіологічних факторів бойової діяльності. До них вони відносили психологічну спрямованість особового складу, наявність досвіду ведення бойових дій, розвиток відповідних когнітивних якостей, нервово-психічної стійкості тощо [20, 31, 176].

Із вищесказаного можемо зробити висновок, що факторами суб’єктів бойової активності можна управляти й одним з найбільш ефективних способів при цьому повинна вважатися ПП військ. У самому змісті ПП виокремлюються такі значимі елементи як: а) формування в особового складу адекватних почуттів, емоцій [1, 16, 35]; б) правдиве інформування військовослужбовців щодо майбутньої бойової діяльності [154]; в) виховання у військовослужбовців волі, психологічної переваги над противником [148]; г) прищеплення їм бойових навичок [179]; д) формування у них зневаги до

небезпеки, духовної стійкості [31, 34, 135]; е) пошук засобів боротьби із негативними, психотравмуючими чинниками бою [142, 154, 179].

Принциповим успіхом першого етапу розвитку теорії і практики ПсЗ стала розробка засобів і прийомів надання ПД військовослужбовцям, що приймали участь у бойових діях. Вже під час російсько-японської війни 1904-1905 рр. вперше поблизу лінії фронту була розгорнута мережа установ, укомплектованих психіатрами, психоневрологами, що були покликані діагностувати й усувати наслідки бойового шоку у військовослужбовців, а також евакуйовувати їх із зони бойових дій. У подальшому даний алгоритм надання ПД був прийнятий за основу у ЗС Великобританії, США та інших держав, а досвід його застосування допоміг сформулювати її основні принципи: 1) лікування бойових психічних розладів у безпосередній близькості від лінії фронту; 2) максимально стислі терміни надання психологічної допомоги; 3) ставлення до військовослужбовців, які отримали БПТ, як до осіб, що лише тимчасово втратили свою боєздатність [31, 142, 176].

У цей же період зроблена спроба системного аналізу можливостей здійснення ПсЗ у бойовій обстановці. В якості головних напрямків розвитку ПсЗ визначались: а) вироблення способів якнайкращого використання зброї та бойової техніки при виникненні негативних психічних станів (ПС), засобів боротьби з ними; б) розроблення рекомендацій щодо забезпечення необхідних тактичних форм застосування військ; в) вироблення способів мінімізації впливу негативних факторів бою на особовий склад; г) надання рекомендацій з питань проведення ППВ військовослужбовців [154].

Отже, в рамках першого етапу розвитку теорії і практики ПсЗ бойової діяльності визначились та були частково перевірені на практиці важливі положення щодо форм і методів застосування психологічних знань в умовах підготовки і ведення бойових дій. Вироблені в цей період уявлення про психологічні фактори війни, детермінанти бойової активності, накопичений досвід ПД, ПП військовослужбовців є цінними в теоретичному та

практичному відношеннях для побудови науково-обґрунтованої концепції ПсЗ різних видів бойової діяльності особового складу збройних сил сучасності [154].

На *другому* етапі (кінець 30-х – початок 60-х рр. XX ст.) свого розвитку, особливо в початковий період, питання теорії і практики ПсЗ дій військовослужбовців у бойовій обстановці вирішувались менш продуктивно. Причиною тому стала недооцінка керівництвом країни ролі психологічного забезпечення в питанні зміцнення воєнної безпеки держави й бойової діяльності її збройних сил. Праці вітчизняних військових психологів часто публікувались з великим запізненням й обмеженим тиражем [3, 47, 49, 133, 169]. Безліч питань військової психології, таких як формування психологічних передумов бойової активності військовослужбовців, проблеми ПП, ПД, залишалися без належної уваги. Окрім того, більша частина цих робіт носила сугубо теоретичний характер і не дійшла до широкого загалу армійської громадськості [134].

У подальшому, на даному етапі становлення починають виокремлюватися три основних напрями ПсЗ бойових дій: 1) психофізіологічний, 2) військово-психологічний і 3) спеціальний.

Психофізіологічний напрям включав розробку теоретичних і практичних питань військової розвідки, протиповітряної оборони, підвищення чутливості органів чуттів, прискорення їх адаптації, розвиток окоміру та інше [49, 124]. Він орієнтувався, головним чином, на відновлення у військовослужбовців порушених психічних функцій, що виникали внаслідок поранень. У рамках цього напряму були організовані спеціальні реабілітаційні шпиталі, які робили спробу здійснювати практичну діяльність з надання ПД та психологічної реабілітації (ПР) військовослужбовців.

Військово-психологічний напрям ПсЗ являв собою сукупність психологічних прийомів і способів підготовки військ, заснованих на певних психологічних знаннях й практичному досвіді командирів і політпрацівників. Ними, зокрема, здійснювались такі види ПП, як роз’яснення прийомів

ефективних дій в умовах використання противником різних бойових засобів, вивчення їх тактико-технічних характеристик, “обкатка” танками і “обліт” літаками [7, 179].

Спеціальний напрям ПсЗ виразився у вигляді пропаганди, що здійснювалася серед військ і населення противника. Вона спрямовувалась на викриття загарбницького характеру війни з боку фашистської Німеччини та країн її сателітів; висвітлення протиріч, що існують між основними класами і соціальними групами цих держав; заклик і спонукання солдат та офіцерів військ противника до здачі в полон [3, 7, 134].

У післявоєнні роки головними напрямками розвитку ПсЗ стало теоретичне осмислення психологічних аспектів бойового досвіду, набутого у роки Другої світової війни й розробка на цій основі шляхів удосконалення бойової та політичної підготовки військ. Наукові праці цих років зосереджувались, головним чином, на забезпеченні високого рівня мотивації військовослужбовців, формуванні у них високих морально-бойових, професійних якостей [7, 35, 47, 181]. Внаслідок цього в другій половині зазначеного етапу військовим психологам вдалося чимало зробити для розвитку теорії і практики ПсЗ бойової діяльності, створити базу для підготовки та бойового застосування ЗС з урахуванням закономірностей функціонування та розвитку індивідуальної і групової психіки військовослужбовців.

У ході *третього* етапу (початок 60-х – середина 80-х рр. XX ст.) питання використання досягнень психологічної науки у воєнній практиці вирішувались переважно через розробку і формування багатофакторної системи ПП військовослужбовців до бойових дій. За вказаний період з різних аспектів ПП військовослужбовців захищено 8 докторських і біля 20 кандидатських дисертацій, підготовлено більше 70 монографій, підручників та навчальних посібників, опубліковано біля 400 статей у періодичній пресі. У центрі уваги дослідників перебували питання дослідження закономірностей функціонування психіки особового складу в бойових

умовах, способів ефективного управління нею, попередження розвитку негативних ПС, відновлення психологічного потенціалу військовослужбовців після закінчення бойової діяльності [1, 6, 17, 39, 50, 54, 55, 90, 112, 155, 168].

Важливим досягненням у вирішенні практичних питань психологічного забезпечення бойових дій став вихід у світ в 1972 році "Рекомендацій з психологічної підготовки особового складу Сухопутних військ" [128]. У них уперше систематизуються та визначаються основні цілі, завдання та методи ПП, що стало по суті першою спробою представити теоретичні психологічні знання у формі конкретних технологій вирішення практичних проблем бойової діяльності військовослужбовців. У той же час розроблені рекомендації, як і досвід ПсЗ, що був накопичений у роки Великої Вітчизняної війни та в процесі виконання радянськими військами бойових завдань в Афганістані, на практиці використовувались недостатньо.

Таким чином можемо відмітити, що третій етап розвитку теорії й практики ПсЗ дозволив досягти важливих теоретичних результатів, вирішити окремі питання створення відповідних прикладних технологій, накопичити досвід практичної розбудови системи ПП військ. Негативним моментом залишалось те, що у розвитку концептуальних засад теорії та практики ПсЗ фактично не приділялось уваги питанням безпосереднього психологічного супроводження бойових дій, проблемам психологічної допомоги та соціально-психологічної реабілітації військовослужбовців.

Четвертий етап у розвитку теорії й практики ПсЗ (розпочався приблизно з середини 80-х рр. XX ст.) показав, що бойова діяльність військовослужбовців має гостру потребу не лише в ПП останніх, але й у вирішенні інших завдань психологічної роботи: а) психологічної допомоги; б) психологічної реабілітації; в) психологічної корекції. Специфіка четвертого етапу полягає в тому, що зусилля військових психологів і практиків починають усе більше розповсюджуватися на вирішення проблем комплексного ПсЗ усіх елементів і аспектів військової діяльності [5, 13, 15, 29, 36, 152].

У працях вітчизняних авторів на початку цього етапу здійснено серйозні кроки щодо формування основних напрямів теорії та практики ПсЗ військової діяльності. Один із них представлений діяльністю військових вчених і практиків, що займалися питаннями ПсЗ достатньо вузьких специфічних питань. Серед них питання оптимізації професійної діяльності різних категорій військових спеціалістів, питання забезпечення безпеки польотів, вирішення нагальних питань армійської практики, не пов'язаної безпосередньо з бойовими діями військовослужбовців [24, 25, 101, 102, 155].

Представники іншого напряму [37, 38, 46, 77, 83, 84, 95, 111, 125, 150] свою основну увагу фіксували, головним чином, на питаннях ПсЗ бойової діяльності. При цьому воно трактувалося як елемент більш широкої системи впливу на психіку військовослужбовців та їх поведінку – системи морально-психологічного забезпечення життєдіяльності і застосування військ (сил).

ПсЗ бойових дій розглядалося даними авторами як сукупність заходів, що проводяться у бойовій обстановці та спрямовані на формування у військовослужбовців необхідних мотивів, установок на ведення активних бойових дій, зміцнення їх психологічної стійкості, попередження й подолання негативних психологічних явищ. Психологічне забезпечення в якості головних складових включає до себе: 1) з'ясування психологічних особливостей виконання поставлених бойових завдань, характер і умови майбутньої діяльності; 2) вивчення й оцінку морально-психологічного стану своїх військ; 3) планування й проведення заходів з ПП особового складу перед виконанням бойових завдань; 4) попередження й запобігання можливих негативних психологічних явищ у бойовій обстановці (напруги, страху, паніки); 5) здійснення заходів з відновлення психічної стійкості й боєздатності особового складу; 6) нейтралізацію психологічного впливу противника [12, 17, 108, 154, 168, 179].

Із розвитком України як незалежної, самостійної держави починає активно формуватися українська воєнна психологічна наука, однією з головних проблем якої стає дослідження питань теорії та практики ПсЗ

різних сторін життєдіяльності військовослужбовців.

До найбільш значущих праць українських військових психологів, присвячених дослідженню різних аспектів психологічного забезпечення військової діяльності, можемо віднести праці М.С.Корольчука [56, 58, 59], в яких визначено його зміст, принципи, завдання та основні напрями; П.П.Криворучка [63, 64] щодо психологічного забезпечення діяльності спеціалістів операторського профілю надводних кораблів; Г.С.Гребенюка [22] відносно ПсЗ мотивації діяльності спеціалістів протипожежної безпеки; О.А.Блінова [9] щодо ПсЗ парашутно-десантної підготовки військовослужбовців аеромобільних військ; В.В.Стасюка [82, 153, 154] щодо обґрунтування та побудови системи соціально-психологічного забезпечення функціонування військових підрозділів в умовах збройних конфліктів; В.І.Осьодла [97] відносно попередження і усунення негативних функціональних станів у процесі діяльності у військових операторів. У вищезазначених працях показано, що застосування комплексного, побудованого на сучасній науково-теоретичній базі, психологічного забезпечення дозволяє значно підвищувати рівень дієздатності та психічних функцій військовослужбовців.

1.1.2. Розвиток психологічного забезпечення в арміях провідних держав світу

Здійснення ПсЗ бойової діяльності є давньою традицією в усіх арміях розвинутих держав світу. Ще в роки Першої світової війни в армії США була створена психологічна служба, яку очолив Р.Йеркс. Її завдання полягали у вивченні проблем функціонування та розвитку психологічного фактору в умовах війни й впровадження відповідних рекомендацій психологічної науки в практику військ. На той час силами військових психологів США було обстежено біля 2 млн. військовослужбовців і призовників з метою визначення їхньої психологічної придатності до військової служби. Вже тоді стало остаточно зрозуміло, що війни виграються людьми, а не кораблями,

танками, гарматами, літаками та бомбами. В результаті було зроблено висновок, – якщо дана проблема стосується людини, то вирішувати її повинні професійні психологи та медичні працівники [18].

В арміях провідних держав світу накопичено значний досвід використання спеціалістів для потреб ПсЗ бойових дій. В роки Другої світової війни майже 4500 психологів – членів Американської психологічної асоціації й 1000 психологів Асоціації прикладної психології знаходились у ЗС, 437 – перебували на службі в уряді, 323 – були зайняті частково, у якості консультантів, 407 – включені у діяльність місцевих добровольчих організацій. Серед психологів, що працювали у ЗС, 41% знаходився в армії, 27% – у військово-морському флоті, 27% – у військово-повітряних силах і 3% – у морській піхоті, береговій охороні й торговому флоті [19]. Ними в роки Другої світової війни, в цілому, розроблено і впроваджено більш ніж 600 рекомендацій з різних аспектів ПсЗ військової діяльності.

У повоєнний час у період підготовки й участі ЗС США в усіх війнах та локальних воєнних конфліктах завжди створювалися та активно використовувалися групи професійних психологів, які здійснювали функції консультування при прийнятті оперативних рішень, відстеження морально-психологічного стану військ на різних етапах виконання ними бойових завдань [4, 62, 99, 199, 203, 208].

В умовах сьогодення в арміях західних держав накопичений значний досвід щодо практичного здійснення ПсЗ у ході ведення бойових дій. До його головних напрямків слід віднести: 1) розробку й апробацію методик ППВ (Р.Йеркс [191], У.Хантер [202], І.Перре-Жантіль [192]); 2) вивчення психічного стану особового складу (Н.Коупленд [62]); 3) ПП військовослужбовців (С.Бентлер [185], Е.Лі [195], Д.Леві [197], Р.Рігг [129]); 4) психотерапевтичну та психоконсультативну роботу (Р.А.Габріель [190]); 5) вивчення психологічних прийомів підготовки і ведення бойових дій (П.Лайнбарджер [207]); 6) дослідження взаємовідносин у військових підрозділах, їх оптимізацію в інтересах виконання поставлених бойових

завдань (А.Арнольд [184], З.Соломон [8, 205], Н.Коупленд [62], С.Л.А.Маршалл [203], Р.Д.Хукер [191]); 7) здійснення психологічних операцій (ПсО) щодо негативного психологічного впливу на противника (В.Джонс [194], М.П.Метьюз [194], Р.Ф.Ріккарделлі [203]); лікування психологічних розладів, які виникли внаслідок бойових стресів (Д.Вільсон [185, 187], М.Горовіц [193], Ф.Маннінг [209], Г.Рейніс [196], С.Ферст [209]); 8) розробку й впровадження засобів, які підвищують психологічні можливості військовослужбовців (Ж.М.Фаверж [199], Ж.Лепла [202]).

До основних досягнень західних військових психологів необхідно віднести і те, що в нинішній час у ЗС США, Великої Британії, Німеччини, Франції, Італії та інших державах склалася розгалужена, багаторівнева система ППВ, яка призначена для використання як в мирний, так і у воєнний час [186, 188, 189]. Серйозних успіхів спеціалісти з ПсЗ вищезазначених армій досягли також у розробці теоретичних і прикладних аспектів ПП військовослужбовців. До них, у першу чергу, відноситься розробка науково обґрунтованих концепцій формування у військовослужбовців адекватного сприйняття сучасної війни й конкретних бойових дій, в яких їм належить брати участь, а також полімодальної (візуальної, кінестетичної, аудіальної) картини бою [86, 175, 198, 204, 206, 210].

Проблемою, що найбільш інтенсивно розробляється сьогодні і є однією з основних завдань ПсЗ бойової діяльності у західних арміях, є надання ПД військовослужбовцям у бойовій обстановці. Це багато в чому обумовлено тим, що поруч з неухильним удосконаленням зброї, бойової техніки, різноманітних засобів ураження спостерігається тенденція щодо збільшення загального об’єму психотравматизації особового складу у бойовій обстановці, а також зміна співвідношення психічних і фізичних втрат особового складу в бік зростання перших.

Зростання обсягу психічних втрат серед військовослужбовців внаслідок психотравматизації у війнах і воєнних конфліктах останніх років показує, що дана тенденція сьогодні є досить стійкою [187, 196, 209]. До 42%

особового складу, що бере участь у бойових діях, отримують граничні фізичні й до 62% – граничні психологічні навантаження. До 92% військовослужбовців перед боєм відчувають психічну напруженість. Приблизно 78% військовослужбовців під час бойових дій не можуть вести прицільний вогонь. Біля 60% офіцерів й до 80% солдат і сержантів переживають у бойовій обстановці стрес, який заважає їм у виконанні поставлених завдань [26, 198, 207]. Все це вказує на необхідність вирішення проблеми ПД військовослужбовцям як у теоретичному, так і у практичному аспектах.

У сучасних зарубіжних арміях сформувалися два основних підходи щодо організації психологічної допомоги військовослужбовцям – американський та ізраїльський. За американською системою ПД спочатку проводиться виявлення військовослужбовців з БПТ й надання їм невідкладної допомоги. У разі збереження симптомів психотравматизації особовий склад направляється у батальйонні медичні пункти, де йому надають долікарняну ПД. Після цього військовослужбовці з психічними реакціями та станами, що нормалізувалися, направляються до своїх підрозділів, а особи, в яких спостерігаються ознаки психічних розладів, направляються в евакопунктів, що розташовані в тиловій зоні бригади. Особовий склад із серйозними психічними травмами доставляється до медичної роти дивізії, де йому надається кваліфікована ПД. Якщо її виявляється недостатньо, таких військовослужбовців евакуюють до спеціалізованих психіатричних установ у тиловій зоні дивізії [37, 195, 207].

Ізраїльська система ПД, спираючись на американську модель, включає до себе ряд нових елементів: для її надання в бойових умовах до медичних батальйонів додаються психіатри та інші фахівці. Кожна група, що здійснює ПД, складається з 1 психіатра, 1-2 психологів, 2-3 соціологів. При цьому прийоми надання допомоги психотравмованим багато в чому аналогічні тим, які використовуються в американській армії. Це, зокрема, організація відпочинку військовослужбовців, сон, прийняття їжі, психотерапевтичні

заходи та інше [8, 172]. Приблизно за такою ж схемою організується ПД в ЗС Великої Британії, Франції, Німеччині та Італії [26, 25, 81, 86, 203].

З викладеного можемо стверджувати, що існуючі воєнно-психологічні концепції та досвід бойової практики провідних армій зарубіжних країн містять у собі цінні теоретичні положення, апробовані методичні форми й прийоми вирішення таких важливих завдань ПсЗ бойової діяльності як: ППВ, ПП, ПД і реабілітація учасників бойових дій.

Отже, аналіз літературних джерел показав, що психологічне забезпечення бойових дій – це комплекс заходів і засобів впливу на психіку військовослужбовців, створення сприятливих соціальних умов з метою формування, підтримки та відновлення у них оптимальної працездатності в екстремальних умовах діяльності, психологічних можливостей військовослужбовців, розвитку і посилення позитивних тенденцій соціального середовища, попередження, послаблення і припинення несприятливих зовнішніх впливів на воїнів в інтересах успішного виконання ними бойових завдань.

Сама система психологічного забезпечення спрямована на формування і підтримку у військовослужбовців високого бойового духу, стійкого психічного стану; розвиток індивідуально-психологічних і бойових якостей, необхідних для успішного виконання завдань бойової підготовки та служби військ; досягнення високої бойової готовності військ у мирний час; ведення бойових дій із захисту державних інтересів.

Все це дозволяє розглядати вітчизняні та зарубіжні досягнення в області ПсЗ як цінне теоретичне і прикладне джерело при розробці сучасної концепції ПсЗ виконання бойових завдань українськими миротворчими контингентами.

1.2. Психологічні особливості професійної діяльності військовослужбовців в умовах миротворчої місії

В умовах сьогодення психологічне забезпечення миротворчих

підрозділів супроводжується певними змінами призначення, режимів використання техніки, що висуває перед вченими у число невідкладних завдань розв'язання питання щодо об'єктивного вивчення впливу умов професійної діяльності на боєздатність миротворців.

Аналіз літературних джерел засвідчив, що виконання завдань у миротворчих операціях військовослужбовцями національних контингентів проходить у складних і часто екстремальних умовах, які характеризуються непростою соціально-політичною обстановкою, незнайомими географічною місцевістю і культурно-етнічним середовищем [45, 60, 105, 107, 159, 171]. З психологічної точки зору подібні умови виконання службових обов'язків характеризуються присутністю й негативним впливом на психіку людини широкого спектра несприятливих, дискомфортних і загрожуючих факторів, що породжують високий рівень емоційного стресу [89, 110, 154, 160]. Це означає, що військовослужбовці, які приймають участь у миротворчих операціях, наражаються не лише на фізичну загрозу (особистому здоров'ю, життю), але й на значний ризик виникнення нервово-психічних розладів, психічної дезадаптації й стресових станів. Останні нерідко стають безпосередньою причиною зривів у професійній діяльності, втрати або значного зниження працездатності, міжособистісних конфліктів, порушень дисципліни, зловживання алкоголем та інших негативних явищ [154, 159].

Дослідження особливостей впливу екстремальних умов, що характеризуються високою стресостійкістю, на психіку людини проводились неодноразово [20, 35, 44, 69, 72, 76, 131, 157, 160, 163]. Результати цих досліджень свідчать про те, що можливість виникнення і характер психогенних розладів у середовищі миротворців, їх частота, вираженість і динаміка залежать від наступних факторів:

– характеристики екстремальної ситуації (її потужності, тривалості дії, раптовості виникнення) [44];

– готовності миротворців до діяльності в складних умовах, обумовленої їх індивідуально-типологічними властивостями, професійно-психологічною

стійкістю, вольовою і фізичною загартованістю [160];

– організованістю й узгодженістю діяльності в особливих умовах, взаємовиручкою оточуючих [163];

– наявністю очевидних прикладів мужнього подолання складнощів [].

За даними В.І.Медвєдєва [76] вплив особливих умов миротворчої діяльності на військовослужбовців призводить до виникнення в останніх двох видів реакцій: адекватних і тривожних. Внаслідок адекватного реагування специфічні реакції організму спрямовуються на усунення і подолання впливу екстремальних факторів, або ж на підтримку необхідних видів діяльності. Особливістю відповідних поведінкових форм є усвідомлений цілеспрямований характер. Під цим розуміється формування в людини відповідного плану дій, основаного на аналізі якісних, а інколи й кількісних характеристик екстремальних умов. Тривожна форма реагування характеризується відносно слабким зв’язком із специфічністю екстремальних умов. Перш за все вона спрямована на забезпечення ефективного функціонування організму й значно менше – на збереження структури трудової діяльності. Свідомий контроль за поведінковими реакціями досить слабкий. Подеколи в крайніх випадках спостерігаються несвідомі поведінкові реакції, паніка.

Умови і психологічні особливості професійної діяльності військовослужбовців визначаються високою відповідальністю за виконання поставлених завдань, тривалим перебуванням у стані емоційної напруги, своєрідністю інформації, яка має істотний вплив на виконання поставлених завдань [85, 89, 106, 159].

У миротворчих підрозділах професійна діяльність розглядається як складна і напружена аналітико-синтетична робота головного мозку, що вимагає від людини високої стійкості уваги, напруги функцій аналізаторів. Поряд з цими показниками у миротворців, особливо під час виконання бойових завдань, відмічаються зміни властивостей сили нервових процесів, їх рухомості, точності реагування на подразники, величини порогових

сприймань, а також пам’яті, уваги і мислення. Відбуваються різнобічні зміни функцій організму, які є інтегральною характеристикою впливу на військовослужбовців умов життєдіяльності та їх специфічних особливостей.

До особливостей професійної діяльності миротворців відноситься виражена психічна напруга, яка діє під час усього періоду миротворчої місії. Найбільш типовими причинами її виникнення є: а) висока відповідальність за роботу, що виконується; б) дефіцит часу й інформації (або її надлишок) для прийняття рішення; в) дія різного роду перешкод; г) міжособистісна несумісність; д) соціально-психологічна й сенсорна ізоляція [159, 162, 171].

Суттєвий вплив на надійність і успішність професійної діяльності миротворців спричиняють соціально-психологічні фактори. Це, передусім, міжособистісні відносини, що залежать від спільності інтересів у бойовій зміні, від індивідуально-психологічних особливостей особового складу. Великого значення набувають проблеми, пов’язанні з обмеженими можливостями зняття емоційної напруги протягом миротворчої місії [107].

В умовах миротворчої діяльності важливу роль відіграє психічна адаптація до кліматично-географічних умов. Результати дослідження ряду авторів [69, 159, 171] показують, що серед миротворців українського контингенту лише 10,8% респондентів відносять “кліматичні проблеми” до розряду особливо значимих. Разом з тим, для миротворців інших держав ця проблема є досить значимою. Так, для вихідців із африканських країн, що виконували місію в Югославії, ця цифра складала 100%, для представників Іспанії – 58%, а військовослужбовців Португалії – 50%. У зимовий період у гірських районах Югославії через відсутність опалення працездатність миротворців, вихідців із південних держав, знижувалась “до нуля”; у миротворців з рівнинних місцевостей тропічної Африки спостерігалась “боязнь гір” (це проявлялось, зокрема у водіїв, в парадоксальному збільшенні швидкості на гірських дорогах – з метою якомога швидше виїхати на рівнинну місцевість). “Боязнь гір” призводила до зростання дорожньо-транспортних пригод.

За даними О.О.Теличкіна [159], повний цикл психічної адаптації миротворців до кліматичних умов триває майже рік. Відповідно, якщо термін відрядження до складу миротворчого контингенту менше одного року, то процес психічної адаптації не можна назвати завершеним.

Для військових спеціалістів миротворчих підрозділів великого значення набуває проблема боєздатності – тобто здатність миротворця виконати бойове завдання. Під боєздатністю розуміється такий стан психіки військовослужбовця, який характеризується готовністю якісно і своєчасно виконати завдання, прийняти вірне рішення й діяти відповідно до інструкцій і настанов. Боєздатність включає мотивацію, силу волі, здатність приймати рішення в умовах дефіциту часу та інформації, йти на ризик, подолання страху, моральний стан та цілий ряд інших соціально-психологічних якостей. Боєздатність особового складу визначається високим рівнем професіоналізму, фізичною та психологічною стійкістю, витривалістю і працездатністю [171].

Домінуючими стресорами в умовах миротворчої діяльності виступають: а) небезпека для життя (за даними ООН у період з 1948 до 1990 рр. у миротворчих місіях загинуло 398 чол., а з 1991 до 2001 рр. – 2114 чол.); б) ворожість місцевого населення; в) специфічні правила по відношенню до особистої зброї. Правила забороняють миротворцям використовувати зброю (окрім самозахисту). Особистісна зброя, в такому випадку, створює лише ілюзію власної захищеності, насправді ж зростає рівень фрустрації та психічної напруженості; г) незначна кількість медичних закладів, що не дозволяє своєчасно надати кваліфіковану медичну допомогу; д) невизначеність військово-політичної ситуації країни перебування [122].

Постійна небезпека підірватись на міні, бути вбитим снайпером (в умовах коли жодна із сторін не бере на себе відповідальність) ставить миротворця в позицію простої жертви, що є специфікою миротворчих операцій в порівнянні з бойовими діями, в яких статус учасника місії повністю визначений. Подвійність позиції миротворця, який окрім виконання

миротворчих функцій залучається й до виконання інших завдань, створює внутрішній рівень певної невизначеності, що доповнює невизначеність зовнішню.

Під час виконання бойових завдань на миротворців діє складний комплекс факторів зовнішнього середовища, які є загальними для багатьох військових професій, однак істотно впливають на ефективність професійної діяльності військовослужбовців і мають свою специфіку. Ряд вчених звертають увагу на різнобічні функціональні стани, що впливають на надійність та ефективну діяльність людини. До них відносяться: утома, хронічна втома, перевтомлення, стани гіпокінезії, монотонії та нервово-психічної напруги [56, 78, 153, 159]. Саме поняття психічного стану у практиці необхідне для того, щоб визначити можливості спеціаліста, який знаходиться у тому чи іншому стані, виконувати свої професійні обов'язки надійно і ефективно [141].

Дослідження ряду авторів [89, 159, 171] переконливо доводять, що вже сам факт направлення військовослужбовця до складу миротворчої місії є стресогенним. Особливо боляче переносять від'їзд молоді сім'ї, військовослужбовці, що мають хворих членів сім'ї, а також ті, що не мають гарантії збереження своєї посади, мають певні фінансові складнощі.

Тривалість перебування в миротворчій місії – стресор, що має як негативне, так і позитивне забарвлення. Відсутність інформації про конкретні терміни відрядження негативно відображається на психічному здоров'ї самих миротворців та членів їх сімей. За даними американських учених, найменш стресогенними є відрядження тривалістю до 1-2 місяців [159, 171]. Відрядження до чотирьох місяців – вимагає спеціальних адаптаційних зусиль; до шести місяців – фрустрація і стрес, викликані розлученням із сім'єю досягають свого "піку". В подальшому напруження спадає, але чим тривалішою була розлука із сім'єю, тим більше часу необхідно на постмісіонну адаптацію.

Пасивне перебування в складі миротворчої місії набагато

стресогенніше, аніж активні дії, пов’язані з переміщенням по країні перебування. Повна відсутність реальних результатів (позитивного зворотного зв’язку від соціального світу місії) є також сильним джерелом фрустрації [149, 171].

Для українських миротворців специфічним стресором є поганий рівень володіння англійською мовою (подекуди це викликає репатриацію). Досить частими є конфлікти міжнаціональних культур, релігій, традицій. Службовий конфлікт, перерісши в особистісний, може трансформуватися в національний.

В умовах миротворчої діяльності значне місце відводиться проблемі перевтомлення – стану організму на межі патології, яке розвивається під впливом тривалої та безперервної роботи в стані втоми, або тоді, коли регламентований відпочинок між циклами роботи є недостатнім для відновлення фізичного і психічного здоров’я, а об’єктивно-суб’єктивні ознаки втоми зберігаються [58, 140, 146, 161]. До об’єктивних ознак перевтомлення відносяться: розлади уваги, пам’яті, мислення, порушення сну, міжособистих взаємин тощо. Головним критерієм перевтомлення миротворців є різке зниження боєздатності.

Істотний вплив на боєздатність миротворців і ефективність діяльності чинить своєрідність інформації, яку отримує військовослужбовець. У звичайних умовах людина постійно переробляє, передає і поглинає великий обсяг інформації, розподіляючи її на особисту, індивідуальну, спеціальну та масову. Під час виконання миротворчої місії така інформація, як правило, коротка, лаконічна. Із збільшенням тривалості виконання завдань у миротворців за відсутності інформації виникають тривожність та депресія [106, 171].

Значне місце під час виконання миротворчої місії вчені відводять такому явищу, як емоційна напруга. Відповідно до перевершення процесів збудження або гальмування стан емоційної напруги може проявлятися у формах: гіперактивності, яка характеризується підвищеними руховими

реакціями, метушливістю, а також гальмування, для якої характерні пригнічення, сповільненні реакції, утрата реагування на різні подразники [154, 163, 179].

Таким чином, значний вплив на успішність професійної діяльності військовослужбовців миротворчих контингентів створює комплекс природних та біологічних факторів, які суттєво поглиблюють дію соціально-психологічних чинників, таких як висока психічна напруга, дефіцит інформації, загроза життю, порушення режимів праці та відпочинку.

1.3. Аналіз професійної діяльності миротворчих підрозділів у сучасних умовах

Миротворча діяльність свій історичний відлік розпочинає з кінця першої половини XX ст. Саме тоді, на початку 1948 р. відбулась перша миротворча операція під егідою Організації Об'єднаних Націй щодо нагляду за дотриманням перемир'я в Єрусалимі.

У подальшому навколо кордонів Ізраїлю на Близькому Сході, в Кіпрі і в Конго з 1954 до 1964 рр., а також у Кашмірі – були проведені миротворчі місії ООН, що нерідко супроводжувались процесом проб і помилок. Забезпечення миротворчих операцій, на той час, здійснювалось невеликим штабом Секретаріату ООН у Нью-Йорку, який виступав допоміжною ланкою головного штабу ООН, а персонал миротворчих місій навіть не був знайомий між собою [14].

Традиційна миротворчість була "дитиною" Холодної війни [200]. Вона розглядалась як один із методів, що був впроваджений міжнародним співтовариством у якості гарантії того, що війська США і Радянського Союзу не вступлять у прямий контакт на полі бою.

Як такі, миротворчі дії здійснювались "нейтральними" міжнародними військами, які розміщувались на території обох воюючих держав, після встановлення перемир'я, за обопільною згодою. В цілому, дані військові підрозділи виконували функції спостерігачів уздовж міжпозиційної лінії. Як

правило, спостерігачі були не озброєними, а міжпозиційні війська, маючи особисту зброю, застосовували її лише відповідно до жорстких правил.

Миротворчість на той час була покликана розв'язувати завдання щодо запобігання, стримування і припинення воєнних дій між державами, або всередині окремо взятої держави, засобами посередництва мирної третьої держави, яке організовувалось і проводилось міжнародними організаціями.

У середині 80-х років в Організації зі здійснення нагляду за дотриманням перемир'я ООН почали відбуватись зміни миротворчої діяльності, які тривали до початку 90-х років.

У даний період чітко окреслюються пріоритетні напрямки діяльності миротворців (тактико-стратегічне планування миротворчої діяльності, налагодження і координація системи взаємодії між членами місії, дослідницько-регулятивне оцінювання ефективності діяльності місії), які вимагають від миротворців аналітико-синтетичного і творчого складу розуму, комунікабельності і спеціалізованого експертного підходу до оцінки і характеристики роботи місії.

На сучасному етапі розвитку світового співтовариства, міжнародні операції щодо забезпечення миру і безпеки стали значно складнішими. Місцеві, регіональні чи міжнародні конфлікти, які характеризували холодну війну, зменшились чи майже зникли з міжнародної арени. Натомість з'явилися внутрішньонаціональні конфлікти, які носять етнічний характер, або ж етнічні проблеми використовуються певними групами для зміцнення власної політичної та економічної влади.

Нестабільність деяких держав, які підтримувались однією з супердержав протягом холодної війни, була віддана їхніми колишніми "патронами" на відкуп їм самим. Значна кількість таких держав з часом збанкрутувала також через те, що вони поступово перетворилися в анархії.

Внутрішньонаціональні війни, які одна за одною почали виникати, характеризуються наявністю крайніх цілей, елементами злочинності, значною чисельністю воюючих фракцій, розвитком гуманітарної кризи,

масовими порушеннями прав людини та потоками біженців [14, 30].

Складна військово-політична ситуація, що склалася на планеті, не залишила осторонь і Україну. Пройшло вже більше десяти років як молода, незалежна держава Україна, приєднавшись до числа країн-миротворців, відрядила своїх військовослужбовців до складу миротворчої місії в зону конфлікту на територію колишньої Югославії [30, 164]. Відтоді українські миротворці взяли участь у 14 миротворчих місіях майже в усіх конфліктогенних регіонах планети. Чітке виконання мандата миротворчих міжнародних інституцій, професіоналізм, гуманне ставлення до мирного населення, готовність прийти на допомогу в найскладнішій ситуації – слугували українським миротворцям підґрунтям здобуття високого авторитету.

Критично оцінюючи десятирічний досвід, слід вказати на складнощі та проблеми психологічного забезпечення військовослужбовців українського контингенту. Хоча дана проблематика й виглядає як інтернаціональна і має відношення й до інших армій, завдання покращення психологічного забезпечення серед миротворців українського контингенту постає актуальним та складним як у теоретичному, так і в практичному відношенні.

Отже, питання психологічного забезпечення діяльності миротворців в екстремальних умовах місії є досить складним та багатогранним. Це означає, що миротворці підлягають не лише фізичній загрозі, але й значному ризику виникнення нервово-психічних розладів, дезадаптації. Останні нерідко стають причиною зривів у професійній діяльності, зниження боєздатності, конфліктів, зловживання алкоголем та інших негативних явищ.

Одним із перспективних подальших шляхів подолання вищезазначених негативних виявів психіки миротворців є впровадження заходів психологічної роботи на етапі підготовки їх до дій у складі миротворчого контингенту.

Весь спектр міжнародних миротворчих операцій сьогодні зводять до п’яти основних категорій дій військ, які входять до складу миротворчого

контингенту. Це: 1) підтримка дипломатичних зусиль світового співтовариства з урегулювання конфліктів; 2) ММО щодо збереження чи відновлення миру в регіоні, у якому відбувається конфлікт; 3) ММО з силового відновлення миру на визначеній території; 4) “гуманітарні інтервенції”, які проводяться миротворчими підрозділами в ситуаціях, коли порушення прав і свобод людини у конфліктних зонах набуває характеру суспільної катастрофи; 5) дії миротворців, які викликані непередбачуваними, загрожуючими змінами у міжнародній обстановці, у тому числі і у зв’язку із антитерористичними акціями.

Вивчення практики здійснення міжнародної МД дозволило сформулювати принципи застосування ЗС у сучасних ММО. Серед них: можливість адаптації до обстановки у разі її зміни; постійна висока бойова готовність миротворчих підрозділів; висока бойова активність та рішучість військовослужбовців до ведення бою; раптовість дій; постійна і чітка взаємодія; рішуче зосередження основних зусиль миротворчих підрозділів на головних напрямках та в потрібний час; урахування й використання в ході МД психологічного стану миротворців; підтримання та своєчасне оновлення боєздатності миротворчих підрозділів; міцне та безперервне управління ними; наполегливість у досягненні поставлених цілей ММО.

Серед завдань, що стоять перед миротворчими підрозділами, основними є наступні: 1) роззброєння і ліквідація незаконних збройних формувань у районі конфлікту; 2) поетапне розведення ворогуючих сторін, недопущення їх пересувань та зіткнень, створення демілітаризованих зон та гуманітарних кордонів; 3) нагляд за виконанням умов перемир’я і домовленостей про припинення вогню, охорона, контроль перевезень, недопущення незаконного (несанкціонованого) ввозу і вивозу озброєння, техніки та матеріально-технічних засобів; 4) розмінування місцевості, створення умов для безпечного функціонування всіх видів транспорту і комунікацій; 5) захист від захоплення незаконними формуваннями, руйнування або пошкодження життєво важливих об’єктів і комунікацій в

районі конфлікту; 6) захист органів законної цивільної влади; 7) відновлення порушеного режиму державних чи адміністративних кордонів; 8) захист біженців та вимушених переселенців, організація та забезпечення охорони їх таборів, надання медичної допомоги; 9) охорона етнічних меншин, що зазнають тиску та провокацій з боку іншого етнічного оточення; 10) забезпечення умов для проведення вільних виборів цивільної влади після припинення конфлікту; 11) надання гуманітарної допомоги цивільному населенню; 12) супроводження конвоїв з гуманітарною допомогою; 13) протидія масовим безпорядкам, забезпечення дотримання основних прав людини в районі конфлікту; 14) захист посередницьких, дипломатичних, переговорних місій міжнародних і неурядових організацій, які діють в інтересах розв'язання конфлікту [14, 107, 109, 110].

Аналіз змісту миротворчих завдань, що виконуються на всіх етапах проведення ММО показує, що кожне з них вимагає індивідуального планування, всебічної бойової підготовки особового складу, ретельного психологічного забезпечення відповідно до специфіки умов, в яких ці завдання виконуються. Досвід застосування міжнародних миротворчих підрозділів свідчить, що лише належна підготовка дасть змогу більш ефективно проводити самі операції, зводити до мінімуму матеріальні витрати і незворотні втрати серед військовослужбовців від непередбачених дій конфліктуючих сторін. Ступінь ефективності вищезазначених заходів залежить від наявності певної інформації, точності прогнозу щодо обсягу і змісту можливих миротворчих завдань.

Внаслідок вищезазначеного можемо стверджувати, що багатонаціональний характер ММО, особливості їх проведення, а також складність комплектування і підготовки відповідних миротворчих контингентів, управління ними та забезпечення їх під час виконання завдань сприяють утворенню нового напряму військового мистецтва – миротворчості [14, 140, 201]. Специфіка проведення кожної ММО вимагає ретельного та всеохоплюючого аналізу умов їх проведення, вироблення наукових підходів

щодо виділення необхідних сил і засобів, своєчасності їх здійснення, знаходження раціонального балансу між застосуванням воєнної сили та іншими заходами врегулювання кризи.

Досвід участі Сухопутних військ ЗС України в ММО свідчить, що миротворча діяльність є важливим завданням і вимагає від особового складу специфічної підготовки (політичної, правової, мовної, психологічної); готовності до виконання невластивих для військовослужбовців функцій; готовності до виникнення позаштатних ситуацій і непередбачуваних обставин під час виконання своїх обов'язків, які вимагатимуть нестандартних дій від усього особового складу миротворчого контингенту [94]. Вищезазначені положення, у цілому, розкривають сутність та зміст основних компонентів миротворчості, які повинні виступати в якості найбільш важливих об'єктів психологічного забезпечення.

Таким чином, на наш погляд, психологічне забезпечення миротворчої діяльності являє собою комплекс заходів, спрямованих на формування та підтримку в особового складу миротворчих контингентів високої психологічної готовності, створення сприятливих психологічних умов для організованого і своєчасного виконання миротворчих завдань, протидію чи попередження негативного психологічного впливу з боку протиборчої сторони, зниження ефективності його дії на психіку миротворців, збереження у них відповідної боєздатності. Сутнісною характеристикою предмету ПсЗ є психологічна підготовленість особового складу миротворчих частин та підрозділів, під якою ми розуміємо потенційну та фактичну психологічну здатність військовослужбовців до виконання цілей МД за будь-яких умов, у встановлені терміни й з високою ефективністю.

При найбільш загальному розгляді очевидно, що вона визначається психологічною дієздатністю миротворців, усвідомленням ними цілей і завдань, передбаченням можливих змін в обстановці. Ступінь необхідної психологічної підготовленості особового складу до виконання завдань миротворчості може оцінюватись його потенційною здатністю щодо

здійснення швидкого переходу до умов бойової діяльності, а в період проведення спеціальних ММО – можливостями до негайного виконання бойових завдань [78, 140].

У сучасній військовій теорії сукупність матеріальних і духовних сил, що можуть бути використані для досягнення військових цілей, класифікується як бойовий потенціал. О.Г.Караяні [44] на сторінках своєї праці “Вплив бою на психіку військовослужбовця” розмірковує відносноtого, що психіка військовослужбовців-миротворців також має у своєму складі, в якості однієї із підструктур, групу елементів, які можемо визначити як певний психологічний потенціал (ПсП). За своїм змістом він може бути представлений як сукупність психологічних можливостей людини, які обумовлені моральними, психологічними особливостями, що є передумовами виконання поставлених завдань. Найбільш важливими структурними компонентами ПсП військових підрозділів виступають ступінь їх укомплектованості військовослужбовцями, що пройшли процедуру ППВ, рівень ПП особового складу, ступінь їх професійної майстерності, наявні знання, вміння, навички, звички тощо [44, 48].

Будучи приведеними в дію в процесі ММО, психологічні можливості миротворців трансформуються в практичний психологічний фактор певного рівня, що являє собою екстеріорізовану, зовнішню форму ПсП військовослужбовців. Виступаючи одним з визначальних компонентів психологічної підготовленості особового складу, успішності виконання бойових завдань, ПсП здійснює істотний вплив на хід і результат МД. Його стан у військових підрозділах також істотно залежить від якості їхньої укомплектованості, рівня ПП, бойового вишколу, зазнаних втрат і можливостей ліквідації їх наслідків. Ступінь і механізми реалізації потенційних психологічних можливостей, їх кількісні та якісні характеристики в процесі “опредмечування” залежать від того, наскільки активний і творчий характер носить процес ПсЗ миротворчості [45].

У результаті вищевикладеного МД потрібно розглядати як сукупність

дій, що є синтезом елементів психіки миротворців та їх зовнішньо-предметних вчинків. І перші, і другі мають певний “психологічний” зміст і значення, а у своїй сукупності утворюють певну цілісність – психологічну підготовленість особового складу миротворчих частин та підрозділів. Це вказує, з одного боку, на її складний зміст, необхідність системного розгляду, а, з іншого, вимагає досліджувати складові цього психологічного утворення через призму реально існуючих військових та соціально-психологічних відносин і механізмів [14, 78, 105, 107].

Певна невизначеність, багатогранність поняття психологічної підготовленості військовослужбовців, її основних підструктур – ПсП та ПсФ, роблять проблематичним формулювання їх у вигляді однозначних дефініцій. Це повинно стати підсумком спеціального дослідження. Головною ж метою теоретичних пошуків вирішення проблем ПсЗ МД на сучасному етапі, на наш погляд, є виділення їх найбільш важливих характеристик та показників.

Психологічна підготовленість миротворців – це складне явище, яке взаємозалежне з усіма сторонами їхньої діяльності. По-перше, це – сукупність інтеріоризованих вимог, правил та обов’язків миротворців, що регламентують або забороняють здійснення чого-небудь. По-друге, це – вихідна психологічна позиція, яку займають миротворці в своєму моральному виборі, поведінці в бойовій обстановці, у взаємовідносинах з миротворцями інших держав. По третє, це – стійка сукупність існуючих у миротворчих підрозділах звичаїв, ціннісних значень, що знаходяться у певній взаємозалежності та взаємозв’язку. По-четверте, це – сукупність існуючих практичних суб’єктивно-мотивованих залежностей, взаємодій між суб’єктами та об’єктами МД; типові ситуації їх вибору; сплав досвіду, закріплені еталони, стереотипи, стилі поведінки. По-п’яте, це – сформовані способи охорони системи регуляції поведінки особового складу миротворчого контингенту: застосовувані санкції, акції, оцінки [105, 106].

Ряд авторів, зокрема Л.В.Калинчук [43], О.Г.Караяні [43], І.П.Логінов [43] психологічну підготовленість пропонують класифікувати на

опосередковану і безпосередню. Перша включає до себе масовидні психологічні й соціально-психологічні феномени, що існують у межах об'єднання: суспільство – ЗС – види і роди ЗС – миротворчі підрозділи.

Безпосередня психологічна підготовленість миротворців формується на основі функціонування та розвитку психологічних феноменів, що лежать в її основі, у межах: первинні миротворчі підрозділи – формальні та неформальні групи, що входять до них, – окремі миротворці.

Залежно від того, як сукупність вимог МД відображається в індивідуальній психіці самих миротворців, можливе виділення таких особистісних елементів їхньої психологічної підготовленості: наявність у військовослужбовців почуття обов'язку, рішучості, відповідальності, гідності, честі. На них також здійснюють певний детермінуючий вплив ряд "групових" соціально-психологічних явищ: традиції, звичаї, авторитети, норми, цінності, що мають місце в миротворчих підрозділах [107].

Досить складним теоретико-методологічним питанням дослідження психологічної підготовленості військовослужбовців є з'ясування місця, яке вона займає в структурі МД. Для цього необхідно розглянути МД як підсумок складної, багатопланової, загальної та специфічної детермінації, виокремивши при цьому індивідуальний і соціально-психологічний рівні психологічної підготовленості миротворців, а також ергономічні характеристики середовища, в яких протікатиме їхня службова діяльність.

Індивідуальний рівень психіки миротворців представлений їх особистісною психологічною підготовленістю до здійснення МД. Він, містить у собі когнітивні, емоційні, вольові, мотиваційні, операційні компоненти, а також психічне здоров'я (ПЗ) [110].

На соціально-психологічному рівні зміст ПсП та ПсФ миротворчих підрозділів являє собою певну сукупність явищ, що лежать у площині міжособистісних відносин миротворців й є детермінуючими факторами їхньої індивідуальної психологічної підготовленості. До них, зокрема, відноситься сукупність таких соціально-психологічних явищ, як психологічні

зв’язки військовослужбовців з товаришами по службі. Вони можуть позитивно або негативно впливати на індивідуальний рівень їхньої бойової активності, в тією чи іншою мірою стимулювати, доповнювати й компенсувати його [110, 113].

Важливими компонентами психологічної підготовленості миротворчих підрозділів виступають соціально-психологічні явища військового середовища. Серед яких: а) емоційний настрій найближчого соціального оточення військовослужбовців; б) загальнодоступні для наслідування моделі поведінки в екстремальних ситуаціях; в) поширені у підрозділах вчинки [106, 122].

На певному рівні соціально-психологічного розвитку миротворчих підрозділів у них може складатися механізм колективно-групової саморегуляції поведінки в бойових умовах. Його суть полягає в тому, що значна частина миротворчих дій інтеріорізується самими миротворцями й сприймається ними як особиста система саморегуляції. Якщо суспільна думка військового підрозділу оцінює його бойовим, згуртованим й активним, якщо в ньому існують традиції взаємодопомоги, взаємовиручки, якщо страх втратити повагу товаришів є найсильнішим почуттям, тоді він може виступати для миротворців джерелом додаткових психологічних можливостей [109]. До інших факторів допоміжної мотивації психологічної підготовленості миротворців можуть бути також віднесені: увага держави до потреб військовослужбовців; надання їм відповідного соціального статусу; позитивна оцінка громадян участі збройних сил у ММО; належний соціальний захист ветеранів МД.

Отже, в якості предмету ПсЗ миротворчої діяльності слід розглядати саме оптимізацію вищезазначених компонентів індивідуальної та групової психіки миротворців, які детерміновані оточуючими їх явищами соціально-психологічного та соціального середовища. Такий підхід дозволить, з одного боку, з’ясувати психологічні можливості миротворців й прогнозувати їхню поведінку, а з іншого – визначати соціально-психологічні та інші фактори

особливих умов діяльності, які на них впливають.

1.4. Виникнення стресових розладів у зв'язку з професійною діяльністю військовослужбовців у складі миротворчого контингенту

Проблема стресових розладів у загальнотеоретичному та історичному аспектах вирішувалась рядом дослідників [50, 161, 163, 177, 178]. Вивченню особливостей прояву стресових розладів різної генези приурочено безліч наукових праць: щодо наслідків катастроф [170], жертв злочинів [182], радіації [180], суїцидальної поведінки [126].

Однак найбільш близькими щодо проблеми, що розглядається, є дослідження причин виникнення стресових розладів у результаті участі військовослужбовців у зоні бойових дій. До таких напрацювань відносяться праці, що висвітлюють наслідки пережитих подій військовослужбовцями, які побували в зоні бойових дій.

Створення концепції стресу належить канадському вченому Гансу Сельє [138, 139]. Розроблене ним учення базується на понятті загального адаптаційного синдрому – сукупності реакцій, що забезпечують мобілізацію психофізіологічних ресурсів організму для адаптації в екстремальних умовах.

У розвиткові стресу Сельє виділяє три стадії. На першій стадії, що отримала назву "стадії тривоги", відбувається мобілізація захисних можливостей організму. Друга стадія, "стадія опору", характеризується підвищеною стійкістю організму щодо негативного впливу ззовні за рахунок збалансованих витрат адаптаційних ресурсів. На третій стадії має місце виснаження адаптаційних ресурсів організму.

В.В.Нечипоренко, С.В.Литвинцев та Є.В.Снедков [90] виділяють дві основні групи стрес-факторів, що створюють ускладнення в діяльності миротворців: 1) група "Х" – фактори, що надають безпосередній емоційний вплив на особистість миротворця; 2) група "У" – фактори, що надають опосередкований емоційний вплив, який залежить від його професійних можливостей.

До групи “Х” належать:

Загроза життю. Кров, важкі поранення або смерть бойових товаришів, руйнування будівель чи бойової техніки, як правило, паралізує непідготовлену для холоднокровного сприймання цього психіку людини. Неадекватне сприймання загрози життю веде до помилок, до перенапруженості, до зриву діяльності.

Військовими психологами ретельно досліджується характер впливу на бойову активність миротворців об’єму фізичних і психологічних втрат. М.М.Головін [20] ввів навіть спеціальний термін “межа моральної гнучкості військ”, під якою розуміється їх здатність продовжувати бойові дії, незважаючи на втрати. За його даними у війнах кінця XVIII і всього XIX ст. середня межа моральної гнучкості військ оцінювалася в 25% кривавих втрат, після чого вони втрачали здібність до опору. Американські фахівці, досліджуючи залежність поразки військ від рівня їх втрат у локальних війнах і збройних конфліктах, прийшли до висновку, що, в середньому, війська зазнають невдачі (припиняють активні бойові дії) при втратах, що дорівнюють 12% (4% у наступі і 8% – в обороні) [37, 80].

Зненацькість. Як правило, її вплив на психіку миротворців досягається за трьома основними параметрами: за часом, за місцем і за рішенням. При цьому, ініціатива у виборі часу, місця удару, здійснення маневру в умовах миротворчої місії належить противнику, діючому в зоні відповідальності підрозділу.

Новизна (нестандартність) обстановки. Між гарантією прогнозу і реальним розвитком бойової ситуації, як правило, виявляється розрив, який в ході ведення бойових дій є джерелом дистресу. Причина цього полягає в невідповідності між розумінням ситуації особою, що приймає рішення, і реальним її розвитком. Досвід бойових дій в Республіці Ірак показав, що способи дій противника в ході війни змінюються періодично. В кожному конкретному бою застосовувалися абсолютно нові елементи, прийоми, дії, які ставили командирів підрозділів у досить складне становище, викликане

чинником новизни [154].

Монотонія від надлишку часу. Монотонія в період тривалого очікування здатна дестабілізувати діяльність окремих миротворців, у тому числі й їх командирів, для яких притаманні такі особливості характеру, як: демонстративність, збудливість, гіпертимність, афективна екзальтованість.

Групова ізоляція. Вимушена самотність при виконанні бойових завдань. Особливо важко переноситься екстравертами. За даними американського психолога Р.У.Сторма [202] бойові можливості ізольованого від своїх військ підрозділу можна вважати наполовину втраченими впродовж 48 годин через зниження морального духу військовослужбовців.

Клаустрофобія. Групова ізоляція в замкненому укритті при нанесенні ударів противником. Супроводжується неусвідомленим прагненням покинути це укриття, незважаючи при цьому на ще більш зростаючу загрозу безпеці.

До групи чинників “У” належать:

Дефіцит часу на оцінку обстановки. Час для прийняття рішення в умовах високої динаміки бою дуже обмежений. Ця обставина призводить до зростання психічної напруженості, набуваючи пригноблюючого для людини значення.

Підвищення темпу дій. Вимагає від миротворців швидкості як моторних дій, так і приймання рішень. При цьому ефективність майбутнього рішення може бути забезпечена на підставі випереджального відображення, передбачення назріваючих подій. Встановлено, що високоінтенсивні бойові дії сприяють швидкому наростанню перевтоми миротворців і загальному зростанню психотравматизації приблизно в 1-2 рази в порівнянні з низькоінтенсивними діями.

Поєднання декількох видів діяльності одночасно. До них, перш за все, відносяться: а) аферентні операції – сприймання інформації, отримання наказів і команд від вищих командних пунктів, начальників служб, контроль за результатами бойових дій; б) еферентні операції – пов’язані із здійсненням

прийнятих рішень: ціле-вказання, ціле-розподілення [178].

Підкреслюючи психологічний аспект стресу необхідно відмітити, що людина реагує не тільки на дійсно існуючу небезпеку, але також і на загрози або символи небезпеки, пов'язані з переживаннями в минулому. Саме це і дозволяє їй знаходитись у стані певної готовності, приводити в дію свої захисні механізми за той, іноді мізерний, відрізок часу, який відділяє виникнення стресу від появи його ефектів. Ця готовність є не лише наслідком багатьох соціально-економічних впливів та емоційних конфліктів, вона являє собою необхідну умову виживання [69, 160, 163, 178].

У зв'язку з проблематичністю вивчення питань стресових розладів й особливо відокремлення психічного впливу від фізіологічного в реакції організму на стрес-фактори, у вітчизняній та зарубіжній психології дослідження проводяться за такими напрямками: вивчення нейрофізіологічних підстав цілеспрямованої поведінки і стану готовності до дії [93, 98, 136, 178]; звикання до стресових впливів [50]; вивчення стрес-факторів підвищеної інтенсивності [2].

Необхідно відмітити, що напрацювань у дослідженні психологічних наслідків впливу стресу в екстремальних ситуаціях у вітчизняній психології накопичено недостатньо. Тут переважають дослідження психологічних наслідків техногенних катастроф [170, 177]. Також недостатньо досліджень психологічних наслідків стресу в бойовій обстановці. Даним напрацюванням не завжди приділялась належна увага з боку керівництва силових структур держави. Достатньо сказати, що після війни у В'єтнамі та після виводу радянських військ з Афганістану були проведені лише поодинокі дослідження у вивченні та подоланні психологічних наслідків впливу стрес-факторів бойової обстановки у ветеранів [184, 187, 209].

Вивчаючи схильність до стресу в залежності від індивідуальних властивостей організму, М.Фрідман [189] диференціює людей на два типи. Особи типу "А" ("стрес-коронарний тип", або "сізіфів тип") – у більшості випадків енергійні, досить працездатні особи, з почуттям дефіциту часу (яке

називають “захворюванням квапливості”), орієнтовані на успіх, постійно поспішають, часто засмучуються, – більш піддані стресам і, як наслідок, – серцево-судинним захворюванням. Особи типу “Б” – спокійні, розмірені у вчинках, без домінування і орієнтації на успіх, мало сприйнятливі до ішемічного захворювання серця.

У бойовій обстановці кожен військовослужбовець знаходиться у постійному внутрішньоособистісному конфлікті між обов’язком і почуттям самозбереження. Він хоче діяти так, як повинен діяти добрий солдат, але страх штовхає його у протилежний бік. А найстрашніше те, що він боїться не того, що відбувається, а того, що може трапитись. Таке нагнітання страху викликає почуття постійного нервового збудження, що збільшується з кожною годиною і з кожним днем. Таким чином, військовослужбовець страждає від боротьби між страхом загинути чи бути понівеченим і його власним поняттям про обов’язок, що відбувається в його душі. Іноді він нічого не може зробити з нав’язливим почуттям тривоги, що володіє ним, тому що вектор страху, спрямований на те гіпотетичне, що може трапитись, а не на те, що відбувається в реальності, і всі системи організму функціонують безконтрольно. Це цілком закономірний процес, вихід з якого відбувається тільки одним способом – стан тривоги і страху переходить в істеричний стан, що може проявитись у вигляді псевдопаралічів, втрати зору і слуху чи ще чогось подібного до цього. Конфлікт вирішується сам собою, а страх минає [69].

Вивчення різних симптомів показало, що психічний і фізичний стан військовослужбовця на полі бою може бути надзвичайно пригнічуючим [163, 154, 176]. До подібних станів відносять: а) стан бойової втоми; 2) стан потьмарення свідомості; 3) стан конверсійної істерії; 4) стан тривоги; 5) нав’язливі ідеї та компульсивний стан; 6) стан асоціальної поведінки.

Слід зазначити, що стрес-фактори, які характерні для бойової обстановки, можуть помітно впливати і на весь устрій життєдіяльності військовослужбовців миротворчого контингенту. Фізіологічні зміни, що

відбуваються в організмі миротворців у відповідь на стресові впливи, значною мірою стають наслідком емоційних переживань [2, 157, 178]. Отже, стрес виникає, перш за все, на загрозу, яка дистанційно впливає на людину, викликаючи у неї те чи інше емоційне ставлення до цієї загрози та готуючи тим самим весь організм до можливих фізичних наслідків. Це означає, що стрес є для військовослужбовців такою загрозою, емоційне переживання якої впливає на їх здатність досить успішно виконувати бойове завдання.

РОЗДІЛ 2
ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДГОТОВКИ ТА ДІЙ ЧАСТИН (ПІДРОЗДІЛІВ) В УМОВАХ МИРОТВОРЧОЇ МІСІЇ

2.1. Психологічні особливості та умови професійної діяльності військовослужбовців миротворчих підрозділів

Сучасний стан науково-технічного забезпечення миротворчих підрозділів супроводжується певними змінами призначення, режимів використання техніки, що висуває перед вченими у число першочергових завдань вимоги об'єктивного вивчення впливу умов професійної діяльності на боєздатність та адаптацію миротворців до діяльності в особливих умовах.

В останні роки багато досліджень спрямовано на досягнення оптимальних умов діяльності, раціонального співвідношення професійно-важливих якостей спеціалістів і машин як елементів загальної системи управління. У межах цього напрямку сформована концепція функціонального комфорту щодо створення такого робочого стану індивіда, при якому досягається відповідність засобів, умов праці, можливостей і індивідуально-психологічних особливостей людини, що зумовлює адекватну мобілізацію психічних і фізичних сил до активної праці і високої боєздатності [113, 129, 209].

Ученими доведено, що сучасні військові професії пов'язані з особливими умовами праці, котрі зумовлені впливом соціально-психологічних, технічних, природних та біологічних чинників, які пред'являють до військовослужбовця, його психологічних якостей підвищені вимоги [6; 8; 165].

Умови і психологічні особливості професійної діяльності військовослужбовців миротворчого контингенту (особливо протягом миротворчої місії) визначаються високою відповідальністю за виконання поставлених завдань, тривалим перебуванням у стані емоційної напруги,

своєрідністю інформації, яка має істотний вплив на виконання поставлених завдань [119, 120, 122, 129].

У миротворчих підрозділах професійна діяльність більшості фахівців розглядається як складна і напружена аналітико-синтетична робота головного мозку і потребує від військовослужбовця високої стійкості уваги, напруги функцій аналізаторів. Поряд з цими показниками у миротворців, особливо під час виконання бойових завдань, відмічаються зміни показників, які характеризують силу процесів збудження і гальмування, їх рухомість, точність реагування на подразники, величину порогових сприймань, а також пам’ять, увагу, і мислення. Відбуваються різнобічні зміни функцій організму, які є інтегральною характеристикою впливу на військовослужбовців умов життєдіяльності, і їх специфічних особливостей.

До особливостей професійної діяльності військовослужбовців миротворчих підрозділів відноситься виражена психічна напруга, яка діє під час усього періоду миротворчої місії. Найбільш типовими причинами її виникнення є: висока відповідальність за роботу, що виконується, дефіцит часу й інформації (або надлишок) для прийняття рішення, дія перешкод, вплив несприятливих умов життєдіяльності в оточенні великої кількості сучасної бойової техніки, міжособистісна несумісність, соціально-психологічна й сенсорна ізоляція [119,122].

Суттєвий вплив на надійність і успішність професійної діяльності миротворців чинять соціально-психологічні фактори. Передусім - це міжособистісні відносини, котрі залежать від спільності інтересів у бойовій зміні, від індивідуально-психологічних особливостей особового складу. Великого значення набувають проблеми, пов’язані з обмеженими можливостями зняття емоційної напруги протягом миротворчої місії [111, 112, 120].

Для військових спеціалістів миротворчих підрозділів великого значення набуває проблема боєздатності – тобто здатність військовослужбовця виконати бойове завдання. Під боєздатністю розуміється

такий стан психіки військовослужбовця який характеризується готовністю якісно і своєчасно виконати завдання, прийняти вірне рішення і діяти відповідно до інструкцій і настанов. Боєздатність включає мотивацію, силу волі, здатність приймати рішення в умовах дефіциту часу і інформації, йти на ризик, подолання страху, моральний стан та цілий ряд інших соціально-психологічних, професійно-значимих для військового спеціаліста якостей. Боєздатність особового складу визначається високим рівнем професіоналізму, фізичною та психологічною стійкістю, витривалістю і працездатністю [113, 119].

Під час виконання бойових завдань на всіх миротворців діє складний комплекс факторів зовнішнього середовища, які є загальними для багатьох військових професій, однак істотно впливають на ефективність професійної діяльності військовослужбовців і мають свою специфіку. Багато вчених звертають увагу на різнобічні функціональні стани, що впливають на надійність та ефективну діяльність людини. До таких відносяться: утома, хронічна утома, перевтомлення, стани гіпокінезії, монотонії та нервово-психічної напруги. Саме поняття психічного стану у практиці необхідне для того щоб визначити можливості спеціаліста, який знаходиться у тому чи іншому стані, виконувати свої професійні обов’язки надійно і ефективно. Психічний стан це – фонова активність нервової системи, в умовах якої реалізуються ті чи інші поведінкові акти тварин, людей і є загальною, інтегральною характеристикою роботи мозку, яка визначає загальний стан багатьох його структур [53, 63, 119, 204]. Психічний стан залежить від особливостей праці, значимості мотивів, які спонукаютьдо виконання конкретної діяльності, величини сенсорного навантаження, яке може досягати високого значення в умовах сенсорної депривації; індивідуальних особливостей нервової системи [62, 206].

Різнобічні умови професійної діяльності миротворців призводять до зміни функціонального стану організму й розвитку утоми, під якою розуміється спад боєздатності після більш-менш тривалої праці. Отже,

зниження боєздатності може бути симптомом утоми, коли вона викликана фізичною працею. При цьому, боєздатність знижується тимчасово і відновлюється за період звичайного відпочинку. Втома розглядається вченими з трьох сторін: сторони суб'єктивної - як психічний стан; сторони фізіологічних механізмів; сторони зниження ефективності праці [112]. У той же час утома – це наслідок специфічних умов діяльності. З психологічної точки зору – утома виступає як своєрідний психічний стан, що більшою мірою виявляється у бойових підрозділах [8; 37, 63, 77, 90, 97].

В умовах миротворчої діяльності значне місце відводиться проблемі перевтомлення – стану організму на межі патології, який розвивається під впливом тривалої та безперервної роботи у стані утоми, або тоді, коли регламентований відпочинок між циклами роботи є недостатнім для відновлення фізичного і психічного здоров'я, а об'єктивно-суб'єктивні ознаки втоми зберігаються [112, 125, 129, 140]. До об'єктивних ознак перевтомлення відносяться: розлади уваги, пам'яті, мислення, порушення сну, міжособистих взаємин, потовиділення, зменшення маси тіла, збільшення частоти серцевих скорочень за хвилину та ін. Головним критерієм перевтомлення є різке зниження боєздатності.

У дослідженнях щодо вивчення праці фахівців організаторського, сенсорного, моторно-вольового, технологічного профілів до яких ми відносимо військовослужбовців миротворчих підрозділів, підтверджено, що втома і перевтомлення, як негативні стани, характеризуються зниженням боєздатності під час виконання бойових завдань [145, 146, 151, 173].

На думку М.С. Корольчука, В.М. Крайнюк, психологічними ознаками перевтомлення, поряд зі зміною боєздатності, для військових спеціалістів можуть бути: зміни суб'єктивного стану та звичайної поведінки особистості; підвищена конфліктність, роздратованість; замкненість (відлюдність); неадекватна реакція на жарт; бурхлива реакція на будь-яке зауваження (зовнішня або внутрішня); безсоння або сонливість.

За даними нашого дослідження під час виконання миротворчих завдань військовослужбовцями миротворчих підрозділів саме ці ознаки підтверджували у них стан перевтомлення. Таким чином, перші ознаки втоми і перевтомлення з'являються в залежності від функціональних резервів організму, фізичного розвитку, психологічної витривалості, професійної та психологічної підготовки особового складу.

У дослідженнях, проведених вченими в галузі вивчення умов професійної діяльності миротворців та їх впливу на боєздатність, значне місце відводиться характеристиці соціально-психологічних факторів, серед яких згуртованість військових підрозділів [122, 125, 129, 153, 165, 205]. Під згуртованістю розуміють сумісну діяльність людей, спрямовану на виконання загальних завдань. Вона тісно пов'язана зі структурною організацією гурту, раціональним розподілом функціональних обов'язків, професійною підготовкою спеціалістів, підпорядкуванням особистих інтересів та потреб колективним завданням підрозділу. Але стосунки між членами групи, їх спрямованість і активність залежать, з одного боку - від широти та спільності інтересів, а з іншого - від їх індивідуальних психологічних особливостей, які в основному визначають характер внутрішньогрупової атмосфери. В основі згуртованості підрозділів лежить психологічна сумісність, під якою розуміється поєднання таких індивідуальних особливостей людей, які за своїми соціально-психологічним властивостям та якостям забезпечують максимально можливий результат при мінімальній психологічній ціні діяльності [91]. Порушення цих тверджень призводить до підвищення конфліктності, емоційної напруги, роздратованості та інших психічних станів, які, у свою чергу, значно впливають на професійну діяльність [77, 84, 88].

Істотний вплив на боєздатність миротворців і ефективність діяльності чинить своєрідність інформації, яку отримує військовослужбовець. У звичайних умовах людина постійно переробляє, передає і поглинає великий обсяг інформації, розподіляючи її на особисту, яка має цінність

індивідуальну; спеціальну - має цінність для формальних соціальних груп; масову, що передається засобами масової інформації. Під час виконання миротворчої місії така інформація, як правило, коротка, лаконічна. Зі збільшенням тривалості виконання завдань у миротворців за відсутності інформації виникають тривожність, депресія, невротичні стани, порушення сну [111, 120, 122, 133].

Значне місце під час виконання миротворчої місії військовослужбовцями вчені відводять такому явищу, як емоційна напруга. Відповідно до перевершення процесів збудження або гальмування стан емоційної напруги може проявлятися у формах: гіперактивності, яка характеризується підвищеними руховими реакціями, метушливістю, говірливістю та ін., а також гальмування, для якої характерні пригнічення, сповільненні реакції, утрата реагування на різні подразники [119, 204].

Значний вплив на надійність боєздатність миротворців створюють технічні фактори, які визначають, перш за все, умови життєдіяльності: шум, вібрація, механічні коливання, електромагнітні випромінювання та ін. Тривала дія шуму на людину небезпечна для її здоров'я, знижує її боєздатність [112, 129, 140, 151, 172]. Симптоми несприятливої дії шуму різнобічні, але, у першу чергу, відчувається головний біль, запаморочення, роздратованість, дзвін у вухах. В подальшому відмічається послаблення уваги, порушення точності рухів, зниження швидкості реакції та ін. У осіб, які довго працюють з джерелами електромагнітних коливань, виникають різнобічні порушення у функціях центральної нервової та серцево-судинної системи [112].

Таким чином, значно впливає на успішність професійної діяльності військовослужбовців національних контингентів комплекс природних, технічних, біологічних факторів, які суттєво поглиблюють дію соціально-психологічних чинників, таких як висока психічна напруга, дефіцит особистої інформації, загроза життю, наявність низького рівня згуртованості підрозділів, порушення режимів праці та відпочинку.

Професійна діяльність українських миротворців відбувається в умовах безпосередньої дії на особистість різноманітних чинників зовнішнього та внутрішнього середовища. Вони діють поєднано, різнобічно і тривалий час, що на фоні високої соціальної відповідальності і нервово-психічної напруги, сенсорної депривації, особливостей міжособистісних стосунків негативно впливає на боєздатність особового складу.

2.2. Психічна адаптація військовослужбовців до екстремальних ситуацій миротворчої місії

Складна військово-політична ситуація, що склалась на планеті, не залишила осторонь і Україну. Пройшло вже більше десяти років, як молода, незалежна держава Україна, приєднавшись до числа країн-миротворців, відрядила своїх військовослужбовців до складу миротворчої місії в зону конфлікту на території колишньої Югославії. Відтоді українські миротворці взяли участь у 13 миротворчих місіях майже в усіх конфліктогенних регіонах планети. Чітке виконання мандата миротворчих міжнародних інституцій, професіоналізм, гуманне ставлення до мирного населення, готовність прийти на допомогу в найскладнішій ситуації – слугували українським миротворцям підґрунтям здобуття високого авторитету.

Критично оцінюючи десятирічний досвід, слід указати на складнощі та проблеми психічної адаптації військовослужбовців українського контингенту до умов миротворчої місії. Хоча дана проблематика й виглядає як інтернаціональна і має відношення й до інших армій, завдання покращення психічної адаптації серед миротворців українського контингенту постає актуальним та складним як у теоретичному так і в практичному відношенні.

Стресогенні фактори, що безпосередньо впливають на ефективність психічної адаптації миротворців, як правило, пов’язані з: 1) кліматично-географічними умовами країни перебування; 2) умовами безпеки; 3) умовами служби; 4) національно-мовними аспектами; 5) культурними особливостями; 6) інтимно-особистісними характеристиками; 7) побутовими умовами .

Виходячи із зазначених факторів можемо диференціювати і форми процесу психічної адаптації військовослужбовців до умов миротворчої місії. В якісному плані психічна адаптація класифікується на *повну*, *часткову* і дезадаптацію.

Звернення до форм психічної адаптації миротворців, що свого часу виконували завдання на теренах Югославії, виходячи з стресогенних факторів їхньої діяльності, – складає основну мету даного параграфу.

1. Психічна адаптація до кліматично-географічних умов миротворчої місії. Результати досліджень ряду авторів свідчать, що серед миротворців українського контингенту лише 10,8% респондентів відносять "кліматичні проблеми" до розряду особливо значимих. Разом з тим, для миротворців інших держав ця проблема є досить значимою. Так, для вихідців із африканських країн, що виконували місію в Югославії ця цифра складала 100%, для представників Іспанії – 58%, а військовослужбовців Португалії – 50%. У зимовий період у гірських районах Югославії через відсутність опалення працездатність миротворців, вихідців із південних держав, знижувалась "до нуля"; у миротворців з рівнинних місцевостей тропічної Африки спостерігалась "боязнь гір" (це проявлялось, зокрема у водіїв, в парадоксальному збільшенні швидкості на гірських дорогах – з метою якомога швидше виїхати на рівнинну місцевість). "Боязнь гір" призводила до зростання дорожньо-транспортних пригод (ДТП).

У нашому дослідженні статистика ДТП взята як ключовий показник психічної адаптації миротворців до кліматично-географічних умов місії.

Дорожньо-транспорті пригоди, здійснені миротворцями різних держав у період з жовтня 1996 р. до вересня 1997 р.

Підгрупи миротворців	Зима	Літо
"Вихідці півдня"	41 (62,5%)	14 (48,3%)
"Вихідці півночі"	25 (37,9%)	15 (51,7%)

Як правило, *"вихідці півдня*" більшість ДТП здійснювали в перший і на сьомому-восьмому місяцях перебування в миротворчій місії. "*Вихідці*

півночі" – на п'ятому-шостому місяці. Для *"вихідців півдня"* динаміка адаптації до кліматично-географічних умов виглядає наступним чином: "болісний період звикання" до клімату і географії держави перебування (1-й місяць); період хибної адаптації (3-4 місяць); різке зростання ДТП (7-8 місяць); формування впевненої психічної адаптації (10-11 місяць). "Вихідці півночі" в перший місяць перебування ДТП, як правило, не здійснювали. Період хибної адаптації у них тривав менше ("пік" ДТП припадав на 5-6 місяць перебування в складі миротворчого контингенту). Формування впевненої адаптації припадало на 7-8 місяць перебування у складі місії [74].

Таким чином, повний цикл психічної адаптації миротворців до кліматичних умов тривав майже рік. Відповідно, якщо термін відрядження до складу миротворчого контингенту менше одного року, то процес психічної адаптації не можна назвати завершеним. Не випадково, за даними А.А.Теличкіна, серед німецьких миротворців, відряджених на шість місяців – аварійність виявиласьнайвищою. Необхідно зауважити, що досвід ДТП сам по собі є травматичним, і, асоціюючись з природними умовами, він може викликати почуття страху по відношенню до них, що, в свою чергу, призведе до ускладнення адаптації.

2. Психічна адаптація до ризику для життя і здоров'я. За даними А.А.Теличкіна, всього 7,2% українських миротворців висловлювали незадоволеність рівнем своєї особистої безпеки. В той же час, для миротворців-арабів даний показник становив 33%, а миротворців-греків – 19%. Серед стресорів, що домінують у контексті даного виду адаптації, виділимо наступні: а) небезпека для життя (за даними ООН у період з 1948 до 1990 рр. в миротворчих місіях загинуло 398 чол., а з 1991 до 1995 рр. – 456 чол.); б) ворожість місцевого населення; в) специфічні правила щодо відношення до особистої зброї. Правила забороняють миротворцям використовувати зброю (окрім самозахисту). Особистісна зброя, в такому випадку, створює лише ілюзію власної захищеності, насправді ж зростає рівень фрустрації та психічної напруженості; г) незначна кількість медичних

закладів, що не дозволяє своєчасно надати кваліфіковану медичну допомогу; д) невизначеність військово-політичної ситуації країни перебування.

Постійна небезпека підірватись на міні, бути вбитим снайпером (в умовах коли жодна із сторін не бере на себе відповідальність) ставить миротворця в позицію простої жертви, що є специфікою миротворчих операцій в порівнянні з бойовими діями, в яких статус учасника місії повністю визначений. Подвійність позиції миротворця, який окрім виконання миротворчих функцій залучається й до вирішення інших завдань, створює внутрішній рівень певної невизначеності, що доповнює невизначеність зовнішню.

Американська військова психологія відносячи участь у миротворчих місіях до особливого виду бойового завдання приводить три її різновидності: 1) відновлення; 2) підтримка миру; 3) надання гуманітарної допомоги [199]. Маємо підстави до перерахованого додавати ще й неусвідомлювані різновиди миротворчих операцій: 4) здійснення тиску; 5) прихована окупація території тощо. Подібно архетипу "тіні", що доповнює цілісність "персони" в концепції особистості К.Г.Юнга, ці не-миротворчі цілі в багатьох відношеннях визначають характер реальних екстремальних ситуацій, в які потрапляють миротворці, й є найбільш болючою стороною миротворчих місій [34].

3. Психічна адаптація до специфічних форм організації служби. На думку А.А.Теличкіна, сам факт направлення військовослужбовця до складу миротворчої місії є досить стресогенним. Особливо боляче переносять від'їзд молоді сім'ї, військовослужбовці, що мають хворих членів сім'ї, а також ті, що не мають гарантії збереження своєї посади, мають певні фінансові складнощі.

Тривалість перебування в миротворчій місії – стресор, що має як негативне, так і позитивне забарвлення. Відсутність інформації про конкретні терміни відрядження негативно відображається на психічному здоров'ї самих миротворців та членів їх сімей. За даними американських учених, найменш

стресогенними є відрядження тривалістю до 1-2 місяців. Відрядження до чотирьох місяців – вимагає спеціальних адаптаційних зусиль; до шести місяців – фрустрація і стрес, викликані розлученням із сім'єю, досягають свого "піку". В подальшому напруження спадає, але чим тривалішою була розлука із сім'єю, тим більше часу необхідно на постмісіонну адаптацію.

Пасивне перебування в складі миротворчої місії набагато стресогенніше, аніж активні дії, пов'язані з переміщенням по країні перебування. Повна відсутність реальних результатів (позитивного зворотного зв'язку від соціального світу місії) є сильним джерелом фрустрації.

Для українських миротворців специфічним стресором є поганий рівень володіння англійською мовою (подекуди це викликає репатриацію). Досить частими є конфлікти міжнаціональних культур, релігій, традицій. Службовий конфлікт, перерісши в особистісний, може трансформуватися в національний. Основними причинами конфліктів в середовищі миротворців, як правило, є: службові обов'язки (49%), автотранспорт (25%), відпустки (13%), фінансове забезпечення (13%).

4. Психічна адаптація до стрес-факторів національно-мовного характеру. Дані стрес-фактори розбиваються на дві категорії: 1) внутрішні (між самими підрозділами місії), 2) зовнішні (між підрозділами місії і населенням).

Особливу складність організаційного характеру являє сумісна праця багатонаціональних сил ООН в тих "гарячих точках", у які ряд держав спрямовують свої контингенти, виходячи з власного престижу. Так, за статистикою, проведеною А.А.Теличкіним, станом на 1 серпня 1996 р. на території Югославії було представлено 84 держави. Із них на території Боснії знаходилось – 39 держав, у Східній Славонії – 38, а в Македонії – 7.

Процес психічної адаптації до життєдіяльності в умовах багатонаціонального колективу займає, в середньому, біля 3-х місяців. Його можна прискорити такими факторами, як особливі умови життєдіяльності

миротворців і попередній досвід спілкування з представниками різних країн.

5. Психічна адаптація до особливостей традицій та культури країни перебування. Імовірність виникнення стресу на ґрунті відношень з місцевою культурою тим вища, чим більше миротворець стикається з місцевим населенням. Повна ізоляція від місцевого населення здатна виключити стрес. У той же час, уявлення миротворця про народ країни перебування, його культуру будуть нереальними (виступатимуть як набір особистісних проекцій, інтроектів, соціальних стереотипів). Зустріч з "не найкращими" представниками країни перебування (типова для миротворців, що виконують поліцейські функції) призводить до створення негативних стереотипів. У місцевому населенні починають бачити "злодіїв", "шахраїв", що проявляється в висловлюваннях на шквалі: "Цьому народу довіряти не можна"; "Всі вони ледарі і бездарі". 14,4% військовослужбовців, що виконували миротворчу місію в Югославії, відмічали значні відмінності в культурі як основну проблему для новоприбувших миротворців, а 17,9% респондентів заявляли, що незнання мови країни перебування, місцевих діалектів робить їх перебування в даній країні неповноцінним.

Звичайно, свій вплив на адаптацію миротворців здійснює і лояльність місцевого населення, яка, як правило, не однакова серед різних його груп. За оцінками спостерігачів ООН, що аранжували воюючі сторони в Боснії і Герцеговині, найлояльніші до миротворців – серби (їх на перше місце поставило 46,4% опитаних), далі – мусульмани і хорвати (власне, 17,9% і 7,2%).

На лояльність місцевого населення в ставленні до миротворців здійснює вплив і ставлення самих миротворців до населення країни перебування. Воно, в стратегічному плані, абсолютно не залежить від самих миротворців (в їх область прав не входить обговорення сумнівних наказів, що надходять, як правило, від політичного керівництва й орієнтовані, скоріш за все, на відстоювання геополітичних інтересів певних держав, аніж на декларовані миротворчі цілі).

У світлі цих факторів набуває додаткового значення виявлена А.А.Теличкіним та Г.В.Іванцовою тенденція до фрустрованості й нестійкості мотивації у, так званих, “миротворців-ідеалістів” (орієнтованих на ідеали миротворчості) в порівнянні з, так званими, “фінансистами” (орієнтованими на матеріальне благополуччя) і “кар’єристами” (орієнтованими на службовий ріст). Зіткнувшись з реальними бойовими умовами на умовах Югославії “миротворці-ідеалісти” відчували ломку ідеалів, що знижувало їх стресостійкість.

6. *Психічна адаптація до проблем інтимно-особистісного характеру.* За результатами опитування миротворців, що повернулись з Югославії, 85,9% із них боляче переносять розлуку із сім’єю, причому у 25,2% опитаних ці обставини впливають і на службову діяльність. 68,1% респондентів заявили, що страждають через відсутність сексуальних контактів. У подоланні одинокості миротворця велику роль відіграє телефонний зв’язок, який, однак, може виступати і як стресор. Вартість телефонного зв’язку (мобільного, сотового) в миротворчих місіях теж стресогенна.

7. *Психічна адаптація до спеціальних умов служби і побуту.* Досить болючою є адаптація тих миротворців які звикли до певного комфорту в себе на Батьківщині. Саме тому миротворці з Західної Європи і Північної Америки під вплив даного стресора потрапляють значно частіше, аніж миротворці з України. В ході миротворчої місії умови перебування можуть змінюватись від досить добрих до вкрай поганих, що призводить до виникнення стресу в будь-якому контингенті миротворців. Особливо необхідно відмітити стресогенний вплив *обмеження життєвого простору* [3]. Як свідчить теорія інтенсифікації Фрідмана, в тісноті загострюється типова реакція індивіда на будь-які ситуації. Якщо ж типові реакції негативні – тіснота посилює їх негативну природу.

А.А.Теличкін пропонує два способи подолання стресогенних факторів побутових умов: 1) штучне створення звичних умов (вимагає матеріальних затрат, і дає швидку віддачу), – але в цьому випадку майже не відчувається

власне адаптації. Варто миротворцю виявитися за межами створеної для нього “теплиці” – як він стає беззахисним перед зовнішніми умовами. Цим шляхом досить часто ідуть американський, німецький та скандинавський контингенти; 2) “занурення” миротворця в середовище країни перебування (вимагає часу, але в подальшому військовослужбовець стає захищеним від будь-яких несприятливих умов).

Отже, психічна адаптація миротворців до екстремальних ситуацій місії є досить складною й багатогранною. Це означає, що миротворці зазнають не лише фізичної загрози, але й значного ризику виникнення нервово-психічних розладів, дезадаптації. Останні нерідко стають причиною зривів у професійній діяльності, зниження працездатності, конфліктів, зловживання алкоголем та інших негативних явищ. Одним із перспективних подальших шляхів подолання вищезазначених негативних виявів психіки миротворців є впровадження заходів психологічної роботи на етапі підготовки їх до дій у складі миротворчого контингенту.

2.3. Ретроспективний аналіз миротворчої діяльності Збройних Сил України

Участь України у миротворчих операціях розпочалась із затвердження Верховною Радою України постанови від 3 липня 1992 року №2538-XII “Про участь батальйонів Збройних Сил України в Миротворчих Силах Організації Об’єднаних Націй у зонах конфліктів на території колишньої Югославії”.

Сьогодні можна констатувати, що за 16 років, починаючи з 1992 року, більше **28** тисяч військовослужбовців Збройних Сил України, основу яких складають Сухопутні війська, взяли участь у міжнародних миротворчих операціях, сприяли встановленню і безпрецедентному поширенню між країнами євроатлантичного регіону відносин партнерства і довіри у воєнній сфері, поступовому формуванню нової системи міжнародної та європейської безпеки. **76** військовослужбовців миротворчих підрозділів нагороджено державними нагородами України, **8672** – відзнаками Міністерства оборони

України.

Світова спільнота поважає внесок нашої держави, її Збройних Сил у справу підтримання миру та стабільності на планеті, високо оцінює професіоналізм, майстерність та самовідданість українських вояків.

Практична діяльність посадових осіб миротворчих контингентів 2004-2005 рр. ротацій (Ліван, Ліберія, Сьєрра-Леоне), поряд із набутим досвідом з підготовки та управління миротворчими контингентами, виявила **серйозні прорахунки** і поставила перед керівництвом Збройних Сил України низку питань стосовно подальшої роботи, яку необхідно ретельно проаналізувати, усвідомити, вжити відповідних невідкладних заходів.

Ці прорахунки зумовили загибель особового складу, скоєння злочинів та подій, порушення військової дисципліни – що, в свою чергу, викликає нарікання та недовіру міжнародних інститутів.

Виникла певна загроза позбуття так тяжко напрацьованого роками іміджу впевненої, надійної держави, спроможної вирішувати будь-які завдання, визначені міжнародною спільнотою. Тому, не випадково, ця важлива тема стала предметом обговорення на вищих рівнях у Міністерстві закордонних справ України, Міністерстві оборони України.

Перш за все - це втрати та травмування особового складу.

Найбільш болючою стороною нашої діяльності є сумна статистика втрат особового складу. На цей час за весь період миротворчої діяльності за різними причинами ми втратили 45 військовослужбовців, а близько 100 військовослужбовців за цей же час було поранено.

Друге - зловживання службовим становищем.

Командуванню Сухопутних військ Збройних Сил України стали відомі факти ганебної поведінки українських миротворців, що далеко виходять за правові межі службово-розпорядницької діяльності та вже нанесли пряму шкоду авторитету українських миротворчих контингентів, стали предметом для розгляду на рівні органів з безпеки ООН у штаб-квартирі у Нью-Йорку.

Хочемо зазначити, що миротворча діяльність – це, перш за все,

міжнародна політика, яка передбачає високий рівень конкуренції щодо направлення миротворчих підрозділів у миротворчі місії. Будь-яке непорозуміння, порушення прийнятих міжнародних норм призводять до втрати довіри. Тому для миротворців необхідні високі морально-психологічні якості, чесність, порядність, висока відповідальність за доручене Державою завдання. І цей перелік ще можна довго продовжувати.

У цих обставинах приходить ще більше розуміння того, що успішне виконання завдань миротворчої діяльності залежить від продуманої організації морально-психологічного забезпечення, як одного з важливих видів забезпечення.

2.4. Морально-психологічне забезпечення в період підготовки миротворчого контингенту до участі у миротворчій операції

Морально-психологічне забезпечення міжнародних миротворчих операцій (спеціальних дій) – це комплекс соціально-політичних, міжнародно-правових, організаційних, воєнно-соціальних, гуманітарно-освітніх і соціально-психологічних заходів, спрямованих на формування та морально-психологічне злагодження миротворчого контингенту, його всебічну підготовку і участь в операціях (спеціальних діях) з підтримання та відновлення миру під егідою ООН, ОБСЄ та інших міжнародних організацій.

Його метою є формування та підтримка морально-психологічного стану особового складу, бойових та психологічних якостей, дисциплінованості та правопорядку, згуртованості військових колективів на рівні, необхідному для успішного виконання всіх визначених завдань. Морально-психологічне забезпечення здійснюється у тісній взаємодії з оперативним (бойовим), правовим, технічним, тиловим і медичним забезпеченням.

Систему морально-психологічного забезпечення складає сукупність

функціонально пов’язаних сил і засобів, технологій і методик впливу на свідомість і поведінку особового складу миротворчих підрозділів та персоналу, задоволення їх культурних та релігійних потреб, захисту їх психологічних (психофізіологічних) властивостей, реабілітації психотравмованих.

Морально-психологічне забезпечення миротворчої діяльності здійснюється безперервно на етапах підготовки та в ході виконання миротворчих завдань.

Головним змістом морально-психологічного забезпечення підготовки миротворчих підрозділів та персоналу є:

- морально-психологічна підготовка особового складу до виконання самостійних, пов’язаних з ризиком для життя завдань в іноземній державі, переважно у відриві від основних сил військової частини;

- формування психологічної готовності, за необхідності, вступити в бій;

-морально-психологічний супровід життєдіяльності та військової дисципліни.

Основними завданнями морально-психологічного забезпечення підготовки миротворчих підрозділів та персоналу є :

1. Роз’яснення особовому складу мети миротворчої діяльності України, місця і ролі держави у міжнародному співробітництві щодо збереження миру та боротьби зі світовим тероризмом.

2. Аналіз та оперативне доведення військовослужбовцям та персоналу воєнно-політичної, економічної, екологічної обстановки в країні, де виконуються миротворчі завдання, мети та завдань миротворчого підрозділу,

місця та ролі кожного військовослужбовця щодо їх успішного виконання.

3. Організація морально-психологічної, гуманітарної підготовки особового складу, вплив на спеціальну підготовку.

4. Здійснення інформаційно-пропагандистського забезпечення, пропаганда миротворчої діяльності через військові та цивільні засоби масової інформації.

5. Створення сприятливих соціально-психологічних умов підготовки миротворчих підрозділів та персоналу.

6. Підтримання правопорядку і військової дисципліни, зміцнення морально-психологічного стану особового складу.

7. Постійний аналіз морально-психологічної обстановки, управління морально-психологічними процесами у колективах миротворчих підрозділів.

8. Здійснення заходів соціального та правового забезпечення особового складу підрозділів та членів їх сімей.

9. Правове виховання особового складу.

10. Проведення культурно-виховної та просвітницької роботи, організація дозвілля особового складу.

11. Забезпечення підрозділів технічними засобами пропаганди, поліграфічним обладнанням та продукцією, іншим культпросвітмайном.

12. Організація взаємодії з органами державної влади, місцевого самоврядування, громадськими організаціями та об’єднаннями щодо підтримання сприятливої морально-психологічної обстановки в місцях

формування та підготовки миротворчих підрозділів.

13. Морально-психологічний супровід бойового злагодження миротворчих підрозділів.

14. Забезпечення адаптації особового складу миротворчих підрозділів та персоналу до умов країн перебування.

15. Інформаційно-психологічний захист особового складу.

Морально-психологічне забезпечення підготовки військовослужбовців У складі миротворчих підрозділів Збройних Сил України, має свої особливості. Ці особливості полягають у тому, що:

- виконання обов’язків у складі миротворчого контингенту пов'язане з реальним ризиком для життя та здоров’я військовослужбовців, що викликане веденням бойових дій та несприятливою епідемічною та кліматичною обстановкою в районах виконання завдань;
- підрозділи формуються на обмежений термін (від 6 місяців до 1 року) і в період ротації практично оновлюються повністю.
- комплектування особового складу на посади солдат та сержантів здійснюється за контрактом;
- географічна віддаленість регіонів зумовлює автономність у виконанні поставлених завдань та обмеженість інформаційного забезпечення;
- наявність складної воєнно-політичної, етнічної, криміногенної, релігійної обстановки в регіонах виконання завдань;
- постає необхідність суворо дотримуватись норм міжнародного гуманітарного права в умовах жорсткого контролю гуманітарних інституцій і

засобів масової інформації.

Головними напрямками МПЗ морально-психологічного забезпечення підготовки миротворчих підрозділів та персоналу є:

1. Організація якісного підбору особового складу.
2. Удосконалення організаційно-штатної структури органів МПЗ миротворчих контингентів.
3. Психологічна підготовка.
4. Інформаційне забезпечення підготовки особового складу.
5. Соціально-правове забезпечення підготовки.

Розглянемо ці напрямки більш детально.

Удосконалення організаційно-штатної структури органів МПЗ миротворчих контингентів.

Наведена вище негативна ситуація була зумовлена не тільки об'єктивними чинниками, до яких можна віднести стислість термінів формування та підготовки бригади, новизну завдань та відсутність необхідного досвіду, але й недосконалістю організаційно-штатної структури органів МПЗ миротворчих контингентів.

Наприклад, замість посади заступника командира бригади з виховної роботи 5 омбр, з підпорядкованим йому відповідним відділенням, спочатку було введено посаду начальника відділення з роботи з особовим складом – заступника начальника штабу, в обов'язки якого входили переважно функції кадрової роботи, не пов'язані з морально-психологічним забезпеченням Це спричинило втрату вертикалі організації та управління процесом морально-психологічного забезпечення під час підготовки та виконання миротворчих завдань з відповідними негативними наслідками.

На сьогодні комплектування та підготовка особового складу миротворчих підрозділів здійснюється у суворій відповідності до вимог Інструкції про підготовку миротворчих контингентів і миротворчого

персоналу Збройних Сил України для участі у миротворчих операціях, затвердженої наказом Міністра оборони України від 25 жовтня 2004 року № 485.

На виконання розпорядження Президента України від 25.10.2003 №338/2003 “Про заходи щодо реформування гуманітарної сфери Збройних Сил України”, а також наказу Міністра оборони України (від 13.12.03 №438 “Про введення посад та структурних підрозділів з гуманітарних питань у Збройних Силах України”) були внесені зміни до організаційно-штатної структури миротворчих контингентів, а саме:

- введені посади заступників командирів з виховної роботи – начальників відділів (відділень) з підпорядкованими їм відповідними відділів (відділеннями);
- у відділенях з виховної роботи механізованих батальйонів підвищено штатно-посадову категорію офіцерів-психологів (з ШПК “старший лейтенант на “капітан”).
- враховуючи складність обстановки та покладених завдань, вперше в історії миротворчої діяльності Міністром оборони України було прийнято рішення (від 28.11.03 № 6964/з) щодо введення посад офіцерів з питань релігії, передбачена можливість їх заміни службовцями.

Абсолютна доцільність цього рішення, яке створило можливість задоволення духовних потреб військовослужбовців, була доведена практикою. Так, у складі 6 омбр, 7 омбр та 81 ТГ плідно виконували обов’язки офіцерів з питань релігії священнослужителі Української православної церкви Київського та Московського патріархату. Були побудовані та обладнані каплички на українських базах миротворчого контингенту в Республіці Ірак, у пункті постійної дислокації 3 оіб у Лівані.

В інтересах морально-психологічного забезпечення значна увага на етапі підготовки приділяється *посиленню інформаційного забезпечення особового складу.*

Зокрема – до штату українського миротворчого контингенту в

Республіці Ірак було введено редакційно-видавничу групу газети “Миротворець”. Створені можливості використання мережі Інтернет для суспільно-політичного інформування щодо обстановки в Україні та світі. Організована взаємодія з місцевими органами влади в місцях формування контингентів щодо надання шефської допомоги під час підготовки особового складу до виконання завдань за призначенням.

Крім того, організована взаємодія з Одеським Арабським культурним центром з питань роз’яснення військовослужбовцям історії ісламу, традицій та звичаїв арабського населення, правил поведінки в громадських місцях, видання рекламних буклетів Арабського культурного центру з метою висвітлення можливості плідної співпраці, що в подальшому може сприяти налагодженню дружніх стосунків з місцевим населенням, виготовленню українсько-арабських словників-розмовників.

Постійно організовується проведення профілактичних бесід Представниками Червоного Хреста та Півмісяця з особовим складом кандидатів до включення до складу миротворчих контингентів.

Для кожного контингенту розробляється військова символіка (нарукавні та пам’ятні нагрудні знаки миротворчих підрозділів), виготовляються презентаційні буклети та вимпели.

Організовується забезпечення необхідними технічними засобами виховання та пропаганди, канцелярським приладдям та презентаційними сувенірами, доводиться до особового складу зміст воєнно-політичної обстановки в районі виконання завдань за призначенням, покладених на підрозділи завдань та умов їх виконання, налаштовування військовослужбовців та їх рідних на ситуацію, загрозливу для життя і здоров'я, проводяться заходи психологічної адаптації військовослужбовців до кліматичних умов на території виконання завдань за призначенням.

У системі гуманітарної підготовки та інформаційного забезпечення проводиться комплекс занять з теоретичної підготовки військовослужбовців, а саме:

загальна характеристика держави призначення, історія державності, воєнно-політична ситуація;

традиції, звичаї місцевого населення, норми, особливості поведінки та спілкування;

особливості релігійної обстановки, її вплив на виконання завдань миротворчим контингентом;

кліматичні й екологічні особливості обстановки, їх вплив та врахування в роботі щодо збереження життя та здоров'я військовослужбовців;

зона відповідальності миротворчого контингенту, географічна та природно-кліматична характеристика та соціально-економічна ситуація;

завдання щодо виключення ризиків для життя, збереження здоров'я військовослужбовців із урахуванням набутого досвіду виконання миротворчих завдань;

соціальні та правові гарантії військовослужбовців миротворчих контингентів і членів їх сімей.

Усі зазначені заходи були практично запроваджені при формуванні та підготовці всіх миротворчих контингентів.

Соціально-правовове забезпечення підготовки до виконання миротворчих завдань передбачає роз'яснення військовослужбовцям, які беруть участь у миротворчих операціях, їх родинам встановлених законами України соціальних гарантій, а також механізму та порядку отримання компенсаційних та страхових сум.

В оперативних командуваннях, армійських корпусах, обласних військових комісаріатах визначені посадові особи, які безпосередньо відповідають за вирішення соціальних питань. Доводяться номери телефонів, за якими можуть звертатися члени родин воїнів миротворців з метою отримання інформації щодо проходження служби їх синами чи чоловіками.

Запроваджений комплекс заходів, відповідно до перерахованих напрямків МПЗ, створив умови та можливість підвищення ефективності всієї системи морально-психологічного забезпечення миротворчого контингенту.

Певним кількісним відображенням цього є показники стану військової дисципліни.

За час виконання завдань було прийнято рішення про повернення на Україну з різних причин:

5 омбр - 93 військовослужбовці; 6 омбр - 16 військовослужбовців; 7 омбр - 14 військовослужбовців; 81 ТГ - 8 військовослужбовців.

Крім того, зменшилася кількість випадків травмування та загибелі військовослужбовців з суб'єктивних причин, тобто в результаті особистої необережності, порушення правил поводження зі зброєю та особистої безпеки.

Таким чином, під час формування, підготовки, відправки миротворчого контингенту з військовослужбовцями:

1. Проводиться професійно-психологічний та психофізіологічний відбір кандидатів, вивчається мотивація військовослужбовців до участі у діяльності миротворчого контингенту.

2. Складаються соціально-демографічні картки особового складу миротворчих підрозділів.

3. Розгортається робота з роз'яснення особовому складу заходів безпеки та відпрацювання практичних дій щодо запобігання загроз його життю і здоров`ю.

4. Здійснюється спеціальна та цільова психологічна підготовка особового складу миротворчого контингенту.

5. Проводиться корегування складу підрозділів (обслуг, екіпажів) з урахуванням психологічної сумісності.

6. Здійснюється моніторинг морально-психологічного стану особового складу, проводиться його коригування.

7. Доводяться та роз'яснюються норми міжнародного гуманітарного права, інші законодавчі та нормативно-правові акти, які визначають права, обов'язки та гарантії миротворців.

8. У системі гуманітарної підготовки вивчаються культура, національні

та релігійні традиції, звичаї, норми поведінки та особливості спілкування з місцевим населенням району призначення.

9. Організовується навчання особового складу необхідному лексичному мінімуму.

10. Доводяться умови та особливості виконання завдань миротворчим контингентом, соціальні пільги та гарантії.

11. У взаємодії з органами державної влади, місцевого самоврядування, ЗМІ, політичними та громадськими організаціями проводиться інформаційно-роз'яснювальна робота, забезпечується суспільна підтримка миротворців, формування їх позитивного іміджу.

12. Організовується урочиста церемонія відправки миротворчого контингенту.

Отже, повне і якісне проведення заходів морально-психологічного забезпечення на етапі підготовки до виконання миротворчих завдань відіграє важливу роль і безпосередньо впливає на виконання покладених завдань в зоні відповідальності миротворчого контингенту.

2.5. Методика роботи відділу виховної та соціально-психологічної роботи щодо організації управління та взаємодії з питань морально-психологічного забезпечення під час проведення миротворчої діяльності

Результативність діяльності миротворчих підрозділів прямо пропорційно залежить від узгодженості роботи командирів, штабів, органів виховної та соціально-психологічної роботи миротворчих контингентів щодо морально-психологічного супроводу виконання завдань.

Заступник командира з виховної та соціально-психологічної роботи повинен чітко усвідомити завдання, що покладені на нього, провести планування свої роботи, розуміти сектор своїх повноважень та завдань з Урахуванням особливостей миротворчої діяльності.

В умовах виконання миротворчих завдань **на морально-психологічний стан** особового складу миротворчого контингенту

впливають наступні чинники:

складна воєнно-політична обстановка в районі виконання завдань;

непередбачене ставлення місцевого населення до особового складу підрозділу;

напружений графік бойових чергувань, нарядів, та інших видів діяльності;

знаходження особового складу у відриві від рідні та близьких, відсутність обов'язкової оплачуваної відпустки;

недостатнє інформаційне забезпечення з Батьківщини;

матеріально-побутові, кліматичні умови життєдіяльності особового складу.

Тому на етапі виконання миротворчих завдань особливого значення набуває спеціальна психологічна підготовка.

Згідно з "Тимчасовою інструкцією з психологічної підготовки особового складу миротворчих підрозділів Сухопутних військ Збройних Сил України" здійснюються:

- корекція психологічної готовності до виконання конкретного завдання в районі застосування миротворчого контингенту;
- комплекс теоретичних і практичних занять за визначеною тематикою з військовослужбовцями по категоріях з метою розповсюдження набутого досвіду, а також корегування заходів щодо психологічного супроводу виконання миротворчих завдань.

Особливість цього етапу психологічного забезпечення полягає в тому, що воно спрямоване на конкретне завдання та конкретну групу військовослужбовців, які визначені для його виконання.

Особливо гостро психологічна напруженість особового складу підрозділу відчуватиметься в перші місяці виконання завдань у зоні відповідальності, що пов'язане з пристосуванням військовослужбовців до нових умов служби.

Це підтверджується результатами вивчення динаміки рівня

тривожності особового складу миротворчих контингентів.

Підвищення рівня тривожності військовослужбовців має закономірний характер, основними причинами є:

початок адаптаційного періоду та насторожене сприйняття всього нового і невідомого;

сприйняття ситуації, як загрозливої, на підставі інформації, отриманої від попередніх миротворчих контингентів.

У цілому, це сприяло підвищенню рівня бойової настороженості, дотриманню особовим складом заходів безпеки.

Потім наступає спад тривожності, обумовлений закінченням адаптаційного періоду, звиканням до існуючих умов. Разом з тим, це свідчить про притуплення пильності та бойової настороженості військовослужбовців, що не відповідає ситуації та готовності до дій в екстремальних умовах.

З метою психологічної реабілітації військовослужбовців, відновлення духовних та фізичних сил:

у районах дислокації миротворчих контингентів створюються центри психологічної реабілітації з необхідним обладнанням (зали спортивних тренажерів, супутникове телебачення, відео- та аудіо-теки, Інтернет-кафе);

забезпечення можливості спілкування з рідними та близькими в Україні;

відкриття мережі магазинів РХ для задоволення матеріально-побутових потреб військовослужбовців;

створення капличок для справляння релігійних потреб військовослужбовців;

налагодження механізму поштового зв’язку з Україною, забезпечення національними державними та військовими періодичними виданнями;

створення та організація функціонування бібліотек;

За результатами оцінки настроїв та стану психіки військовослужбовців командуванням миротворчих контингентів було запроваджено комплекс

заходів МПЗ, зокрема:

- систематичне доведення та роз'яснення норм міжнародного гуманітарного права, відповідальності за скоєння злочинів;
- доведення інформації про обставини та наслідки нападів терористів на військовослужбовців коаліційних сил з демонстрацією відео та фотодокументів;
- ознайомлення військовослужбовців з характером майбутніх завдань, цільова психологічна підготовка напередодні виконання завдань;
- систематичний інструктаж особового складу щодо заходів безпеки при поводженні зі зброєю та застосуванні техніки;
- цільова психологічна підготовка в ході занять з бойової підготовки із застосуванням засобів імітації;
- вивчення нових способів дій терористичних груп, навчання своєчасному виявленню ймовірних загроз та алгоритму дій при їх виникненні;
- обмін досвідом, виступи військовослужбовців, які брали участь у бойових діях.

Особлива увага в українських миротворчих контингентах приділяється **гуманітарній підготовці та інформаційному забезпеченню**.

Зокрема, в українському миротворчому контингенті в Республіці Ірак було створено 81 групу гуманітарної підготовки. Заняття проводяться по одній годині двічі на тиждень у ранковий час.

Тематичні плани гуманітарної підготовки для миротворчих контингентів відпрацьовуються в управліннях з гуманітарних питань Головного командування Сухопутних військ та оперативних командувань. Всього планом передбачено 40 годин занять та 6 резервних (з розрахунку піврічного терміну перебування миротворчого контингенту).

Протягом перших 10-15 хвилин занять з гуманітарної підготовки проводиться суспільно-політичне інформування.

Основна увага на заняттях з гуманітарної підготовки приділяється:

вивченню воєнно-політичної обстановки в регіоні перебування та світі;

ставленню України до міжнародних інститутів безпеки, нормам міжнародного гуманітарного права;

вивченню культури, релігії, звичаїв народу країни перебування;

роз'ясненню військовослужбовцям вимог законодавства України щодо їх соціальних гарантій та прав;

доведенню заходів безпеки при виконанні службово-бойових завдань та у повсякденній діяльності;

доведенню відповідальності за загальнокримінальні та військові злочини.

В інформаційному забезпеченні активно використовуються можливості мережі Інтернет, супутникового телебачення (військовослужбовці українських миротворчих контингентів мають можливість перегляду телепрограм каналів "Інтер", "Новий канал", "ТРК Україна", "ТЕТ"), у Республіці Ірак багатотиражної газети „Миротворець".

У миротворчих контингентах у Лівані, Сьєра-Леоне активно використовувались можливості радіоповідомлень, радіопривітань та радіоінформувань. Також здійснювався монтаж найбільш важливих подій в Україні і за її межами та організовувався щотижневий перегляд особовим складом.

Культурно-виховна і просвітницька робота та організація дозвілля включають до себе комплекс заходів, зокрема:

культурно-масові заходи до державних, військово-професійних та релігійних свят;

конкурс колективів художньої самодіяльності серед підрозділів;

участь військовослужбовців у вокально-інструментальному ансамблі та організація виступів перед особовим складом підрозділів;

перегляд та обговорення художніх та відеофільмів;

проведення вікторин, диспутів з особовим складом;

організація роботи ротних бібліотечок;

відвідування каплиць особовим складом, у Республіці Ірак проведення годин духовності за участю священиків УПЦ КП та УПЦ МП; у інших миротворчих контингентах залучення православних священників для проведення служб у великі релігійні свята та виїзд особового складу до православних церков;

відвідування військовослужбовцями Центру психологічної реабілітації та „Інтернет-клубу”;

заняття в тренажерних залах;

спортивні змагання з волейболу, футболу, баскетболу, шахів та шашок як серед підрозділів контингенту, так і на першість Місій;

участь у міжнародних заходах (Паради Медалей, Дні дружби, залучення особового складу до святкувань головних державних свят країн Місій);

організація занять з вивчення англійської мови з виданням дипломів про успішність (Республіка Ліван);

організація екскурсій особового складу по видатних історичних місцях країни виконання миротворчих завдань;

організація купання особового складу в океані, Середземному морі;

привітання військовослужбовців та урочисте святкування днів народжень.

Військово-соціальна робота спрямовується на забезпечення реалізації встановлених законодавством України прав, пільг, соціальної допомоги та відповідних компенсацій військовослужбовцям та членам їх сімей.

Це має надзвичайно важливе значення для забезпечення сумлінного ставлення з боку кожного військовослужбовця до виконання покладених завдань.

Це потребує уваги з боку командування миротворчих підрозділів до проблем військовослужбовців усіх категорій.

Зокрема, у миротворчих контингентах практикується щотижневе проведення прийому з особистих питань. Основна увага приділяється

вирішенню питань, пов'язаних із сімейними проблемами, речовим та фінансовим забезпеченням.

Основне завдання цих заходів – зняти психологічну напругу, створити такі умови виконання покладених завдань, за яких військовослужбовці були б переконані у своїй соціальній захищеності.

Практика переконливо довела важливу роль сім'ї у створенні сприятливих умов для виконання військовослужбовцями своїх службових обов'язків та формуванні стійкого морально-психологічного стану.

Під час виконання миротворчих завдань суттєвим чинником є забезпечення можливості підтримування зв'язку з сім'ями.

З цією метою відпрацьовані схеми зв'язку з використанням радіостанції Р-161, що забезпечує зв'язок у телефонному режимі з вузлами зв'язку оперативних командувань, армійських корпусів, військових частин, які формували миротворчі підрозділи. Складається та доводиться до сімей графік зв'язку. Крім того, військовослужбовці мають можливість користуватися послугами іноземних телефонних компаній за прийнятною ціною (у Республіці Ірак 1 хв. розмови коштує 0,5 $, у Місіях ООН – взагалі лише 0,16 – 0,20$).

Особливої гостроти питання військово-соціальної роботи набувають у разі загибелі, або поранення військовослужбовців миротворчих контингентів.

Це пов'язане з наданням допомоги сім'ям, оформленням необхідних документів на виплати компенсаційних сум, організацією лікування та психологічної реабілітації поранених військовослужбовців і потребує поєднання зусиль відповідних командувачів (командирів), структур з гуманітарних питань, військових комісаріатів, медичних працівників, фінансистів.

Порядок виплати компенсаційних, страхових сум військовослужбовцям, які стали інвалідами, а також членам сімей військовослужбовців, які загинули під час виконання обов'язків військової служби у складі миротворчих контингентів, регламентований відповідними

нормативно-правовими документами.

Разом з тим, на початку виникало чимало проблем з виплатами компенсаційних, страхових сум у зв'язку з відсутністю чіткого механізму реалізації цих нормативно-правових документів.

Завдяки зусиллям керівництва держави, Міністерства оборони України, структур з гуманітарних питань сьогодні ці проблеми вирішені.

Постійної уваги потребують військовослужбовці та їх сім'ї, які отримали важкі поранення і проходять тривалий термін лікування. У відповідних командуваннях, структурах з гуманітарних питань відпрацьовані системи психологічного та матеріального супроводу таких сімей.

Крім того, Постановою Кабінету Міністрів України від 29 жовтня 2004 року №1471 особовий склад миротворчого контингенту в Республіці Ірак належить до учасників бойових дій.

Забезпечення технічними засобами виховання і поліграфії. Практика показує, що широке і вміле застосування технічних засобів виховання дозволяє значно поліпшити вирішення завдань морально-психологічного забезпечення. Держава забезпечує миротворчі контингенти всім необхідним майном технічних засобів виховання. У ході виконання миротворчих завдань, з урахуванням особливостей умов проходження служби в тій чи іншій місцевості, вносяться корективи в норми забезпечення ТЗВ для найбільш ефективного їх використання.

Наприклад, 81 тактична група під час виконання миротворчої місії за призначенням у Республіці Ірак була забезпечена:

№ з/п	Найменування ТЗВ	Одиниця виміру	Кількість
1.	Похідний автоклуб ПАК 65/70 на базі ГАЗ-66	комплект	1
2.	Комплекти супутникових антен	комплект	18
3.	Відеомагнітофони	шт.	20
4.	Телевізори	шт.	38
5.	Радіоприймачі „Томпсон"	шт.	10
6.	Радіоприймачі „Інтеграл"	шт.	14

7.	Радіоприймачі „Маяк”	шт.	26
8.	Цифрові фотоапарати	шт.	5
9.	Музичні центри	шт.	6
10.	Комплект похідної друкарні	комплект	1

На етапі повернення в Україну проводиться **соціальна реадаптація військовослужбовців:**

1. Організовується церемонія урочистої зустрічі військовослужбовців, які повертаються після виконання миротворчої місії.

2. Здійснюється взаємодія з органами державної влади та місцевого самоврядування з метою ефективного вирішення соціальних проблем військовослужбовців, які повернулися з Іраку.

3. Проводяться психологічна реабілітація, відновлення психологічного стану та профілактика психогенних розладів у миротворців.

4. Здійснюються клінічна і функціональна реабілітація, відновлення здоров’я, військово-професійної працездатності та санаторно-курортне лікування миротворців.

5. Проводиться комплексна соціально-професійна реадаптація.

6. Організовуються вшанування воїнів-миротворців, вивчення та впровадження їх досвіду в практичну діяльність миротворчих контингентів.

Таким чином, психологічне забезпечення підготовки та виконання миротворчих завдань є дієвим механізмом формування, удосконалення та поновлення морально-психологічного стану особового складу. Організація та цілеспрямоване проведення морально-психологічного забезпечення в складних умовах дозволяє українським національним контингентам успішно виконувати поставлені завдання.

2.6. Класифікація психологічних операцій: мета та основні завдання

Під *психологічними операціями* (ПсО) прийнято розуміти ті, що проводяться в мирний і військовий час. Це планова пропагандистська і

допоміжна психологічна діяльність, яка розрахована на іноземні, ворожі, дружні або нейтральні аудиторії з тим, щоб впливати на їх поведінку в сприятливому напрямку для досягнення як політичних, так і військових національних цілей.

Пропагандистською (інформаційно-психологічною) дією є систематичне, цілеспрямоване розповсюдження спеціальної інформації з метою впливу на думки, і поведінку вибраного об'єкту дії в потрібному напрямку.

Допоміжна психологічна діяльність здійснюється для посилення інформаційно-психологічної дії практичними акціями й включає: демонстрацію сили; підвищення ступеня бойової готовності військ, перекидання військ, маневри, економічні і науково-технічні ембарго; громадянську непокору, страйки; шантаж і терористичні акції (дискредитація або фізичне усунення державних і політичних діячів, військовослужбовців, співробітників спецслужб, правоохоронних органів, журналістів); нелегальні підривні акції; інсценування повстанських дій, захоплення заручників та ін.

У армії США психологічні операції відносяться до одного з видів оперативного (бойового) забезпечення дій військ в зовнішніх конфліктах будь-якого масштабу. Згідно з статутами, відповідальність за організацію і проведення ПсО покладена на командирів і штаби всіх рівнів. Психологічні операції бойовою зброєю, і командири повинні використовувати її при вирішенні поставлених перед ними завдань.

Психологічні операції **за рівнями** поділяються на *стратегічні* ("покликані створити сприятливу психологічну обстановку для ведення військових дій"), *оперативні* ("на підтримку військових кампаній або великих операцій") і *тактичні* ("на користь досягнення короткострокових цілей, на підтримку командирів тактичної ланки"). **За видами**: на підтримку бойових дій, на підтримку дій з введення супротивника в оману і на підтримку дій в конфліктах низької інтенсивності і спеціальних операцій.

В основі цієї класифікації лежать наступні основні чинники: об'єкти і

цілі дії; характер і зміст завдань, що вирішуються збройними силами в цілому або їх видами, окремими з'єднаннями і частинами, масштаб і характер використовуваних сил і засобів ПсО; тривалість проведення операцій і очікувані результати.

Стратегічні ПСО проводяться з метою досягнення довгострокових цілей, покликаних створити сприятливу психологічну обстановку для ведення військових дій. Такі операції зазвичай носять глобальний характер. Проводяться як в мирний, так і у військовий час на державному рівні через різні урядові установи.

Оперативні ПсО здійснюються на підтримку військових кампаній або великих операцій. Їх основна мета – створити максимально сприятливу обстановку для дій військ. Проводяться до і в ході розгортання військ, в період підготовки операції та в ході її ведення. Об'єкт ПсО оперативного рівня – військовослужбовці і населення регіону майбутніх бойових дій. Проводяться силами формувань ПсО озброєних сил.

Тактичні ПСО – складова і взаємозв'язана частина загального плану ведення бойових дій тактичного рівня. Їх застосування має на меті ослабити або підірвати рішучість особового складу, а також запобігти небажаним діям з боку цивільного населення.

Об'єктами психологічних операцій є: війська супротивника; населення супротивника; населення і війська нейтральних країн; населення і війська дружніх країн; населення і війська своїх країн.

Основними *завданнями* ПсО в мирний час (до початку військових дій) є: дискредитація фактів історії і політики держави об'єкту дії, національної самобутності її народу, поступова підміна системи цінностей, що визначають спосіб життя об'єкту дії (висміювання поняття про честь, мораль і гідність); створення такого психологічного клімату, який би сприяв деструктивному мисленню, викликав відчуття підозри, сумніву, боязні, а також створював передумови для економічної, духовної і військової поразки і який би кінець кінцем привів до втрати природної волі до самоствердження.

У військовий час зусилля ПсО уточнюються і концентруються на наступних пріоритетних завданнях: підрив морально-бойового духу військовослужбовців і моральної стійкості населення противника, зниження за рахунок цього бойового потенціалу його збройних сил; розкол єдності народу і армії; стимулювання незадоволеності серед військовослужбовців противника; введення його в оману (участь в заходах дезінформації); підтримка опозиційних елементів в середовищі противника.

Після закінчення бойових дій: формування нових органів влади, армії і поліції; відновлення функціонування місцевих ЗМІ; участь у виявленні військовослужбовців супротивника, що переховуються, тайників із зброєю, боєприпасами, підпільних радіостанцій, друкарень; розробка для нової адміністрації першочергових політичних, економічних, соціальних і інформаційних програм; участь в розподілі гуманітарної допомоги, що посту пає; боротьба з чутками.

СИЛИ І ЗАСОБИ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОПЕРАЦІЙ ПРОВІДНИХ КРАЇН СВІТУ

СПОЛУЧЕНІ ШТАТИ АМЕРИКИ

Військово-політичне керівництво США надає питанням організації і проведення психологічних операцій (ПСО) досить важливе значення, розглядаючи їх як один з найважливіших видів забезпечення дій американських озброєних сил на всіх рівнях і у всьому спектрі їх застосування, а останнім часом і як один з ключових елементів системи "інформаційної війни".

В даний час ЗС США мають в своєму розпорядженні найбільш могутній і ефективний арміях провідних зарубіжних країн апаратом для організації і проведення ПСО. Принципові рішення по питаннях проведення військових ПСО, їх розвитку і фінансування ухвалює військово-політичне керівництво США (президент, уряд і конгрес). Президент як верховний

головнокомандуючий здійснює загальне керівництво ПСО збройних сил сил через раду національної безпеки і міністерство оборони, а оперативне керівництво через комітет начальників штабів (КНШ).

Загальну організацію і планування ПСО у ВС США здійснює міністерство оборони через апарат помічника міністра оборони по спеціальним операціях і конфліктах низької інтенсивності, який займається діяльністю всіх відповідних органів і формувань через міністерства і штаби видів збройних сил. Загальне оперативне керівництво ПСО покладається на КНШ. У складі відділу спеціальних операцій оперативного управління (J3) робочого органу КНШ – об'єднаного штабу є відділення психологічних операцій і по роботі з цивільним населенням (РГН), в яке входять 6 офіцерів від різних видів ЗС і родів військ.

Відділення займається аналізом і оцінкою перспективних програм (планів) розвитку і застосування формувань ПСО і РГН, а також підготовкою рекомендацій по всіх аспектах ПСО і РГН для КНШ і штабів об’єднаних командувань і угрупувань ЗС США на різних ТВД.

Кожен вид ЗС США має в своєму розпорядженні власні сили і засоби ПСО, проте головний потенціал в цій області (85%) зосереджений в сухопутних військах, єдиному виді ЗС, що має регулярні формування ПСО в мирний час.

Безпосередньо за організацію і проведення ПСО ЗС США, а також підтримка боєготовності відповідних сил і засобів відповідає обєднане командування спеціальних операцій ЗС США (ОКСО) - U.S. Special Operations Command /USSOCOM/ (авіабаза Мак-діллл, шт. Флоріда). У складі оперативного відділу (J3) і відділу психологічних операцій і по роботі з цивільним населенням (J9) штабу ОКСО є штатні офіцери ПСО.

Основним компонентом ОКСО є командування спеціальних опе-раций сухопутних військ (КСОСВ) - U.S.Army Special operations Command /USASOC/ у Форт-Брег (шт.Сівши.Каролина), в адміністративному відношення замикається також на міністерство армії (сухопутних військ). У

КСОСВ з 1990 р. сформовано підлегле командування по роботі з цивільним населенням і психологічним операціям (Кргнпсо) - U.S.Army Civil Affairs & Psychological Operations Command /USACAPOC/, в які зведені регулярні частини і підрозділи ПСО і РГН сухопутних військ: 4-а група ПСО і 96-й батальйон РГН. Командуванню також оперативно підпорядковані всі резервні формування ПСО і РГН. Всього у складі Кргнпсо нараховується біля 9 тис. військовослужбовців, в т.ч. приблизно 1300 (17 %) в регулярних військах і 7700 (83 %) в організованому резерві.

Основним регулярним формуванням ПСО сухопутних військ і одночасно ядром всієї структури ПСО ЗС США є 4-а група психоло-гических операцій (повітряно-десантна) (Грпсо) - 4-th Psychological Operations Group (Airborn) /PSYOP GP(A)/ у Форт-Брег, бере свою історію з грудня 1967 р., коли вона була сформована в ході війни в Індокитаї.

Чисельність особового складу групи - 1136 чол. (26% особового складу всіх формувань ПСО сухопутних військ, останні 74% - в організованому резерві). До цього числа входять 400 лінгвістів-спеціалістів з 35 іноземних мовах і близько 60 висококваліфікованих цивільних експертів по національно-культурних, психологічних і релігійним особливостям населення зарубіжних країн, соціології, інформатиці і ЗМІ, бюджетно-фінансовим і іншим питанням. Крім того, в 4-ій Грп є цивільні технічні фахівці з експлуатації і обслуговування штатної і іноземної (трофейною) техніки і ЗМІ.

15% особового складу 4 Грпсо - військовослужбовці-жінки. Практично весь особовий склад групи має парашутно-десантну підготовку.

Завданнями 4-ої Грпсо є:

швидке розгортання формувань ПСО на підтримку звичайних або спеціальних операцій сухопутних військ і корпусу морської піхоти;

розробка планів психологічних операцій на ТВД і узгодження їх з оперативними планами бойового застосування ВС або програмами бойової підготовки ВС мирного часу на ТВД;

розробка і підготовка матеріалів ПСО (листівок, плакатів, буклетів, аудіо-візуальної продукції, відеоматеріалів, програм радіо- і усного віщання і так далі);

ведення ПСО оперативно-стратегічного рівня: формування об'єднаного штабу ПСО при штабі головкому ОВС, керівництво і використання всіх можливостей підлеглих формувань ПСО видів ВС, підтримка взаємодії з іншими службами штабів і пологами військ, місцевими властями країни перебування або з коаліційними органами на користь організації розповсюдження матеріалів ПСО;

ведення тактичних ПСО на підтримку наземних операцій; предоставление командирам бойових частин і підрозділів фахівців із знанням іноземної мои, вдач і звичаїв місцевого населення;

підготовка аналітичних, інформаційних, довідкових і інших матеріалів розвідувального характеру по питаннях ПСО для вищого воєнного керівництва, командувачів ЗС США на ТВД і інших державних органів.

Ведення ПСО в рамках своїх специфічних завдань входить в завдання і формувань по роботі з цивільним населенням (РГН) - Civil Affairs /CA/, призначених для організації адміністративного управління і відновлення систем життєзабезпечення цивільного населення на територіях, контрольованих (окупованих) американськими військами, підтримка зв'язків з місцевими властями і жителями, забезпечення їх лояльного відношення і нестворення перешкод діям ЗС США. У складі командування по роботі з цивільним населенням і ПСО є регулярний 96-й батальйон РГН у складі 6 рот скороченого складу (200 чол.), а в організованому резерві сухопутних військ є 3 штаби РГН (351, 352, 353), 2 штаби бригад РГН (358, 361) і підлеглі ним батальйони і загони РГН (всього біля 4800 чол.).

Основною адміністративно-тактичною одиницею сил ПСО сухопутних військ США є батальйон ПСО. Існує 4 види батальйонів ПСО: регіональні, підготовки і розповсюдження матеріалів ПСО, тактичних ПСО і по роботі з військовополоненими противника цивільними особами. Батальйони залежно

від призначення і визначених завдань складаються з рот, центрів, взводів і секцій, що формуються за модульним принципом з 27 типів функціональних команд. Команди, у свою чергу, розбиті на три великі групи: штабні і управління, постачання, обслуговування і оперативні (тактичні).

Так, у складі організованого резерву СВ (Reserve Component) є два штаби груп ПСО - 2-й в м. Клівленд (шт.Огайо) і 7-й в м. Сан-Франциско (шт.Каліфорнія), вісім батальйонів ПСО (3 регіональних, 3 тактичних ПСО, 1 підготовки і розповсюдження матеріалів ПСО і 1 по роботі з військовополоненими противника і одна окрема рота підготовки і розповсюдження матеріалів ПСО. Резервні формування ПСО налічують понад 3100 чоловік.

4-я група ПСО складається з штабу і штабної роти і п'яти батальйонів ПСО: 1,6 і 8-го регіональних, 9-го тактичних психологічних операцій і 3-го батальйону підготовки і розповсюдження матеріалів ПСО.

Штаб 4-ої Грпсо складається з командування (командир групи, його заступник, начальник штабу і головний сержант групи), спеціальної штабної групи (начальник служби зв'язку і електронних систем, начальник військово-юридичної служби штабу, начальник фінансової служби, воєнный капелан групи, начальник служби МТО і начальник відділення планування, програм і розвитку сил ПСО) і власне штабу групи (відділення кадрів і бойової підготовки, розвідки, оперативного і тилового забезпечення).

Штабна рота включає управління і два взводи: матеріально-технічного забезпечення і укладання парашутів.

Регіональні батальйони ПСО - Regional PSYOP Battalions (у деяких джерелах іменуються також батальйонами ПСО регіональної підтримки - PSYOP Regional Support Battalions /RSB/ 4-й Грпсо призначені для організації і ведення ПСО стратегічного і оперативного рівнів на конкретних ТВД на користь об'єднаних командувань (ОК) ЗС США: 1-й - ОК ЗС в зоні Атлантики і ОК ЗС в зоні Центральної і Південної Америки; 6-й - ОК ЗС в Європі (і Африці); 8-й - ОК ЗС в зоні Тихого океану і Центрального

командування. Кожен регіональний батальйон включає роту штабну і обслуговування і дві регіональні роти підтримки конкретних ОК (угрупувань) ЗС США на ТВД.

При кожному регіональному батальйоні є відділ стратегічних досліджень (ОСІ) - Strategic Studies Detachment /SSD/, укомплектований цивільними експертами по країнах і регіонах відповідальності батальйонів. Завданням ОСІ є регулярна підготовка чотирьох видів аналітичних документів: додатків по ПСО до оцінок військових потенціалів зарубіжних країн; загального аналізу військово-політичної і соціально-психологічної обстановки в конкретній країні для можливого ведения в ній психологічних операцій ЗС США; спеціальних аналізів конкретних потенційних об'єктів ПСО, різних аспектів ситуації в зарубіжних країнах і т.д.; оперативної оцінки з погляду ПСО виникающих в світі кризових ситуацій, важливих подій і міжнародних проблем, що вимагають оперативного реагування. Кожне ОСІ має в своєму розпорядженні спеціальну електронну комп'ютерну систему збору і обробки інформації ПСО (банком даних).

Кожна регіональна рота складається з секції управління і 2-3 центрів розробки пропагандистських матеріалів (ЦРПМ) - Propaganda Development Centers/Product Development Centers /PDC/. Кожен ЦРПМ включає 10-15 військовослужбовців творчого складу, в завдання яких входить розробка проектів друкарських матеріалів ПСО, програм усного віщання, сценаріїв теле- і радіопрограм. Для підготовки матеріалів ПСО регіональні батальйони мають універсальні аудіовізуальні студійні комплекси MSQ-85B, що дозволяють записувати і вмонтовувати теле і радіопрограми, програми усного віщання, виготовляти фотоматеріали, слайди і макети друкарських матеріалів.

3-й батальйон підготовки і розповсюдження матеріалів ПСО (БПРМ) - PSYOP Dissemination Battalion /PDB/ призначений для підготовки і розповсюдження друкарських, аудіо- і аудіовізуальних матеріалів ПСО, а також забезпечує систему дальнього і тактичного зв'язку частин і фор-

мированый ПСО. Батальйон складається з штабу, роти штабної і обслуговування (включає взводи обслуговування і ремонту електронних систем і секції обслуговування автотранспорту), друкарську роту (складається з секції управління, взводу обслуговування важкої /стаціонарної/ друкарні і трьох взводів тактичних /мобільних/ друкарень), роти радіо- і телебачення і роти зв'язку (складається з секції управління, взводу забезпечення зв'язку в тактичній ланці, вузла зв'язку і управління і взводу забезпечення зв'язку в масштабі ТВД).

Друкарська рота БПРМ здатна протягом 24 годин з моменту отримання завдання випустити 1 млн. одноколірних листівок формату 1/32. Окрім цього, вона може виділити для перекидання в будь-який район світу до 3 легких або модульних друкарень з обслуговуючим персоналом, або до 3 друкарських взводів по обслуговуванню місцевої поліграфічної техніки зарубіжних країн, або будь-якої комбінації вищеперелічених сил і засобів.

Рота радіо-і ТВ-віщання БРПМ здатна одночасно виділити для напряму в будь-який район світу до 4 команд відеозйомки з мобільним редакторсько-монтажним обладнаням, а також виділяти технічних фахівців з експлуатації місцевих телерадіостудій зарубіжних країн, розгортати на ТВД 1 мобільний ТБ-комплекс з электрогенератором, а також 5, 10 і 50-кВт мобільні радіостанції з обслуговуючим персоналом.

Рота зв'язку може одночасно виділити для напряму на заморські ТВД до 5 команд забезпечення зв'язку.

На озброєнні БПРМ знаходяться практично все мобільні радіостанції, телебачення і студійні комплекси, засоби зв'язку і поліграфічні засоби органів ПСО ЗС США. Батальйон також відповідає за технічне планування і виробництво розрахунків для розповсюдження листівок засобами ВПС.

9-й батальйон тактичних психологічних операцій - Tactical PSYOP Battalion (у деяких джерелах іменується також батальйоном ПСО тактичної підтримки - PSYOP Tactical Support Battalion /TSB/ - несе відповідальність за питання планування психологічних операцій в штабах і проведення

тактичних ПСО безпосередньо на підтримку бойових з'єднань і частин від корпусу і нижче. Він також має обмежені можливості по підготовці і розповсюдженню аудіовізуальних матеріалів.

Батальйон складається з роти штабної і обслуговування і трьох регіонально орієнтованих рот тактичних ПСО (рота"А" - призначена для ведення тактичних ПСО в зоні відповідальності ОК ЗС США в зоні Атлантики і в зоні Центральної і Південної Америки, рота "В" - в Європі (і Африці) і рота "С" - в зоні Тихого океану і Центрального командування.

Кожна рота складається з секції штабної і управління і комплекту функціональних команд, на базі яких при необхідності можуть формуватися оперативні підрозділи ПсО.

Батальйон по роботі з військовополоненими противника (Брвпп/ігл) - Enemy Prisoner of War/Civilian In-ternee Battalion /EPW/CI/ - підрозділ ПСО резерву, призназчений для роботи в таборах військовополонених і інтернованих осіб, контролю великих скупчень людей, попередньої перевірки і подальшої оцінки ефективності матеріалів ПсО. На Брвпп/ігл покладаються також завдання по збору і аналізу всіх документальних і інших матеріалів, що мають відношення до ПСО (зразків листівок і інших пропагандистських матеріалів супротивника, трофейних документів і так далі). Складається з штабу, підрозділів пропаганди, аудіовізуальних засобів, друкарні, кіно-(відео) установки і звукотранслювальних засобів.

При виникненні надзвичайних ситуацій, в яких задіяні ЗС США, на базі 4-ої групи ПСО залежно від масштабів конфлікту (кризи), завдань і потреб військ (сил) створюються оперативні структури ПСО.

Для безпосередньої підтримки військ (сил) в ході бойових дій передбачається створення на базі 9-го батальйону 4-ої Грпсо наступних оперативних структур ПСО.

Підрозділ ПСО корпусної підтримки (ПКП) - Corps PSYOP Sup-port Element /CPSE/;

Підрозділ ПСО дивізійної підтримки (ПДП) - Division PSYOP Support

Element /DPSE/;

Підрозділ ПСО бригадної підтримки (ПБП) - Brigade PSYOP Sup-port Element /BPSE/;

Тактичні команди Псо/звукотрансюючі команди (ТК Псо/ /ЗК) - Tactical PSYOP Teams/Loudspeaker teams /TPT/LST/;

Базова підготовка фахівців ПСО здійснюється на основі єдиної учбової програми МО-ПЕРМАЛОЙ США, що передбачає навчання слухачів як в спеціальних навчальних закладах, так і на курсах. Курс основ ПСО введений в більшості військово-навчальних закладів США, починаючи з сержантских шкіл і закінчуючи командно-штабними коледжами видів ВС.

Основним учбовим закладом, що займається підготовкою спеціалістів ПСО, є Центр і школа спеціальних методів війни імені Дж.Ф.Кеннеді - John F. Kennedy Special Warfare Center and School у Форт-Брег (штат Сівши. Кароліна).

3-й учбовий батальйон Центру навчає офіцерський і сержантський склад основам планування і ведення ПСО. 1-а учбова рота батальйону готує фахівців з планування, організації і проведення психологічних операцій на користь військ (сил) і формувань спеціальних операцій ЗС США. 2-а рота займається підготовкою фахівців для роботи з цивільним населенням. 3-а учбова рота випускає військових політологів - фахівців з різних регіонів світу із знанням іноземних мов. При Центрі також діють спеціальні 11-місячні курси по основах ПСО і підвищення кваліфікації в цій області для рядового і сержантського складу.

У ВПС США при школі спеціальних операцій ВПС в Хелберт-філд (штат Флоріда) функціонують об'єднані вищі курси ПСО для військового і цивільного персоналу військово-повітряних сил.

ФЕДЕРАЛЬНА РЕСПУБЛІКА НІМЕЧЧИНА

Командування бундесверу розглядає готовність військ (сил) до проведення психологічних операцій в мирний і військовий час як один з найважливіших компонентів військової потужності Німеччини.

З 1990 р. колишня служба психологічної оборони отримала в бундесвері відкрите найменування служба "оперативної інформації" (Опінфо) - Operative Information /OpInfo/.

У мирний час служба Опінфо бундесверу займається вивченням проблем міжнародних відносин, інформуванням військ, роботою з громадскістю і пресою, розробкою аналітичних, інформаційно-довідкових і агітаційно-пропагандистських матеріалів на користь військ (сил). На службу Опінфо також покладаються завдання по збору і аналізу даних про морально-психологічний стан особового складу ВС і населення зарубіжних держав, розробка нових форм і методів психологічної дії.

Крім того, частини і підрозділи Опінфо притягуються до психологічної підтримки своїх військ в ході бойових дій як на території ФРН, так і за її межами, а також до ведення ПСО по підтримці контингентів бундесверу, виділених до складу міжнародних миротворчих сил або військ ООН.

У загрозливий період і у військовий час на частини і підрозділи Опінфо покладаються наступні основні завдання: підрив морально-бойового духу військовослужбовців протистоячих сил; ослаблення волі супротивника до опору; стимулювання серед особового складу супротивника невпевненості в доцільності ведення бойових дій; розповсюдження дезинформації і чуток; участь в заходах оперативного тактичного маскування.

Загальне керівництво службою Опінфо покладене на відділ оперативної інформації штабу преси і інформації міністерства оборони ФРН.

З 1 квітня 1994 р. практично всі частини і підрозділи Опінфо включені до складу 900-ої бригади зв'язку центрального підпорядкування в адміністративному відношенні, що замикається на головний штаб сухопутних військ, а в оперативному - на головний штаб бундесверу. Зокрема, до штабу бригади увійшов штаб Опінфо, а до складу її частини: 950-й батальйон

зв'язку (окремий батальйон Опінфо), 951-й друкарський взвод, 952-й навчальний центр підготовки фахівців зв'язку і 300-а учбова рота фронтової інформації.

"Штаб Опінфо" (по розробці основ ведення психологічних операцій, призначений для всесторонньої підготовки до організації і ведення психологічних операцій в загрозливий період і з початком бойових дій.

Частина формувань Опінфо знаходиться в резерві сухопутних військ (територіальних військах). Найбільша з них рота оперативної інформації (колишня 600-а рота психологічної оборони) в н.п. Зюдербраруп (Шлезвіг-гольштейн). В даний час є кадрованою, техніка поставлена на консервацію. Складається з чотирьох взводів: друкарського, радіомовлення, звукотранслювального і повітряних куль. Техніка ідентична батальйону Опінфо. В цілому можливості частин і підрозділів Опінфо залишаються, не дивлячись на істотну реорганізацію і скорочення, достатньо високими.

ВЕЛИКОБРИТАНІЯ

У збройних силах Великобританії є невеликий у порівнянні з ЗС США і ФРН апарат ПСО, що пояснюється тим, що англійська концепція ведення психологічних операцій виходитиме з доцільності використання в цих цілях головним чином цивільних ЗМІ як самої Великобританії, так і при необхідності іноземних держав.

Відповідальність за планування і координацію психологічних операцій (ПСО) ЗС Великобританії несе комітет пропаганди, очолюваний одним із заступників міністра оборони. Офіцери, що відповідають за планування і організацію ПСО, є в апараті міністра оборони, оперативному управлінні штабу оборони, об'єднаному штабі сил швидкого розгортання, штабах об'єднань ВС, об'єднаному військовому учбовому центрі (Олд Сарум).

У військовий час загальне керівництво і координація психологічних операцій покладається на центральне бюро інформації, контрольоване через апарат міністра оборони кабінетом міністрів. При цьому при міністерстві

оборони створюється спеціальний координаційний комітет, в який входять представники міністерств оборони, закордонних справ, внутрішніх справ, урядової служби інформації, розвідки і конт-рразведки (MI-5/6), а також провідні експерти в областях ЗМІ, інформатики, соціології, психології, релігії і так далі.

Сили і засоби ПСО ВС Великобританії в мирний час є тільки в сухопутних військах і містяться по скороченому штату в складі однією регулярною і однією резервною груп ПСО.

Основним регулярним формуванням психологічних операцій і мобілізаційним ядром всієї військової системи ПСО є 15-а група ПСО - XV Psychological Operations Group /PSYOP GP/, адміністративно підпорядкована штабу сухопутних сил. Емблема 15-ої Грпсо - білий олень і біла римська цифра XV в чорному колі.

Група складається з штабу, трьох команд підтримки ПСО - Psychological Operations Support Teams /PSYOP STs/: 205-й (13 чол.), 206-й (8 чіл.) і 207-й (9 чіл.), команди підтримки ПСО по ЗМІ - Psychological Operations Media Support Team /PSYOP Media ST/ (33 чіл.) і регіональної команди підтримки ПСО - Psychological Operations Regional Support Team, в якій зібрані експерти по різних зарубіжних країнах і регіонах світу. За деякими даними, ухвалено рішення найближчим часом ввести в 15-у Грпсо також команду планування ПСО - Psychological Ope-rations Planning Team у складі 2 офіцерів і 6 сержантів і рядових. Загальна чисельність особового складу 15-ої Грпсо - ок.60 військовослужбовців і цивільних службовців. Друга резервна група ПСО має приблизно таку ж структуру і формується у разі крупної кризи або широко-масштабної війни за рахунок заклику резервістів.

У повсякденних умовах основними завданнями 15-ої Грпсо є: забезпечення штабного планування ПСО на всіх рівнях; розробка теорії, тактики, прийомів і методів ПСО; підтримка мобілізаційної готовності на випадок виникнення крупної кризи або конфлікту; проведення обмежених ПСО у взаємодії з іншими службами і агентствами по підтримці контингентів

озброєних сил, що дислокуються у ФРН, Боснії і на заморських територіях.

У військовий час передбачається розвернути на базі 15-ої і другу резервну групу ПСО роти і взводи ПСО по безпосередній підтримці бойових з'єднань і частин. Оперативно вони будуть підпорядковані органам управління військової розвідки, що відповідає певним керівним документам.

За підготовку відповідних кадрів до ведення ПСО відповідає учбовий Центр (колишня школа) військової розвідки, передислокований недавно з р.Ашфорд (графство Кент) в р.Чіксендс (графство Бедфорд-шір). У ньому є спеціальний учбовий напрям ПСО. Воно організовує курси ПСО, що постійно діють, для штабних офіцерів ЗС Великобританії і інших країн НАТО, а також "дружніх держав третього світу.

КИТАЙСЬКА НАРОДНА РЕСПУБЛІКА

Військово-політичне керівництво КНР розглядає пропаганду, направлену на розкладання і деморалізацію військ і населення противника, як "важливий чинник досягнення перемоги над ворогом", а підготовку до її ведення - як "важлива ділянка роботи" командно-політичного складу Народно-визвольної армії Китаю (НОАК).

У НОАК ведення роботи по розлаганню морально-психологічного стану військ супротивника в бойових умовах покладене на спеціальний апарат політорганів, керівництво яким здійснює Головне політуправління НОАК. У політуправліннях округів (фронтів) є відділи пропаганди, в завдання яких входить планування і організація політичної роботи серед військ і населення супротивника в масштабі фронту. Організація і практичне проведенння цієї роботи в армійській, дивізійній і полковій ланках покладені на відділи (відділення) пропаганди відповідних політвідділів чисельністю 5-7 чоловік. На військовий час в політвідділах з'єднань планується створити відділи по роботі з військовополоненими і перебіжчиками, які складатимуться з відділень пропаганди, інформації і служби таборів

військовополонених, а в політвідділах частин – робочі групи по веденню серед населення пропаганди дружби і роз'яснення цілей війни. Для ведення підривної пропаганди в тактичній ланці на військовий час в батальйонах і ротах передбачено створення спеціальних підрозділів (т.з. осередків), оснащених технічними засобами пропаганди. Крім цього, вирішення питань інформаційно-пропагандистської дії на особовий склад супротивника в ланці батальйон-рота покладається на батальонный партком, партосередки рот і революційні солдатські комітети. Загальна чисельність апарату пропаганди на війська і населення противника НОАК, по деяких оцінках, складає 1,5 тис. чоловік.

Для ведення усної пропаганди можуть бути використані рухомі могутні звукотранслювальні станції з дальністю віщання до 5 км. (армія і вище), звукотранслювальні станції типу клубних машин з дальністю мовлення до 2 км. (дивізія), а також гучномовних установок, клубних машин, мегафонів, рупорів (полк-батальйон).

Видання друкарської продукції може здійснюватися на військовій поліграфічній базі продуктивністю до 10 тис. листівок формату 1/16 п.л. у добу кожна.

Для ведення радіопропаганди, крім військових КВ і УКВ радіостанцій з дальністю віщання до 50 км. (полк-дивізія-армія), можуть використовуватися широкомовні станції центру, провінцій і автономних районів, міст.

Як засоби розповсюдження агітаційно-пропагандистських матеріалів застосовуються повітряні кулі, повітряні змії, артилерійські агітаційні снаряди до 122-мм гаубиць, агітаційні міни до 82-мм, авіаційні бомби, агітаеростати, а також розвідувальні диверсійні групи і спеціальні полкові загони для роботи серед населення супротивника.

РОЗДІЛ 3
МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ МИРОТВОРЧИХ ПІДРОЗДІЛІВ

3.1. Методологія та методи дослідження психологічного забезпечення функціонування миротворчих підрозділів у бойових умовах

Методологічні аспекти будь-якого наукового дослідження є важливим моментом його організації, здійснення й інтерпретації отриманих результатів. Методологія спирається на закон функціонування широкої об'єктивної реальності, додає цілісного характеру, входить в організоване смислове поле використовуваних наукових категорій, пов'язаних воєдино теоретичних положень і практичних методів дослідження, обробки й інтерпретації результатів, доводить правомірність вибраної стратегії та її адекватність властивостям об'єкта.

У рамках даного навчального посібника методологічно важливо визначити три основних моменти:

а) яка психологічна парадигма закладається в його основу;

б) які наукові принципи залучаються для пояснення психологічних феноменів, що складають сутність дослідження;

в) що розуміється під таким елементом об'єктивної реальності, як "локальний воєнний конфлікт".

На рівні загальної методології в основу дослідження покладене вчення про психічний зміст людини. Психіка людини, психологія колективу знаходяться в безупинному розвитку, що обумовлюється як зміною внутрішніх елементів (стан здоров'я, настрій, ставлення до навколишнього середовища, колективна думка, характер взаємин у групі, наявність досвіду діяльності та ін.), так і зовнішніх обставин (умови виконання діяльності, її матеріальна забезпеченість тощо).

Межі і зміст методології психологічного забезпечення миротворчих та бойових дій визначаться моделлю його об'єкта. *Центральним елементом об'єкта психологічного забезпечення виступає військовослужбовець,* який готується до

миротворчої діяльності (бойових дій); вирішує бойове завдання в обстановці дії психотравмуючих факторів; мислить, має бажання, власні життєві цілі й інтерпретацію подій, що відбуваються; приймає рішення; потребує психологічної допомоги тощо.

Інакше кажучи, в цілісному образі людини-воїна варто виділити декілька планів, які багато в чому визначають не лише ставлення до нього, але і вибір психологічних засобів забезпечення його діяльності. Взявши за основу джерело бойової активності воїна, можна виділити такі найважливіші зрізи його розгляду й одночасно самостійні образи військовослужбовця: "людина, що самореалізовується", "людина розумна"; "людина діяльна", "людина соціальна", "людина реагуюча".

Зі сказаного видно, що даний об'єкт настільки складний і різноманітний, що не може бути розглянутий у рамках якої-небудь однієї психологічної теорії. Тому до його вивчення необхідно залучити методологічні положення різних науково-психологічних напрямків, тобто здійснити системний підхід до аналізу об'єкта психологічного забезпечення, уявивши його як систему взаємозалежних елементів, що утворюють визначену цілісність і єдність [65].

Першим базовим положенням системного підходу стосовно психологічного забезпечення бойових дій військ є те, що людина розглядається у вигляді системи, в якій виділяються підсистеми, що позначаються умовно як "людина, яка самореалізується", "людина розумна"; "людина діяльна", "людина соціальна", "людина реагуюча". Тобто кожен військовослужбовець – це цілісна особистість, що реагує на зміни зовнішнього і внутрішнього середовища не окремими складовими психіки (психічними процесами, станами, властивостями, утвореннями), а як єдине ціле, що опосередковує свої дії, вчинки, поведінку, відносини особистісними властивостями. При цьому всі елементи здорової психіки знаходяться у відносинах взаємної детермінації, доповнення і компенсації (відсутність або недостатній розвиток одних компенсується дією інших; цілеспрямований розвиток особистісних якостей впливає на прояв

психічних процесів і станів; вплив на несвідоме спричиняє у людини корекцію свідомих компонентів психіки тощо).

При розгляді військовослужбовця в плані "людини, яка самореалізується" виникає потреба у застосуванні ряду методологічних положень гуманістичної психології, найважливішими серед яких є такі положення: у центрі соціально-психологічного забезпечення має бути людина, яка розглядається як міра цінностей з усією їх самобутністю, унікальністю і неповторністю; основою людського існування є його свідомість; життя та окремі події, їх переживання та осмислення роблять її багатшою, повнішою та ціннішою; психологічне забезпечення покликане розкривати цінності, за якими спрямована людина-воїн за своєю природою та реалізація яких найбільшою мірою відповідає актуалізації закладених у неї потенцій і потреб, роз'ясняти зміст участі військовослужбовців у бойових діях.

Свідомість людини, володіючи самоцінністю і безумовною реальністю, є вищою загальнолюдською цінністю. Психологічне забезпечення не може бути нейтральним з погляду моральності. Неприпустиме використання в ньому засобів і методів, що завдають збитку особистості людини. *Головною метою* є максимальне розширення психічних можливостей військовослужбовців (психологічного потенціалу), що дозволяють їм не лише успішно вирішувати поставлені бойові завдання, виживати в бойовій обстановці, але і зберігати віру в себе, у справедливість, реалізувати свої можливості і життєвий сенс.

Для того щоб зрозуміти об'єктивну необхідність психологічного забезпечення бойових дій військовослужбовців, необхідно звернутися до соціальних категорій, що характеризують ставлення держави і суспільства до людини, яка ризикує своїм життям в ім'я національних інтересів. Аналізуючи матеріал, можна виділити три рівні такого ставлення, які потребують адекватних технологій психологічної допомоги людині-бійцю. У табл. 3.1 показано, що у випадку, коли озброєний захисник державних інтересів розглядається як "витратний матеріал", вважається, досить психологічної підготовки, що дозволяє мобілізувати внутрішні можливості воїна, скорегувати його психологічні

властивості і стани, налаштувати на активні бойові дії, а в подальшому надати йому можливості самому виживати в екстремальній обстановці бойових дій.

Таблиця 3.1

Взаємозв'язок соціального статусу воїна в суспільстві та застосування технологій психологічної роботи з ним

Соціальний статус воїна	Психотехнології впливу, що реалізуються		
	Психологічна підготовка	Психологічна допомога	Соціально-психологічна реадаптація
"Витратний матеріал"	+	-	-
"Засіб вирішення бойових завдань"	+	+	-
"Соціальна цінність"	+	+	+

При ставленні до воїна як до "засобу вирішення бойових завдань" психологічної підготовки вже недостатньо. Вимагаються постійне відстеження і корегування його психологічних кондицій, відновлення втрачених чи порушених психологічних можливостей доти, доки мета бойових дій не буде досягнута. Однак, після виконання бойового завдання інтерес до воїна з боку психологічної служби і суспільства втрачається.

Якщо держава цінує в кожному громадянинові не лише здатність боротися з ворогом, але й особистість і самобутність, то вона розуміє, що від стану і здоров'я кожного громадянина залежать соціальне здоров'я і благополуччя всього суспільства, а психологічне втручання в бойові дії не обмежується заходами психологічної підготовки і допомоги.

У процесі локальних воєнних конфліктів десятки і сотні тисяч військовослужбовців зазнають великого впливу психотравмируючих факторів. Психіка кожного учасника бойових дій зазнає таких глибоких трансформацій, що стає обмежено придатною для функціонування в мирних умовах. У зв'язку з цим виникають дві взаємозалежні проблеми:

а) необхідність допомоги учасникам бойових дій у відновленні мирного режиму психічної діяльності, у безболісному поверненні до системи соціальних зв'язків і відносин мирного часу;

б) збереження психологічного і соціального здоров'я суспільства. Мова йде про соціально-психологічну реадаптацію, тобто поступове безкризове психологічне повернення ветеранів бойових дій до мирного життя.

Таким чином, психологічне забезпечення миротворчої діяльності та бойових дій військ – це не данина моді і не продукт політичної чи наукової кон'юнктури, а закономірне породження морально зрілої держави, змушеної брати участь у воєнних діях. Психологічне забезпечення бойових дій військ є макротехнологією приведення психологічних можливостей військовослужбовців і психологічних умов бойової діяльності в такий стан, що дозволяє успішно вирішувати бойові завдання, зберігати психічне благополуччя учасників бойових дій і соціальне здоров'я суспільства.

При виділенні в об'єкті психологічного забезпечення на передній план "людини розумної" актуальними стають положення когнітивної психології [194] і діяльнісного підходу [34; 36].

"Розумність" людини виявляється в її здатності адекватно відображати явища й об'єкти навколишнього світу і своє місце в ньому, що обумовлюється якістю знань, мислення й інтелекту. Знання створюють у військовослужбовця уявлення про бойову обстановку, які формуються за допомогою процесу сприйняття, що тісно пов'язаний з мисленням, почуттями, волею і залежить від минулого досвіду, установок та емоційного стану людини. У зв'язку з цим посилення інтелектуалізації процесу сприйняття бойової обстановки (пізнання, оцінка якісно-кількісних параметрів її об'єктів, виділення в них властивостей, що сприяють ефективному виконанню завдання) супроводжується зниженням емоційного фону. Таким чином, можна зробити висновок про те, що розуміння сутності психологічного забезпечення бойових дій військ залежить від обсягу знань про сучасний бій та усвідомлення дії психологічних факторів і явищ, якими володіє військовослужбовець, тому в нього менше залишається місця для тривоги, занепокоєння, страху.

Знання виступають засобом систематизації досвіду соціальної діяльності, дозволяють досягати єдиного розуміння військовослужбовцями бойового

завдання, просторово-часових, організаційно-функціональних і інших параметрів їх бойової взаємодії, а також відображають особистісне значення тих чи інших подій бойової обстановки для військовослужбовця і, отже, відіграють найважливішу роль при формуванні мотивації бойової діяльності. Від того, що власне бачить кожен військовослужбовець у подіях, що відбуваються, у поставленому йому завданні, залежить його бойова активність. Цей факт має найважливіше значення для осмислення цілей і завдань соціально-психологічного забезпечення бойових дій військ.

При зверненні до такої складової образу військовослужбовця, як "людина діяльна" необхідно розглянути ряд положень даного підходу в психології. При цьому досить важливим є виділення таких ознак діяльності людини, як усвідомленість, мотивованість, енергійність (вольова природа) і ін.

Усвідомленість діяльності означає наявність у того, хто діє, її динамічної когнітивної моделі, що відображає інформацію відносно об'єкта, суб'єкта і самого процесу діяльності, наявність адекватної і повної когнітивної моделі бойових дій, що характеризує людину не як "засіб" війни, а як свідомого "діяча". Створення таких моделей є завданням соціально-психологічного забезпечення бойових дій військовослужбовців.

Мотивованість бойової діяльності відображає міру сполучення потреб військовослужбовця з метою його дій. Відомо, що для того щоб активність людини переросла в діяльність, яка викликана її потребою, необхідна, так звана, мотивованість. Мотив, як рушійна сила людської поведінки, виконує три основних функції: 1) спонукання до діяльності, 2) надання їй спрямованості і 3) смислоутворення [138]. Бойова діяльність, як і будь-яка діяльність, полімотивована. Формування у військовослужбовців мотивів бойової діяльності складають важливе завдання її соціально-психологічного забезпечення.

Під енергійністю (вольовою природою) діяльності розуміється здатність людини до вибору та усвідомлення відповідності мети дій духовним принципам і нормам особистості і військового колективу. Дії за принципом "мета виправдовує засоби" виснажують моральні сили військовослужбовця,

деморалізують його як особистість, що породжують негативні соціально-психологічні явища. У зв'язку з цим формування умов для усвідомленого вибору воїнами мети своєї діяльності, створення в ній системи внутрішньої регуляції бойової активності повинні бути елементом змісту соціально-психологічного забезпечення бойових дій.

При роботі з такою складовою об'єкта психологічного забезпечення, як "людина соціальна" важливого значення набувають методологічні положення соціальної психології.

"Соціальність" особистості військовослужбовця виявляється в тому, що людська особистість формується і розвивається через реальну чи номінальну участь у життєдіяльності соціальних груп. Конкретні соціально-психологічні характеристики соціального оточення впливають на прояв особистісних якостей людей, підсилюючи виразність одних і знижуючи інтенсивність прояву інших. Навіть присутність інших людей може впливати на психічні стани і поведінку людини. Зміна соціального середовища спричиняє зміну ряду особистісних характеристик і вимагає "вбудовування" у новий соціум, тобто соціально-психологічної адаптації. Вирішення проблем "вбудовування" військовослужбовців у середовище військового конфлікту, а з його завершенням – у середовище повсякденного мирного життя варто розглядати як пріоритетне завдання соціально-психологічного забезпечення бойових дій військ.

У соціальному середовищі, яке оточує військовослужбовця, можна виділити, принаймні, три прошарки:

– *макросоціальний* (світове співтовариство, суспільство, Збройні Сили, угруповання військ, місцеве населення, противник);

– *мікросоціальний* (колектив військового підрозділу, частини);

– *ергономічний* (природно-географічне, техніко-технологічне середовище).

Вплив середовища на діяльність людини може бути позитивним або негативним, гармонійним, незбалансованим чи різноспрямованим. Отже, неправомірно розглядати психологічні характеристики особистості

військовослужбовця поза її взаємозв'язком із психологічними умовами середовища діяльності.

Розгляд такої складової об'єкта психологічного забезпечення, як "людина потребуюча", вимагає опори на створені провідними психотерапевтичними школами методологічні положення про сутність психічних розладів і методи їх терапії. Досвід свідчить про те, що оптимальними для надання психологічної допомоги в бойовій обстановці є індивідуальна і групова раціональна терапія [123; 124], у рамках якої психічний розлад розуміється як ускладнення з аналізом, оцінкою й інтерпретацією складних життєвих подій, а як терапевтичні засоби розглядаються переконання, роз'яснення, навіювання, розуміння та ін.

Коли в цілісному образі військовослужбовця виділяється така складова, як "людина, яка реагує", важливого значення набувають методологічні положення концепції нейролінгвістичного програмування, що вказують на роль підсвідомих феноменів у детермінації поведінки людей і визначальні психотехнічні засоби роботи з ними. Найбільш вагомими є ідеї про психологічний потенціал як наявні можливості людини для вирішення будь-якої життєвої проблеми та формування в підсвідомості людини моделей поведінки, розмаїття яких визначає гнучкість і стійкість її поведінки в складних ситуаціях [34; 208].

Другим базовим положенням системного підходу стосовно психологічного забезпечення є розгляд, як об'єкта психологічного забезпечення, не окремого, ізольованого військовослужбовця, а системи "людина-середовище", яка включає військовослужбовця, а також елементи соціального й ергономічного середовища, що впливають на психологічні компоненти його бойової діяльності (цілі, мотиви, психічні стани, способи дій).

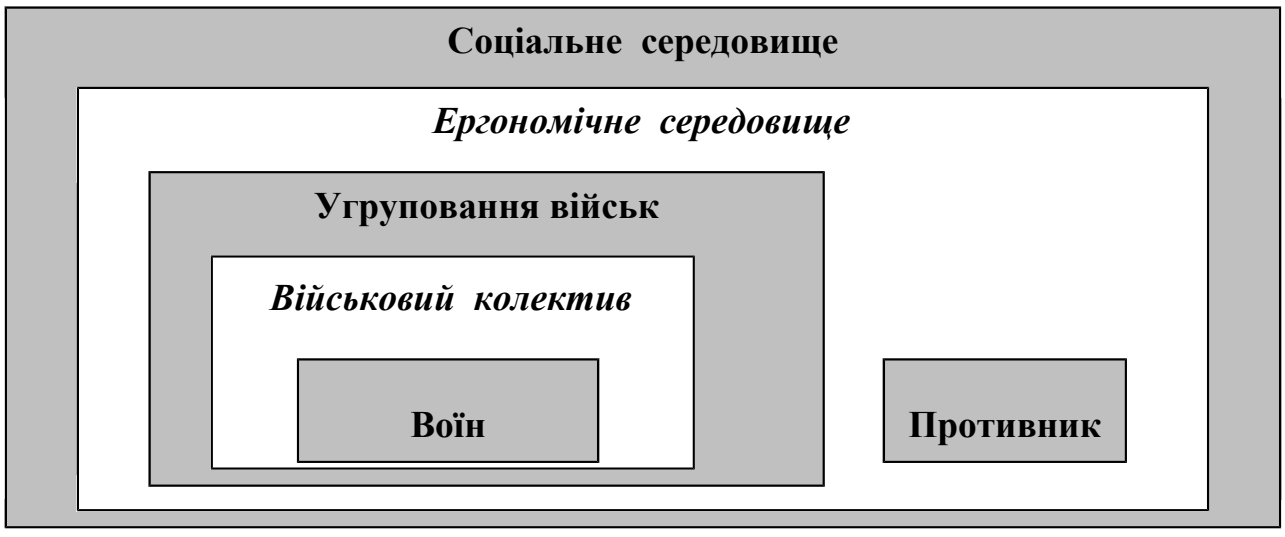

Рис. 3.1 Об’єкт психологічного забезпечення – система “військовослужбовець-середовище”

З рис. 3.1 видно, що миротворець, як суб’єкт бойових дій, розглядається в трьох ракурсах:

а) з боку його внутрішніх, психологічних можливостей брати участь у бойових діях;

б) з боку підтримуючих його дії психологічних умов соціального і ергономічного середовища;

в) з боку несприятливих і протидіючих психологічних умов середовища.

Такий підхід припускає, що оптимізації бойових дій можна досягти за допомогою удосконалювання психологічних можливостей воїнів, створення сприятливого зовнішнього середовища, зниження психологічних можливостей противника й ефективності його психологічного впливу на наших воїнів.

Отже, психологічне забезпечення бойових дій – це технологія формування, збереження, відновлення психологічних можливостей військовослужбовців, розвитку і посилення позитивних тенденцій соціального й ергономічного середовища, попередження, послаблення і припинення несприятливих зовнішніх впливів на воїнів в інтересах успішного виконання ними бойових завдань.

Військово-науковий аспект методології соціально-психологічного забезпечення бойових дій містить сукупність вихідних положень і принципових вимог до даного виду забезпечення бойових дій з позиції військової теорії. Опора на нього дозволяє вирішити три основних завдання:

– чітко визначитися в розумінні психології локального воєнного конфлікту;

– проаналізувати необхідність, сутність і місце соціально-психологічного забезпечення бойових дій особового складу підрозділів аеромобільних військ у системі управління військами;

– адаптувати понятійний апарат, що застосовується у системі соціально-психологічного забезпечення, до умов термінологічного середовища інших видів

забезпечення бойових дій, а також формування методологічної основи соціально-психологічного забезпечення.

Важливою методологічною умовою даного дослідження є з'ясування сутності збройних конфліктів. Безперечно, розгляд психологічної сторони воєнного конфлікту неможливий без уточнення вихідних категорій і термінів. Непогодженість у цьому питанні веде, з одного боку, до виникнення різних трактувань одних і тих самих явищ, а з іншого – до позначення рівнозначними термінами якісно різних феноменів.

Аналіз більше ніж 40 дисертацій, монографій, навчальних посібників, наукових статей, матеріалів науково-теоретичних конференцій, семінарів, засідань "круглих столів", публікацій, присвячених проблемі локальних воєнних конфліктів, свідчить про те, що в них міститься, принаймні, 8 напрямків того, як класифікувати названі соціально-політичні феномени [17; 30; 39; 68; 176]. При цьому по різному трактуються такі явища, як збройний конфлікт, воєнний конфлікт, війна, воєнний інцидент тощо. По-різному оцінюється і їх співставлення. У зв'язку з цим виникає необхідність виробити власну класифікацію збройних конфліктів (рис. 3.2).

Вихідним для побудови системи класифікації, як уявляється, необхідно обрати поняття *конфлікт*, під яким розуміється найбільш гострий спосіб вирішення значимих протиріч, що виникають у процесі соціальної взаємодії. Його сутнісними ознаками виступають:

а) наявність протиріччя між суб'єктами соціальної взаємодії (різноспрямованість ціннісно-мотиваційних орієнтацій);

б) протидія у вигляді спілкування чи поведінки у діяльності, що спрямована на захист власних інтересів шляхом обмеження активності опонента, завдання йому морального чи матеріального збитку;

в) формування негативного ставлення один до одного (негативні взаємні переживання і створення "образу ворога") [17, с. 24].

Дослідження зоологічних і внутрішньоособистісних конфліктів виходить за межі дослідження воєнних феноменів. Для воєнних вчених важливий інтерес має

воєнний конфлікт, який відбувається при взаємодії окремих людей, соціальних груп і держав.

За причинами соціальний конфлікт може бути політичним, міжетнічним, міжконфесійним, міждержавним, кримінальним тощо. Всі перераховані види соціального конфлікту можуть відбуватись як без застосування зброї, так і в збройній формі.

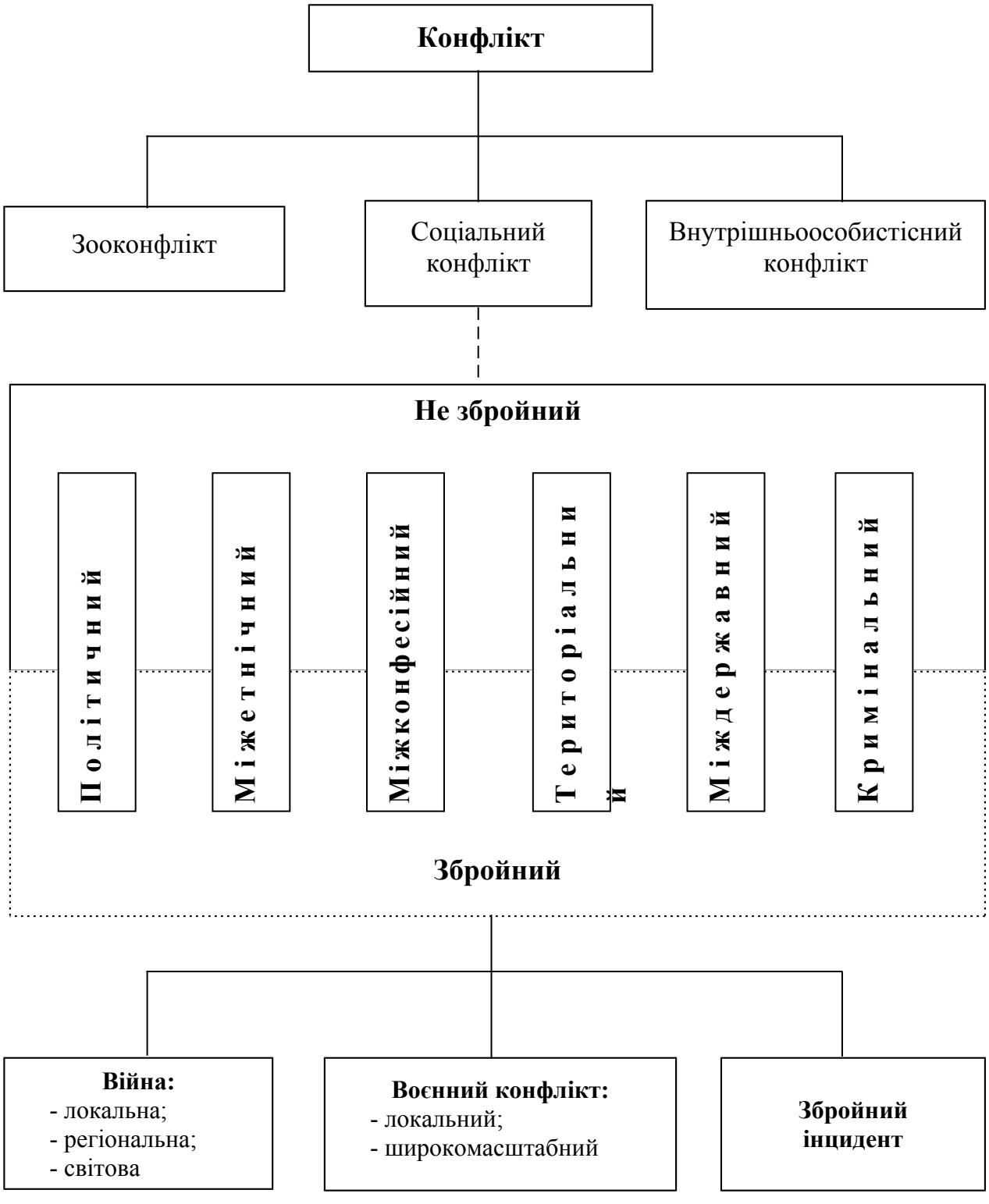

Рис. 3.2. Класифікація збройних конфліктів

Таким чином, є достатньо підстав для виділення наступного ступеня класифікації поняття *"збройний конфлікт"* і вважати його за соціальний конфлікт, в якому протиборчі сторони для досягнення своїх цілей застосовують будь-яку зброю чи збройну силу, тобто підставою для виділення даного соціального феномена є сам факт застосування зброї в процесі конфлікту.

Отже, усяке збройне зіткнення конфліктуючих сторін, що носить політичний, релігійний, кримінальний чи етнічний характер, є збройним конфліктом. (Саме в такому значенні тлумачать поняття "збройний конфлікт" в міжнародно-правових актах Гаазької конференції про закони та звичаї ведення сухопутної війни від 18 жовтня 1907 року та в Женевських конвенціях від 12 серпня 1949 року і доповненнях до них). Однак, запропоноване поняття настільки широке, що вимагає більшої деталізації. Дослідження реальних воєнних подій і спроб їх наукової класифікації, які розпочиналися в різний час як у нашій країні, так і за кордоном, дозволяє обрати для градації видів збройного конфлікту таку підставу, як залучення до нього держави. *Під залученням держави до збройного конфліку* ми розуміємо ступінь представлення національних інтересів з метою дій протиборчих сторін; наявність або відсутність чіткого правового визначення положення учасників конфлікту, які знаходяться в стані війни; ступінь участі різних сфер життєдіяльності суспільства (політичної, соціальної, економічної, правової, соціально-психологічної) і населення країни у вирішенні проблем збройної боротьби. На цій підставі виділяються: війни, воєнні конфлікти і збройні інциденти.

Війна розглядається як соціально-політичне явище, що є однією з форм вирішення соціально-політичних, економічних, ідеологічних, а також національних, релігійних, територіальних і інших проблем, що виникають між державами, націями, класами і соціальними групами, засобами збройного насильства [68, с. 233]. Найбільш істотною відмінною рисою війни від інших

форм збройних конфліктів є те, що вона характеризує якісний стан усього суспільства і пов'язана із застосуванням усіх наявних засобів боротьби (політичних, економічних, ідеологічних і дипломатичних) в інтересах досягнення воєнних цілей. Війна, як правило, вирізняється тривалою та завчасною підготовкою держави до проведення ряду військово-мобілізаційних заходів і ін. Її завершення визначається укладанням відповідних мирних договорів чи підписанням інших документів.

Воєнний конфлікт характеризує стан збройних сил держави чи окремої їх частини (угруповання, контингент, група, об'єднання тощо). При цьому їм можуть протистояти як збройні сили (або їх частина) іншої держави, так і окремі збройні формування (повстанці, банди, партизани та ін). Воєнний конфлікт відповідно до кількості учасників і тривалості здатний носити як великомасштабний, так і локальний характер. До першого типу належить воєнний конфлікт у зоні Перської затоки, в якому брали участь декілька держав і бойові дії охопили значну територію, та війна в Іраку (2003 р.), а до другого – бойові дії російських військ у Чечні.

Поняття *збройний інцидент* використовується для позначення збройних подій, зіткнень між групами людей, що не належать до збройних сил, а також між військовослужбовцями і військовими підрозділами будь-яких держав, в яких не переслідуються воєнні і політичні цілі. Збройні інциденти можуть бути як навмисними, так і випадковими. Вони, як правило, швидкоплинні, хоча можуть набути і затяжного характеру.

Вивчення найбільших воєнних подій XX ст. вказує на те, що різний ступінь психологічного залучення основних соціальних груп суспільства обумовлює своєрідність психологічної феноменології війн і воєнних конфліктів (їх сприйняття учасниками конфлікту, усвідомленість, мотивованість, енергійність бойової діяльності воїнів, соціально-психологічні й ергономічні умови). Це означає, що саме співставлення наявних психологічних можливостей військовослужбовців і специфічних психологічних умов бойових дій виступає в ролі системоутворюючого фактора їх психологічного забезпечення. Власне, воно

виникає як своєрідна технологія гармонізації такого співставлення. Отже, важливою умовою формування методології соціально-психологічного забезпечення бойових дій миротворчих підрозділів у локальних воєнних конфліктах є *визначення психологічної специфіки локальних воєнних конфліктів.*

У даному дослідженні як об'єкт виступають бойові дії особового складу аеромобільних військ у локальних воєнних конфліктах. Аналіз релевантності бойових дій за участю радянських військ для вирішення завдань даного дослідження дозволив виділити, як основний об'єкт, локальні збройні конфлікти в Афганістані (1979-1989 рр.), Іраку (2003-2005 рр.). Для порівняння об'єктів, які мають значення для дослідження, взяті локальні воєнні конфлікти, в яких брали участь аеромобільні війська іноземних держав: американо-в'єтнамський (1964-1975 рр.), арабо-ізраїльський (1982 р.), англо-аргентинський (1982 р.), радянсько-афганський (1979-1989 рр.), російсько-чеченський (1994-1996, 2001-2003 рр.), воєнні дії у зоні Перської затоки (1991 р.), в Іраку (2003-2004 рр.). Крім того, зі статусом об'єктів для порівняння наведені російсько-японська війна (1904-1905 рр.), Перша і Друга світова війни.

У роботі досліджуються різні фактори, що впливають на психіку військово-службовців підрозділів АМВ. Другою важливою, з методологічної точки зору, військово-теоретичною підставою соціально-психологічного забезпечення є *уточнення підходів військової науки до розуміння феномена забезпечення бойових дій військ*.

У вітчизняній воєнній науці вважається аксіомою залежність перемоги в збройній боротьбі від повноти й якості всебічного забезпечення збройної боротьби. *Забезпечення воєнних дій* – це комплекс заходів, спрямованих на підтримку військ (сил) у високій бойовій готовності, збереження їх боєздатності, створення сприятливих умов для організованого і своєчасного вступу в бій та успішне виконання поставлених завдань, а також попередження чи заборону раптового нападу противника, зниження ефективності його ударів [68]. МПЗ виникло як окремий вид всебічного забезпечення у 1999 році, а до цього всебічне забезпечення бойових дій включало бойове, технічне і тилове забезпечення.

Для розуміння сутності перерахованих видів забезпечення важливою є категорія “ресурси”. Військовою наукою розробляються поняття “матеріальні ресурси”, “людські ресурси” тощо.

Матеріальні ресурси – це частина економічних ресурсів, у тому числі всі види озброєнь і військової техніки, боєприпаси, предмети екіпірування, медичне і ветеринарне майно, паливо-мастильні матеріали, засоби захисту від зброї масового ураження, що можуть застосуватися для вирішення різних завдань, включаючи досягнення цілей війни [68].

Людські ресурси – це населення, що зайняте в суспільному виробництві, громадяни, які знаходяться на воєнній службі, а також людські контингенти, що додатково можуть бути притягнуті з цією метою. Можливості задоволення потреб держави в людських ресурсах залежать від чисельності і соціальної структури населення країни, його морального стану та культурно-технічного рівня.

У ресурсах, за їх визначеннями, виділяються як наявні у військах засоби, так і можливості, що можуть бути залучені за певних обставин. Останні позначаються терміном “бойовий потенціал”. *Бойовий потенціал* – це сукупність матеріальних і духовних можливостей армії і флоту, що можуть бути використані для виконання завдань, що поставлені перед ними. Його складовими є військова майстерність особового складу, висока технічна оснащеність, стійкість, організованість, дисципліна, вірність патріотичному обов’язку [68].

Отже, ресурси складаються з двох частин:

а) наявних (реальних), що є в розпорядженні військ, – засобів, запасів, можливостей;

б) потенційних, що необхідні для успішного вирішення бойових завдань і принципово доступних засобів, джерел поповнення запасів тощо.

Система всебічного забезпечення бойових дій військ будується на основі таких основних методологічних принципів:

– залежність змісту забезпечення діяльності від якісно-кількісного співвідношення наявних і потенційних ресурсів;

– систематичне забезпечення, тобто його здійснення на всіх етапах підготовки, –
– ведення і завершення бойових дій;
– безперервність у здійсненні заходів забезпечення;
– взаємозв'язок і взаємозалежність усіх видів забезпечення.

На початку 90-х років XX ст. у воєнній науці усвідомлено недостатність розглянутої позиції. Відроджується розуміння ролі і значення людського фактора в збройній боротьбі, що обумовлюється активізацією уваги воєнних учених до проблеми його формування і зміцнення. Одержує подальшого розвитку думка про те, що війни ведуться як у матеріальній, так і в духовній сферах, а роль останньої в сучасних умовах незмірно зростає. Одночасно у воєнній практиці назріває потреба приведення всієї виховної роботи, яка повинна здійснюватися у воєнний час, у відповідність до вимог сучасної війни. При цьому окреслюються необхідні параметри системи управління людським фактором у бойовій обстановці:
– націленість на безумовне досягнення конкретного результату;
– обумовленість її змісту специфікою бойових дій;
– наявність відповідних технологій для досягнення загальної мети, технік і методик, які впливають на моральний дух військ;
– введення системи критеріїв і показників для оцінки ефективності даного виду забезпечення діяльності.

Пізніше пропонується назвати сукупність заходів щодо оптимізації морального духу військ у бойовій обстановці морально-психологічним забезпеченням.

Морально-психологічне забезпечення сьогодні розглядається як самостійний вид забезпечення бойової діяльності військ, що здійснюється як на державному, так і на воєнному рівнях.

При цьому на державному рівні МПЗ уявляється як комплекс погоджених заходів, які проводяться державним і військовим керівництвом країни, всіма органами військового управління і посадовими особами з метою досягнення такого морально-психологічного стану Збройних Сил і населення країни, який

необхідний для виконання навчально-бойових завдань у мирний час і досягнення перемоги у війні (конфлікті). На цьому рівні морально-психологічне забезпечення охоплює політичні, економічні та воєнні аспекти, здійснюється всіма державними і військовими органами, командирами, штабами й органами з гуманітарних питань з активним використанням усіх засобів масової інформації, досягнень науки і мистецтва та інших можливостей впливу на свідомість і поведінку населення держави та особового складу збройних сил для досягнення необхідного морального і психологічного стану людей.

На військовому рівні, тобто стосовно масштабів і завдань частин і з'єднань Збройних Сил, морально-психологічне забезпечення являє єдиний і нерозривний процес формування і підтримки у воїнів високого бойового духу, стійкого психологічного стану, розвитку індивідуально-психологічних і бойових якостей, необхідних для успішного виконання завдань бойової підготовки, служби військ, досягнення високої бойової готовності військ у мирний час і ведення бойових дій із захисту державних інтересів в умовах сучасної війни. На цьому рівні МПЗ організується головним чином командирами, штабами й органами з гуманітарних питань.

Передбачається, що для перемоги в сучасній війні особовий склад аеромобільних військ повинен володіти певним морально-психологічним станом, відмінним від морально-психологічного стану мирного часу. Морально-психологічне забезпечення покликане здійснювати наповнення і своєчасне відновлення "духовного потенціалу".

У структурі МПЗ виділені такі основні складові: інформаційно-пропагандистське забезпечення; психологічне забезпечення; воєнно-соціальна робота; культурно-виховна робота; інформаційно-психологічна протидія. Тобто воєнна наука і практика сформулювали своєрідне замовлення на психологічне забезпечення і визначили його місце в системі всебічного забезпечення бойових дій військ.

Психологічне забезпечення – це комплекс заходів щодо формування, підтримання та відновлення в особового складу психологічних якостей, які

забезпечують високу психологічну стійкість військовослужбовців, готовність виконувати бойові завдання в будь-яких умовах обстановки. Складовими психологічного забезпечення є здійснення: психологічної підготовки; оцінки та прогнозування морально-психологічного стану особового складу військ (сил); психологічного супроводження бойової діяльності; психологічної реабілітації психотравмованих військовослужбовців.

Основними методами дослідження, які використовувалися в рамках даної роботи, є: вивчення документів і літератури (контент-аналіз, логіко-семантичний і порівняльний аналіз); ретроспективний аналіз бойових подій; включене спостереження; опитування учасників миротворчих операцій, бойових дій у локальних воєнних конфліктах, інших категорій військовослужбовців і експертів; експеримент.

На підставі вищевикладеного можна зробити висновок про те, що психологічне забезпечення є складовою частиною забезпечення бойової готовності військ, що суттєво впливає на бойову готовність миротворчих підрозділів при виконанні бойових завдань у збройних конфліктах.

Психологічне забезпечення включає: професійно-психологічний відбір військовослужбовців до виконання професійної діяльності в особливих умовах; психологічну підготовку особового складу до функціонування в збройних конфліктах; оцінку та прогнозування соціально-психологічного стану особового складу військ (сил); соціально-психологічну допомогу функціонування військовослужбовців у збройних конфліктах; соціально-психологічну реабілітацію психотравмованих учасників бойових дій.

Метою системи психологічного забезпечення є:

– формування і підтримка у воїнів високого бойового духу, стійкого психологічного стану;

– розвиток індивідуально-психологічних і бойових якостей, необхідних для успішного виконання завдань бойової підготовки та служби військ;

– досягнення високої бойової готовності військ у мирний час;

– ведення бойових дій щодо захисту державних інтересів.

Безперечно, що зміст психологічного забезпечення був би значно біднішим без висвітлення сутності та змісту, так званого, людського фактора.

3.2. Сутність і зміст психологічного потенціалу учасників бойових дій

Сутність психологічного забезпечення миротворчих (бойових) дій військ, що подана в попередньому параграфі, має більш широкий і загальний характер. Необхідно охарактеризувати поняття "психологічний потенціал військовослужбовців" і "сприятливі умови середовища". Це особливо важливо тому, що мова йде про ту психологічну реальність, що у процесі забезпечення піддається корекції, тобто про його предмет.

Як будь-яка діяльність, психологічне забезпечення бойових дій миротворчих підрозділів є предметною. Виявлення предмета, визначення його чітких рамок, розкриття закономірностей функціонування – неодмінні умови організації і здійснення діяльності. Предметом психологічного забезпечення є та частина об'єкта (система "військовослужбовець – середовище"), на яку спрямований вплив, що забезпечує визначену психологічну реальність. Уявлення про необхідний якісний стан предмета складають мету психологічного забезпечення.

У вітчизняній воєнній психології є декілька підходів до розуміння предмета психології бойової діяльності військовослужбовців та його психологічного забезпечення. Найчастіше предмет уявляється у вигляді "психологічної готовності", "підготовленості", "психологічної стійкості", "бойової майстерності". Так, М.І. Дьяченко вважає, що психологічний вплив на особовий склад у процесі підготовки до бойових дій має бути спрямований на реалізацію часткових і загальних передумов ефективності бойової діяльності. Мова йде про те, що потенційні учасники бойової діяльності повинні спочатку відповідати дуже високим вимогам з боку їх індивідуально-психологічних й особистісних якостей. Власне кажучи, всі складові їх психіки у процесі підготовки до участі в бойових діях повинні змінюватися, розвиватися і досягти високого рівня досконалості. Результатом підготовки є психологічна готовність до бою – внутрішнє налаштування воїна на самовіддану поведінку, мобілізацію всіх сил на

активні і доцільні дії. Стійкість готовності визначається сформованістю у військовослужбовця певних соціальних мотивів.

У *психологічній готовності* виділяються такі компоненти:

– *пізнавальний* (розуміння завдання, оцінка його значимості, знання засобів досягнення мети, передбачення ймовірних змін обстановки);

– *емоційний* (почуття відповідальності, впевненість в успіху, бойове піднесення і наснага);

– *мотиваційний* (потреба успішно виконати бойове завдання, інтерес до неї, прагнення домогтися успіху і показати себе з кращого боку);

– *вольовий* (управління собою, зосередження на завданні, відволікання від впливів, що заважають, подолання сумніву, страху).

П.А. Корчемний вважає, що в ході психологічної підготовки формуванню і розвитку підлягають психологічна готовність і психологічна стійкість, як цілісне психічне утворення. Він підкреслює, що психологічна готовність, як активнодіючий стан особистості, і психічна стійкість, як її здатність зберігати високу фізичну і розумову працездатність, в умовах напруженості включають однакові компоненти (мотиваційний, емоційний, вольовий, пізнавальний, інтелектуальний і операційний). Однак, якщо психологічна готовність до бойових дій, головним чином, залежить від переконаності людини, моральної стійкості, широкої ерудиції, чітких, правильних і ефективних дій щодо експлуатації зброї і техніки, то в самій динаміці бойових дій, де слід виявляти найвищу стійкість, визначальне значення мають вольові, емоційні й інтелектуальні якості [110]. Таким чином, процес формування названих станів єдиний, тому що вони включають одні і ті самі елементи. Саме виділення цих станів, як самостійних, дуже умовне, і в принципі мова йде про деяку систему “готовність-стійкість”.

У роботах В.В. Стасюка вказується на два основних психологічних утворення військовослужбовців-миротворців, що підлягають формуванню, розвитку і корекції в процесі їх підготовки до бойових дій, – психологічну підготовленість (стійкість) і психологічну готовність.

Психологічна підготовленість і *стійкість* трактуються як терміни, що визначають одне і те саме явище – систему психологічних якостей, що визначає потенційну можливість воїнів переборювати труднощі й успішно виконувати поставлене завдання. Така система формується в особового складу завчасно, до вступу в бій. Безпосередньо перед боєм у військовослужбовців має бути сформований стан психологічної готовності, тобто спрямованості й активності (націленості і мобілізованості) психіки воїнів на подолання майбутніх труднощів бойової діяльності, що забезпечить результативність і якість виконання завдань адекватно до їх значимості і складності. При аналізі компонентів "психологічної підготовленості" і "готовності" з'ясовується близькість цих понять і явищ. Серед складових психологічної готовності називаються мотиваційні, пізнавальні, емоційні і вольові елементи.

Очевидно, що при інтерпретації співставлення "психологічної готовності" і "психологічної стійкості" дослідники вкладають у ці терміни різний зміст. Так, М.І. Дьяченко говорить про "стійкість готовності", П.А. Корчемний мову веде про цілісний психологічний феномен "готовність-стійкість", А.Д. Індюченко ототожнює поняття "готовність" і "підготовленість" і як один з її елементів називає "психологічну стійкість", а В.В.Стасюк вживає їх як ідентичні терміни – психологічна стійкість і підготовленість.

Таким чином, аналіз підходів провідних спеціалістів у галузі психології бойових дій свідчить про те, що в них немає єдності в розумінні предмета, на який потрібно направляти психологічний вплив у період підготовки і ведення бойових дій, і кінцевої мети впливу. Одні з них вважають, що таким предметом має стати психіка воїна, інші – психологічна стійкість, психологічна готовність, система "готовність-стійкість" тощо.

Разом з тим, практично всі вони, у кінцевому підсумку, вказують на те коло психологічних феноменів, які необхідно сформувати у воїна для забезпечення його ефективних дій у бою. Це – чіткі уявлення про майбутні дії, мобілізованість емоційно-вольової сфери, сформованість відповідних навичок поведінки на полі бою і психічної саморегуляції.

У працях вищезгаданих авторів відзначається факт впливу на індивідуальну психологічну готовність воїнів проявів колективно-групової психології згуртованості, взаємовідносин, традицій, авторитету командира тощо. Однак, про соціально-психологічні процеси й явища говориться лише як про своєрідне середовище, в якому проявляються психологічна готовність і стійкість, яка на них впливає. Практика свідчить про те, що психологічні елементи, які оточують воїна, соціального й ергономічного середовища безпосередньо вплітаються в мотивацію, психічні стани воїнів, обумовлюють їх ставлення до подій, що відбуваються, і поведінку у бойовій обстановці.

Якщо розглядати воїна в різних зовнішніх обставинах, то можна побачити, що його психологічні можливості набувають різних значень.

Як приклад, можна навести порівняння психологічних можливостей військовослужбовця федеральних військ і чеченського бойовика, які володіють приблизно однаковою індивідуально-психологічною готовністю до бою. При звичайному підході до оцінки їх можливостей вони стають рівними. Ситуація змінюється при розгляді порівняльних сторін разом з їх соціальним оточенням. Так, навколо воїна федеральних військ знаходяться молоді воїни, що не мають життєвого досвіду, нерідко незнайомі люди. Їх склад досить часто змінюється. Найближче соціальне оточення “чеченця” складають люди, які знають один одного з дитинства (земляки, однокласники, родичі), які підібрані в бойові групи з урахуванням вікових особливостей, коли поєднується відвага, відчайдушність молодих і розрахунок досвідчених. Тобто кожний виступає для оточення як своєрідний ресурс. Ще більш змінюється ситуація при оцінці сторін з урахуванням фактора гір Чечні. Переважна частина військовослужбовців федеральних військ до прибуття до зони ведення бойових дій не бачили гір зовсім, не могли орієнтуватися на місцевості, розраховувати відстань до цілей, швидкість руху і власні сили, вибирати поправки для стрільб тощо. Представник протилежної сторони виріс у цих природно-географічних умовах. Тут все для нього знайоме, звичне, все йому допомагає. Якщо порівняти сторони противників зараз, то знака рівності між ними поставити неможливо.

Цей приклад ще раз підтверджує висновок про те, що психологічні можливості воїнів у бойовій обстановці підвищуються тоді, коли їх навколишнє соціальне і ергономічне середовище стають більш ресурсними – підтримуючими, мобілізуючими й компенсуючими компонентами їх індивідуальної психологічної готовності.

Таким чином, необхідно розглянути предмет психологічного забезпечення бойових дій військ на методологічній підставі системного підходу. При вирішенні названого дослідницького завдання, на наш погляд, слід дотримуватися низки вихідних принципів: єдності предмета на всіх етапах діяльності, реалістичності, вимірності характеристик його предмета і ресурсності середовища.

Принцип єдності предмета на всіх етапах психологічного забезпечення означає, що лише при збереженні одного і того самого предмета протягом діяльності без змін він може вважатися єдиною, цілісною системою. В іншому випадку мова може йти лише про сукупність різних діяльностей, що мають власні предмети.

Принцип реалістичності допускає, що необхідний якісний стан предмета соціально-психологічного забезпечення бойових дій особового складу, що виступає метою впливу, не може відображати можливості лише ідеального воїна, “супербійця”. Цей принцип має бути досяжним для основної маси військовослужбовців. Як приклад, поняття “бойова майстерність” початково містить у собі велику частку ілюзорності. Про це свідчить те, що в 70-80-ті рр. XX ст., коли війська інтенсивно і регулярно займалися бойовою підготовкою (власне кажучи, на межі своїх можливостей), в аеромобільних частинах лише кілька офіцерів і прапорщиків досягали рівня майстрів за фахом. Тому сама постановка питання про оволодіння військовою майстерністю усіма військовослужбовцями є спрощенням цього поняття.

Принцип вимірюваності характеристик предмета психологічного забезпечення визначає, що сформоване у воїнів психологічне новоутворення повинно вимірюватися, оцінюватися і контролюватися. Такий феномен, як

“психологічна стійкість”, даній вимозі не відповідає. Дійсно, як було показано вище, стійкість істотно коливається (аж до повної її втрати) на різних етапах участі військовослужбовця в бойових діях та значною мірою залежить від психічного стану оточуючих (це добре видно на прикладі групової паніки) і ергономічних характеристик середовища діяльності (ізоляція, шкідливий ергономічний вплив, стан втоми, тривалість і якість сну тощо). До того ж на даний час немає такої методики, що задовольняла б оцінки стійкості.

Крім того, психологічна стійкість – настільки багатопланове явище, що виражена нестійкість в одній сфері людської активності (наприклад, у спілкуванні з оточенням) може прямо корелювати зі здатністю активно і самовіддано діяти в найнебезпечнішій ситуації в бою. Є дані про те, що в роки Першої світової війни число німецьких офіцерів, що здійснили воєнні подвиги, знаходилися у прямому співвідношенні з глибиною виявлених ними невротичних реакцій. Дослідження, проведені в британських ВПС, свідчать про те, що екіпажі літаків, які мали симптоми легкого і навіть сильного нервового розладу, виконували поставлені завдання і нагороджувалися за мужність. З досвіду американських ВПС відомо, що половині льотчиків, які відзначилися в Другій світовій війні, була притаманна емоційна нестабільність, а третина з них мала психоневрологічні відхилення в поведінці [201, с. 14].

Відомо також, що серед прийомів самомобілізації радянських воїнів традиційно є чимало таких, які містять у собі елемент тимчасової і вираженої психічної нестійкості. Історія радянського воєнного мистецтва, народний епос, національна психологія і менталітет свідчать про те, що іноді “пусковими психологічними пружинами” подвигів радянських воїнів були самонавіювання за типом “Була не була”, “Будь, що буде”, “Двом смертям не бути, а однієї не минути”, “На світу і смерть червона”, “Бог не видасть, свиня не з’їсть” та ін.

Принцип ресурсності середовища вимагає пошуку причин всіх психологічних проявів воїна в бойовій обстановці, і не лише в його особистій підготовленості, мобілізованості й активності, але й у тих психологічних

процесах і явищах, що виникають на межі взаємодії із соціальним середовищем і ергономічними умовами діяльності.

Виходячи з вимог обраної методологічної основи, ґрунтуючись на традиціях гуманістичної психології, нейролінгвістичного програмування, досвіду різних видів забезпечення у воєнній науці, ми пропонуємо розглядати як предмет соціально-психологічного забезпечення бойових дій особового складу психологічний потенціал воїна. Під *психологічним потенціалом воїна* розуміється сукупність наявних психологічних можливостей військовослужбовця і доступних для використання обставин соціального й ергономічного середовища, що обумовлюють здатність вирішувати бойові завдання визначеного типу (класу, рівня).

У самій дефініції вже є вказівка на структурно-змістовну визначеність психологічного потенціалу (табл. 3.3.).

Таблиця 3.3

Структурно-змістовна характеристика психологічного потенціалу військовослужбовця (ППВ)

Структурні елементи психологічного потенціалу особистості			
Індивідуально-особистісний	*Соціально-психологічні*		*Психоергономічний*
	Міжперсональний	*Надперсональний*	
Індивідуальна психічна готовність військовослужбовця до активних бойових дій, включаючи компоненти:	*Міжособові відносини та зв'язки, процеси та стани, що сприяють бойовій активності воїна:*	*Соціально-психологічні явища, що по'язують воїна із середовищем:*	*Природно-географічні, техніко-технологічні та середовищні фактори, що обумовлюють інтенсивність задіяння психіки в бойовій діяльності:*

- когнітивний; *- емоційно-мотиваційний;* *- операційний;*	*- значимість осіб, що знаходяться поруч;* *- наявність наслідування;* *- позитивна емоційна спрямованість воїна;*	*- суспільна (групова) думка про події;* *- суспільний (груповий) настрій;* *- суспільні (групові) традиції;*	*- звичайність природно-географічних умов і ступеня адаптованості до бойових дій та їх інтенсивності;*

Продовж. табл 3.3

- психічне та фізичне здоров'я	*- наявність людини, яка знаходиться поруч та позитивно впливає на психологічну та діяльну поведінку, компенсує недоліки воїна у бойовому досвіді (спостережливості, швидкої реакції, оцінки реальної небезпеки тощо).*	*- суспільні (внутрішньогрупові) санкції;* *- ставлення місцевого населення;* *- психологічні можливості противника;* *- можливості супротивника щодо здійснення психологічних операцій тощо.*	*- відповідність можливостей зброї і бойової техніки щодо виконання бойових завдань;* *- рівень працездатності, стомлюваності, тривалості відпочинку (сну);* *- інтенсивність бойових дій;* *- етап адаптації до бойової діяльності.*

З табл. 3.3 видно, що при визначенні структури і змісту ППВ започатковано спробу здійснити підхід, запропонований Б.Ф. Ломовим, який припускає розгляди людської діяльності у фокусі складної і багатопланової детермінації.

Стрижень ППВ складає така психологічна якість особистості військово-службовця-миротворця, як психологічна готовність до бою, що відображає сформованість необхідних для ефективних бойових дій воїна індивідуальних психологічних якостей і станів. Її структура складається з когнітивного, емоційно-мотиваційного, операційного компонентів і психічного здоров'я.

Основу когнітивного компонента складає сформований у свідомості військово-службовця динамічний образ майбутнього бою, який, у свою чергу, складається з таких образів:

– *сенсорного* (зорова, звукова, нюхова, дотикальна картина бойових дій, образи противника, цілей, позицій, укриттів);

– *моторного* (схеми своїх дій у відповідь на ті чи інші стимули бойової обстановки, просторово-часові характеристики дій, реакції на команди керівництва і взаємодії, відчуття зброї, техніки тощо);

– *взаємодії з товаришами по службі* (коли, де, з ким, в якій послідовності і що необхідно робити);

– *мотиваційно-смислового* (значення бою в системі боїв, особистісний зміст бойових дій, особисті цілі, мотиви, завдання).

Наявність такого образу стабілізує всю діяльність воїна. Дана обставина пояснюється біологічною теорією емоцій П.К.Анохіна. Відповідно до неї в тому випадку, коли зворотна інформація про результат зробленої дії цілком збігається із заздалегідь змодельованими параметрами акцептора результату дії, у людини виникає позитивний емоційний стан.

На важливість формування подібного образу в льотчиків вказують П.А. Корчемний, Н.Д. Завалова, Б.Ф. Ломов, В.А. Пономаренко, В.Т. Юсов. Несформованість образу бою у воїнів веде до того, що багато бойових подій, природних для бою явищ і процесів будуть сприйматися ними як раптовий,

незнайомий, загрозливий. А бойовий досвід свідчить про те, що в 44% випадків у військах, проти яких велися раптові бойові дії, воїни були приголомшені, деморалізовані і не змогли створити опору противнику.

Емоційно-мотиваційний компонент відображається, насамперед, у психологічному налаштуванні, що являє єдність спонукання (мотивів, установок), стенічного емоційного забарвлення, як джерела психічної енергії, і зосередженості свідомості військовослужбовця на меті бойових дій.

Операційний компонент включає навички й уміння спостерігати, виявляти, інтерпретувати важливі елементи бойової обстановки, ефективні моделі дій у конкретних бойових ситуаціях, уміння регулювати власну психічну діяльність і надавати психологічну підтримку товаришам по службі.

Психічне здоров'я відображає поточний стан психологічних можливостей воїнів, узятих у порівнянні з існуючими для бойових умов нормами.

Соціально-психологічний потенціал особистості являє єдність соціально-психологічних явищ, що належать як до сфери міжособистісних стосунків, так і до сфери психологічних феноменів, суб'єктом яких виступає група (воєнний колектив, підрозділ), а також включає міжперсональний і надперсональний компоненти.

Міжперсональний потенціал учасника бойових дій складають ті його психологічні зв'язки з товаришами по службі, що позитивно впливають на компоненти індивідуальної психологічної готовності, стимулюючи їхню активізацію, доповнюючи і тимчасово компенсуючи їх.

На сьогодні в соціальній психології є досить стійким той факт, що проста присутність іншої людини впливає на поведінку індивіда. Відомо також, що залежно від сформованих між людьми відносин присутність однієї людини впливає на ефективність діяльності позитивно, а присутність іншої – негативно.

Досвід участі американських, англійських, ізраїльських, французьких, українських і російських військовослужбовців у бойових діях у локальних воєнних конфліктах свідчить про те, що певна перестановка військовослужбовців для вирішення бойових завдань нерідко суттєво впливає на бойову ефективність

воєнних підрозділів. Це пов'язано з тим, що в процесі спільної бойової діяльності воїнів відбувається взаємовплив, виявляються взаємна вимогливість, наслідування прикладу, обмін досвідом, змагання, настрій підйому чи пригніченості, почуття впевненості в перемозі і ненависті до ворога передаються від одного воїна до іншого (можуть поєднуватися, підсилюватися тощо). Не секрет, що вся система роботи з бойовим активом у Радянській Армії була орієнтована на те, щоб використовувати цю закономірність.

Як доводить бойова практика багатьох армій світу, товариші по службі нерідко виступають один для одного не лише "мотиваторами", але і своєрідними психотерапевтами в складних ситуаціях бойової обстановки. Досвід Другої світової війни свідчить про те, що основною умовою запобігання бойового шоку серед особового складу були взаємна довіра і прихильність військовослужбовців один до одного. Це почуття забезпечувало необхідну психологічну підтримку для психічно нормальних людей і допомагало їм разом триматися зі своїми товаришами в критичні, найбільш напружені, з психологічної точки зору, періоди бою [80]. Не випадково в армії США в останні роки активно формуються відносини "товариської підтримки", сутність яких полягає в тому, що військовослужбовці навчаються навичкам виявляти психологічні проблеми один в одного і надавати невідкладну психологічну підтримку.

Як своєрідний потенціал військовослужбовця виступають емоційний настрій товаришів по службі, доступні для наслідування раціональні моделі їх поведінки в критичних ситуаціях, прямі спонукання з їх боку, надана ними інформація, санкції за пасивність, перебування поруч у небезпечній ситуації, необхідність піклуватися про товаришів і ін.

Доведено, що великою "психологічною" силою (здатність спонукати і компенсувати відсутню психологічну готовність військовослужбовців) у бойовій обстановці є командири підрозділів. Довіра підлеглих до командира є першою умовою високого морального духу військ [32; 80]. Ізраїльські фахівці установили такий факт, що навіть тоді, коли віра в справедливість війни падає, рівень морально-психологічного стану військовослужбовців може залишатися високим,

якщо солдати зберігають віру у свого командира. Про це свідчать результати бесід з ветеранами бойових дій радянських військ в Афганістані.

Надперсональний потенціал учасника бойових дій складають ті явища психології військового колективу, що виступають факторами додаткової мотивації активності воїнів, сприяють осмисленню того, що відбувається, чітко визначають норми і правила поведінки в бойовій обстановці, знімають надмірну бойову напругу.

Дослідниками доведено, що стійкість бійця до несприятливих впливів бойової обстановки підвищується в згуртованому, спрямованому до перемоги військовому колективі, який підтримує і схвалює прояви мужності, сміливості і засуджує боягузтво, недисциплінованість, тим самим постійно мобілізуючи воїнів у бойовій обстановці.

Е.П. Утліком показано, що в підрозділах на певному рівні їх розвитку складається механізм колективно-групової саморегуляції групової поведінки. Її специфіка полягає в тому, що значна його частина інтеріоризується військово-службовцями (переводиться у внутрішній план) і сприймається як власна система саморегуляції. У тому випадку, коли в суспільній думці військового колективу їх підрозділ стає бойовим, згуртованим, активним, дисциплінованим, коли в ньому діють традиції взаємодопомоги, коли страх втратити повагу товаришів є найсильнішим почуттям, колектив виступає для своїх членів джерелом додаткових психологічних можливостей. У результаті два військовослужбовці, що відрізняються низькою психологічною готовністю до активних бойових дій, у різних воєнних колективах будуть володіти різним психологічним потенціалом і, отже, будуть діяти по-різному. З цього факту можна зробити висновок про те, що для психологічно нестійких військовослужбовців і для осіб, що тимчасово перебувають у стані психологічної неготовності до активних бойових дій, їхні товариші по службі виступають джерелом компенсації відсутніх елементів психологічної готовності.

Раніше вказували на той факт, що на мотивацію активних бойових дій воїнів впливають уявлення нагальних національних інтересів в офіційно

сформульованих цілях локального воєнного конфлікту, позитивна оцінка суспільної думки бойового використання військ, увага суспільства до потреб воюючої армії, високий соціальний статус учасників бойових подій тощо.

Цілком конкретні зв'язки є і між психологічними можливостями особового складу протиборчих сторін. Чим нижче психологічні можливості противника і його здатність психологічного впливу на наших військовослужбовців, тим простіші вимоги висуваються до індивідуально-особистісного, міжперсонального і над персонального потенціалів, що складають ППВ.

Психоергономічний потенціал є сукупність природно-географічних, погодно-кліматичних, техніко-технологічних і організаційних характеристик бойової діяльності військ, що сприяють підвищенню, збереженню і швидкому відновленню психологічної готовності і психічного здоров'я військовослужбовців.

"Ресурсними" для військовослужбовців є: звичні природно-географічні і погодно-кліматичні умови; засвоєні організмом режими чергування інтенсивної діяльності, відпочинку, сну, харчування; такі терміни перебування в бойовій обстановці, що дозволяють цілком компенсувати бойову утому за рахунок внутрішніх можливостей організму і нервової системи; бойові властивості техніки і зброї, що відповідають характеру бойових завдань, що розв'язуються й оптимізують природні людські можливості в конкретних умовах; адекватні до бойової обстановки і психологічних можливостей людей тактичні способи ведення бойових дій.

В історії військового мистецтва добре відомий такий приклад, що на визначальному етапі свого розвитку наша тактика розглядала систему оборони як сукупність поодиноких окопів для стрільців. Щодо цього приводилися відповідні тактичні розрахунки й обґрунтування. Однак, як виявилося, людська психіка висуває свої вимоги до тактики оборони. Чимало відомих збудників бойової активності (колективна думка, настрій, оцінка, санкції, психічне зараження, наслідування, міжособистісний вплив і ін.) при "окопній" обороні не спрацьовували. Проте, на думку К.К. Рокосовського, підсилилися занепокоєння, прагнення воїнів вибігти і заглянути, чи сидять його товариші у своїх гніздах чи

уже залишили їх, а він залишився один. У результаті розуміння цього факту воєнні керівники відмовилися від такої системи оборони і знову перейшли до траншейної системи.

Елементи ППВ знаходяться у відносинах взаємного доповнення і часткової компенсації. Так, недолік індивідуальної психологічної готовності може бути певною мірою компенсований за рахунок правильного розміщення людей, створення ефекту "психологічного зараження" груповим настроєм та ін.

Отже, на основі матеріалу, що викладений вище, можна зробити висновок про те, що розгляд психологічного потенціалу військовослужбовця, як предмет психологічного забезпечення, відкриває такі можливості:

– подолання розбіжностей у поглядах воєнних вчених і практиків на предмет і мету соціально-психологічного забезпечення бойових дій військ;

– поєднання усіх факторів, що обумовлюють активність воїнів у бойовій обстановці, у єдиний комплекс, розглянутий як предмет соціально-психологічного забезпечення;

– наповнення предмета, що забезпечує діяльність, конкретним змістом;

– забезпечення єдності предмета психологічного впливу на всіх етапах бойових дій військ.

Розглянувши зміст "людського фактора" є нагода звернути увагу на технологію оптимізації управління психологічним потенціалом військовослужбовця.

3.3. Психологічне забезпечення як технологія управління психологічним потенціалом військовослужбовців аеромобільних військ у миротворчих умовах

Відомо, що наука не може входити в соціальну практику безпосередньо. Для того щоб наукові рекомендації стали елементом людської діяльності, необхідно створити спеціальний інструмент трансформації теоретичного знання в практику, тобто технології. Це повною мірою стосується військової психології, що реалізує свій теоретичний матеріал, який пов'язаний з бойовою

проблематикою, через власну технологію – соціально-психологічне забезпечення бойових дій військ.

Однак, незважаючи на те, що в останні десятиліття відзначається своєрідний технологічний "бум" у різних сферах людської діяльності (у виробництві, воєнній справі, педагогіці, психології, соціальній роботі тощо), дотепер необхідного визначення зазначеного феномена не сформульовано. Прийняті в цьому плані спроби страждають розмитістю меж запропонованих дефініцій чи необґрунтованим звуженням рамок кваліфікованого явища, тобто зведенням його до одного з елементів процесу побудови технології [96].

Разом з тим у кожній спробі зрозуміти сутність даного явища, на нашу думку, містяться раціональні моменти, що у сукупності вказують на ті вихідні позиції, що повинні бути враховані при формулюванні визначення технології застосування військово-психологічного знання до бойової практики військ. Розглянемо найважливіші, на наш погляд, такі позиції.

1. Технології є результатом наукового аналізу чи вивіреного досвіду регуляції психологічними умовами бойових дій військ. Вони соціальні за своєю природою, тому що технологією можна вважати лише те, що існує у формі, доступній для її використання іншими суб'єктами. У структурі і змісті технології не повинні міститися суто суб'єктивні елементи, що роблять її знаряддям винятково однієї людини – "мага" чи "чарівника", який володіє унікальними психологічними якостями. Це дозволяє зберігати спадковість заходів соціально-психологічного забезпечення на всіх етапах його здійснення й їх єдність в усіх ланках.

2. Технологія є цілісний, внутрішньо взаємозалежний, готовий до використання засіб вирішення психологічних проблем того чи іншого типу, класу.

Е.П. Утлік вводить поняття "психологічне завдання" і "непсихологічне завдання". *Психологічне завдання* відображає певний вплив на людей з метою зміни їх поведінки, ставлення один до одного і служби, що включає:

– виявлення й оцінку психологічних основ, необхідних для вирішення завдання в ідеалі;

– визначення, яких саме психологічних умов і факторів реально бракує для його вирішення;

– створення необхідних психологічних умов;

– здійснення компенсаційних заходів, що дозволятимуть вирішувати завдання в той час, поки цих умов ще не створено.

Вирішення непсихологічних завдань, на його думку, полягає у створенні сприятливих непсихологічних умов – матеріальних, фінансових, організаційних та інших у житті і діяльності воїнів, що впливають на ефективність вирішення психологічних завдань [46]. Технологія, на наш погляд, це поданий у матеріалізованому вигляді чи реально здійснюваний процес вирішення комплексу психологічних і непсихологічних завдань в інтересах досягнення конкретної мети. Власне кажучи, вона уособлює своєрідний "розв'язувальник" – подане в згорнутому вигляді вирішене завдання соціально-психологічного забезпечення бойових дій особового складу. Структура технології, поряд з елементним складом (методи, дії, засоби), має чітку просторово-часову визначеність (алгоритм), що дозволяє зберігати спадковість застосовуваних дій забезпечення.

3. Технології створюються за допомогою раціонального розчленування реального чи теоретично описаного процесу вирішення тієї чи іншої психологічної проблеми на ряд послідовних, взаємозв'язаних процедур, операцій, методів застосування, засобів, з їх подальшим з'єднанням у єдину скоординовану і синхронізовану систему [196].

Відносне *дроблення процесу психологічної роботи* на окремі процедури й операції, що виконуються більш-менш одноманітно, дозволяє досягати певних властивих технологій управлінських ефектів:

– виявити і врахувати закономірності ефективного виконання операцій визначеного типу;

– диференціювати рутинні, що піддаються автоматизації, і складні, творчі завдання;

– здійснювати поетапний контроль за ходом процесу соціально-психологічного забезпечення;

– здійснювати систематизацію, комплексування процедур, що забезпечують діяльність, уникати непотрібних повторів, дублювання, виробляти загальну технологічну схему вирішення однотипних проблем.

4. Використання технології має полегшувати процес вирішення психологічних проблем, робити його більш ефективним порівняно з "нетехнологічними" способами роботи. Ідеальна технологія повинна бути вільна від будь-яких побічних негативних ефектів (приниження особистості військовослужбовця і соціальних груп, виникнення соціальної напруги у воєнних колективах, розвиток відстрочених психічних розладів тощо).

З визначення психологічного потенціалу військовослужбовців, поданого в п. 3.2, видно, що він існує в двох якісних станах: а) уже є в розпорядженні військовослужбовців у формі, готовій до негайного застосування, і б) знаходиться в соціальному й ергономічному середовищі у такому вигляді, що дозволяє його використання після відповідної обробки, структурування, освоєння. Перший вид ППВ ми позначаємо як реальний, а другий – як базисний.

Реальний ППВ відбиває поточні психологічні можливості військовослужбовця і доступні для негайного використання психологічні властивості навколишнього середовища, що визначають той чи інший рівень його здатності виконати конкретне бойове завдання. Здебільшого дефіцитний. Здійснення заходів бойової діяльності з використанням дефіцитного ресурсу не тільки не ефективне, але може викликатися певними негативними наслідками, аж до морально-психологічної поразки в локальному воєнному конфлікті.

Базисний ППВ включає ті психологічні якості і стани окремого воїна, соціально-психологічні явища і процеси, психоергономічні умови освоєння і використання яких дозволяє з високою ефективністю діяти на полі бою. Невідповідність між реальним і базисним ППВ породжує психологічну проблему, що вимагає своєчасного вирішення.

Вивчення бойових дій військ у локальних воєнних конфліктах свідчить про те, що є два способи переведення базисного психологічного потенціалу в реальний: природний і штучний.

Природний спосіб є процес спонтанного (метод проб і помилок) освоєння військовослужбовцями, органами військового управління і виховної роботи прийомів підвищення психологічної готовності воїнів до бойових дій, створення сприятливих зовнішніх умов для досягнення ефективності бойової діяльності. Такий спосіб панував при здійсненні психологічної роботи з особовим складом Радянської Армії в роки Великої Вітчизняної війни, у ході бойових дій в Афганістані.

Штучний спосіб полягає у виявленні психологічної специфіки кожного конкретного воєнного конфлікту, вивченні ефективних психологічних механізмів природного переведення потенційного ресурсу в наявний і в створенні спеціального засобу, що дозволяє здійснювати це переведення швидко, у необхідному обсязі, без серйозних помилок і фатальних наслідків. За такий засіб покликана виступити технологія соціально-психологічного забезпечення бойових дій військовослужбовців.

З урахуванням перерахованих позицій можна сформулювати узагальнююче визначення технології використання військово-психологічного знання для оптимізації психологічних умов бойової діяльності військ. У даному випадку під *технологією* (від грец. – мистецтво, майстерність, уміння) розуміється сукупність і послідовність здійснюваних на основі єдиної теоретичної концепції процедур, операцій, засобів, способів впливу на ПП військовослужбовців з метою вирішення психологічних проблем визначеного типу, що виникають у бойовій діяльності військ. Іншими словами, це своєрідна модель психологічного забезпечення бойових дій особового складу.

Прийнято вважати, що до структури будь-якої технології входять наступні елементи: цілісна теоретична концепція, яка відображає закономірності функціонування об’єкта впливу; об’єкт і предмет впливу; алгоритм; технологічні способи і засоби перетворення предмета.

Як методологічна основа технології психологічного забезпечення, у відповідності до реалізованого в даному дослідженні підходу, використовується взяте уявлення про психологічний потенціал особистості військовослужбовця.

У зв'язку з цим *об'єктом технології* виступає система "військовослужбовець – середовище", а *предметом* – "психологічний потенціал особистості", як основний, діючий елемент цієї системи.

Психологічний потенціал різних людей і самого військовослужбовця в різний час відрізняється обсягом, якісним станом і ступенем відповідно до мети бойових дій. При цьому психологічний потенціал може бути:

– невідомим самому військовослужбовцю і оточенню;

– відсутнім чи неповною мірою відповідати вимогам бойової діяльності;

– свідомо чи неусвідомлено замінений квазіресурсом (наркотики, алкоголь, "загороджувальні" загони тощо);

– виснаженим у процесі діяльності і дезорганізації внаслідок цілеспрямованого психологічного впливу противника, втраченим і зруйнованим;

– неактуальним, неадекватним до нових соціально-діяльних умов;

– цілком відповідним вимогам умов бойового завдання.

Поточний стан і якісний зміст ППВ багато в чому задають характеристики всім іншим складовим технології соціальної роботи й її цілісної характеристики.

Третя складова технології – *алгоритм*. Це – послідовність застосування психологічних засобів і технологічних способів з метою перетворення ППВ.

Технологічні способи – це правила, відповідно до яких здійснюється весь комплекс аналітичних, діагностичних, профілактичних, корекційних, реабілітаційних заходів, професійні й етичні норми, обумовлені специфікою об'єкта.

Засіб, як компонент технології психологічної роботи, – це комплексні чи часткові психодіагностичні, психокорекційні, психореабілітаційні, психопрофілактичні й інші методики і психотехніки, що дозволяють змінювати параметри (обсяг і якісний зміст) ПП військовослужбовців відповідно до вимог умов бойового завдання.

Стан ППВ визначає і види часткових технологій, які використовуються у рамках психологічного забезпечення для вирішення завдань на етапах його застосування (табл. 3.4).

Таблиця 3.4

Залежність виду технології психологічного забезпечення від стану ППВ

Стан ППВ	Заходи управління ППВ	Види технологій психологічного забезпечення
Повністю відповідає вимогам умов бойового завдання	Не потребує	Моніторинг
Не відомий	Вивчення	Психодіагностика, психологічний відбір
Відсутній, не відповідає вимогам дійсності	Формування	Психологічна підготовка
Піддається дезорганізації	Корекція, компенсація	Психологічна допомога: підтримка, реабілітація
Зруйнований, втрачений	Відновлення	
Втрата актуальності	Відновлення ППВ	Соціально-психологічна реадаптація

Управління (вплив на об’єкт з метою його упорядкування, збереження якостей, специфіки, удосконалювання і розвитку) психологічним потенціалом військово-службовців включає такі основні елементи, як проектування психологічних умов майбутньої бойової діяльності і корекція психологічних обставин здійснюваної діяльності.

Проектування полягає у прогнозуванні психологічного змісту ситуацій майбутньої діяльності і “закладанні” в них психологічних умов, які забезпечують оптимальне вирішення бойових завдань. Іншими словами, психологічне проектування припускає виявлення всієї сукупності факторів, що тією чи іншою мірою визначатимуть установки, мотиви, психічні стани, бойову активність військовослужбовців у майбутній діяльності і побудову адекватних до неї психодіагностичних, психопрофілактичних і психокорекційних програм роботи з людьми з метою створення і підтримки відповідного ПП.

Виявлення психологічного змісту ситуацій майбутньої діяльності дозволяє з упевненістю припустити:

– які люди потрібні для її виконання (їх психологічні якості, психофізіологічні характеристики тощо);

– до вирішення яких завдань їх потрібно готувати (які професійно важливі якості розвивати);

– як оптимізувати умови, в яких буде здійснюватися діяльність.

На цій основі проводяться: психологічний добір військовослужбовців; їх доцільний розподіл за підрозділами (екіпажами, розрахунками) з урахуванням психологічної сумісності; психологічна підготовка до дій у конкретних соціально-психологічних, бойових, ергономічних (природно-географічних, погодно-кліматичних, техніко-технологічних) і інших умовах.

Корекція, як вид діяльності забезпечення у бойовій обстановці, припускає виявлення, оцінку і зміну психологічних умов уже здійснюваної діяльності. Для цього необхідно, щоб у розпорядженні командирів, їх заступників з виховної роботи, психологів був своєрідний еталон норми – модель оптимальних психологічних умов і ПП для конкретного виду дій військовослужбовців. За його допомогою посадові особи зможуть вчасно виявляти відхилення від норм у психічних станах, мотивації і поведінці підлеглих і вживати екстрених заходів з їх корекції.

Досвід психологічної роботи в бойовій обстановці у наших Збройних Силах і іноземних арміях, свідчить про те, що корегуються:

– когнітивний образ бойової ситуації;

– система бойових установок і мотивів;

– психічні стани окремих військовослужбовців і воєнних підрозділів;

– стан психічного здоров’я людей, відносини між військовослужбовцями тощо.

Психологічна корекція здійснюється за двома напрямами:

а) оптимізація зовнішніх умов діяльності (попередження, нейтралізація і ліквідація наслідків психологічних операцій противника, оптимізація середовища існування (проживання), раціоналізація режиму діяльності, зниження психологічного потенціалу противника, підтримка почуття психологічної єдності зі своїм народом тощо);

6) психологічна допомога військовослужбовцям у подоланні психотравмуючих факторів бойової обстановки і наслідків бойового стресу (психологічна підтримка і реабілітація).

Таким чином, вищезазначене дозволяє констатувати, що психологічне забезпечення миротворчих операцій та бойових дій є технологією управління психологічним потенціалом військовослужбовців-миротворців, розпізнаною і реалізованою на практиці закономірністю його оптимізації в інтересах підвищення ефективності бойових дій. Об'єктом технологічного впливу при здійсненні психологічного забезпечення є система "військовослужбовець – середовище", а предметом – психологічний потенціал військовослужбовця. Психологічний потенціал військовослужбовця-миротворця – це сукупність наявних психологічних можливостей військовослужбовця, доступних для використання стенічних умов соціального та ергономічного середовища, що дозволяють йому ефективно діяти і виживати в бойовій обстановці.

РОЗДІЛ 4
ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ МИРОТВОРЧОЇ МІСІЇ

4.1. Психологічне забезпечення діяльності військовослужбовців на первинному етапі служби в складі миротворчого контингенту

Умови миротворчої місії, в яких доводиться проходити службу військовослужбовцям, суттєво відрізняються від звичних для них умов життєдіяльності. За таких умов, що характеризуються підвищеною стресостійкістю, ефективна службова діяльність неможлива без належного психологічного забезпечення.

Дослідження служби військовослужбовців в умовах миротворчої місії необхідно розпочинати з вивчення особливостей зовнішнього середовища, в якому протікає діяльність миротворців, і специфічного комплексу стресорів, що впливають на них. Слід відмітити, що кожна окремо взята місія, характеризується властивими лише їй комплексом стресорів. Більше того, навіть в рамках однієї місії різні її компоненти, відчувають впливи різних стресогенних факторів.

Для перших днів перебування в складі миротворчого контингенту характерним є адаптаційний період до умов країни перебування. О.О.Теличкін досліджуючи тривалий час форми і види адаптації співробітників Цивільної поліції ООН в умовах миротворчої діяльності, приходить до висновку, що не існує адаптації до миротворчої місії „взагалі”. Саме тому, процес адаптації є досить складним комплексом заходів до тих чи інших груп стресогенних факторів, властивих для кожної окремо взятої місії.

Різні умови оточуючого середовища здійснюють суттєвий вплив на поведінку миротворців в перші тижні перебування в складі місії. За даними експертів, які неодноразово залучались до складу миротворчого контингенту, перший місяць перебування в миротворчому підрозділі характеризується болючим процесом звикання до клімату і географії країни перебування. В

основі успішного привикання лежить успішний досвід подолання в минулому аналогічних складнощів. Саме тому, для миротворців, що перебували в складі контингенту другий чи третій раз початковий період проходив значно швидше, із менш болючішими наслідками. Разом з тим, почуття страху, що виникає перед природними перешкодами, на перших порах служби, подекуди стає передумовою до неадекватної поведінки миротворця в подальшій діяльності.

Для досліджуваних нами миротворчих місій специфічні кліматичні умови, ендемічні захворювання, нестійка військово-політична обстановка являють собою значну небезпеку для миротворців. Одним із самих складних і неоднозначних видів адаптації миротворців на перших етапах служби є небезпека для життя. Для вивчення даного фактору, нами було опитано за допомогою методики П.Фішера всі 488 досліджуваних миротворців. Результати опитування дозволили виділити три стадії небезпеки, найбільш притаманних для життя миротворців: 1) *Стадія тривоги* (страху). Як правило, нетривала за часом. Характеризується боротьбою двох інстинктивних ознак: прийняти “бій” з небезпекою або відхилитися від нього. Працездатність різко погіршується, якщо тільки дії миротворця не є гранично простими і інстинктивними або добре тренованими; 2) *Стадія опору* наступає з моменту активного протистояння небезпеці. Перезбудження минає, і миротворець починає або активно боротися із стрессором або адаптуватися до нього. Працездатність підвищується на стадії опору. Якщо вплив стрессора подоланий, або відбулося звикання до нього, рівень стресу або знижується до базового або залишається у вигляді залишкового стресу, який може виявитися при певних неприємних спогадах чи інших обставинах; 3) Стадія виснаження – має місце тоді, коли військовослужбовець, що піддався дії стресу, нездатний протистояти стрессору. Працездатність падає і може досягти нульової відмітки. Під впливом стресу у такого миротворця можуть навіть виникнути різного роду захворювання.

Характер протікання адаптації до небезпеки, в перші місяці перебування у складі миротворчого контингенту залежить, з одного боку, від конкретних

умов життєдіяльності, а, з іншого – від особистих характеристик самого миротворця. Своєрідною емоційно-вольовою якістю, яка в неоднаковій мірі властива миротворцям є схильність і стійкість до ризику. Ситуацію, яка містить в собі певний ризик, 23% опитаних миротворців вважають украй ризикованою, 45% – орієнтовані на об'єктивну оцінку ступеню ризику, 32% – вважають її безпечною. Із числа останніх, в 17% опитаних респондентів проявлявся досить сильний потяг до ризику, гострий потяг до небезпеки, бравада, зневага до реально існуючої загрози, свідоме здійснення, на перший погляд, невиправданих дій назустріч небезпеці. В той же час, добре підготовленому миротворцю необхідна адекватна оцінка ступеня ризику в конкретній ситуації службової діяльності. Перебільшення, або ж зменшення цієї оцінки однаково шкідливі.

Результати отримані нами за методикою "Тенденція до ризикової поведінки" в середовищі миротворців, показали, що новоприбулі в місію, як правило, схильні перебільшувати ступінь загрози для життя і здоров'я. Високий рівень схильності до ризику виявлений у 82% осіб, новоприбулих в місію.

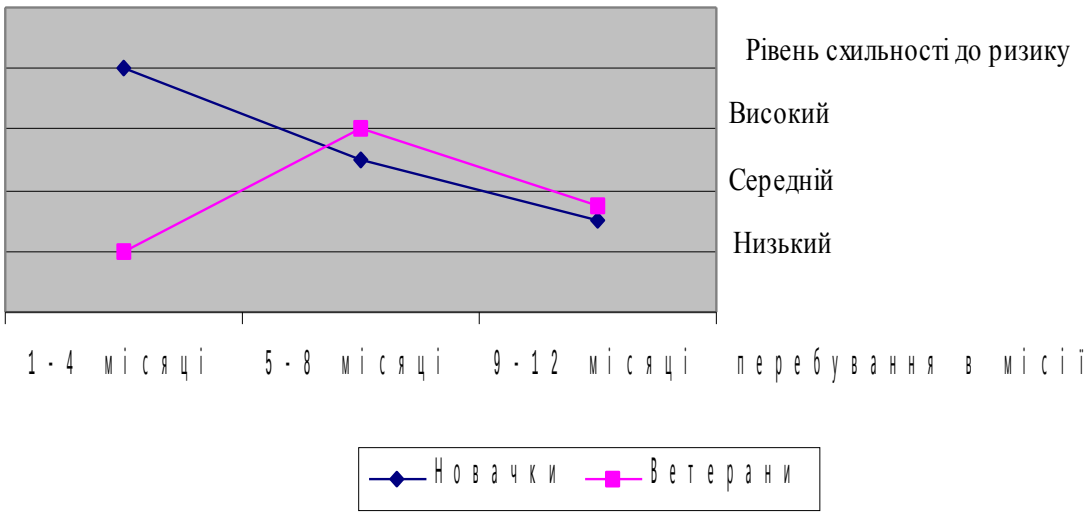

Рис. 4.1. Схильність до ризику, яку демонструють новоприбулі та досвідчені миротворці

Первинний етап перебування в бойових умовах характеризується зниженою, в порівнянні передмісіонною боєздатністю особового складу. У новоприбулих миротворців досить високий шанс отримати поранення або

каліцтво. Це пояснюється, частково, тим, що вони ще не навчилися ідентифікувати реальну небезпеку і автоматично реагувати на неї. Під впливом екстремального стресу вони можуть зазнавати труднощів з фокусуванням своєї уваги і відтворенням того, чому їх навчали під час тренувань. Низька ефективність новоприбулих миротворців може бути також обумовлена страхом.

Миротворці, що вперше опинилися в реальних бойових умовах, можуть легко виявитися жертвами бойової втоми. Військовослужбовці, що вперше потрапили під обстріл, часто відчувають сильне збудження. На думку О.О.Теличкіна, ці недоліки можна звести до мінімуму, забезпечивши серйозну, наближену до реальності, підготовку в мирних умовах, проте усунути їх повністю неможливо.

Після двох-трьох місяців миротворці здатні більш менш адекватно оцінювати небезпеку. У той же самий час, подекуди до кінця перебування в місії у багатьох миротворців, що не зустріли під час відрядження реальної небезпеки щодо свого життя та здоров’я, спостерігається поява відчуття зневаги до правил безпеки, що, потенційно може привести до непотрібних втрат.

Для військовослужбовців, що мали попередній досвід миротворчих місій, досить характерною на початку відрядження є недооцінка небезпеки, зневажливе відношення до неї. Лише 19% миротворців цієї категорії продемонстрували підвищений рівень схильності до ризику (рис. 4.1.). Проте до середини терміну перебування у відрядженні оцінка небезпеки наближалась до адекватної і залишалась на цій позначці до кінця перебування в місії.

Досить важливо для миротворця в перші тижні перебування у складі місії не отримати поранення чи травму. З’ясовано, що якщо миротворець не отримує поранення/травми відразу ж після прибуття в місію, то його ділові якості протягом найближчого часу стрімко ідуть вгору. Протягом подальших тижнів його ділові навики поліпшуватимуться, поки не досягнуть максимального рівня. Досвідчений миротворець отримує упевненість в своїх

силах, товаришах і командирах. Для нього стадія тривоги полягатиме лише в очікуванні. Миротворець реагуватиме вибірково і автоматично лише на те, що представлятиме реальну небезпеку. У разі загострення обстановки він негайно досягає стадії опору і стає абсолютно спокійним, концентрується на виконанні безпосереднього службового завдання. Проте навіть у досвідченого миротворця спостерігається значний рівень збудження після закінчення ситуації, яка містила небезпеку.

Високі ділові якості та стресостійкість підтримуються у разі цілої серії успішних службових операцій. Якщо втрати особового складу в підрозділі відсутні або незначні, то оптимальний рівень працездатності у миротворців підтримуватиметься протягом багатьох місяців. У разі ж тривалої бездіяльності (очікування, перебування в режимі готовності до від'їзду) спостерігається короткочасне зниження рівня працездатності.

В тому випадку, якщо підрозділ зазнав втрат, а вірогідність отримання поранення/каліцтва вельми велика, то працездатність миротворців починає швидко знижуватися. Це може відбутися в період з 13-го по 21-й день знаходження в зоні безперервних бойових дій або навіть всього лише через декілька днів після того, як миротворчий підрозділ зазнав втрат. За таких умов миротворець, що потрапив під надмірну дію стресу, стає обережнішим, нерішучішим, втрачає ініціативу, тоді як обстановка вимагає протилежного.

Ставши свідком загибелі/поранення своїх друзів, ряд миротворців подекуди починають усвідомлювати, що питання їхньої власної смерті або отримання травми – справа тільки часу. Дія такого сильного стресора настільки велика, що якщо миротворцю не надати своєчасно психологічної допомоги щодо зняття надмірного рівня хвилювання/збудження, то його життю і здоров'ю, дійсно, загрожуватиме небезпека.

Під час екстремальних подій у миротворців спостерігаються специфічні психічні процеси. Обстеження миротворців, що пережили масові безлади в провінції Васіт в грудні 2003 року, показали, що відразу ж після цих подій і новоприбувші і досвідчені миротворці продемонстрували неадекватно високу

оцінку небезпеки. Згодом цей показник знизився, але завищеним він залишався ще тривалий проміжок часу. Аналогічні тенденції простежуються і з показниками психічної напруженості.

Швидкість зниження працездатності залежатиме від кількості понесених підрозділом втрат і наскільки близьким (фізично і емоційно) миротворець був до тих хто загинув, чи отримав поранення. Ця швидкість зниження може бути прискорена або сповільнена командирами, колегами, ходом подій або вістями з дому. Відпочинок, бажано сумісний з колегами, може значно відновити працездатність. Він також може значно понизити хвилювання до прийнятного рівня. Ця реабілітаційна операція повинна проводитися під спостереженням лікарів або психологів в спеціальній медичній установі/будинку відпочинку.

Таким чином, в ході дослідження встановлено, що для миротворчих підрозділів в перші тижні перебування в складі миротворчої місії типовими є стресогенні чинники, пов'язані з: 1) кліматично-географічними умовами країни перебування; 2) умовами безпеки; 3) особливостями організації службової діяльності та іншими чинниками. Відповідно, психологічне забезпечення на перших порах повинно всебічно сприяти швидкій адаптації миротворців, що являтиметься запорукою ефективного виконання службових обов'язків, стійким характером протікання психічних процесів, стійкістю до екстремальних умов несення служби в місії новоприбулими миротворцями.

4.2. Психологічна стійкість до негативного впливу на військовослужбовців стресогенних чинників, характерних для миротворчої місії

Професійне виконання службових обов'язків військовослужбовцями в екстремальних умовах миротворчої місії передбачає наявність у військовослужбовців належного рівня психологічної стійкості до негативної дії стресорів зовнішнього середовища [54]. Психологічна стійкість за своєю природою суворо індивідуальна й виявляється у величині порогів чутливості

до стресогенних чинників, характерові психологічних реакцій на дію стресорів та інше.

З метою з'ясування ступеня стресогенності в умовах миротворчої місії, нами проведено ретроспективне дослідження, до участі в якому залучались миротворці, що мали належний досвід в минулому. Досліджуваним пропонувалося оцінити рівень стресогенності 50 стандартних ситуацій, що притаманні миротворчій, за 100-бальною шкалою. Максимально стресогенна (на думку досліджуваного) ситуація могла бути оцінена в 100 балів, а мінімально стресогенна – в 0 балів. (табл. 4.1.).

Таблиця 4.1.

Домінування стресогенних ситуацій, що виникають в ході професійної діяльності військовослужбовців миротворчого контингенту

№	Найменування ситуації	Бал
1	Захоплення в заручники терористами	92,1
2	Насильницька смерть товариша під час сумісного чергування	90,4
3	Відсутність довіри колег по підрозділу	80,5
4	Насильницька смерть миротворця під час виконання ним своїх службових обов'язків	76,6
5	Приховування непристойних вчинків колеги по службі в місії	73,8
6	Отримання каліцтва під час несення служби	73,3
7	Відпустка	71,3
8	Напад місцевих жителів на миротворця	70
9	Протистояння озброєному злочинцеві	68,3
10	Відсутність довіри до напарника під час сумісного несення чергування	67,7
11	Наявність проблем в сексуальній сфері	67,2
12	Відсутність підтримки з боку безпосереднього керівництва	66,9
13	Ведення переговорів щодо звільнення заручників	66,6
14	Проведення службового розслідування відносно колеги по підрозділу	66,6
15	Отримання тривожних вістей із дому	65,4
16	Зміна безпосереднього начальника	63,3
17	Небезпечна конфронтація з місцевим населенням	63,3
18	Скорочення заробітної плати	62,5
19	Конфлікт з колегами по службі	60
20	Конфлікт з безпосереднім начальником	60
21	Усвідомлення неповноцінності своєї професійної підготовки	60
22	Здійснення ДТП на службовому автомобілі	60

23	Проведення службового розслідування за фактом здійснення Вами якої-небудь провини	57,5
24	Відповідальність за безпеку особового складу	56
25	Наявність ситуації тривалого очікування	55
26	Просування по службі менш компетентного в порівнянні з Вами офіцера	53,3
27	Наявність вірогідності отримати фізичне каліцтво	52,8
28	Несправедлива відносно Вас адміністративна політика	52,5
29	Переведення в інший підрозділ	52,5
30	Направлення на небезпечне завдання	50
31	Самостійний виїзд на місце події	50
32	Хвороба, пов’язана з проходженням служби	50
33	Відсутність чіткої перспективи у службі	50
34	Виїзд на місце події на допомогу колезі	47,5
35	Невпевненість в надійності свого службового положення	43,3
36	Негативне відношення з боку місцевого населення	43,3
37	Складання письмової службової документації	43,3
38	Конкуренція з колегами по службі	43,3
39	Нудьга	42,5
40	Огляд трупа на місці події	42,5
41	Наявність проблем з просуванням по службі	40
42	Необхідність здійснення керівництва підрозділом	40
43	Зміна звичних форм дозвілля	37,3
44	Зрівняння системи оплати праці	36,6
45	Перевантаженість роботою	35,4
46	Складання письмових рапортів	33,3
47	Зміна звичайного режиму харчування	32,2
48	Зміна об’єму обов’язків на роботі	31,7
49	Виклик по тривозі	28,1
50	Понаднормове чергування	23,6

З даних наведених в табл. 4.1., з 15 ситуацій, відмічених респондентами як найбільш стресогенні (65 балів і вище), сім відносяться до проблеми безпеки, п’ять – до проблем пов’язаних із взаєминами з колегами по підрозділу і три – до інтимно-особової сфери.

Найбільш стресогенними визнані ситуації „захоплення в заручники” (92,1) і „насильницька смерть товариша під час сумісного чергування” (90,4). В той же час „насильницька миротворця під час виконання ним службових обов’язків” оцінена лише в 76,6 балів. Отже, можемо зробити висновок, що найбільш стресогенною є ситуація, яка містить реальну небезпеку

безпосередньо для самого життя миротворця. На основі досвіду перебування в місії у військовослужбовців виробляється здатність оцінити реальність загрозливої небезпеки, яка й виступає є основним критерієм при визначенні рівня стресогенності.

На другому місці знаходяться ситуації, що відносяться до виконання службових обов'язків, в першу чергу, взаємин з колегами. Так, „відсутність довіри колег по підрозділу" оцінена в 80,5 балів. Така висока оцінка, очевидно, пояснюється тим, що в умовах ворожого оточення, характерного для миротворчої місії, єдиною опорою, на яку може розраховувати миротворець на службі і поза нею, є виключно його колеги по підрозділу. Цим і пояснюється висока оцінка ситуації, що пов'язана з „приховуванням непристойних вчинків колеги" (73,8). В той же час проблеми, пов'язані з „перевантаженістю роботою" (35,4); „зміною об'єму обов'язків на роботі" (31,7), „понаднормовими чергуваннями" (23,6) та ін., не надають значної негативної дії на психологічний стан миротворців.

Звертає на себе увагу те, що рівень стресогенності ситуацій інтимно-особового характеру („проблеми в сексуальній сфері" (67,2); „отримання тривожних вістей із дому" (65,4) значно перевищує аналогічний показник „можливості отримати фізичне каліцтво" (52,8). Слід зазначити, що навіть таке, на перший погляд, позитивне явище, як „відпустка", знаходиться на сьомому місці по рівню стресогенності (71,3), тоді як „протистояння озброєному злочинцеві" було оцінене в 68,3 балів.

Як показують результати дослідження, такі побутові проблеми як „зміна звичайного режиму харчування" або ж „зміна звичних форм дозвілля" не володіють високою стресогенністю і були оцінені в 32,3 і 37,3 балів відповідно.

З метою визначення диференційованого підходу до оцінки стресогенності зовнішнього середовища, особам з наявністю досвіду служби в складі миротворчого контингенту пропонувалось виділити п'ять, на їх

погляд, найбільш стресогенних ситуацій, які можливі в ході виконання службових обов'язків.

Із ситуацій, оцінених миротворцями з досвідом попередніх місій як найбільш стресогенні, – три відносяться до проблем безпеки і дві – до питань взаємин з колегами по службі. В той же час всі ситуації, виділені особами без досвіду миротворчої діяльності, пов'язані із забезпеченням особистої безпеки. Відмінність в підходах щодо оцінки рівня стресогенності пояснюється, скоріш за все, розвитком у осіб з досвідом попередньої служби в складі місії здатності диференційовано підходити до оцінки реальності загрозливої небезпеки. Як показують спостереження ряду авторів [132, 144, 176], відповідна спеціальна психологічна підготовка також сприяє виробленню цієї здатності. Внаслідок цього, в осіб даної категорії значно підвищується поріг сприйнятливості стресогенності явищ зовнішнього середовища.

Отже, наявність високого рівня психологічної стійкості обумовлює подолання негативних наслідків дії короткочасних стресорів підвищеної інтенсивності.

Стресогенні чинники здійснюють як позитивний, так і негативний вплив на психоемоційний стан миротворця і результати розв'язання ним службових завдань [34, 57, 89, 120]. За даними досліджень Китаєв-Смик, В.В.Стасюка стрес-фактори оптимальної сили викликають позитивний стрес, тобто психічний стан мобілізації, сприяючий ефективній службовій діяльності. В свою чергу стрес-фактори надмірної сили – є причиною негативного стресу, стану демобілізації й різкого зниження продуктивності праці миротворця.

За результатами дослідження нами виділено ряд типових психологічних реакцій миротворців, що виникають в екстремальних умовах (табл. 4.2).

Психологічні реакції, що викликаються різними чинниками службової діяльності, можуть носити як оптимізуючий так і дезорганізуючий характер,

тобто покращувати професійну діяльність миротворців, мобілізовувати їхні резерви або ж руйнувати, ускладнювати прояв сформованих якостей, навичок і умінь. Для осіб, що мають досвід миротворчої діяльності, або ж пройшли відповідну психологічну підготовку, характерна наявність, як правило, реакцій оптимізуючого, адаптивного характеру.

Таблиця 4.2.

Психологічні реакції, що виникають під впливом стрес-факторів в умовах миротворчої діяльності

Позитивні	Негативні
Мобілізація психологічних можливостей	Прояв неспокою, невпевненості, тривоги
Активізація ділових мотивів, долгу, відповідальності	Загострення відчуття самозбереження
Прояв цікавості, ентузіазму	Гостра боротьба мотивів долгу і особистої безпеки
Активізація і оптимізація пізнавальної діяльності	Нерозуміння того, що відбувається, дезорганізація пізнавальної діяльності
Актуалізація творчих можливостей	Руйнування відпрацьованих навиків, поява помилок в роботі
Підвищення готовності до рішучих і сміливих дій	Недостатня мобілізованість, незібраність у діях
Підвищення витривалості	Втрата самоконтролю, прояв істеричних реакцій, панічні дії
Пониження порогу відчуттів, прискорення реакцій	Поява відчуття слабкості, втоми, крайньої виснаженості
Зниження стомлюваності, відчуття втоми, безпечності	Виникнення гострих психотичних станів
Поява азарту, емоційного збудження або ненависті	Прояв розгубленості (фрустрація, заціпеніння, ступор)

Отримані результати дозволили виділити два типи дезорганізації професійної діяльності миротворців: 1) збудливий – надмірна активізація, гіпермобілізація, що порушують збалансованість і узгодженість різних психічних процесів і 2) гальмівний – надмірне ослаблення, ускладнене протікання всіх або частини психічних процесів. Для психологічно непідготовлених співробітників характерні дезорганізуючі реакції стенічного і астенічного видів.

Суттєвий вплив на результати службової діяльності миротворців здійснює емоційне забарвлення психологічних реакцій. Відомо, що позитивні емоції зазвичай благотворно впливають на психіку і підвищують якість вирішення оперативно-службових завдань. В той же час, в певних умовах вони можуть і знижувати ефективність службової діяльності. В ряді випадків і негативні емоції підвищують якість дій, що відбуються, перш за все, тоді, коли невдача слідує після серії успіхів. Шкідливість від негативних емоцій, що виникають при невдачах на початку служби миротворця, полягає, в тому, що вони стають несприятливими передумовами виконання певних професійних дій в подальшому. Так, сильний переляк або сильне потрясіння, пережите при першій участі в рішенні якоїсь складної службової задачі, можуть на тривалий час сформувати психологічний бар'єр до успішного їх виконання в подальшому. Сильні негативні емоції, що виникають при першому зіткненні миротворця з складнощами служби в місії, можуть стати навіть причиною дострокового повернення на Батьківщину.

Вплив психологічних реакцій, що виникають в складних умовах службової діяльності, на дії миротворців, багато в чому, визначається силою цих реакцій. Певний рівень психоемоційного напруження – необхідна і сприятлива умова виконання службових завдань. Проте прямої залежності між інтенсивністю психоемоційної напруги і ефективністю діяльності не існує. Із зростанням інтенсивності напруження до певного критичного рівня ефективність службової діяльності підвищується, але надалі, при наростанні стресогенності, її показники починають знижуватися.

Допоки психоемоційна напруга не перевищує межі норми, професійні дії миротворця є енергійними та активними. Процес концентрації уваги оптимізується, поліпшуються швидкісні параметри розумових операцій, мотивація посилюється, з'являється рішучість і сміливість, завдання виконуються з емоційним підйомом, інтересом, іншими словами, спостерігається стан еустресу.

Однак із зростанням рівня напруги наступає стадія параекстремального дистресу, що викликає погіршення службової діяльності, яке приймає різні форми. Спостерігається зниження продуктивності когнітивних процесів. У діях миротворців з'являється шаблон, він перестає враховувати особливості обстановки, зростає кількість здійснюваних помилок. Тим не менше, миротворець діє активно, наполегливо і прагне подолати труднощі.

При подальшому наростанні напруження виникає гранична психоемоційна напруга (екстремальний дистрес), що призводить до дезорганізації поведінки: миротворець ослаблює активність та наполегливість, проявляється боязливість, з якою людина не в змозі справитися. Миротворець піддається впливу марновірств, втрачає віру в себе і успіх, скоює погано мотивовані імпульсні вчинки і навіть може відмовитися від виконання завдання.

При переході і цього рубежу, наступає позамежована напруга (гіперстрес), що приводить до зриву психічної діяльності, афектів і різних психопатологічних розладів.

Військовослужбовці, що мають досвід попередньої служби в складі миротворчого контингенту демонструють, як правило, вищий показник "межі корисності", й, як наслідок, ефективнішу службову діяльність, що дозволяє призначати їх на відповідальні посади.

Будь-який різновид психоемоційної напруги – це цілісний психічний стан, який може знаходити своє віддзеркалення в змінах мотиваційної, когнітивної чи емоційної сфер психіки. Відповідно можуть виділятися і різновиди стресу (мотиваційний, пізнавальний, емоційний). Як свідчать отримані результати, при перевищенні певної межі психоемоційної напруги виникають порушення психічної діяльності, які переважно пов'язані з мотиваційною, когнітивною, емоційною і моторною сферами психіки. Разом з тим, слід брати до уваги, що в кожному індивідуальному випадку можна, як правило, говорити про домінування того або іншого виду порушень.

Для екстремальних ситуацій характерним є також наростання у ряду миротворців асоціальних тенденцій, що проявляються у вигляді руйнівних дій, конфліктів з оточуючими, зловживання алкогольними напоями і ін. Особливо необхідно підкреслити, що всі види дистресу можуть виникати не лише при негативних, але й при позитивних за змістом і емоційному забарвленню реакціях. Надмірне переживання значущості дій, нагнітання відчуття відповідальності, подеколи супроводжується дистресом із всіма витікаючими з цього негативними наслідками.

Характер психологічних реакцій на вплив стресогенних чинників залежить не лише від особливостей самих чинників, але і й від ряду індивідуальних особливостей миротворців, що визначають їхню психологічну стійкість. Залежно від індивідуально-типологічних і особистісних властивостей військовослужбовців один і той же рівень стресу може бути оптимальним для одного миротворця, й несприятливим для іншого.

Отже, найбільш стресогенними для миротворців є ситуації, що містять реальну небезпеку для життя самого миротворця, а також ситуації, що пов’язані з взаєминами з колегами по підрозділу і інтимно-особистісна сфера.

Не існує прямої залежності між рівнем психоемоційної напруги і ефективністю службової діяльності. Із зростанням інтенсивності напруги до досягнення якоїсь межі корисності ефективність цієї діяльності підвищується, але в умовах подальшого зростання напруженості починає знижуватися. Визначальним психологічним чинником в подоланні негативних наслідків дії стресору підвищеної інтенсивності є високий показник психологічної стійкості миротворця.

4.2.1. Вплив індивідуально-психологічних особливостей військово-службовців на виконання миротворчих завдань

Ефективність виконання завдань військовослужбовцями в стресогенних умовах миротворчої діяльності, в значній мірі залежить від

їхніх стійких індивідуально-психологічних особливостей і характеру домінуючих психічних станів. Психічні стани з домінуванням позитивних характеристик (позитивно забарвлених емоцій), в більшості випадків, є ознаками успішної професійної діяльності миротворців. В той же час стани, що характеризуються переважанням негативних характеристик (наприклад, негативно забарвлені емоції), можуть свідчити про незадовільне протікання професійної діяльності миротворців, й виступають передумовою міжособистісних конфліктів.

Психічні стани багатообразні і вельми суперечливі. При цьому одні стани створюють сприятливі умови для прояву когнітивних і особових властивостей миротворців, інші ж можуть викликати відхилення в області відчуттів і сприйняття, протікання процесів пам'яті, вольової регуляції поведінки, тощо. За негативних умов можуть змінюватися перцептивні властивості індивіда. В стані очікування спотворюється сприйняття часу: створюється ілюзія уповільнення і навіть зупинки його руху. Специфічні психічні стани здійснюють вплив на об'єктивність сприйняття миротворцями навколишньої дійсності. В стані надії, наприклад, в очікуванні повернення на Батьківщину, миротворці оптимістично сприймають своє положення. В стані відчаю – проявляється особливий суб'єктивізм в оцінці поточної обстановки, приймаються неадекватні ситуації рішення. Під впливом апатії і нудьги істотно знижується ефективність когнітивних процесів, у миротворців з'являються нав'язливі уявлення, нездатність зосередити увагу на конкретній діяльності, освоїти нові нескладні прийоми служби. Томливі очікування викликають відчуття дратівливості і відчаю. Такі стани часто супроводжується безсонням, що виснажує миротворця. Починає хворобливо працювати уява, миротворця переслідують кошмари, можуть виникати ілюзорні розлади.

На глибину, тривалість і характер психічних станів миротворців впливають безліч обставин: кількість аналогічних місій у минулому, стаж служби в Збройних Силах, мотивація перебування і умови життєдіяльності в

миротворчому підрозділі, кліматогеографічні, культурні особливості країни перебування, відрив від сім'ї та ін. Велику роль відіграє також морально-психологічна атмосфера, що панує підрозділах, відносини з місцевими властями і населенням. Формування тих чи інших психічних станів в умовах професійної діяльності тісно пов'язані з мотиваційною сферою людини. Перебування в складі миротворчого контингенту обмежує задоволення потреб людини, що неминуче викликає як фізичні, так і етичні негаразди й, як наслідок, часто виникають психічні стани з переважаючими негативними емоційними проявами. Психічні стани залежать від індивідуальних особливостей людини, від її характеру, темпераменту, вміння пристосуватися до нового середовища.

За результати спостереження та експертної оцінки можемо виділити основні характеристики психічних станів, що притаманні миротворцям:

– типовість. В умовах миротворчості, виходячи з її специфіки, спостерігаються психічні стани, що властиві великим групам людей, незалежно від їх індивідуально-психологічних і етичних якостей. Подекуди спостерігаються типові стани, властиві всім миротворцям, що знаходяться в однакових умовах, наприклад в період раптового початку бойових дій спостерігалась безвихідність, паніка, відчай. Іншим типовим станом, характерним для миротворців є відчуття безпорадності, безсилля, що викликано мандатом миротворця, який не завжди дозволяє надавати практичну допомогу місцевому населенню, реально захистити його від свавілля місцевої влади;

– індивідуальна своєрідність. Психічні стани миротворця індивідуально своєрідні, оскільки вони нерозривно пов'язані з його особливостями;

– лабільність. Кожному психічному стану миротворця відповідає його протилежність (активності протистоїть пасивність, упевненості-невпевненість). Лабільність станів, швидкий перехід їх в свою протилежність досить характерні для миротворчої місії. Спостереження показують, що іноді буває достатньо самого незначного приводу, найнікчемнішої провокуючої

обставини, щоб “гарний” настрій миротворця різко переріс в “поганий”, а стримувана психічна напруга прорвалася назовні.

За допомогою методик Люшера, Мінесотського багатопрофільного особистісного опитувальника, методів спостереження і бесіди нами з’ясовувались домінуючі психічні стани у миротворців, вивчалась залежність їхньої професійної діяльності від домінуючої акцентуації.

Результати дослідження з використанням кольорового тесту М.Люшера показані в таблицях 4.3, 4.4, 4.5.

Таблиця 4.3.

Динаміка рівня розумової працездатності миротворців

Рівень розумової працездатності	Кількість миротворців у %	
	напередодні виконання бойового завдання	в ході виконання бойового завдання
високий від 9 до 12	45,4	33,4
середній від 12 до 16	42,6	29,6
низький від 16 до 21	12	37

З табл. 4.3. ми бачимо, що в ході виконання бойових завдань, внаслідок впливу стрес-факторів, викликаних бойовою обстановкою, що склалася, надходженням не завжди достовірної інформації – підвищувалась інтенсивність тривожності. Так, напередодні виконання бойового завдання низький рівень інтенсивності (1-2 бала) відмічався відповідно у 29,6 і 33,3 відсотків миротворців. В ході виконання бойового завдання інтенсивність тривожності зросла від 1-2 балів до 6 у 40,2% миротворців. Це свідчить про різке підвищення рівня тривожності миротворців. Тривожність у миротворців проявлялась в наступних формах:

- перцептивній, коли виникали труднощі і помилки в отриманні необхідної інформації;
- інтелектуальній, при ускладненні знаходження шляхів вирішення

виникаючих задач і знаходження способів виходу з критичних ситуацій;

● емоційній, коли під впливом стресових факторів виникали емоції, які дезорганізовували діяльність;

● вольовій, коли миротворці не могли в повній мірі володіти собою і приймати свідомі обґрунтовані рішення;

● мотиваційній, пов'язаній з боротьбою мотивів: продовжувати активно виконувати свій військовий обов'язок або ж ухилитися від виконання бойового завдання.

Таким чином, інтенсивність тривожності в ході виконання бойового завдання залежала не лише від характеру бойових задач, але й від індивідуальних особливостей миротворця, мотивів його поведінки, досвіду, знань, навичок, основних властивостей нервової системи, емоційної стійкості. Саме тому, в одних миротворців стан підвищеної тривожності виникав частіше і тривав довше в порівнянні з іншими.

Підвищений рівень тривожності негативно відображався як на характері і рівні психологічної активності в цілому, так і на продуктивності окремих психічних функцій.

Причинами тривоги, як показали результати дослідження, являлись: а) незадоволеність можливістю активно діяти; б) відсутність позитивних перспектив і порушення звичного стану виконання своїх службових обов'язків.

У ході виконання бойових завдань в умовах миротворчої діяльності, відповідно, зросла й інтенсивність компенсації. У 56,2% миротворців проявлялись негативні відношення до ситуації, яка відбувалась і частково компенсувались потребою в самоствердженні (додаткові кольори тесту М.Люшера знаходились на 1,2 місцях в розкладці). Все це, звичайно, не сприяло зниженню тривожності в ході виконання бойових завдань, а навпаки – призводило до її збільшення (табл. 4.4).

Таблиця 4.4.

Динаміка рівня тривожності миротворців

Рівень тривожності	Кількість офіцерів-миротворців у %	
	напередодні виконання бойового завдання	в ході виконання бойового завдання
Низький від 2 до 8	**21,7**	**21,7**
Середній від 9 до 12	**56,2**	**47,1**
Високий від 13 до 14	**22,1**	**31,2**

Висока тривожність у миротворців, виникненню якої сприяли такі фактори, як неочікуваність, раптовість подразників, різного роду звукові впливи, новизна обстановки, виникнення складних ситуацій, не сприяла стабільно високому рівню працездатності.

Дані, наведені в табл. 4.5, свідчать про те, що в ході виконання бойового завдання зменшується кількість осіб з високим і середнім рівнями працездатності. Спостереження за досліджуваними показало, що на початковому етапі перебування у складі миротворчого підрозділу, рівень працездатності в основному відповідає рівню, зафіксованому перед відрядженням до миротворчої місії. Далі, по мірі заглиблення в обстановку, в миротворців підвищувалась ефективність роботи, що проявлялось в злагоджених і чітких діях командирів, успішному вирішенні бойових задач.

В подальшому ж, із зростанням інтенсивності задач, потоку інформації, її інтенсивності, а інколи й повної відсутності, порушення нормального біологічного ритму відпочинку, накопичення втоми, призводило до зниження рівня продуктивності діяльності.

Таблиця 4.5.

Динаміка інтенсивності тривожності миротворців в ході виконання бойового завдання

Інтенсивність	Кількість миротворців у %

тривожності	напередодні виконання бойового завдання	в ході виконання бойового завдання
0	**37,1**	**3,8**
1	**29,6**	**7,4**
2	**33,3**	**11,1**
3	**–**	**4,2**
5	**–**	**33,3**
6	**–**	**40,2**

Отримані результати дозволяють зробити висновок про те, що вплив умов бойових дій в ході виконання завдань призводить до зміни стану тривожності, її інтенсивності та компенсації, рівня працездатності й, в цілому, до змін психічного стану миротворців. Для зниження тривожності й підвищення ефективності роботи необхідно підвищення та вдосконалення рівня професійної підготовки, соціально-значимої мотивації і спеціальної психологічної підготовки, яка б готувала миротворців до дій в умовах стрес-факторів бойової обстановки.

Як показали результати дослідження, одним з найбільш складних комплексних психічних станів миротворця є фрустрація. Спостереження показують, що розвитку цього стану сприяють депривaційні умови місії, що виражаються, зокрема, в тривалій ізоляції від Батьківщини, сім’ї і близьких, у відсутності можливості задоволення ряду потреб біологічного та соціального характеру. В свою чергу, високий рівень фрустрації, виявлений у миротворця, є однією з ознак дезадаптації до специфічних умов життєдіяльності миротворчої місії. Фрустрація проявляється по різному й обумовлено або особливою активністю (у формі агресії, роздратованості), або ж пасивністю (у формі пригніченості, невпевненості, емоційній нестійкості, образливості) миротворця.

Необхідними ознаками фрустрованої ситуації в місії є наявність сильної мотивації виконати ефективно роботу і перешкоди, як суб'єктивного, так і об'єктивного плану, що перешкоджають досягненню цієї мети.

Бар’єри, які перешкоджають досягненню миротворцем мети, можуть бути фізичного (обмежена ділянка території, де проходить службу

миротворець), біологічного (хвороба, поранення), психологічного (страх, стрес, незадоволеність інтелектуальних запитів) і соціокультурного (статутні норми, правила поведінки при виконанні місії) плану.

В ході вивчення фрустрованої поведінки миротворця виділено різні види її прояву: а) рухове збудження; б) байдужість і апатія; в) агресивність; г) стереотипія (бездумне вживання форм, штампів в роботі).

З метою виявлення залежності між рівнем фрустрації і професійною діяльністю військовослужбовців, що виконували миротворчу місію в Югославії, нами проаналізовано 119 випадків репатріації миротворців на Батьківщину через високий рівень фрустрації (табл. 4.6.).

Таблиця 4.6.

Залежність між рівнем фрустрації та професійною діяльністю військовослужбовців в умовах миротворчої місії

Причина репатріації	Кількість осіб, що репатріюють	Частка осіб з високим рівнем фрустрованості (%)
Дисциплінарні порушення	11	90,9
Професійна непідготовленість, незадоволеність організацією службової діяльності	44	88,6
Стан здоров'я	17	94,1
Наявність сімейних проблем	13	100
Незадоволеність умовами безпеки	15	100
Незадоволеність побутовими умовами	12	83,3
Інші причини	7	71,4

Дані, приведені в табл. 3.6., свідчать, що з 119 осіб, яких було репатрійовано на Батьківщину з різних причин, 107 чоловік (89,9%) знаходилися в стані фрустрації високої інтенсивності, 92,6% опитаних відзначили, що перебували в стані фрустрації досить тривалий час. В більшості випадків тривалість перебування миротворця в стані фрустрації пов'язана з умовами організації службової діяльності (36,9% всіх випадків).

Разом з цим, у осіб з високим рівнем психологічної підготовленості (32,1%) нормативний показник фрустрованості не був виявлений; частка

миротворців з низьким ступенем фрустрації склала 55,4%; з середнім ступенем фрустрації – 10,7%; з короткостроковим високим ступенем фрустрації – 1,8%. Максимальні рівні інтенсивності фрустрації пов'язані з чинником тривалого відриву від сім'ї і специфічними умовами забезпечення безпеки (по 100% відповідно).

З'ясовано, що рівень фрустрованості є динамічним станом й залежить від ряду чинників: типу мотивації, тривалості перебування в місії та ін. Тривале перебування в стані фрустрації в значній мірі здатне здійснити вплив на формування і закріплення у миротворця таких рис, як озлобленість, мстивість, недовіру до людей, байдужість до їх страждань, недоброзичливість, недисциплінованість.

За результатами тестування, з використанням методики Ч. Спілбергера-Ю.Ханіна, нами отримані рівні особистісної тривожності в обстежуваних миротворців перед виконанням бойових завдань (табл. 4.7).

Таблиця 4.7.

Рівень особистісної тривожності миротворців перед виконанням бойових завдань (по шкалі Ч.Спілбергера – Ю.Ханіна)

Рівні тривожності	Кількість миротворців у %
низький (до 30 балів)	7,4
середній (від 30 до 45)	70,3
високий (більше 45)	22,3

З табл. 4.7. видно, що низький рівень тривожності перед виконанням бойового завдання був характерний для 7,4% миротворців. Вони володіють найменшою чутливістю до стресу і здатні виконувати бойові задачі в умовах впливу стрес-факторів бойової обстановки. Дана категорія миротворців може позитивно впливати на оточуючих щодо підтримання спокійної, творчої обстановки, забезпечувати врівноваженість в діях і вчинках, не допускати панічних настроїв.

В той же час, найбільший відсоток досліджуваних (70,3%) складають миротворці з високим рівнем тривожності. Вони, в цілому, також мало

підпадають під стрес. Але в критичних ситуаціях, при впливі інформації, яка носить психотравмуючий характер, частина з них може проявляти підвищену чутливість до стресу.

Однак, при вмілому керівництві, їх емоційне реагування на виникаючі ситуації може бути спрямоване на підвищення дієвої активності, що в кінцевому результаті приведе до високої продуктивності діяльності і успішного виконання поставлених задач.

Миротворці з високим рівнем тривожності (22,3%) відчувають велику чутливість до стресу, в більшості ситуацій відчувають страх, пересторогу, небезпеку, що може негативно відобразитись на їхній діяльності під час виконання бойових завдань. Саме тому даній категорії миротворців, відсоток яких досить високий, необхідно приділяти особливу увагу. З ними в постійно необхідно проводити роботу щодо надання психологічної допомоги. Їм в більшій мірі, а ніж миротворцям з середнім і низьким рівнями тривожності, необхідна спеціальна психологічна підготовка до дій в екстремальних умовах. Вона, в значній мірі, буде сприяти їхній функціональній готовності до бойових завдань у складі миротворчого контингенту.

В ході безпосереднього виконання бойових завдань, коли рівень фізичних та психологічних навантажень значно збільшився, нами було проведено замір рівня реактивної тривожності у миротворців. В результаті тестування з використанням методики Ч.Спілбергера–Ю.Ханіна ми отримали рівні реактивної тривожності в обстежуваних миротворців (табл. 4.8).

Таблиця 4.8.

Рівень реактивної тривожності у миротворців в ході виконання бойових завдань (по шкалі Ч.Спілбергера–Ю.Ханіна)

Рівні тривожності	Кількість миротворців у %
низький (до 30 балів)	19,1
середній (від 30 до 45)	33,5
високий (більше 45)	47,4

Як видно з табл. 3.8, найбільший відсоток досліджуваних (47,4%) складають миротворці з високим рівнем тривожності. Це пояснювалось тим,

що в ході виконання бойових завдань, рівень психічної напруженості набув свого кульмінаційного розвитку. Висока відповідальність за успішне виконання бойової задачі була пов'язана з хвилюванням, напруженням миротворців.

Високий стан реактивної тривожності виникав в результаті астенізації нервової системи, яка була викликана різким порушенням режиму праці і відпочинку, надходженням інформації, що в певній мірі травмувало психіку. В ситуаціях, які несли в собі загрозу для життя, в декількох миротворців з високим рівнем реактивної тривожності простежувався стан ажитації й короткостроковий ступор.

В такому стані миротворці, у відповідь на дію різного роду подразників, що зберігали в собі небезпеку, на перший план висували хвилювання, тривожність. Тривожність проявлялася, головним чином, в метушливості. Миротворці в такому стані були здатні здійснювати тільки прості автоматизовані дії. Дріб'язкові, на перший погляд причини призводили до виникнення складних конфліктних ситуацій. У декількох миротворців спостерігалось тремтіння рук, підвищувалось потовиділення.

Короткостроковий ступор в екстремальних умовах виражався в тому, що ряд миротворців раптово "завмирали" на місці в той момент, коли надходила інформація, що несла в собі небезпеку.

Найменший відсоток досліджуваних (19,1%) складають миротворці з низьким рівнем тривожності. В ході виконання бойових завдань, особливо в ситуаціях, які вимагали мобілізації всіх зусиль для їх успішного вирішення, миротворці з низьким рівнем тривожності впевнено виконували бойові задачі, зберігали спокій, підбадьорювали інших. Миротворці з середнім рівнем тривожності (33,5%), в цілому, також мало підпадали під вплив стрес-факторів бойової обстановки. Не дивлячись на той факт, що більшість з них і відчували певний дискомфорт, переживали за можливі невдачі – в цілому вони почувались впевненими господарями становища.

Результати експертного опитування засвідчили, що найбільш високі

рівні тривожності спостерігаються у спостерігачів в первинний період їх перебування в місії і перед закінченням терміну відрядження (рис. 4.2).

Найвищий рівень тривожності спостерігається у новоприбулих в місію миротворців. У осіб цієї категорії в перші два тижні перебування високий рівень тривожності був виявлений у 55%, середній – у 32% і низький – у 13%. Такі високі показники рівня тривожності у миротворців пояснюються наявністю принципово нових, депривaційних умов життєдіяльності, відчуття страху перед невідомістю та ін. Проте, в подальші тижні положення стабілізується, і показник тривожності починає стрімко знижуватися і досягає оптимального рівня. В завершальний період перебування миротворця в місії його рівень тривожності знов починає зростати (високий рівень тривожності був виявлений у 53%, середній – у 36% і низький – у 11%, що від'їжджають).

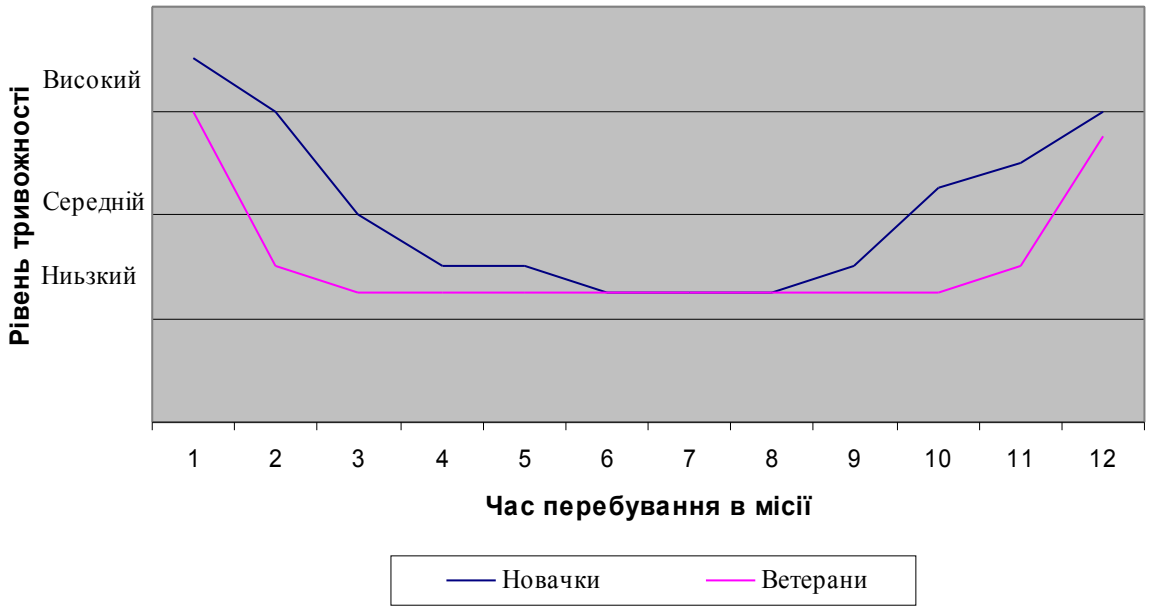

Рис. 4.2. Динаміка стану тривожності у миротворців в ході перебування в миротворчій місії

Основними причинами цьому є, головним чином, очікування проблем, пов'язаних з працевлаштуванням на Батьківщині, вирішенням сімейних і особистих питань, тощо. На цьому етапі у деякої частини миротворців спостерігаються емоційні зриви в спілкуванні, що викликаються майбутніми

змінами в житті. Найчастіше до тривожності схильні особи, що поволі адаптуються до нової обстановки, людей, умов життєдіяльності. У емоційному відношенні ці миротворці характеризуються стабільною підвищеною напруженістю. Ця хронічна емоційна напруженість приводить до постійної емоційної нестійкості, зривів, відмов виконувати накази та ін. У осіб, що мали раніше досвід перебування в миротворчій місії, спостерігається, в цілому, аналогічна динаміка змін рівня тривожності. Проте стабілізація даного стану відбувається швидше, і період підтримки рівня тривожності на оптимальному рівні триває довше.

Прикладами типових психічних станів, також значущих для миротворчої діяльності є стани очікування, туги та апатії. Миротворець, що знаходиться в місії, постійно знаходиться в стані очікування, яке може бути різним за своїм психологічним змістом. Цей стан властивий всім миротворцям, але ступінь його прояву різна – від відкритої, коли миротворець ділиться вголос зі всіма своїми проблемами, до прихованої – зовні нічим не проявляється, і залежить від індивідуальних якостей особи і значущості очікуваних подій. В стані очікування людина може відчувати і нетерпіння, що виявляється, як правило, в загальному зниженні чутливості до ситуації очікування. Воно зазвичай охоплює миротворця напередодні давно очікуваної події. Особливе нетерпіння виявляється незадовго до закінчення відрядження. Нетерпіння у миротворців може протікати у різних формах – від бурхливої радості, в окремих випадках, до афектно-гальмівних реакцій.

Миротворець в стані очікування характеризується підвищеною, іноді вибірковою напруженістю. Це стан найсильніше виражений в перші тижні знаходження в зоні місії, а також незадовго до закінчення відрядження. Це може бути пов’язано з так званим “ефектом уникнення”. Він формується, як правило, в умовах, коли задоволення якої-небудь життєво важливої потреби суб’єктивно сприймається миротворцем як надмірно тривала. У миротворців, що чекали закінчення відрядження, спостерігається ідеалізування батьківщини, домівки, сім’ї, своєї роботи. Тому, коли закінчення

відрядження наближається впритул, зіткнення з реаліями, очікуваними на батьківщині, швидше лякає, чим приваблює. Цим частково пояснюється той феномен, що переважна більшість миротворців прагнуть продовжити, по можливості, свій контракт з ООН.

Важким психічним станом є безнадійність, апатія. У такому стані людина втрачає перспективу і сенс життя. Цей стан проявляється у миротворців в період бойових дій, у разі захоплення в заручники, нападу на миротворців, відкритій конфронтації з властями або населенням та ін. У такому стані пригнічується воля, ослабляється пам'ять. Виявляється це в тому, що особа зовсім не реагує, або навпаки, бурхливо, хворобливо реагує на зауваження, схильна їх оспорювати.

Таким чином, в ході дослідження встановлено, що в період перебування в миротворчій місії у військовослужбовців спостерігаються різноманітні психічні стани. Формування цих станів, в основному, детермінується психологічними реакціями миротворців на особливі умови несення служби. При цьому, чим вище рівень стресогенності умов служби, тим, як правило, більш розповсюджені психічні стани з домінуючими негативними характеристиками. Психічні стани можуть бути диференційовані за ступеню свого впливу на процес професійної діяльності миротворця до умов несення служби в миротворчій місії. До групи найбільш значущих для професійної діяльності психічних станів відносяться, в першу чергу, фрустрація й підвищена тривожність. Для ефективної професійної діяльності в умовах місії характерний низький рівень фрустрованості. Для осіб з виявленою дезадаптацією до умов служби в місії характерний, як правило, наявність протягом відносного тривалого проміжку часу високого рівня фрустрованості.

Таким чином, як показують результати тестування та спостереження за діями офіцерів в екстремальних умовах, висока реактивна тривожність розвивалась і в тих миротворців, яким в повсякденній діяльності притаманний низький рівень тривожності. Це ще раз підтверджує нашу

гіпотезу про те, що до успішного виконання завдань у складі миротворчого контингенту себе необхідно готувати в процесі повсякденної діяльності, в ході спеціальної підготовки, і особливо під час проведення занять з психологічної підготовки.

4.2.2. Ціннісно-мотиваційні компоненти діяльності миротворців

Психологічне забезпечення миротворчої діяльності покликано враховувати основні мотиви перебування військовослужбовців у складі миротворчого контингенту, з'ясовувати основні психологічні проблеми з якими стикається миротворець, способи релаксації, розв'язувати різного роду конфліктні ситуації. З метою всебічного дослідження зазначених проблем нами використовувалась анкета "Миротворець", яка дозволяла структурно охопити зазначені вище проблеми, з якими стикається миротворець перебуваючи у складі миротворчого підрозділу. Для визначення ціннісно-орієнтаційної сфери миротворців використовувалась методика М.Рокіча.

За результатами дослідження виявлено дев'ять мотивів, які впливають на ухвалення військовослужбовцями рішення щодо участі в миротворчих операціях. Серед них: а) бажання заробити грошей – 67,9% респондентів; б) отримати новий досвід – 57,1%; в) побачити світ – 50%; г) перевірити себе в екстремальних умовах – 50%; д) прийняти участь в боротьбі за мир – 39,3%; е) знайти нових друзів – 32,1%; ж) пошук пригод – 21,4%; з) перебування в місії сприятиме службовій кар'єрі – 14,3%; забути домашні проблеми – 10,7%.

Як бачимо, під час ухвалення рішення відправитися в миротворчу місію превалювали мотиви гуманістичної спрямованості (перевірити себе; боротьба за мир; знайти друзів; пригоди) – 41%; за ними слідували мотиви матеріального плану (гроші; туризм; забути проблеми) – 38%; замикають класифікацію мотивів миротворців кар'єристські прагнення (набуття досвіду; кар'єра) – 21%.

Дослідження, проведені нами вслід за О.О.Теличкіним, дозволили

умовно розділити миротворців, залежно від мотивів їхнього вступу до складу миротворчого підрозділу на три основні типи.

До першого типу миротворців відносяться особи, домінуючою мотивацією яких є “покращення добробуту”. Другу категорію склали миротворці, що прибулі в миротворчу місію в цілях реалізації “високих” гуманістичних ідеалів: зміцнення миру, дружба народів, тощо. До третього типу віднесено осіб, які розглядають службу в місії як чергову сходинку в службовій кар’єрі, можливість реалізувати свій професійний потенціал.

Кожна з категорій миротворців, що розрізняються за типом мотивації, володіє певною специфікою в ставленні до професійного виконання службових обов’язків. Військовослужбовці, що орієнтовані на отримання матеріальних благ, становлять найчисельнішу категорію миротворців. Серед осіб, що направляються до складу місії удруге, ця категорія є домінуючою. Вони, як правило, байдужі до яких-небудь успіхів по службі. Більше того, вони навіть прагнуть уникнути призначення на так звані “командні посади”, оскільки службове зростання не передбачає прямих матеріальних благ. Невдачі в своїй службовій діяльності ними сприймаються спокійно, а на похвалу за високі досягнення вони реагують нейтрально.

Адаптація до нового виду службової діяльності проходить безболісно. Всі труднощі служби і життя в умовах місії вони пропускають крізь призму своїх фінансових інтересів. Разом з тим, вони надзвичайно чутливі до щонайменшої небезпеки відносно життя і здоров’я. У екстремальних ситуаціях вони нерідко втрачають контроль над своєю поведінкою.

Військовослужбовців з орієнтацією на службову кар’єру свою службу в миротворчому підрозділі розглядають, перш за все, як чудовий шанс задовольнити амбіції кар’єрного росту. Миротворці цього типу сильніше за інших регламентують і контролюють ситуацію виконання службових завдань, менше зважають на бажання і пропозиції товаришів по службі і рідше дозволяють (якщо займають командні позиції) собі діяти самостійно, порушувати інструкції і так далі. Їх допомога колегам виражається у формі

прямого втручання в роботу і жорсткому контролі. Потрапляючи в нестандартну ситуацію, вони, в більшості випадків, або очікують інструкцій, щодо подальших дій, або ж відчувають стан безпорадності, очікування невдачі. Таке очікування невдачі відбивається на бажанні діяти, у них швидко "опускаються руки", з'являється неадекватний страх за своє життя, здоров'я.

Мотивація миротворців, орієнтованих на реалізацію гуманістичних цінностей характеризується крайньою нестійкістю. Якщо серед осіб, що вибувають до складу миротворчого контингенту вперше, – їх частка становить близько 25%, то серед осіб, що прямують в місію удруге, ця частка практично рівна нулю. Миротворці, що орієнтовані гуманістичні цінності відрізняються величезним бажанням внести свій особистий, вагомий внесок щодо справи зміцнення миру. Вони байдужі до пошуків безпечного і спокійного місця служби, до службової кар'єри. Такі миротворці орієнтовані на суспільні інтереси, в ущерб індивідуальним. Від своїх колег вони також вимагають найвищих (по своїх мірках) стандартів роботи, беззавітного служіння справі миру, суспільним інтересам, що часто служить причиною службових конфліктів. Такі військовослужбовці здатні творчо і по-діловому вирішити будь-яку нестандартну ситуацію, хоча частіш за інших незадоволені своєю роботою. Серед миротворців цієї категорії частка осіб з високим ступенем професійної діяльності в умова місії склала 9%, з середнім – 29%, з низьким – 62% .

Результати вивчення особливостей ціннісно-смислової сфери миротворців і її зв'язку з мотивацією перебування в місії представлені в таблиці 4.9.

Таблиця 4.9.

Ієрархія цінностей військовослужбовців миротворчого контингенту

Найменування цінності	Середній ранг
Життя	2,04±0,26
Здоров’я	2,20±0,34
Щасливе сімейне життя	2,21±0,23
Матеріально забезпечене життя	2,30±0,14
Цікава робота	2,66±0,27
Любов	3,11±0,50
Пізнання	3,40±0,50
Розваги	3,43±0,62
Активне і дієве життя	4,40±0,45
Щастя інших	4,54±0,67
Наявність хороших і вірних друзів	4,87±0,31
Суспільне визнання	5,10±0,50
Краса природи і мистецтва	8,22±0,70

Вершину ієрархії, приведеної в табл. 3.9, займає цінність “життя” (2,04+0,26). Життя – базова загальнолюдська цінність. Разом з тим, миротворці глибше за інших людей усвідомлюють її значення, стикаючись майже щодня з фактами позбавлення життя. В умовах миротворчої місії, де нерідкі випадки масових вбивств мирного населення, у миротворців відбувається поглиблення семантичного значення цінності “життя”, виражене в диференціації трьох основних форм: “моє життя”, “наше життя” і “їх життя”. Під поняттям “їх життя” мається на увазі життя місцевого населення; під поняттям “наше життя” – життя колег по миротворчому підрозділу та миротворців інших держав. В цілому, миротворця першорядне значення має “моє життя”. Проте, залежно від національних особливостей спостерігачів, мотивів їх перебування в місії значення цієї цінності варіюється.

Цінність “здоров’я” для більшості миротворців, є менш значущою, а ніж “життя” (2,2+0,44). Інтимно-особистісна сфера представлена такими цінностями, як “щасливе сімейне життя”, “любов”. Дані цінності є одними з ведучими для всіх категорій миротворців. У ціннісній ієрархії вони зайняли третє (2,2 ± 0,34) і п’яте (3,11 ± 0,5) місця відповідно. Разом з тим, слід зазначити наявність різних можливостей щодо задоволення потреб в цій

області для миротворців різних держав.

Цінність “матеріально забезпечене життя” є досить значимою (2,3±0,34) для всіх категорій миротворців. Разом з тим, для осіб з орієнтацією на матеріальний добробут, ця цінність являється домінуючою, тоді як для миротворців орієнтованих на гуманітарні цінності це – досить нейтральна категорія. Цінності, пов’язані з службовою сферою, такі як „цікава робота” (2,6±0,34); „пізнання” (3,4±0,52), є провідними для осіб з орієнтацією на службову кар’єру, тоді як для решти категорій миротворців вони достатньо нейтральні.

Для більшості миротворців характерна висока значущість цінності „розваги” (3,43 ± 0,62), очевидно, через наявність значної кількості вільного від служби часу. Найбільш низька значущість (8,22±0,7) була виявлена у цінності „краса природи і мистецтва”. В ході опитування миротворців виявлена залежність рівня значущості цінностей від категорій „Я”, „Ми”, „Вони”. Під „Я” нами розуміється особиста постать миротворця. „Ми” – інші миротворці українського та інших міжнародних контингентів місії, що діють в зоні відповідальності. „Вони” – місцеве населення, включаючи як владу так і самих громадян.

Професійна діяльність миротворців протікає, як правило, в умовах агресивного зовнішнього середовища. За таких умов проблема збереження цінності свого „Я” посилюється. Зовнішні умови, будучи схожими для всіх миротворців місії, сприяють їхньому об’єднанню і усвідомленню цінності „Ми”. Об’єднані в групу „Ми”, миротворці протиставляють себе „Ним”, тобто тим, хто оточує їх в умовах місії. Проте усередині спільноти „Ми”, що включає представників всіх міжнародних контингентів, які діють на території місії, відбувається подальший їх поділ на підгрупи: „Ми” – миротворці українського контингенту і „Вони” – миротворці інших міжнародних підрозділів. Таким чином, поділ на „Ми-Вони” є досить гнучким і залежить від конкретних обставин. „Вони” викликають у миротворців, в цілому, насторожене відношення. Проте конкретний характер

цих відносин залежить від багатьох зовнішніх і внутрішніх чинників.

В ході дослідження виявлені відмінності ціннісно-смислової сфери у поліцейських спостерігачів, що розрізняються за типом мотивації (табл. 4.10).

Таблиця 4.10

Порівняльна характеристика цінностей миротворців, що розрізняються за типом провідної мотивації перебування в місії

Ранг / Цінність	Групи миротворців		
	М	**Г**	**К**
Життя	1,91	2,31	1,91
Здоров'я	1,95	2,78	1,93
Цікава робота	3,98	2,14	1,87
Краса природи і мистецтва	8,15	8,22	8,30
Любов	1,98	3,08	4,20
Матеріально забезпечене життя	1,01	3,77	2,12
Наявність хороших і вірних друзів	4,27	5,33	5,01
Суспільне визнання	4,19	7,64	2,32
Пізнання	3,55	3,45	3,20
Активне діяльне життя	6,00	4,80	4,20
Розваги	2,68	9,69	6,74
Щасливе сімейне життя	2,00	2,40	2,22
Щастя інших	5,18	1,14	7,32

Примітка:
М – миротворці, орієнтовані на матеріальне благополуччя;
Г – миротворці, орієнтовані на гуманітарні цінності;
К – миротворці, орієнтовані на службову кар'єру.

Результати порівняння ціннісних ієрархій для трьох груп досліджуваних відображено в табл. 4.11.

Таблиця 4.11.

Ієрархії цінностей у груп миротворців, що розрізняються за типом провідної мотивації перебування в місії

Ранг / Цінність	Групи миротворців		
	М	**Г**	**К**
Життя	2	3	1
Здоров'я	3	5	2
Цікава робота	8	2	3
Краса природи і мистецтва	13	12	13
Любов	5	6	9

Матеріально забезпечене життя	1	8	4
Наявність хороших і вірних друзів	10	10	10
Суспільне визнання	9	12	6
Пізнання	7	7	8
Активне діяльне життя	12	9	7
Розваги	6	13	12
Щасливе сімейне життя	4	4	5
Щастя інших	11	1	13

Примітка:
М – миротворці, орієнтовані на матеріальне благополуччя;
Г – миротворці, орієнтовані на гуманітарні цінності;
К – миротворці, орієнтовані на службову кар'єру.

Для миротворців, орієнтованих на матеріальне благополуччя, верхні позиції в ціннісній ієрархії займають такі поняття, як „матеріально забезпечене життя" (ранг 1,01); „життя" (1,91); „здоров'я" (1,95); „любов" (1,98); „щасливе сімейне життя" (2,0). Найменш значущими є: „щастя інших" (5,18); „активне діяльне життя" (6,0); „краса природи і мистецтва" (8,15).

Для миротворців, орієнтованих на реалізацію гуманітарних цінностей найбільш значущими виявилися: „щастя інших" (1,14); „цікава робота" (2,14); „життя" (2,31), а найменш значущими: „суспільне визнання" (7,64); „краса природи і мистецтва" (8,2) і „розваги" (9,69).

Для миротворців, орієнтованих на службову кар'єру, найбільш значущими цінностями виявилися: „цікава робота" (1,87); „життя" (1,91); „здоров'я" (1,93). Найменш значущими: „розваги" (6,74); „щастя інших" (7,32); „краса природи і мистецтва" (8,3).

Отже, залежно від характеру провідного мотиву виявлені певні особливості професійної діяльності миротворців. Для миротворців, орієнтованих на досягнення матеріального благополуччя провідною значущою цінністю являється „матеріально забезпечене життя"; для досліджуваних, орієнтованих на службову кар'єру такою є „цікава робота", для миротворців, орієнтованих на досягненням високих гуманістичних ідеалів провідною цінністю є „щастя інших". Мотиваційно-ціннісний

компонент є, як правило, найбільш значущим щодо професійної діяльності миротворців, адаптації до тривалої дії малоінтенсивних стресорів, пов'язаних з кліматично-географічними особливостями країни перебування, інтимно-особистими аспектами життєдіяльності та умовами безпеки.

Найбільш високий рівень професійної діяльності в умовах миротворчої місії демонструють військовослужбовці з орієнтованістю на досягнення матеріального благополуччя, а найнижчий – орієнтовані на гуманітарні цінності миротворчості.

4.3. Психологічна підготовленість миротворців до діяльності в особливим умовах

Розглядаючи роль психологічного забезпечення діяльності військовослужбовців в умовах миротворчої місії, ми наряду з вивченням ефективності професійної діяльності миротворців, також прагнули вивести основні рівні та типи їхньої психологічної підготовленості. Достеменно відомо, що дослідження психологічної підготовленості миротворців можливе при умові застосування сучасних та традиційних методів психодіагностики й повинне будуватися в декілька етапів.

При підготовці й проведенні дослідження, нами перш за все було визначено: 1) ступінь відповідності психологічної готовності й здатності миротворців до виконання покладених на них завдань; рівень їхньої професійної підготовки; психічний стан; рівень морального розвитку; особливості спрямованості та поведінки миротворців; характер здійснюваних особовим складом миротворчого контингенту вчинків [15, 41, 190].

Загальною вимогою щодо оцінки ступеня досягнення цілей і рівня результатів ПсЗ МД є те, що дана процедура повинна давати адекватну оцінку кожному її окремому елементові й, одночасно, являти собою їх інтегральну характеристику, оскільки мова йде про цілісне системне утворення.

Сферою реалізації психологічної готовності миротворців до виконання

бойових задач є МД. Зважаючи на те, що саме вона виступає проявом їх розбіжностей у психологічному, моральному розвитку, очевидно, що і шляхи вирішення поставленого завдання необхідно шукати саме за допомогою створення і використання моделі, яка включала б у себе оцінку типу поведінки миротворців та відображала б взаємозв'язок їх психіки моральної діяльності. У широкому сенсі остання розуміється як аспект, що присутній у всіх сферах людської практики, у яких зачіпаються інтереси суспільства і стосовно якого можливе застосування моральних оцінок. При цьому, моральна діяльність має власну структуру, специфічні особливості, основними серед яких є: включення в усі види діяльності; співвіднесеність з існуючою системою цінностей і норм; пасивний або активний характер; наявність як предметного, так і морального результату [8, 26, 27].

Миротворча діяльність характеризується стійкою сукупністю певних дій, що являють собою поведінкові акти, у тому числі і такі, як реакція на виникаючі ситуації. В звичайних, типових ситуаціях миротворча діяльність здійснюється найчастіше у вигляді морально неусвідомлюваної й оцінюється за об'єктивними результатами, що свідчать про ступінь інтеріоризації норм, вимог і цінностей, які пред'являються. Власне моральною, тобто "суб'єктивно моральною", а не "легальною" вона стає в нетипових, нестандартних ситуаціях [8, 149, 209].

Внаслідок викладеного, усвідомлювана й неусвідомлювана моральна діяльність характеризує процес і ступінь засвоєння миротворцями відповідних моральних цінностей на рівні свідомості й на поведінковому рівні, а тому може служити критерієм оцінки ступеня виконання ними поставленнях задач.

Процес засвоєння військовослужбовцями цінностей миротворчості містить у собі ряд складових. Серед них: а) набуття знань; б) формування власних ідеалів і цілей, що виявляються в позиції особистості військовослужбовця; в) спрямованість поведінки миротворця на досягнення поставлених завдань, при наявності внутрішніх контрольних механізмів.

Серед них розрізняються три основних механізми, що відповідають певним різновидам мотивації й поведінки миротворців. Це – механізм “страху”, якому відповідає “неморальна мотивація” і “неморальна діяльність”, яка спрямована на досягнення безпеки, впевненості. Механізм “сорому” – припускає специфічну орієнтацію на досягнення вузькогрупових інтересів. Він виражає більш високий рівень усвідомлення цінностей, хоча також залишається елементом зовнішньої регуляції, не є проявом моральної мотивації й не пов’язаний з досягненням власне моральних цілей. І, нарешті, контрольний механізм “провини”, на відміну від попередніх, являє собою внутрішній регулятор поведінки, що означає власний суд людини над собою, є суб’єктивним переживанням, якому відповідає власне моральна мотивація [8, 112, 211].

Показником глибини засвоєння цінностей миротворчості на теоретичному рівні може служити характер мотивації, наявність або відсутність у миротворців спрямованості на досягнення цілей МД при відповідних контрольних механізмах. Однак, для того, щоб цінності включилися в процес регуляції, стали діючим фактором миротворчості, вони повинні бути засвоєні практично, набути характеру умінь, навичок, звичок, тобто повинна відбутися їх інтеріоризація на поведінковому рівні. Можливе виділення трьох етапів даного процесу: 1) практичне оволодіння досвідом МД при відсутності ціннісного ставлення до нього; 2) усвідомлена орієнтація на цінності миротворчості при невмінні застосовувати їх до конкретних ситуацій і власних вчинків; 3) формування індивідуальних цінностей на основі загальносоціальних, загальновійськових норм при їх одночасному застосуванні в МД [8, 149]. Найбільш загальною формою вираження вимог, у яких суспільна необхідність може виступати перед миротворцями, є їхній військовий обов’язок.

Ретроспективний аналіз власної професійної діяльності, результати експертної оцінки, дозволяють виділити основні типи морального розвитку миротворців в залежності від ступеня розуміння та усвідомлення мотивів

виконання ними його вимог [8, 20, 62, 200].

До них можуть бути віднесені *егоїстичний* або доморальний тип, представники якого вважають правильним у виконанні вимог військового обов'язку, норм МД лише те, що їм подобається.

Другу групу становлять *інструментальний* або гедоністичний тип. Миротворці, що його сповідують, виконують вимоги військового обов'язку, наказів, розпоряджень командирів та начальників остільки, оскільки намагаються уникнути покарання за їх порушення, або невиконання, і забезпечити собі заохочення за дотримання норм МД.

Можливе виділення і *конформістського* типу миротворців. Він характеризується тим, що його представники виконують вимоги свого військового обов'язку через страх осуду з боку товаришів по службі, командирів, а також через прагнення одержати їх схвалення.

В умовах *прагматичного* (конвенціонального) типу – норми МД, вимоги військового обов'язку розглядаються як продукт добровільної угоди, єдиною підставою для якої служить міркування вигод і компромісу її учасників, обмін послугами.

Миротворці – представники *утилітарного* типу розглядають норми та цінності МД як такі, що підпорядковані одній меті – принести добро, успіх як можна більшій кількості її учасників. У той же час їх спроби раціонального пояснення норм, що пред'являються, залишаються в межах "золотого правила".

Миротворці, що належать до типу *раціоналізму*, прагнуть знайти внутрішню основу цінностей та норм своєї діяльності. Їх вірність, істинність розглядається ними з погляду зв'язку її з більш широкими, соціальними аспектами.

Автономний тип миротворців характеризується тим, що його представники виконують поставлені завдання без сумнівів і коливань, у відповідності зі своїми переконаннями [8, 205, 211].

Отже, поділ експертів миротворців за типами їхнього морального

розвитку, ступінь інтеріоризації цінностей миротворчості може служити комплексним “наскрізним” критерієм оцінки і бути підставою для типологізації психологічної підготовленості військовослужбовців до виконання поставлених задач в умовах миротворчої місії.

У процесі МД, миротворці тією чи іншою мірою екстеріоризують рекомендовані до виконання її норми. У ході даного “опредмечування” регламентовані моделі поведінки коректуються, відчувають на собі вплив з боку сукупності соціально-психологічних явищ миротворчих підрозділів. У результаті формується своєрідна нормативна “система”, що детермінована існуючими умовами і факторами й, тією чи іншою мірою, адекватна офіційній нормативній системі МД.

Отже, психологічна підготовленість миротворців являє собою упорядковану сукупність елементів і має певну структуру, що дає можливість розгляду її як, базового утворення. У зв’язку з тим, що основним інтегральним критерієм оцінки психологічної підготовленості миротворців є співвідношення, між психологічною готовністю (психологічним потенціалом) і реальним виконанням задач діяльності (психологічним фактором), то й відзначене вище “базове утворення” повинне містити в собі в якості основних компонентів, з одного боку, мотиви, норми, ціннісні орієнтації, а з іншого – фактично здійснювану МД. Це – своєрідна “модель миротворчості”, що може бути точкою відліку у вимірі як об’єктивних, так і суб’єктивних показників психологічної підготовленості самих миротворців.

Виходячи з результатів опитування експертів за “Анкетою військовослужбовця 1”, нами було отримано 19 первинних факторів, які відображають основні норми та принципи МД (табл. 4.12).

Таблиця 4.12.

Основні характеристики первинних факторів, що відображають норми та принципи миротворчої діяльності

Фактор	Факторні навантаження	Доля дисперсії фактору
“Військовий обов`язок”	0,844607, 0,826648, 0,781514	0,070179
“Патріотизм”	0,833144, 0,817882, 0,794674,	0,066708

	0,773396	
“Вірність вимогам Військової Присяги, військових статутів”	0,804554, 0,763557	0,055890
“Хоробрість (відвага)”	0,864253, 0,829913, 0,777605	0,055302
“Мужність”	0,854496, 0,847925, 0,803582	0,051491
“Сміливість”	0,873663, 0,859933, 0,783356	0,051294
“Активність у повсякденній службовій діяльності”	0,890975, 0,874259, 0,801990	0,051219
“Бойова активність”	0,876938, 0,845005, 0,803519	0,049783
“Дисциплінованість”	0,850918, 0,819623, 0,786539	0,049729
“Пильність”	0,782780, 0,706501	0,047791
“Чесність”	0,828628, 0,806413, 0,789712	0,047256
“Сумлінність”	0,844918, 0,820680, 0,799208	0,046922
“Працьовитість”	0,846282, 0,822382	0,043797
“Вимогливість”	0,831046, 0,786316	0,042546
“Совість”	0,827119, 0,809564, 0,791399	0,042279
“Честь”	0,821645, 0,802828, 0,779265	0,042191
“Гідність”	0,840012, 0,814528, 0,785465	0,042054
“Підтримка, допомога товаришам по службі”	0,895731, 0,824294, 0,783346	0,041503
“Гуманність по відношенню до інших”	0,856351, 0,787385	0,031058

Оцінка МД на основі даних факторів розглядалися нами в якості найпростіших і, разом з тим, основних форм вихідного розуміння змісту психологічної готовності й практичної здатності військовослужбовців до виконання задач миротворчості. Подальшому визначенню і типологізації можливих варіантів психологічної підготовленості миротворців передувала перевірка отриманих даних на статистичну достовірність, а також їх групування з метою виявлення відповідних сукупностей ознак. Після здійснення даної процедури з’ясувалося, що для подальшого дослідження необхідний пошук однотипних за своїми параметрами “кластерів” різновидів психологічної підготовленості миротворців. Дана проблема вирішувалася нами методами кластерного та дискримінантного аналізу. Внаслідок чого було отримано практичне підтвердження нашого припущення щодо існування різних типів психологічної підготовленості миротворців. Це, насамперед:

1. Тип достатньої психологічної підготовленості (ДПП), що характеризується високим рівнем розвитку як ПсП (її суб’єктивних

показників), так і ПсФ (її об’єктивних характеристик) (14%).

2. Тип формальної психологічної підготовленості (ФПП), якому властиві тією чи іншою мірою усвідомлені орієнтації на цінності МД при невмінні або небажанні застосовувати їх стосовно власної поведінки (32%).

3. Тип практичної психологічної підготовленості (ППП), що характеризується низьким рівнем розвитку ПсП при деякому позитивному практичному оволодінні досвідом виконання задач МД (36%).

4. Тип недостатньої психологічної підготовленості (НПП), якому властиві низький, недостатній рівень розвитку ПсП і ПсФ (18%).

Внаслідок статистичного аналізу, на підставі дендрограм, показники ПсП і ПсФ МД були інтегровані в кластери. В подальшому, після об’єднання вершин різних рівнів, що лежать найбільш близько одна від одної, отримана сукупність рівнів абстракції, що інтерпретувалися і використовувалися в ході дослідження. Після проведення факторного аналізу методом головних компонент були виділені фактори другого порядку в обох блоках усіх чотирьох вищезазначених типів психологічної підготовленості.

Її первинні фактори у миротворців типу ДПП об’єдналися в блоках “Психологічний потенціал” і “Психологічний фактор” в три вторинних фактори. Перший з них у суб’єктивній складовій психологічної підготовленості представлений як лінійна композиція таких факторів першого порядку як: “бойова активність”, “хоробрість (відвага)”, “мужність”, “сміливість”, “вірність вимогам Військової Присяги”, “пильність”, “бойове товариство”. Його значимість становила майже 42% від загальної дисперсії. Зважаючи на те, що перший первинний фактор має “вагу” більше 0,9, а три наступних більше 0,8, то очевидно, що дане вторинне утворення повинне бути пояснене, в першу чергу, через них. Відповідно до цього, дана лінійна композиція була визначена як фактор “Морально-вольова активність” (DFs1).

Другий фактор (31% від загальної дисперсії) блоку “Психологічний потенціал” типу ДПП склала сукупність таких первинних факторів психологічної підготовленості як: “військовий обов’язок”, “совість”, “честь”,

“гідність”, “гуманність стосовно інших”, “чесність”, “патріотизм”. Даний фактор визначено як – “Загальний моральний розвиток” (DFs2).

Третій вторинний фактор розглянутого блоку являла собою композиція таких первинних факторів як: “відповідальність”, “активність у повсякденній діяльності”, “дисциплінованість” і “працьовитість”. Його значущість склала близько 11% від загальної дисперсії й він був визначений як фактор “Суб’єктивного рівня функціональної культури” (DFs3).

Розгляд змісту блоку “Психологічний фактор” миротворців типу ДПП дозволив також виділити три вторинних утворення, що, в цілому, аналогічні вторинним фактором блоку “Психологічний потенціал”.

Виходячи з викладеного, можемо зробити висновок, що миротворцям типу ДПП властивий високий рівень розвитку як суб’єктивних показників психологічної підготовленості до виконання задач миротворчості, так і її об’єктивних характеристик, що виражаються у відповідних позитивно спрямованих практичних діях.

При розгляді результатів факторного аналізу вищезгаданих первинних ознак, притаманних миротворцям типу ФПП – встановлено, що вони об’єдналися в обох блоках у два, багато в чому ідентичних уже розглянутим, факторам другого порядку. Це – „Загальний моральний розвиток” і „Функціональна культура”. При цьому також встановлено, що фактор „Морально-вольова активність” у даного типу психологічної підготовленості особового складу миротворчих контингентів не виражений.

Фактор „Загальний моральний розвиток” (FFs1) блоку „Психологічний потенціал” склав близько 29% від загальної дисперсії. Він являє собою лінійну композицію таких факторів психологічної підготовленості першого порядку, як „гуманність стосовно інших”, „чесність”, „гідність”, „військовий обов’язок”, „совість”. Від аналогічного фактору типу ДПП Він відрізняється меншою „вагою”, структурою, а також загальною кількістю елементів і їх значущістю.

Інший вторинний фактор даного типу „Суб’єктивний рівень

функціональної культури” (FFs2) також має меншу „вагу” у порівнянні з DFs3. Він склав близько 10% від загальної дисперсії, а його структура включила в себе композицію з таких трьох первинних факторів як „відповідальність”, „дисциплінованість” і „працьовитість”, значення яких також менше, ніж у DFs3.

Розгляд змісту блоку „Психологічний фактор”, притаманного миротворцям типу ФПП, дозволив виділити в ньому два вторинних фактори, багато в чому аналогічних FFs1 і FFs2. Головним вторинним утворенням даного блоку також став фактор „Практичний рівень моральної поведінки” (FFp1). Його „вага” дорівнює приблизно 23% від загальної дисперсії. , а зміст склала лінійна композиція таких первинних факторів психологічної підготовленості військовослужбовців як „совість”, „військовий обов’язок”, „честь”, „гідність”, „чесність”. Він відрізняється від DPp2 кількістю елементів, їх значущістю, знаком і часткою у загальній дисперсії.

З викладеного можливо стверджувати, що особовому складові миротворчих контингентів типу ФПП характерні тією чи іншою мірою усвідомлені орієнтації на цінності і норми МД, тобто, має місце певний розвиток блоку „Психологічний потенціал”. У той же час військовослужбовці даного типу не вміють, не мають досвіду або не бажають застосовувати їх до власної поведінки. Очевидно, що в даному випадку мова йде про недостатній розвиток складових блоку „Психологічний фактор”.

Первинні ознаки психологічної підготовленості миротворців типу ППП у результаті факторного аналізу утворили в обох блоках по дві, приблизно однакові, підструктури другого порядку. Це – „Морально-вольова активність” і „Функціональна культура”. Вторинний фактор, що згадувався раніше, при розгляді типів ДПП та ФПП – „Загальний моральний розвиток” у даної категорії особового складу миротворчих контингентів визначений не був.

Утворення „Суб’єктивна морально-вольова активність” (PFs1) блоку „Психологічний потенціал” склало близько 21% від загальної дисперсії. Її

зміст являє собою лінійну структуру таких первинних факторів психологічної підготовленості миротворців як „хоробрість (відвага)”, „мужність”, „сміливість”, „бойова активність”. Від аналогічного фактора військовослужбовців типу ДПП (DFs1) вона відрізняється значно меншою „вагою”, структурою і, саме головне, знаком.

Розгляд змісту блоку „Психологічний фактор” миротворців типу ППП також дозволив виділити характерні риси його вторинних факторів. Від DFp1 і DFp3 вони відрізняються структурою і мають меншу „вагу” при загальній позитивній спрямованості. Основним в цьому блоці для військовослужбовців вищезгаданого типу став фактор „Фактична морально-вольова активність” (PFp1). Він був описаний як композиція таких первинних ознак як „бойове товариство”, „бойова активність”, „сміливість”, „хоробрість (відвага)”, а його „вага” склала близько 33% від загальної дисперсії.

Виходячи з викладеного, можливо зробити висновок, що миротворцям типу ППП властивий недостатній рівень розвитку показників потенціалу психологічної підготовленості до виконання задач миротворчості. При цьому, їм характерне деяке практичне оволодіння досвідом виконання задач МД, позитивний, у цілому, рівень об’єктивних показників ступеню психологічної підготовленості.

Внаслідок факторного аналізу первинні фактори психологічної підготовленості до МД військовослужбовців типу НПП в обох її блоках об’єдналися в два вторинних фактори, властивих всім розглянутим вище типам миротворців. Ними стали: „Морально-вольова активність” і „Загальний моральний розвиток”. Фактор „Функціональна культура” при аналізі даного різновиду ступеня психологічної підготовленості миротворців, виділений не був.

Головним вторинним фактором блоку "Психологічний потенціал" стало утворення „Суб’єктивна морально-вольова активність”(NFs1). Його вага склала близько 37% загальної дисперсії. Він являє собою лінійну композицію таких первинних факторів психологічної підготовленості як

„бойова активність”, „мужність”, „хоробрість (відвага)”, „пильність”, „сміливість”.

Аналіз і розгляд змісту блоку „Психологічний фактор” миротворців типу НПП також дозволив виділити його вторинні фактори. Це – „Фактична морально-вольова активність” (NFp1) і „Практичний рівень моральної поведінки” (NFp2). За своєю „вагою” вони склали, відповідно, близько 34 і 15% від загальної дисперсії. Обидва вторинних фактори мають негативне значення. З викладеного можливо стверджувати, що військовослужбовцям миротворчих континентів типу НПП характерний як низький рівень розвитку ПсП, так і ПсФ.

З метою визначення механізмів формування різних рівнів психологічної підготовленості суб’єктів миротворчості був здійснений ще один етап дослідження. Спочатку проводилася експертна оцінка результатів МД окремих військовослужбовців. При цьому в якості основних були обрані індикатори й показники, які ідентичні за змістом виділеним раніше факторам першого порядку психологічної підготовленості миротворців. Для виявлення однорідних за своїми параметрами груп її рівнів був здійснений кластерний аналіз. В результаті цього стало можливим експериментальне підтвердження наявності, раніше гіпотетично визначеної, вертикальної структури психологічної підготовленості. Зокрема, встановлено існування "низького", "задовільного", „достатньо високого" і "високого" її рівнів (див. табл 4.13).

Таблиця 4.13

Абсолютні та відносні показники розподілу миротворців за рівнями психологічної підготовленості (n=303 чол.)

Вид показника	„Високий”	„Достатньо високий”	„Задовільний”	„Низький”
Абсолютні значення	64	71	117	51
Відносні значення (у %)	21,3	23,5	38,8	16,4

Наступне проведення факторного аналізу дозволило виділити основні, базові утворення, що притаманні вищезгаданим рівням психологічної підготовленості військовослужбовців. Ними стали такі фактори: "Морально-вольова активність", "Загальний моральний розвиток" і "Функціональна культура". При їх обґрунтуванні використовувався підхід, що застосовувалася раніше при інтерпретації вторинних факторів ступеня психологічної підготовленості миротворців, а розгляд їх змісту дозволив зробити висновок, що вони, багато в чому, є аналогічними їм.

Головним фактором "високого" рівня психологічної підготовленості особового складу миротворчих контингентів стала плеяда "Морально-вольова активність" (WF1). Вона сформувалась на базі взаємодії таких первинних факторів, як "бойова активність", "сміливість", "мужність", "хоробрість (відвага)", "бойове товариство". "Вага" даного вторинного фактору склала близько 38% від загальної дисперсії.

Другим по значущості фактором даного рівня стала плеяда "Загальний моральний розвиток" (WF2). Вона сформувалася на основі взаємозв’язку таких первинних факторів як "військовий обов’язок", "совість", "честь", "гідність", "гуманність стосовно іншим". Її "вага" дорівнює приблизно 23% від загальної дисперсії.

Третім за значущістю утворенням "високого" рівня психологічної підготовленості миротворців став фактор "Функціональна культура" (WF3), що сформувався на основі взаємодії сукупності таких факторів першого порядку як "відповідальність", "активність у повсякденній діяльності", "дисциплінованість". Його частка в загальній дисперсії склала близько 10%.

Найбільш значущим фактором (35% від загальної дисперсії) "достатньо високого" рівня психологічної підготовленості особового складу миротворчих контингентів також стало вторинне утворення "Морально-вольова активність" (DF1). У його змісті й структурі в порівнянні з WF1 відбулися певні зміни: збільшилося значення таких первинних факторів як "бойове товариство", залишилася приблизно на такому ж рівні значущість

факторів "мужність", "хоробрість (відвага)", "сміливість" і знизилося значення "бойової активності".

Інші фактори даного рівня психологічної підготовленості миротворців "Загальний моральний розвиток" (DF2) і "Функціональна культура" (DF3) також зменшили, у порівнянні з WF2 і WF3, свої "частки" у загальній дисперсії. Їх "вага" склала, відповідно, 19 і 9%. При цьому, властиві їм зміст і структура не набули істотних змін у порівнянні з аналогічними факторами "високого" рівня психологічної підготовленості миротворців.

Головним фактором, що притаманний військовослужбовцям "задовільного" рівня, стала плеяда "Загальний моральний розвиток" (UF1). Його "вага" дорівнює 17% у загальній дисперсії. У порівнянні з WF2 і DF2 основні елементи даного вторинного утворення зменшили свої факторні навантаження. При цьому на перше місце вийшли такі складові як "гуманність стосовно інших", "гідність", "чесність". Одночасно відбулося зниження "ваги" (14% від загальної дисперсії) вторинного фактора "Морально-вольова активність" (UF2). У порівнянні з WF1 і DF1 первинні ознаки, на основі взаємодії яких він був утворений, послабили свою значущість, а на перші позиції вийшли: „аутсайдери”. Вторинний фактор "Функціональна культура" у військовослужбовців-представників даного рівня виділений не був.

При розгляді "низького" рівня психологічної підготовленості суб’єктів МД головним вторинним фактором стало утворення "Морально-вольова активність" (NF1). Його "вага" дорівнює приблизно 36% від загальної частки дисперсії, а в структурі спостерігається, у цілому, аналогічна, в порівнянні з WF1, композиція взаємозв’язків складових. І, хоча їх факторне навантаження майже не змінилося, відбулося значне зменшення абсолютних показників "бойової активності", "мужності", "сміливості", "хоробрості (відваги)".

Другим по значущості фактором рівня психологічної підготовленості миротворців, що аналізувався, стала плеяда "Функціональна культура" (NF2). Її частка склала 13% від загального рівня дисперсії, а структура, при

одночасному зменшенні абсолютних показників, виявилася, в основному, аналогічною WF3.

Самим малозначущим фактором розглянутого рівня психологічної підготовленості військовослужбовців (9% від усієї долі дисперсії) виявився "Загальний моральний розвиток" (NF3). Його структура має певну подібність з UF1, при цьому має місце одночасне зменшення більшості абсолютних значень факторів першого порядку, що входять до нього.

На підставі вищевикладеного представляється можливим стверджувати, що більшість складових, детермінуючих виділені рівні психологічної підготовленості військовослужбовців-миротворців, також об'єдналися в три основних вторинних фактори. Механізмом їх утворення є наявність залежностей, зв'язків між ними і первинними факторами, що складають той чи інший рівень. Виявлені плеяди багато в чому схожі з факторами другого порядку вже розглянутих типів ступеня психологічної підготовленості миротворців, що свідчить про стійкість їх змісту та структури.

Здійснювана військовослужбовцями МД є показником засвоєння, інтеріоризації ними її норм, вимог, духовних, моральних цінностей і, одночасно, сукупності психічних процесів, явищ, що стоять за ними. Тому дослідження феномена психологічної підготовленості на базі розглянутих критеріїв дозволило не тільки комплексно оцінити ступінь сформованості її структурних компонентів, їх рівнів, але й виявити у подальшому притаманні їм психологічні закономірності функціонування і розвитку. Об'єднання різних критеріїв, індикаторів, розробка методичних питань проведення ПсЗ МД повинні, таким чином, здійснюватися за допомогою пошуку взаємозв'язку показників рівнів психічного розвитку, моральної соціалізації її суб'єктів і ступеня практичного виконання ними миротворчих норм, вимог, цінностей, тобто шляхом виявлення взаємозалежності суб'єктивної та об'єктивної сторін їх психологічної підготовленості [127].

РОЗДІЛ 5
УЗАГАЛЬНЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ОСНОВИ ЗДІЙСНЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ СУХОПУТНИХ ВІЙСЬК У МИРОТВОРЧИХ ОПЕРАЦІЯХ

5.1. Аналіз психологічних механізмів функціонування та розвитку психологічної підготовленості військовослужбовців миротворчих контингентів

Дослідження механізмів детермінації психологічної підготовленості миротворців було здійснене за допомогою співвіднесення їх ставлення та виконання основних вимог, норм, цінностей миротворчості з окремими та системоутворюючими психологічними характеристиками, що могли б узагальнено свідчити про її рівень.

Наявність і ступінь найбільш істотних зв'язків визначалася виходячи з того, що причина і наслідок, у даному випадку, є моментом взаємодії, що грає активну роль і має при цьому зворотний вплив. Тому, вони розглядалися в якості будь-якого взаємозалежного, єдиного, взаємопроникаючого, детермінаційного фактору. Таким чином, встановлювалась внутрішня структурна спільність і взаємодія явищ, що обумовлюють функціонування і розвиток психологічних феноменів МД. Очевидно, що подібне представлення механізмів і змісту процесу її детермінації було здатне лише в найбільш загальному вигляді відбити існуючу сукупність причинно-наслідкових залежностей, зв'язків між розглянутими явищами. Внаслідок цього і результат, який був досягнутий, не виходив за рамки встановлення суперечливості, збігу, загальної логіки взаємодії і спрямованості факторів ПсЗ підготовленості військовослужбовців-миротворців.

Позицію суб'єктів МД стосовно цінностей, вимог, норм її здійснення найбільш узагальнено відображає суб'єктивна сторона їх психологічної

підготовленості як домінуюче ставлення до цілей і задач, що стоять. Для того, щоб визначити її дійсну "цінність" було досліджено і проаналізовано вплив на блоки “Психологічний потенціал” та “Психологічний фактор” сукупності факторів, причин, що обумовлюють зміст та характер МД.

В якості однієї з основних характеристик механізму детермінації психологічної підготовленості суб'єктів МД виступає таке її утворення як спрямованість. Її важливими складовими є сукупність наявних установок, мотивів, що являють собою відображення моральної активності військовослужбовців та забезпечують адекватне сприйняття і відповідне ставлення до існуючих норм миротворчості. Вони є показником того, на якому рівні особовий склад засвоїв, інтеріоризував їх вимоги, наскільки міцно вони закріпилися в психіці миротворців, якою мірою перетворилися з "зовнішніх" у "внутрішні" спонукальні фактори.

Внаслідок цього, головною задачею дослідження детермінізаційного впливу спрямованості військовослужбовців на основні складові блоку „Психологічний потенціал” стало з’ясування існуючого механізму зв’язку з факторами другого порядку всіх визначених раніше типів ступеня психологічної підготовленості. Для цього спочатку з загальної сукупності детермінант психологічної підготовленості особового складу було здійснене виділення певних первинних факторів, а також зроблений аналіз їх змісту і структури.

В якості першого каузального чинника елементів блоку „Психологічний потенціал” розглядалися настанови на моральну активність в службовій та побутовій сферах. В межах кожного типу психологічної підготовленості були виявлені їх фактори. Надалі було встановлено, що змістовним змінам відзначених факторів, що відбуваються, відповідає їх структурна динаміка, у процесі якої нові композиції складових, як правило, утворюються на основі відповідних кількісних змін установок особового складу. При цьому, їх наступне зіставлення з показниками ступеня морального розвитку військовослужбовців-миротворців свідчить про те, що

його послідовне зменшення або збільшення, в основному, відповідає аналогічній зміні рівня установок на передбачувану моральну активність.

Це дозволило встановити, що він, по-перше, у цілому, відповідає рівневі розвитку факторів другого порядку блоку „Психологічний потенціал" миротворців, а, по-друге, кожному типові психологічної підготовленості військовослужбовців властиві свої групи факторів, вищезазначених установок, у силу чого їх функціонування та розвиток може розглядатися не тільки в якості складових ПсЗ, але і як критерії, показники порівняння її ступеня у різних типів суб'єктів МД.

Також з'ясовано, що зміст і структура факторів установок на моральну активність досить тісно пов'язані зі ступенем вираження морально-вольових компонентів змісту блоку, що розглядається. Встановлено, що, чим сильніше в моральному аспекті розвинуті існуючі установки на МД, тим сильніше їх зв'язок з її цінностями, нормами, тим більш значну роль вони відіграють у забезпеченні стійкого і цілеспрямованого характеру функціонування та розвитку психіки суб'єктів миротворчості. Внаслідок вищевикладеного зроблено висновок, що розглянуті складові спрямованості військовослужбовців виступають як механізм стабілізації їх психіки і збереження певного змісту поведінки. Подібного, однак, не можна стверджувати у випадку розгляду їх взаємодії з вторинними факторами недостатньо розвинутих у тому або іншому відношенні типів психологічної підготовленості миротворців. Крім того було помічено, що сила зв'язку між аналізованими феноменами, як правило, прямо пропорційна величині їх "ваги" та значенню.

Однією з головних складових характеристик детермінації елементів блоку „Психологічний потенціал" миротворців слід вважати їх ціннісні орієнтації, у тому числі такий їх різновид як життєві цінності. Це – явища психіки військовослужбовців, що поєднують в собі їх різні аксіологічні уявлення, пов'язані зі значущістю для них основних сфер життєдіяльності, процесами підтримки певного способу життя особового складу, фіксацією

ієрархії результатів різних видів МД.

Проведений факторний аналіз структури життєвих цінностей дав можливість визначити нові узагальнені аксіологічні утворення, що виступили у вигляді відповідних факторів першого порядку. Їх взаємодія з вторинними факторами різних типів психологічної підготовленості військовослужбовців миротворчих контингентів свідчить про те, що більш розвинутим в психологічному плані миротворцям відповідають і більш досконалі в моральному відношенні аксіологічні феномени. Крім того, було встановлено, що в даному детермінаційному зв'язку, як правило, відсутні протиріччя, що могли б виникнути з позицій порівняння віддзеркалених її сторонами психологічних систем різного морального змісту. При цьому з’ясовано, що зі зростанням якісних показників рівня моральності характеристик суб’єктів відміченої взаємодії у більшості випадків посилюється також і взаємозв’язок їх кількісних значень.

Одним з компонентів психіки військовослужбовців є їх життєві цілі, що являють собою заздалегідь передбачувані результати певної активності в тій чи іншій сфері життя, на досягнення яких вони спрямовані. Найбільш важливою їх складовою, виступаючою безпосередньою детермінантою блоку „Психологічний потенціал” підготовленості миротворців є "особистісний сенс".

При розгляді системи цілепокладання суб’єктів миротворчості не робився акцент на її окремих елементах, оскільки було важливим, у першу чергу, встановити наскільки усвідомлено військовослужбовці оцінюють соціальне, моральне значення своєї діяльності, якою мірою в ній виявляються вольові установки, що виступають результатом їх попередньої психічної активності.

Аналіз структури блоку життєвих цілей дозволив виділити різну кількість кореляційних плеяд, факторів у різних типів психологічної підготовленості суб’єктів МД. Наступне з’ясування характеру і тісноти їх зв’язку з вторинними факторами блоку "Психологічний потенціал"

дозволило встановити, що сильні залежності між ними мають місце лише у випадку їх певного морального розвитку і подібної спрямованості. Фактори цілепокладання, що мають незначну "вагу", у цілому, слабко впливають на плеяди "Морально-вольова активність" і "Загальний моральний розвиток". При цьому вони, як правило, більш активно взаємодіють з вторинним фактором "Функціональна культура", що має більш простий моральний зміст.

Внаслідок проведеного аналізу можемо стверджувати, що характерною рисою усіх видів МД, у тому числі її бойового компоненту, є вмотивованість. Коли роль загальної мети починає виконувати який-небудь мотив, то в результаті його усвідомлення він трансформується в "мотив-ціль". Так як його вектор є головною умовою ефективності миротворчості, то всякі розходження в ньому можуть призвести до зниження активності його суб’єктів. І, навпаки, у випадку наявності у військовослужбовців певного рівня моральної активності у них частіше відбувається актуалізація необхідних потенційних мотивів МД, більш чітке визначаються її цілі, задачі, усвідомлюються й оцінюються наявні зовнішні умови.

В процесі дослідження встановлено, що одним з важливих елементів механізму детермінації психологічної підготовленості військовослужбовців-миротворців є сукупність їх потреб, у тому числі, тих, що спонукують до служби в ЗС, до виконання задач миротворчої місії. Саме вони допомагають здійснити "опредмечування" вимог, норм, що регламентовані для виконання, у конкретну МД, тому що багато в чому породжують необхідну моральну активність, інтереси, цілі її суб’єктів. Таким чином, вони виконують змістоутворюючу функцію миротворчості, значною мірою детермінуючу весь процес її спрямованості. Внаслідок цього, завдяки потребам здійснюється не тільки регулювання МД, але й визначення напрямку, характеру функціонування та розвитку наявних у її межах психологічних явищ.

Потреби військовослужбовців-миротворців виявляються, насамперед, у

мотивах, що спонукають їх до діяльності, внаслідок чого, ні перші, ні другі не розглядалися окремо. Проведений факторний аналіз сукупності основних потреб миротворців, які відображають, в основному, сферу службової діяльності особового складу, дозволив виділити її основні компоненти, встановити їх зміст і структуру.

Подальше визначення ступеня і характеру зв'язку отриманих факторів і вторинних плеяд блоку "Психологічний потенціал" дозволило стверджувати те, що детермінація процесів функціонування і розвитку складових психологічної підготовленості військовослужбовців здійснюється з опорою на різні типи і структури потреб. Зокрема, з'ясовано, що між процесами зменшення рівня моральності факторів другого порядку суб'єктивної сторони психологічної підготовленості військовослужбовців і збільшення значущості переважно їх матеріальних потреб існує певна зворотнопропорційна залежність. Крім того, була встановлена прямопропорційна залежність між зниженням рівня потреб, що відбивають об'єктивну необхідність виконання задач миротворчості, значущість мотивів самоствердження і зменшенням рівня моральної активності їх суб'єктів. Викладене дозволяє заключити, що сукупність потреб миротворців також є важливим детермінуючим фактором психологічної підготовленості, роль якого, у першу чергу, обумовлюється рівнем їх моральності.

Одним з етапів дослідження механізмів ПсЗ МД стало з'ясування залежностей, зв'язків між основними характеристиками блоку "Психологічний потенціал" військовослужбовців і притаманними їм загальними моральними установками, мотивами. Спочатку була вивчена їх внутрішня структура й встановлено, що ступінь їх включеності у систему миротворчості, є відображенням різних "зовнішніх" або "внутрішніх" програм поведінки особового складу. Відповідно до цього, вона може бути розподілена переважно на "соціальну" або "моральну". Остання формується на основі усвідомлення цінностей, що лежать в основі моральної системи МД. Це відбувається в тому випадку, якщо має місце певний збіг

індивідуальних моральних мотивів військовослужбовців з корпоративними, притаманними миротворчим контингентам, суспільними, при одночасній наявності "внутрішніх" регуляторів, – совісті, обов’язку тощо, які виключають зовнішній примус. Діяльність миротворців, у цьому випадку, здійснюється на основі певної свідомої переваги того або іншого її варіанту.

"Соціальна" (зовнішня) мотивація МД містить у собі психологічні феномени, що знаходяться, в основному, за межами моральних цінностей і норм, які є внутрішніми регуляторами, а також здійснюється, головним чином, під впливом зовнішнього тиску, примусу з боку соціального оточення. Вона, як правило, має місце у військовослужбовців, що відносяться до різних типів недостатньої психологічної підготовленості і виявляється в їх вчинках, у кращому випадку, таких, що носять характер, тією чи іншою мірою, "соціально схвалюваних".

Наступне визначення ступеня і характеру зв’язку виділених факторів і вторинних плеяд блоку "Психологічний потенціал" військовослужбовців різного ступеня підготовленості дозволяє стверджувати, що кожному з них властиві свої типи моральних установок, які мають, відповідно, той або інший рівень "моральності". При цьому було встановлено, що найбільш сильний детермінуючий вплив на вторинні фактори блоку "Психологічний потенціал" вони здійснюють у випадку "високого" або, навпаки, "низького" рівня морального розвитку.

Подальший аналіз дозволив виявити деяку невідповідність змісту мотиваційної складової блоку "Психологічний потенціал" і реальної поведінки окремих типів військовослужбовців. З'ясовано, що вона являє собою систему взаємопов’язаних мотивів, які виражають ієрархію тих або інших потреб, цілей, ціннісних орієнтацій у здійсненні окремих вчинків, у виборі загального напрямку діяльності, в оцінці і самооцінці з боку її суб’єктів.

Мотиваційне утворення, що розглядається, являє собою форму зв’язку, яка об’єднує політичні, соціальні, моральні й інші складові норм, принципів,

вимог здійснення миротворчості з його суб'єктивними стимулами й об'єктивними ситуаціями. Воно служить не тільки обґрунтуванням діяльності миротворців, але й дозволяє прогнозувати її спрямованість, зміст, знаходити найбільш доцільні рішення у виборі того чи іншого варіанту поведінки. Тобто, складові мотиваційної системи, що розглядається, є, також, специфічним регулятором функціонування психіки військовослужбовців, а одне з головних її призначень полягає в обґрунтуванні необхідності виконання бойових задач МД в конкретних умовах її здійснення. Внаслідок цього, вона виступає своєрідною оціночно-імперативною системою цілепокладання суб'єктів миротворчості, формою їх самосвідомості і самооцінки, однією з ланок механізму формування й забезпечення необхідної спрямованості і цілісності поведінки миротворців.

Внаслідок викладеного, виділені основні детермінінаційні залежності, зв'язки, фактори, що лежать в основі механізму ПсЗ оптимізації та підтримки на необхідному рівні ступеня психологічної підготовленості військовослужбовців-миротворців.

Встановлено, що вони є важливою умовою здійснення МД, у тому числі, її бойового компоненту. Зокрема, з'ясовано, що при різному ступені психологічної підготовленості військовослужбовців розвиток блоку "Психологічний потенціал" відбувається з опорою на різні психічні утворення, що детермінують його значення і спрямованість. В основі даного процесу лежить механізм "моральності, приналежності миротворців до тієї або іншої моральної системи", головним критерієм якої є ступінь прояву ними моральної активності. Крім того, встановлено, що "сила", яка детермінує вплив на блок "Психологічний потенціал" з боку сукупності психологічних явищ, є наслідком функціонування вищевідзначеного механізму. Найсуттєвіший вплив на ступінь психологічної підготовленості миротворців здійснюють феномени, найбільш розвинуті в моральному відношенні, а також ті, що пов'язані зі змістом і характером МД.

У ході дослідження з'ясовано, що у взаємозв'язках факторів другого порядку блоку „Психологічний потенціал" підготовленості миротворців і сукупності психічних явищ, що їх детермінує, найчастіше відсутні протиріччя, які можуть виникати в зв'язку з відмінностями їх домінуючого, переважного морального змісту. Психічні феномени, що характеризуються слабким рівнем.

Таблиця 5.1.1

Зв'язки основних психологічних детермінант блоку „Психологічний потенціал" та вторинних факторів психологічної підготовленості військовослужбовців типу ДПП

Найменування фактору 2-го порядку	Основні психологічні детермінанти	Питання „Анкети військовослужбовця", за допомогою яких діагностуються основні психологічні детермінанти	Сила зв'язку
„Морально-вольова активність"	„Оптимальний рівень моральної активності у службовій сфері"	Питання №3	0.77
	„Припустимий рівень моральної активності у службовій сфері"	Питання №3	0.58
	„Оптимальний рівень моральної активності у побутовій сфері"	Питання №4	0.76
	„Припустимий рівень моральної активності у побутовій сфері"	Питання №4	0.63
	„Цінності самореалізації та суспільного розвитку"	Питання №5	0.77
	„Утилітарні цінності"	Питання №5	0.14
	„Цілі розвитку"	Питання №6	0.77

	„Гедоністично-утилітарні цілі”	Питання №6	0.14
	„Потреби суспільного та особистого розвитку”	Питання №7	0.75
	„Матеріальні потреби”	Питання №7	0.21
	„Мотиви раціонально-релятивістського і автономного типу”	Питання №8	0.75
	„Мотиви утилітарного і формально-зрівняльного типу”	Питання №8	0.63
„Загальний моральний розвиток”	„Оптимальний рівень моральної активності у службовій сфері”	Питання №3	0.74
	„Припустимий рівень моральної активності у службовій сфері”	Питання №3	0.55
	„Оптимальний рівень моральної активності у побутовій сфері”	Питання №4	0.73
	„Припустимий рівень моральної активності у побутовій сфері”	Питання №4	0.59
	„Цінності самореалізації та суспільного розвитку”	Питання №5	0.74
	„Утилітарні цінності”	Питання №5	0.18
	„Цілі розвитку”	Питання №6	0.74
	„Гедоністично-утилітарні цілі”	Питання №6	0.18
	„Потреби суспільного та особистого розвитку”	Питання №7	0.72
	„Матеріальні потреби”	Питання №7	0.25
	„Мотиви раціонально-релятивістського і автономного типу”	Питання №8	0.66

	„Мотиви утилітарного і формально-зрівняльного типу”	Питання №8	0.59
„Суб’єктив-ний рівень функціональ-ної культури”	„Оптимальний рівень моральної активності у службовій сфері”	Питання №3	0.62
	„Припустимий рівень моральної активності у службовій сфері”	Питання №3	0.61
	„Оптимальний рівень моральної активності у побутовій сфері”	Питання №4	0.72
	„Припустимий рівень моральної активності у побутовій сфері”	Питання №4	0.72
	„Цінності самореалізації та суспільного розвитку”	Питання №5	0.59
	„Утилітарні цінності”	Питання №5	0.05
	„Цілі розвитку”	Питання №6	0.59
	„Гедоністично-утилітарні цілі”	Питання №6	0.04
	„Потреби суспільного та особистого розвитку”	Питання №7	0.63
	„Матеріальні потреби”	Питання №7	0.19
	„Мотиви раціонально-релятивістського і автономного типу”	Питання №8	0.61
	„Мотиви утилітарного і формально-зрівняльного типу”	Питання №8	0.17

Таблиця 5.1.2

Зв’язки основних психологічних детермінант блоку „Психологічний

потенціал” та вторинних факторів психологічної підготовленості військовослужбовців типу ППП

Найменування фактору 2-го порядку	Основні психологічні детермінанти	Питання „Анкети військовослужбовця”, за допомогою яких діагностуються основні синологічні детермінанти	Сила зв’язку
„Суб’єктивна морально-вольова активність”	„Задовільний рівень моральної активності у службовій сфері”	Питання №3	0.16
	„Припустимий рівень моральної активності у службовій сфері”	Питання №3	0.51
	„Задовільний рівень моральної активності у побутовій сфері”	Питання №4	0.18
	„Припустимий рівень моральної активності у побутовій сфері”	Питання №4	0.57
	„Цінності самоствердження і саморозвитку”	Питання №5	0,14
	„Утилітарні цінності”	Питання №5	-0,15
	„Цінності професійної діяльності та індивідуального успіху”	Питання №5	0,14
	„Пізнавальні інтереси”	Питання №5	0,21
	„Утилітарно-індивідуальні цілі”	Питання №6	0.61
	„Прагнення до морального розвитку”	Питання №6	0.18

	„Цілі індивідуального та професійного розвитку”	Питання №6	0.14
	„Суспільно-значущі цілі”	Питання №6	0.64
	„Потреби матеріального характеру та самореалізації”	Питання №7	-0.19
	„Потреби комунікатив-ного характеру та індиві-дуального розвитку”	Питання №7	0.17
	„Мотиви утилітаристсько-прагматичного типу”	Питання №8	-0.55
	„Мотивація формалізму і зрівняльної моралі”	Питання №8	-0.59
„Суб’єктив-ний рівень функціональ-ної культу-ри”	„Задовільний рівень моральної активності у службовій сфері”	Питання №3	0.14
	„Припустимий рівень моральної активності у службовій сфері”	Питання №3	0.61
	„Задовільний рівень моральної активності у побутовій сфері”	Питання №4	0.21
	„Припустимий рівень моральної активності у побутовій сфері”	Питання №4	0.63
	„Цінності самоствердже-ння і саморозвитку”	Питання №5	0.18
	„Утилітарні цінності”	Питання №5	-0.12
	„Цінності професійної діяльності та індивідуального успіху”	Питання №5	0.19
	„Пізнавальні інтереси”	Питання №5	0,24
	„Утилітарно-індивідуальні цілі”	Питання №6	0,16

	„Прагнення до морального розвитку”	Питання №6	0,12
	„Цілі індивідуального та професійного розвитку”	Питання №6	0,19
	„Суспільно-значущі цілі”	Питання №6	0,24
	„Потреби матеріального характеру та самореалізації”	Питання №7	-0,23
	„Потреби комунікативного характеру та індивідуального розвитку”	Питання №7	0,22
	„Мотиви утилітаристсько-прагматичного типу”	Питання №8	-0,21
	„Мотиви формалізму і зрівняльної моралі”	Питання №8	-0,52

Таблиця 5.1.3

Зв’язки основних психологічних детермінант блоку „Психологічний потенціал” та вторинних факторів психологічної підготовленості військовослужбовців типу ФПП

Найменування фактору 2-го порядку	Основні психологічні детермінанти	Питання „Анкети військовослужбовця”, за допомогою яких діагностуються основні психологічні детермінанти	Сила зв’язку
„Загальний моральний розвиток”	„Оптимальний рівень моральної активності у службовій сфері”	Питання №3	0.56
	„Припустимий рівень моральної активності у службовій сфері”	Питання №3	0.13

	„Оптимальний рівень моральної активності у побутовій сфері”	Питання №4	0.18
	„Припустимий рівень моральної активності у побутовій сфері”	Питання №4	0.64
	„Цінності індивідуального та суспільного розвитку”	Питання №5	0,61
	„Цінності самореалізації та визнання”	Питання №5	0,58
	„Утилітарні цілі та цілі самоствердження”	Питання №6	0,59
	„Індивідуальні цілі”	Питання №6	0,14
	„Особисті та суспільні цілі”	Питання №6	0,18
	„Потреби усвідомлення необхідності військової діяльності та професійної реалізації”	Питання №7	0,79
	„Потреби матеріального забезпечення та самореалізації”	Питання №7	-0,61
	„Мотиви формалізму і зрівняльної моралі”	Питання №8	0,18
	„Мотиви прагматико-конформістського типу”	Питання №8	0,75
„Суб’єктивний рівень функціональної культури”	„Оптимальний рівень моральної активності у службовій сфері”	Питання №3	0.62
	„Припустимий рівень моральної активності у службовій сфері”	Питання №3	0,17

	„Оптимальний рівень моральної активності у побутовій сфері”	Питання №4	0,15
	„Припустимий рівень моральної активності у побутовій сфері”	Питання №4	0,59
	„Цінності індивідуального та суспільного розвитку”	Питання №5	0,53
	„Цінності самореалізації та визнання”	Питання №5	0.49
	„Утилітарні цілі та цілі самоствердження”	Питання №6	0.67
	„Індивідуальні цілі”	Питання №6	0,17
	„Особисті та суспільні цілі”	Питання №6	0,23
	„Потреби усвідомлення необхідності військової діяльності та професійної реалізації”	Питання №7	0,81
	„Потреби матеріального забезпечення та самореалізації”	Питання №7	-0.64
	„Мотиви формалізму і зрівняльної моралі”	Питання №8	0.62
	„Мотиви прагматико-конформістського типу”	Питання №8	0.78

Таблиця 5.1.4

Зв’язки основних психологічних детермінант блоку „Психологічний потенціал” та вторинних факторів психологічної підготовленості військовослужбовців типу НПП

Найменування фактору 2-го	Основні психологічні детермінанти	Питання „Анкети військовослужбовця”,	Сила зв’язку

порядку		за допомогою яких діагностуються основні психологічні детермінанти	
„Суб'єктивна морально-вольова активність"	„Недостатній рівень моральної активності у службовій сфері"	Питання №3	0.79
	„Задовільний рівень моральної активності у службовій сфері"	Питання №3	0.62
	„Недостатній рівень моральної активності у побутовій сфері"	Питання №4	0.77
	„Задовільний рівень моральної активності у побутовій сфері"	Питання №4	0.64
	„Індивідуально-утилітарні цінності"	Питання №5	-0,17
	„Цінності самореалізації та самоствердження"	Питання №5	0,19
	„Індивідуальні та суспільні цілі"	Питання №6	0,78
	„Гедоністичні, утилітар-ні та цілі соціального самоствердження"	Питання №6	-0,18
	„Потреби розвитку і самоствердження"	Питання №7	0,23
	„Матеріальні потреби"	Питання №7	0,76
	„Потреби професійної реалізації і усвідомлення необхідності військової діяльності"	Питання №7	0.68

	„Комунікативні потреби”	Питання №7	0.24
	„Мотиви гедоністично-інструментального і доморально-егоїстичного типу”	Питання №8	0,77
	„Мотиви конформістсько-прагматичного типу”	Питання №8	0,59
„Загальний моральний розвиток”	„Недостатній рівень моральної активності у службовій сфері”	Питання №3	0.72
	„Задовільний рівень моральної активності у службовій сфері”	Питання №3	0,59
	„Недостатній рівень моральної активності у побутовій сфері”	Питання №4	0,75
	„Задовільний рівень моральної активності у побутовій сфері”	Питання №4	0,62
	„Індивідуально-утилітарні цінності”	Питання №5	-0.73
	„Цінності самореалізації та самоствердження”	Питання №5	0.25
	„Індивідуальні та суспільні цілі”	Питання №6	0,65
	„Гедоністичні, утилітарні та цілі соціального самоствердження”	Питання №6	-0,15
	„Потреби розвитку і самоствердження”	Питання №7	0.61
	„Матеріальні потреби”	Питання №7	0.17

	„Потреби професійної реалізації і усвідомлення необхідності військової діяльності”	Питання №7	0.63
	„Комунікативні потреби”	Питання №7	0.57
	„Мотиви гедоністично-інструментального і доморально-егоїстичного типу”	Питання №8	0.76
	„Мотиви конформістсько-прагматичного типу”	Питання №8	0.61

розвитку, як правило, аналогічним чином впливають на плеяди "Морально-вольова активність" і "Загальний моральний розвиток", але в трохи більшій мірі на вторинний фактор "Рівень функціональної культури". Найбільший вплив на розвиток основних факторів ступеня психологічної підготовленості миротворців мають психологічні детермінанти, що сприяють вирішенню бойових задач МД і забезпечують її оптимальні умови. При цьому, сильні детермінаційні взаємодії виникають, головним чином, між психологічними утвореннями, що характеризуються приблизно однаковим рівнем морального розвитку і мають ідентичну спрямованість.

Крім вищевказаних механізмів функціонування і розвитку блоку "Психологічний потенціал" суб’єктів МД також з’ясовано, що властивості, його складових обумовлені інтегральним детермінуючим ефектом взаємодії зв’язків із сукупністю основних феноменів психіки військовослужбовців. Відповідно до цього, стало можливим стверджувати, що їх опис і аналіз є однією з головних умов створення науково-обґрунтованої системи ПсЗ миротворчості, проектування, створення конкретних програм його оптимізації та здійснення.

Розгляд елементів внутрішньої структури різних рівнів психологічної

підготовленості військовослужбовців-миротворців, установлення їх зв'язку з властивими їм психологічними характеристиками, що діагностувалися за допомогою Мінесотського багатопрофільного та шістнадцятифакторного особистісних опитувальників, тестів Амтхауера, Равена дало можливість виявити їх конкретні психологічні ознаки. Подальший факторний аналіз отриманих даних дозволив виділити більш узагальнені психологічні показники, що впливають на рівень психологічної підготовленості суб'єктів миротворчості. З'ясовано, що цей вплив залежить насамперед від чотирьох основних факторів. Це: "Усвідомленість цілей, мотивів МД і самоконтролю" (MS); "Емоційно-вольова активність" (EA); "Соціальна опосередкованість і емоційна зрілість" (SE); "Інтелектуальний розвиток" (IR).

Кожний з цих факторів формується на основі взаємозв'язку сукупності певних психологічних ознак. Так, перший з відзначених факторів утворився на основі таких психологічних якостей, характеристик суб'єктів миротворчості як: "самоконтроль"(Q_3); "моральний контроль поведінки"(G); "самовпевненість"(O); "психопатія"(Pd); "гіпоманія"(Ma); "шизофренія" (Sc). Дане утворення у військовослужбовців усіх рівнів психологічної підготовленості є найбільш значущим і складає для їх високого, достатньо високого, середнього та низького ступеня 27, 28, 24 і 25% від загальної дисперсії.

Фактор "Емоційно-вольова активність" являє собою кореляційну плеяду сукупності таких психологічних феноменів, як: "емоційна стійкість" (C); "домінантність"(E); "сміливість"(H); "самостійність"(Q_2); "мужність"(Mf); "депресія"(D); "іпохондрія"(Hs). Це – друга за значимістю плеяда рівня психологічної підготовленості миротворців. Її "вага" склала, відповідно, 19, 17, 16 і 15% від загальної дисперсії.

Фактор "Соціальна опосередкованість і емоційна зрілість" сформувався на основі таких психологічних характеристик як: "соціальна опосередкованість"(N); "емоційна зрілість"(I); "реалістичність"(M); "психоастенія"(Pt). Його значимість у військовослужбовців різного рівня

психологічної підготовленості склала для їх високого, достатньо високого, середнього та низького ступеня 15, 14, 13, і 16% від загальної дисперсії.

І, останній, четвертий фактор "Інтелектуальний розвиток" утворився на основі кореляційної плеяди таких психологічних феноменів як: "вербальний інтелект"(A_1); "невербальний інтелект"(A_2); "загальний інтелектуальний рівень"(B). Його "вага" склала, відповідно: 9, 8, 8 і 7% від загальної дисперсії.

У ході подальшого дослідження встановлено, що дані фактори по-різному пов’язані з рівнем психологічної підготовленості військовослужбовців-миротворців.

Порівняння структури, значущості показників окремих компонентів психологічних детермінант дозволило зробити висновок про те, що при різних рівнях психологічної підготовленості миротворців їх діяльність здійснюється з опорою на відповідні психологічні характеристики. Так, зі зменшенням її рівня, послідовно збільшуються абсолютні значення таких ознак як: "психопатія"(Pd); "шизофренія"(Sc); "гіпоманія"(Ma); "параноя"(Pa); "тривожність"(O). При цьому, одночасно відбувається зменшення абсолютних показників таких феноменів: „самоконтролю”(Q_3); "морального контролю поведінки"(G); "емоційної стійкості"(C); "самостійності"(Q_2); "емоційної зрілості"(I); "мужності" (Mf); "соціальної опосередкованості"(N). У той же час залишаються на колишньому

Таблиця 5.1.5

Зв’язки основних психологічних детермінант факторів „високого” рівня психологічної підготовленості військовослужбовців-миротворців

Фактори	Фактори, що детермінують рівень психологічної підготовленості	Сила зв’язку
„Морально-вольова активність”	”Усвідомлення цілей, мотивів миротворчої діяльності та самоконтролю”	0.82
	”Емоційно-вольова активність”	0.73
	”Соціальна опосередкованість та емоційна зрілість”	0.11

	”Інтелектуальний розвиток”	0.21
”Загальний моральний розвиток”	”Усвідомлення цілей, мотивів миротворчої діяльності та самоконтролю”	0.61
	”Емоційно-вольова активність”	0.48
	”Соціальна опосередкованість та емоційна зрілість”	0.59
	”Інтелектуальний розвиток”	0.75
”Функціональна культура”	”Усвідомлення цілей, мотивів миротворчої діяльності та самоконтролю”	0.18
	”Емоційно-вольова активність”	0.10
	”Соціальна опосередкованість та емоційна зрілість”	0.77
	”Інтелектуальний розвиток”	0.78

Таблиця 5.1.6

Зв’язки основних психологічних детермінант факторів „достатньо високого” рівня психологічної підготовленості військовослужбовців-миротворців

Фактори	Фактори, що детермінують рівень психологічної підготовленості	Сила зв’язку
„Морально-вольова активність”	”Усвідомлення цілей, мотивів миротворчої діяльності та самоконтролю”	0.79
	”Емоційно-вольова активність”	0.71
	”Соціальна опосередкованість та емоційна зрілість”	0.14
	”Інтелектуальний розвиток”	0.19
„Загальний моральний розвиток”	”Усвідомлення цілей, мотивів миротворчої діяльності та самоконтролю”	0.57
	”Емоційно-вольова активність”	0.49
	”Соціальна опосередкованість та емоційна зрілість”	0.52
	”Інтелектуальний розвиток”	0.65
„Функціональна культура”	”Усвідомлення цілей, мотивів миротворчої діяльності та самоконтролю”	0.21

	”Емоційно-вольова активність”	0.18
	”Соціальна опосередкованість та емоційна зрілість”	0.56
	”Інтелектуальний розвиток”	0.58

Таблиця 5.1.7

Зв’язки основних психологічних детермінант факторів „задовільного” рівня психологічної підготовленості військовослужбовців-миротворців

Фактори	Фактори, що детермінують рівень психологічної підготовленості	Сила зв’язку
”Загальний моральний розвиток”	”Усвідомлення цілей, мотивів миротворчої діяльності та самоконтролю”	0.51
	”Емоційно-вольова активність”	0.72
	”Соціальна опосередкованість та емоційна зрілість”	0.13
	”Інтелектуальний розвиток”	0.17
”Морально-вольова активність”	”Усвідомлення цілей, мотивів миротворчої діяльності та самоконтролю”	0.65
	”Емоційно-вольова активність”	-0.48
	”Соціальна опосередкованість та емоційна зрілість”	0.71
	”Інтелектуальний розвиток”	-0.72

Таблиця 3.1.8

Зв’язки основних психологічних детермінант факторів „низького” рівня психологічної підготовленості військовослужбовців-миротворців

Фактори	Фактори, що детермінують рівень психологічної підготовленості	Сила зв’язку
„Морально-вольова активність”	”Усвідомлення цілей, мотивів миро-творчої діяльності та самоконтролю”	0.15

	”Емоційно-вольова активність”	0.12
	”Соціальна опосередкованість та емоційна зрілість”	0.48
	”Інтелектуальний розвиток”	0.14
„Функціональна культура”	”Усвідомлення цілей, мотивів миро-творчої діяльності та самоконтролю”	0.73
	”Емоційно-вольова активність”	0.51
	”Соціальна опосередкованість та емоційна зрілість”	0.57
	”Інтелектуальний розвиток”	0.15
”Загальний моральний розвиток”	”Усвідомлення цілей, мотивів миро-творчої діяльності та самоконтролю”	0.14
	”Емоційно-вольова активність”	0.10
	”Соціальна опосередкованість та емоційна зрілість”	0.62
	”Інтелектуальний розвиток”	0.48

рівні або незначно змінюються убік зменшення показники таких ознак як: "домінантність"(E); "сміливість"(H); "депресія"(D); "іпохондрія"(H_S); "психоастенія"(Pt); "реалістичність"(M); "соціальна інтраверсія" (Si); "невербальний інтелект"(A_2). Динаміка факторних значень складових розглянутих плеяд рівня психологічної підготовленості миротворців носить достатньо нерівномірний і гетерохронний характер, а відзначена тенденція їх кількісних змін не настільки виразна й однозначна, як при розгляді її ступеня.

Очевидно, що дані фактори-детермінанти рівня психологічної підготовленості особового складу до МД являють собою складні динамічні утворення, які відображають мотиваційні, вольові, емоційні, інтелектуальні, характерологічні та інші компоненти психіки військовослужбовців у співвідношенні з задачами й умовами миротворчості. Їх опис, аналіз, урахування є найважливішими умовами створення сучасної науково-обґрунтованої системи ПсЗ МД.

Важливим питанням дослідження проблем її формування було з’ясування наявності й тісноти зв’язку вторинних утворень блоку

"Психологічний фактор", тобто ступеня вираження, практичної реалізації психологічної підготовленості миротворців і деяких об’єктивних показників їх діяльності. З цією метою, спочатку, були визначені найбільш загальні фактори: успішність виконання миротворчих завдань; знання, навички, вміння військовослужбовців. Наступний аналіз дозволив установити, що існують значні прямопропорційні залежності між ступенем розвитку елементів блоку "Психологічний фактор" і об’єктивними показниками успішності МД.

Викладене дозволяє стверджувати, що наявність у миротворців вищевказаних об’єктивних показників психологічної підготовленості має певну значимість для ПсЗ МД. Основа протиріч реальної МД і вимог військового обов’язку лежить у площині зв’язків суспільних, групових і особистих інтересів військовослужбовців. Унаслідок того, що саме у вчинках суб’єктів миротворчості виникають певні ціннісні значення, то і подальше пізнання їх природи, наступна оптимізація можуть бути здійснені лише в результаті аналізу конкретних відносин особового складу, визначення впливу значного числа соціально-психологічних феноменів, що мають місце у миротворчих підрозділах. Зокрема, регламентовані норми миротворчості завжди виконують свою регулятивну функцію, будучи "інтерпретованими" за допомогою їх співставлення з існуючими груповими нормами. Саме у процесі спілкування особового складу вони реалізуються, трансформуючи при цьому типові форми його поведінки у відповідності до прийнятих "вторинних" норм.

Систему взаємодії військовослужбовців у процесі МД в межах формальної і неформальної структур взаємовідносин визначають, у першу чергу, функціонально-технологічні і соціальні взаємозв’язки. Виникаючі на їх основі міжособистісні відносини звичайно розглядаються або як безпосередні, або як опосередковані. Вони утворюються на основі персональних контактів особового складу і впливають на становлення єдиних внутрішньогрупових норм, або формуються в процесі спілкування,

при якому миротворців поєднують результати здійснюваної ними діяльності. Тобто, в процесі ПсЗ МД певний вплив на її успішність може бути здійснений з боку певних соціально-психологічних явищ. Цей аспект необхідно враховувати при плануванні, проектуванні й здійсненні його програм.

Одним з факторів, пов'язаних із психологічною підготовленістю миротворців є ступінь їх задоволеності своєю військовою діяльністю, соціальними умовами життя і служби. У певному сенсі її можна розглядати як прояв їх мотивації, що свідчить про погодженість ціннісних орієнтацій, потреб, інтересів військовослужбовців з наданими їм можливостями їх реалізації. Певний вплив на вторинні "утворення" обох блоків ступеня і рівня психологічної підготовленості миротворців здійснює виховна робота, дисциплінарна практика. Саме за допомогою них військовослужбовцям дається зрозуміти, які їхні вчинки схвалюються, а які засуджуються. Це дозволяє стверджувати, що вищезазначені явища, форми діяльності також повинні бути враховані при розробці загальних моделей і програм ПсЗ миротворчості.

На підставі викладеного можливо стверджувати про багатогранність, складність процесів ПсЗ МД, необхідність врахування при розробці й обґрунтуванні її програм і проектів усієї сукупності детермінуючих факторів та механізмів, що з'являються на основі їх взаємодії.

5.2. Концептуальна схема психологічного забезпечення миротворчої діяльності

Психологічне забезпечення миротворчих дій військ повинне розглядатися як сукупність науково-обґрунтованих та апробованих положень, що в найбільш загальному вигляді характеризують її зміст, принципи, цілі, задачі, структуру і взаємозв'язки з іншими видами та напрямками військової діяльності. Інакше кажучи, це – певний спосіб

розуміння суті ПсЗ у період проведення ММО, сукупність основних алгоритмів його планування й застосування на практиці. Даний вид забезпечення повинен трактуватися як спосіб вирішення певних психологічних проблем МД, що виникають, розглядатися як процес надання, формування необхідних властивостей, характеристик особовому складові миротворчих підрозділів за допомогою спеціально розроблених технологій, сприяння досягнення ним намічених бойових цілей шляхом створення для цього необхідних, відповідних умов [9, 89, 90, 176, 206].

Під миротворчими діями і формою їх прояву – діяльністю в умовах ММО, як зазначалося вище, є сукупність об'єднаних загальною метою способів та прийомів виконання миротворчих задач. Процес розробки теоретичних засад ПсЗ МД повинен містити в собі вирішення певних теоретичних та процедурних завдань. Їх перша група включає створення єдиної теоретичної бази ПсЗ миротворчості. Її змістом є розгляд існуючих в психологічній науці підходів й узагальнення досвіду: а) психологічної діагностики, психологічної підготовки [7, 18, 95, 101, 104, 107, 109, 111, 151, 194, 206], б) психологічної профілактики та корекції психічних травм та втрат [4, 49, 68, 205], в) психологічної реабілітації [1, 63, 105, 131, 158, 195, 203], г) психологічного консультування, допомоги та підтримки [5, 17, 66, 82, 106, 162, 202], д) інформаційно-психологічної протидії (ІПсП) [101, 134, 104, 174, 207].

Уточнення теоретичних засад, вивчення світового та вітчизняного досвіду ПсЗ МД, порівняння, класифікація вищезазначених видів психологічної роботи дозволили виділити його основні складові. Об'єктом ПсЗ МД слід вважати: миротворців із сукупністю взаємодіючими з ними зовнішніми явищами та факторами середовища; членів їх сімей; суспільство; країну перебування миротворчого контингенту. Предметом ПсЗ миротворчості потрібно вважати: ПсП та ПсФ військовослужбовців-миротворців як сукупність існуючих у них психологічних можливостей й потенціальних здібностей, що обумовлюють ступінь ефективності виконання

задач МД; психічні феномени, притаманні членам їх родин та близьким; суспільну думку населення власної країни та країни перебування миротворчих сил стосовно здійснюваної ММО. Принципи ПсЗ МД повинні розумітися як основоположні засади його організації та здійснення, мета – як приведення складових психологічної підготовленості миротворців у відповідність із вимогами умов МД, засоби і способи ПсЗ МД – як його часткові технології з виконання цілей, задач ММО, а організаційні основи – як алгоритми, загальна послідовність дій суб'єктів ПсЗ.

На етапі розробки теоретичних засад ПсЗ МД був проаналізований зміст, закономірності, механізми функціонування та розвитку ПсП та ПсФ учасників ММО в Іраку, Югославії, Сьєра-Леоне і Лівані, вивчений та узагальнений досвід діяльності командирів, штабів, органів з гуманітарних питань частин і підрозділів вітчизняних Сухопутних військ щодо здійснення практичних заходів ПсЗ.

Процедурний етап розробки й апробації теоретичних засад ПсЗ МД включив у себе розробку та експериментальну перевірку методик визначення ступеня, рівня психологічної підготовленості військовослужбовців миротворчих сил, уточнення, адаптацію та удосконалення існуючих психологічних технологій її оптимізації. Вищезазначені заходи реалізовувалися у ході практичної підготовки українських миротворчих контингентів до виконання майбутніх задач МД, безпосереднього здійснення ними миротворчих функцій у країні перебування; процесу реадаптації особового складу частин і підрозділів Сухопутних військ ЗС України, який брав участь у ММО, до повсякденної життєдіяльності в мирних умовах. Крім того, аналізувався та узагальнювався досвід ПсЗ у ході дослідницьких навчань із слухачами й викладачам НАОУ у період з 2000 по 2007 роки.

В результаті здійснення вищезазначених заходів з'явилась можливість з'ясувати та уточнити найбільш важливі теоретичні положення сутності, змісту, особливостей ПсЗ діяльності особового складу в процесі ММО. Це дозволило в подальшому зробити висновок, що ПсЗ МД включає в себе

сукупність складових, які можна умовно розділити на теоретичні, процедурні й організаційні (практичні).

Перший компонент ПсЗ містить в собі певні методологічні, теоретичні засади, знання, що є підґрунтям дослідження психологічних характеристик функціонування та розвитку ПсП та ПсФ військовослужбовців, визначення особливостей та умов ефективної бойової діяльності частин і підрозділів при виконанні задач миротворчості. Складові цієї підсистеми ПсЗ дозволяють здійснювати аналіз детермінуючого впливу на психіку суб'єктів МД з боку сукупності факторів ММО, що проводяться, змісту й характеру передбачуваних або вирішуваних бойових задач.

Процедурний компонент ПсЗ МД включає: а) методичні питання визначення в процесі підготовки та здійснення ММО тенденцій та закономірностей функціонування й розвитку складових психіки суб'єктів миротворчості; б) розроблення й експериментальну перевірку психодіагностичних, психокорекційних, психореабілітаційних та інших методик, які дозволяли б ефективно визначати характеристики й показники стану ПсП та ПсФ особового складу миротворчих частин та підрозділів, факторів, що його детермінують; в) сучасні технології здійснення ПсЗ МД в умовах, що склалися; основні прийоми, засоби його всебічного забезпечення. Одним з основних елементів змісту ПсЗ є сукупність технологічних процедур, способів, прийомів, спрямованих на формування, підтримку на необхідному рівні й подальшої оптимізації складових ПсП та ПсФ учасників ММО, необхідних для ефективного вирішення ними різноманітних бойових задач.

Зміст організаційного (практичного) компоненту ПсЗ МД полягає в обґрунтуванні та створенні засад його більш оптимального складу, практичній побудові та організації функціонування; в діагностиці стану та прогнозуванні розвитку в процесі ММО поточної психологічної ситуації (ППС); плануванні та управлінні діяльністю органів ПсЗ.

В процесі розробки теоретичних засад ПсЗ МД з'ясовано, що воно

повинне здійснюватися у відповідності із рядом основоположних тверджень, до яких потрібно, в першу чергу, віднести: принцип комплексності проведення; принцип пріоритетності, цінності особистості, ПЗ військовослужбовця-миротворця; принцип всебічності й достатності забезпечення заходів ПсЗ, що проводяться.

Принцип комплексності проведення ПсЗ миротворчості витікає, із системної природи його об'єкту і потребує від суб'єктів його здійснення застосування всіх можливих психологічних, ергономічних, організаційних та інших засобів, форм та методів для оптимізації, підтримки на необхідному рівні ПсП та ПсФ миротворців. Принцип пріоритетності цінності особистості миротворця, його ПЗ орієнтує суб'єктів організації та проведення ПсЗ на дотримання вимог, норм гуманності, моральності у визначенні змісту заходів, що проводяться, у виборі засобів впливу, які застосовуються. Він допомагає розглядати конкретну людину не як засіб вирішення яких-небудь задач, а як підсумок та головну мету всього того, що здійснюється. Принцип всебічності й достатності заходів ПсЗ МД, які проводяться, попереджує про недопустимість його організації без належної наявності та відповідної кількості й якості необхідних матеріальних, технічних та інших ресурсів.

Важливою складовою розробки теоретичних засад ПсЗ миротворчості є визначення його цілей та задач. З'ясовано, що вони полягають у вирішенні психологічних проблем, які обумовлені змістом і специфікою МД і можуть здійснюватися на стратегічному, оперативному й тактичному рівнях.

На стратегічному рівні, головним чином, повинні вирішуватися задачі створення необхідних психологічних передумов для проведення МД. Для їх виконання залучаються органи державного й військового управління всіх рівнів. Заходи ПсЗ проводяться не тільки із особовим складом частин і підрозділів, що залучаються для вирішення миротворчих задач, але й з населенням власної держави, а також країни – об'єкту миротворчості. Це потребує: завчасної розробки підстав, які визначають роль і відповідальність усіх посадових осіб; формування спеціальних органів, здатних координувати

процес ПсЗ.

На оперативному рівні вирішуються задачі щодо формування в миротворців моральної єдності, згуртованості, спільності інтересів, потреб, ціннісних орієнтацій, відповідних бойових традицій, проведення постійного моніторингу психологічного стану (ПС), настрою миротворців; управління психоергономічними факторами МД (відстежування періодичності участі військовослужбовців у бойових операціях, тривалості їх відпочинку, перебування у зоні бойових дій); професійного та психологічного відбору.

На тактичному рівні головними задачами ПсЗ повинні бути: проведення заходів, що стосуються лише миротворчих частин й підрозділів, які діють безпосередньо в країні перебування або готуються до вирішення бойових задач. Основним тут є створення у військовослужбовців такого ПсП і ПсФ, які були б передумовою ефективного виконання поставлених бойових задач і, одночасно, збереження їх ПЗ.

Загальним алгоритмом, схемою здійснення ПсЗ МД слід вважати сукупність заходів, процедур, взаємопов’язаних й взаємообумовлених його основними складовими, що можуть бути поєднані в три основних етапи.

Головним змістом першого етапу слід вважати психологічне прогнозування й аналіз майбутньої МД та умов виконання миротворчих задач, що плануються; визначення вимог передбачуваної діяльності до ПсП та ПсФ її учасників; здійснення професіографічних досліджень з метою створення психограм основних спеціальностей суб’єктів миротворчості; проведення ППВ військовослужбовців, які були б здатні ефективно вирішувати майбутні бойові задачі; прогнозування успішності їх МД; формування у миротворців необхідних професійно-важливих та психологічних якостей; ПП особового складу щодо виконання майбутніх бойових завдань, розвиток у нього цільових елементів ПсП, формування у військовослужбовців адекватних уявлень про майбутню діяльність, прищеплення практичних навичок дій в бойовій обстановці, розвиток бойової активності, мотивації участі у МД, формування здібності

регулювання власних вольових та емоційних станів, порогів чутливості основних аналізаторів; розподіл військовослужбовців по підрозділах з урахуванням психологічної сумісності; здійснення моніторингу стану психіки військовослужбовців та його своєчасне корегування.

На другому етапі, після початку виконання конкретних миротворчих задач головним змістом ПсЗ слід вважати ПД особовому складу, подолання психотравмуючих наслідків його перебування у зоні бойових дій; психологічну підтримку; психологічну реабілітацію військовослужбовців; проведення заходів ІПсП. Вищезазначені напрями ПсЗ миротворчих завдань в країні перебування можуть бути реалізовані за допомогою здійснення певної сукупності заходів. До них, в першу чергу, слід віднести: а) моніторинг відновлення ПС миротворців; б) профілактику психогенних розладів та психічних захворювань; в) заходи щодо забезпечення адаптації до умов та особливостей МД; г) створення та підтримку у військових підрозділах позитивного морально-психологічного клімату, досягнення їх необхідної згуртованості; д) психологічне розвантаження.

На заключному, третьому етапі головним змістом ПсЗ є СПР колишніх миротворців – адаптація особового складу до умов мирного життя; проведення психореабілітаційних заходів з метою відновлення ПЗ та профілактики психогенних розладів; моніторинг негативних ПС; робота з родинами військовослужбовців.

Ефективність ПсЗ може оцінюватися за допомогою ряду критеріїв. Це, по-перше, ступінь успішності виконання суб’єктами МД бойових задач, які перед ними стоять; по-друге, рівень досягнення необхідного рівня стану ПсП та ПсФ військовослужбовців, які беруть участь у ММО; і, по-третє, ступінь оптимальності залучення певних складових психіки військовослужбовців-миротворців на різних рівнях та етапах здійснення виконання завдань миротворчості.

Внаслідок проведеного дослідження стає можливим стверджувати, що ПсЗ МД, як загальна схема, являє собою сукупність процедур прогнозування,

організації та здійснення психологічного впливу на психіку її суб'єктів, що проводяться на різних етапах підготовки та проведення ММО. Це, також, певне технологічне утворення, яке дозволяє управляти функціонуванням й розвитком потенціалу та фактору психологічної підготовленості військовослужбовців-миротворців. Зміст ПсЗ обумовлений наявністю ряду ознак – великої кількості складових, їх взаємозв'язками і взаємовпливом, багаторівневістю. Його метою є підвищення психологічних можливостей суб'єктів МД у вирішенні задач, що виконуються, у збереженні їх ПЗ під час здійснення бойових дій і в процесі реадаптації до умов повсякденної життєдіяльності.

Необхідність теоретичної та практичної оптимізації змісту й структури, проведення ПсЗ МД потребує не лише подальшої послідовної дослідницької практики щодо вивчення певних психологічних механізмів, закономірностей функціонування та розвитку психіки її суб'єктів, але й більш детальної розробки методичних та організаційних засад, алгоритмів його здійснення. У зв'язку з цим неабияке значення набуває подальше удосконалення й експериментальна перевірка розглянутих вище, основних технологій ПсЗ миротворчості: 1) ПП військовослужбовців миротворчих контингентів; 2) ПД військовослужбовцям; 3) ІПсП; 4) СПР після повернення на Батьківщину.

Об'єктивні передумови тих чи інших форм поведінки військовослужбовців-миротворців – це лише та "реальна картина", "фон", на якому виявляються їх психологічні властивості. Стан психологічної підготовленості особового складу миротворчих контингентів залежить, в кінцевому підсумку, від її суб'єктивної сторони, що відбиває його ставлення до змісту, умов і результатів ММО.

Участь у конкретному виді діяльності завжди визначається як ступінь включення її суб'єктів у відповідні види суспільних відносин, так і їх суб'єктивне ставлення до неї [138, с. 11]. У зв'язку з цим, головним принципом вивчення проблем і практичного здійснення ПсЗ МД повинен стати підхід, що дозволяв би розглядати його на основі єдності феноменів

психіки окремих військовослужбовців, соціально-психологічних явищ миротворчих частин та підрозділів, а також існуючих суспільних відносин, які виявляються в різних формах. Однак цей процес може привести до позитивних результатів лише в тому випадку, якщо його заходи будуть носити цілеспрямований, організований і системний характер, здійснюватися з використанням спеціально розроблених, науково-обґрунтованих технологій і сучасних методів.

Вивчення досвіду ПсЗ діяльності українських миротворчих контингентів свідчить, що до останнього часу реалізація відзначених умов носила багато в чому обмежений характер, мала ненауковий, неконкретний характер як за змістом, так і в технологічному плані. Невміння визначити існуючі проблеми ПсЗ, з’ясувати конкретний стан, рівень розвитку психологічної підготовленості миротворців, виділити головні фактори її детермінації, використання для цього неадекватних, застарілих форм і методів приводило і приводить до того, що реальні процеси функціонування і розвитку психіки військовослужбовців почасти залишаються поза контролем органів військового управління, керівництва миротворчих контингентів.

ПсЗ миротворчості як сукупність різних видів діяльності по здійсненню формування й удосконалення необхідних психологічних якостей у його суб’єктів має два аспекти: філогенетичний і онтогенетичний. Перший характеризує процеси, які приводять до розвитку типових різновидів і форм психологічної підготовленості миротворців, а онтогенетичний, у свою чергу, відбиває ступінь їх "наближення" до її середньостатистичного рівня, що досягнутий в ЗС. Таким чином, ПсЗ МД повинне бути побудоване як алгоритм формування певних психологічних типів військовослужбовців за допомогою вирішення проблем їх індивідуального психічного розвитку.

Закономірності і механізми викладених аспектів не збігаються. На рівні філогенезу вони являють собою лише типову "логіку" психічного розвитку суб’єктів військової діяльності, тому при визначенні відповідних психологічних типів виникає необхідність виділення також певних

"стрижневих" якостей, інтегральних психологічних характеристик військовослужбовців, що були б цілісним вираженням їх особистості й являли б собою сукупність найбільш розповсюджених властивостей, рис, особливостей особового складу миротворчих частин та підрозділів.

На основі результатів дослідження змісту і структури компонентів психологічної підготовленості миротворців, до відповідних напрямків і задач ПсЗ повинні бути віднесені формування, підтримка в них необхідного рівня функціонування і розвитку ПсП та ПсФ, обумовлених, відповідно, мірою виразності їх складових – розглянутих раніше факторів першого і другого порядку.

Якісне вирішення задач ПсЗ можливе лише при використанні сучасних науково-обґрунтованих засобів, методів обробки наявної інформації, а також реалізації необхідних математичних програм і моделей. Під ними розуміється сукупність правил, за допомогою яких з необхідною повнотою описуються процеси, властиві психологічній підготовленості миротворців. Для виділення значень факторів у кожного її типу і рівня можуть бути використані моделі у виді лінійних комбінацій усіх наявних головних компонент. Після проведення процедур факторного аналізу можуть бути отримані необхідні показники різних психічних детермінант усіх зазначених типів і рівнів психологічної підготовленості особового складу. Їх слід розглядати в якості змінних у моделях "причинних зв’язків", як лінійні утворення, де показниками є абсолютні значення факторів, а їх коефіцієнтами – шляхові коефіцієнти. Для співставлення визначених моделей може використовуватися принцип їх матричного представлення і наступного порівняльного аналізу [144, с. 111-113].

Об’єктивність створюваних моделей досягається адекватним відображенням найбільш істотних сторін процесів, що моделюються, існуючих зв’язків, розумінням необхідності враховувати у ПсЗ всю сукупність наявних умов і способів здійснення МД. Це означає, зокрема, що кожен одиничний блок моделі є елементом іншого системного утворення, що

дозволяє в подальшому використовувати його як окремо, так і в складі сукупної, загальної композиції.

Оцінка ефективності ПсЗ МД в більшості випадків ускладнюється тим, що її результати детерміновані великою кількістю випадкових і невипадкових факторів, почасти незрозумілим чином взаємозалежних між собою. Виходячи з цього можуть розроблятися моделі, засновані, переважно, на застосуванні статистичних підходів, де підструктури, описані за допомогою факторного аналізу, носять вірогіднісний характер, мають неоднорідний склад і ознаки ієрархічності. Тобто, первинні рівні психологічної підготовленості миротворців виражаються факторами першого, а вторинні її рівні – факторами другого порядку.

ПсЗ миротворчості повинне виходити з чіткого науково-обгрунтованого визначення міри співвідношення і ступеня близькості реальної сформованості певного рівня психологічної підготовленості військовослужбовців до типового та ідеального. Тому, однією з головних проблем, що повинна вирішуватися для забезпечення процесу її оптимізації є виявлення встановлених розходжень між "імперативною" моделлю психологічної підготовленості миротворців і її реальним рівнем. При цьому, мова йде не тільки про визначення кількості інформації, що циркулює в системі управління ПсЗ, але й про критерії оцінки якості, стану ПсП та ПсФ, а також характеристик зовнішнього середовища. В результаті, за допомогою математичного моделювання здійснювалася розробка і систематизація різних моделей психологічної підготовленості військовослужбовців, виявлялись її властивості, обмеження і відмінності, визначалися нові перспективні можливості в їх практичному проектуванні.

Як уже відзначалося, ПсЗ миротворчості являє собою сукупність заходів. У межах змісту її технологічної схеми, у вузькому розумінні, необхідне виділення декількох етапів. Перший з них повинен бути представлений як виявлення існуючих характеристик, якостей ПсП та ПсФ миротворців, а також деяких їх основних детермінант. Для цього можуть

бути використані дві групи інструментарію. Для визначення ступеня, типу психологічної підготовленості військовослужбовців може бути застосована методика №2 „Анкета військовослужбовця”, а для з'ясування рівня її розвитку методики: "Атестаційний лист", 16PF, MMPI, тести прогресивних матриць Равена, Амтхауера тощо.

Одержання оцінки ступеня, рівня розвитку ПсП та ПсФ суб'єктів МД може бути здійснене за допомогою підсумовування балів, отриманих на основі використання всіх позицій першого і другого питань методики №2 із застосуванням моделей і факторних коефіцієнтів (Р.1-Р.9; Р.74-Р.82). Отриману суму, окремо в першому і другому блоках, слід перевести в стандартний бал по таблицях Р.1-Р.2. Наступна інтерпретація результатів повинна бути здійснена в такий спосіб: миротворці, що набрали суму "сирих" балів, що відповідають 7-10 стенам, кваліфікуються як ті, які мають високий ступінь розвитку ПсП та ПсФ. І, навпаки, військовослужбовці, що набрали суму балів, яка відповідає 1-4 стенам, відносяться до осіб з недостатнім їх розвитком. Наступне порівняння співвідношення отриманих характеристик психологічної підготовленості особового складу дозволяє встановити його приналежність до одного з її типів. Крім того, ця процедура дозволяє виявити найбільш важливі проблеми, що вимагають вирішення, феномени психіки миротворців, які потребують оптимізації і корекції.

Подібним чином, за даними, отриманими за результатами використання методики №2, може бути також визначений ступінь розвитку найбільш значимих детермінант розглянутих типів психологічної підготовленості миротворців. Показники, характеристики їх настанов на моральну активність, життєвих цінностей, цілей, потреб, рівня моральної мотивації та розвитку діагностуються на підставі підсумовування балів, одержаних за допомогою питань № 3,4,5,6,7,8 та факторних коефіцієнтів моделей Р.10-Р.64. Надалі суми отриманих "сирих" балів на основі таблиці Р.3 переводяться в стандартний бал, значення якого і виступають оцінкою рівня розвитку кожного елемента ступеня психологічної підготовленості

військовослужбовців-миротворців.

Оцінка рівня психологічної підготовленості у військовослужбовців-миротворців повинна бути заснована на пошуку суми показників, отриманих за допомогою використання методики "Атестаційний лист" і відповідних факторних коефіцієнтів моделей Р.103-Р.113. По таблиці Р.4 отримана сума переводиться в стандартний бал і інтерпретується в такий спосіб: військовослужбовці, що набрали 1-3 бали відносяться до „низького" рівня розвитку психологічної підготовленості; 4-5 - до „задовільного"; 6-7 - до „достатньо високого"; 8-10 - до „високого".

Аналогічним чином слід здійснювати розрахунок значень рівня вираження його основних психологічних детермінант. Для цього показники, отримані за допомогою методик особистісних опитувальників MMPI, 16PF, тестів Амтхауера, Равена, по таблиці Р.5 також переводяться в стандартні бали. Надалі вони підсумовуються і по таблиці Р.6 трансформуються в інтегральний показник рівня розвитку розглянутих факторів, що його детермінують. Здійснені процедури, таким чином, дозволяють визначити основні кількісні та якісні показники психологічної підготовленості особового складу миротворчих контингентів, а також виділити сукупність їх головних детермінант.

Подальша робота з розробки відповідних програм ПсЗ МД вимагає пошуку адекватної логіки аналізу й обробки отриманої інформації, уміння знайти підходи, що дозволяють дати оцінку не тільки ступеня, рівня психологічної підготовленості окремих військовослужбовців, але і миротворчого підрозділу (військової частини) у цілому. Гіпотетично вона не повинна бути складною в силу того, що психологічна служба ЗС України знаходиться лише на етапі свого становлення, що затягнулося, але, у той же час, необхідно, щоб вона була науково-обґрунтованою і змістовною. У зв'язку з викладеним, алгоритм визначення основних проблем і змісту ПсЗ миротворчості може бути представлений наступним чином: визначення чисельності військовослужбовців миротворчого підрозділу (контингенту), що

є носіями того або іншого рівня, ступеня психологічної підготовленості; уточнення отриманих даних за допомогою використання: спостереження, експертних оцінок, інтерв'ю, бесіди; порівняння ознак, характеристик груп елементів кожного блоку ступеня і рівня психологічної підготовленості з аналогічними підсистемами еталонних типів - ДПП і ВР; визначення загальної стратегії і створення конкретних програм ПсЗ МД для всіх трьох останніх груп недостатньо розвитих у тому або іншому відношенні типів психологічної підготовленості військовослужбовців; визначення та узагальнення сукупності існуючих проблем "слабких" місць за конкретними позиціями порівнюваних показників.

Внаслідок вищезазначеного можна стверджувати, що кількісне і якісне порівняння типів і рівнів розвитку психологічної підготовленості миротворців може виступати загальною логікою, алгоритмом визначення конкретних проблем, змісту, напрямків ПсЗ МД і конструювання на їх основі його конкретних програм та проектів.

Спроби наукового з’ясування значення феномену технології управління, впливу, що робляться, страждають, звичайно, або граничною подібністю, розмитістю меж, визначень, які пропонуються, або, навпаки, невиправданим звуженням його рамок, зведенням до одного з власних елементів або процесу її побудови [95; 177]. Це в повній мірі стосується військової психологічної науки, яка реалізує себе через власні технології, одними з яких є форми та методи ПсЗ військової діяльності. Слід розглянути найбільш загальні вимоги й ті початкові установки, що необхідно врахувати при їх визначенні та конструюванні відносно виконання задач миротворчості.

По-перше, технології ПсЗ МД повинні стати результатом наукового аналізу, узагальнення досвіду, що вже існує. Тільки у цьому випадку вони будуть адекватні об’єкту впливу, зможуть бути представлені у прийнятій формі для використання іншими суб’єктами ПсЗ, будуть сприяти збереженню єдності здійснюваного процесу на всіх його етапах.

По-друге, технології ПсЗ МД повинні являти собою системний,

внутрішньо несуперечливий засіб вирішення тих чи інших психологічних проблем: виявлення і оцінки психологічних основ, необхідних для виконання задачі в ідеалі; визначення, яких саме психологічних умов і факторів не вистачає для її вирішення та їх створення; здійснення компенсаційних заходів, які дозволять реалізувати задачу у той час, коли цих умов ще немає тощо [104;105;208].

По-третє, потрібно мати на увазі, що технології ПсЗ можуть бути створені за допомогою послідовного розчленування існуючого або теоретично представленого процесу вирішення тих чи інших однотипних психологічних проблем МД на сукупність взаємопов'язаних процедур, операцій, засобів, з їх подальшою інтеграцією до єдиної системи. Це дозволить: виокремлювати і в подальшому враховувати закономірності ефективного виконання операцій певного типу; диференціювати стандартні, складні та нетипові завдання МД; контролювати хід здійснюваного процесу; систематизувати способи забезпечення військової діяльності; уникати дублювання, виробляти загальні алгоритми вирішення задач ММО [95;177].

Психологічні можливості, які дозволяють військовослужбовцю виконувати задачі МД, можуть бути реальними і потенціальними. Перші являють собою наявні, фактичні, реально існуючі, а другі – включають в себе ті психологічні властивості, якості, ПС окремих військовослужбовців, соціально-психологічні, ергономічні явища й процеси середовища, освоєння та подальше використання яких дозволить при певних умовах досягнути необхідних результатів МД.

У військовій психології існують два способи переводу потенціалу психічних можливостей військовослужбовців в реальні: природний і штучний. Природний спосіб - це процес спонтанного, емпіричного засвоєння суб'єктами МД та вживання органами військового управління прийомів підвищення психологічної підготовленості військовослужбовців до виконання бойових завдань, створення необхідних умов для досягнення їх ефективності. Такий спосіб, наприклад, домінував в психологічній роботі із

особовим складом у ході виконання миротворчих місій Збройними Силами України у колишній Югославії, Лівані, Сьєра-Леоне тощо. Штучний спосіб полягає у виявленні психологічної специфіки кожної конкретної ММО, у вивченні найбільш ефективних психологічних механізмів природного переведення ПсП у ПсФ і в створенні на цій основі спеціальних засобів, які дозволяють здійснювати це переведення швидко, у необхідному обсязі, без помилок і негативних наслідків. У якості таких засобів можуть виступати різні технології ПсЗ.

Узагальнюючи вищевикладене, представляється можливим сформулювати визначення технології використання військово-психологічних знань для оптимізації психологічних умов МД. Вона є сукупністю процедур, операцій, форм, методів впливу на психіку військовослужбовців з метою вирішення певних психологічних проблем, які виникають у процесі МД. Будь-яка технологія включає в себе наступні елементи: певні теорії, концепції, що відображають закономірності функціонування і розвитку об'єкту впливу; власне об'єкт й предмет впливу; алгоритми застосування; технологічні способи та засоби оптимізації існуючих станів, перетворення предмету.

В якості теоретичних підстав щодо технології ПсЗ у процесі здійснення задач миротворчості, відповідності з підходом, який реалізується у даному дослідженні, використовуються уявлення про ПсП та ПсФ суб'єктів МД, що відображають закономірності функціонування і розвитку їх психіки. Об'єктом технологій, що пропонуються до використання в процесі ПсЗ МД, виступає система „військовослужбовець-миротворець-середовище", а предметом – його психологічні характеристики, які є головними елементами в утворенні, що розглядається. Вони можуть в різний час відрізнятися за обсягом, якісним станом й ступенем відповідності меті МД. Їх стан і зміст багато в чому визначають характеристики усіх інших елементів технологій, що пропонуються.

Алгоритм їх використання являє собою певну послідовність

застосування відповідних психологічних засобів й технологічних прийомів з метою вирішення існуючих у миротворчих частинах та підрозділах психологічних проблем засобами ПсЗ. Технологічні прийоми являють собою правила, у відповідності з якими здійснюється комплекс психологічних заходів, обумовлених специфікою об'єкту. В свою чергу, засоби як компонент технологій – це сукупність відповідних психологічних методик й технік, які дозволяють змінювати параметри предмету впливу у відповідності із вимогами умов виконання миротворчих задач. Перетворення психологічних характеристик військовослужбовців включає: вплив на них у цілях посилення або збереження певних якостей, специфіки, спрямованості розвитку, проектування відповідних психологічних умов, обставин майбутньої МД, а також їх корекція.

Однією з процедур створення психологічних технологій є проектування. Воно полягає у прогнозуванні потенційного психологічного змісту різних ситуацій МД та формуванні психологічних умов, які б забезпечували оптимальне вирішення її завдань. Тобто, процес проектування припускає виявлення всієї сукупності факторів, що у тій чи іншій мірі детермінують спрямованість, бойову активність, ПС військовослужбовців-миротворців у майбутній діяльності та побудову потрібних для цього програм психологічної роботи з метою створення й підтримки у них необхідних психологічних характеристик, відповідного рівня психологічної підготовленості.

Визначення психологічного змісту ситуацій МД дозволяє у тій чи іншій мірі прогнозувати: які психологічні якості, психофізіологічні характеристики необхідні суб'єктам миротворчості, до вирішення яких задач необхідно готувати військовослужбовців, як оптимізувати та активізувати умови їх виконання. З урахуванням вищесказаного стає можливим проведення професіографічних досліджень, ППВ військовослужбовців, їх оптимальний розподіл по підрозділах, ПП до дій в конкретних умовах.

Однією з різновидностей технологій ПсЗ МД є корекційні заходи. Вони

вимагають здійснення виявлення, оцінки й зміни психологічних умов миротворчої практики. Їх проведення можливе лише при наявності своєрідних еталонів норми – моделей оптимальних психологічних умов для того чи іншого виду МД. Вона повинна здійснюватися у двох напрямках: оптимізації її зовнішніх умов і наданні ПД військовослужбовцям у подоланні психотравмуючих факторів бойової обстановки й наслідків можливого бойового стресу.

Вищесказане дозволяє констатувати, що ПсЗ МД повинне мати в своєму арсеналі сукупність різноманітних технологій управління психікою військовослужбовців. Передумовами їх створення виступають відповідні теоретичні підґрунтя та практична апробація.

ПП миротворчих частин й підрозділів до бойової діяльності повинне являти собою сукупність засобів, форм, методів, способів психологічного впливу на військовослужбовців, а також на ергономічне й соціальне середовище МД з метою підтримання на необхідному рівні і формування ПсП та ПсФ їх психологічної підготовленості, які дозволяли б ефективно виконувати бойові задачі, що стоять перед ними.

ПП повинна вирішувати цілі активізації й наступного переводу складових потенціалу психологічної підготовленості військовослужбовців-миротворців в наявний ПсФ, який виступав би умовою їх успішних дій в процесі ММО. Одними з основних задач ПП особового складу миротворчих підрозділів слід вважати вирішення певних психологічних проблем, у тому числі і тих, які є наслідком виникнення й розвитку конкретного воєнного конфлікту, в рамках якого здійснюються миротворчі дії. Цей процес є багаторівневим, і, як уже відмічалося, повинен проводитися на тактичному, оперативному та стратегічному рівнях і включати в себе відповідний психологічний вплив як на психіку суб'єктів МД, так і на сукупність факторів, що її детермінують.

Як свідчить військовий досвід, ПП миротворців слід починати до початку конкретних ММО. Вона складає важливий компонент бойового

навчання особового складу. В цілісному процесі ПП військовослужбовців-миротворців потрібно виділяти такі її види: загальну, спеціальну й цільову. Загальна ПП повинна мати метою: формування у військовослужбовців, відібраних для підготовки в миротворчий контингент, відповідного світогляду, необхідних моральних, вольових якостей, уявлень про сучасні воєнні конфлікти і ММО, сукупності установок, мотивів, ціннісних орієнтацій, особистісних сенсів відносно участі в них, навичок саморегуляції своїх емоційних станів тощо. Успішність здійснення заходів загальної ПП військовослужбовців-миротворців багато в чому залежить від таких об'єктивних факторів як їх реальний соціальний статус у суспільстві, ставлення до здійснюваної МД, існуючої системи військово-професійної підготовки, виховної роботи з особовим складом тощо.

Однією із головних задач загальної ПП цього періоду повинне бути формування у миротворців сукупності таких якостей психіки, що допомогли б їм швидко адаптуватися до психотравмуючих факторів бойової обстановки. Це може бути досягнуто за допомогою використання таких способів, технологій як психологічна освіта, психоакцентоване навчання, участь військ у ліквідації наслідків стихійних лих, оволодіння особовим складом прийомами управління своїми психологічними функціями, надання психологічної підтримки іншим військовослужбовцям тощо.

Психологічна освіта повинна являти собою розповсюдження серед миротворців інформації з метою формування у них відповідних уявлень про закономірності функціонування психіки й поведінки особового складу в умовах бойової обстановки, розуміння способів, прийомів управління власною психікою під час підготовки та проведення ММО і надання ПД товаришам по службі. Тобто, її метою слід вважати формування когнітивного компоненту ПсП та ПсФ військовослужбовців, сприяння попередньому накопиченню у них бойового досвіду та профілактична діяльність щодо попередження впливу можливих сильних психотравмуючих переживань на їх психіку.

Психологічна освіта може здійснюватися в усній (бесіди, лекції, виступи учасників попередніх ММО інше), у друкованій (матеріали воєнних ЗМК, пам'ятки, інструкції та інше), візуальних формах (учбові й художні кінофільми, наочна агітація) тощо. Її ефективність значно підвищується, якщо інформація, що розповсюджується, корегується, уточнюється у зв'язку із специфікою майбутньої МД, відповідає рівню підготовки військовослужбовців та їх настроям, не залякує людей, а надає ключ до розуміння того, що відбувається. Природно, ознайомлення миротворців із такого роду інформацією не гарантує надійного захисту їх психіки від травмуючого впливу небезпеки бойової обстановки. Проте це дозволяє попередити перетворення самого сприйняття внутрішніх відчуттів і переживань в додаткове джерело психотравматизації.

Психологічно спрямоване навчання як технологічний спосіб ПП повинне передбачати моделювання, створення в процесі занять, в ході бойової підготовки таких умов, які б за своїми психологічними характеристиками були б схожі із реальними факторами миротворчих дій. В його основі повинне лежати впровадження, привнесення у процес бойового навчання елементів небезпеки, ризику, напруженості, які властиві реальній бойовій обстановці, тренування миротворців у виконанні прийомів і дій, що вивчаються, саме в цих умовах. Метою психоакцентованого навчання повинне бути формування у військовослужбовців адекватного перцептивного й операціонального компонентів образу можливих бойових дій при виконанні миротворчих задач.

В ході ММО на психіку суб'єктів МД впливає певна сукупність негативних факторів. До них, в першу чергу, відносяться: висока напруженість, підвищена небезпека, інформаційне перевантаження або, навпаки, дефіцит інформації, втрати серед особового складу, необхідність використання бойової зброї та інші. Як свідчить досвід ПП, вище перелічені фактори повинні максимально повно імітуватися у процесі бойового навчання, на основі чого можливе створення у військовослужбовців образу

адекватної, реальної картини майбутньої бойової діяльності Тільки це допоможе сформувати у миротворців сукупність необхідних їм морально-вольових якостей, дозволить придбати досвід подолання негативних ПС, надмірних навантажень й труднощів.

Існує багато апробованих способів імітації впливу на військовослужбовців негативних психологічних факторів, які могли б активно використовуватися у ПП особового складу вітчизняних миротворчих сил. Так, до способів моделювання небезпеки в процесі підготовки до МД можуть бути віднесені: подолання складних перешкод із безпосередньою небезпекою для життя; „обкатка" танками; десантування з бойових машин у русі; стрільба штатним снарядом; метання бойових гранат; установка й розмінування вибухових загород; здійснення нічних стрільб тощо. Все це могло б допомогти створенню у особового складу багатовимірної й достатньо реалістичної картини МД та її окремих елементів.

Необхідної фізичної та психічної напруженості у діяльності військовослужбовців під час бойового навчання вдається досягти за допомогою її здійснення в кліматичних умовах, аналогічних або близьких до тих, які будуть мати місце у країні - об'єкті майбутньої ММО. До цієї ж групи способів імітації дії негативних факторів потрібно також віднести: свідоме ускладнення ергономічної обстановки; імітацію активних й нетипових дій протиборчої сторони; тривалі нез'ясовні затримки з початком дій або, навпаки, неочікувані накази щодо їх виконання; імітацію великих втрат серед особового складу тощо. До способів моделювання факторів МД, які пригнічують психіку особового складу, треба віднести: імітацію використання бойової зброї; боєприпасів, а також наслідків їх застосування. Це може бути досягнуто за допомогою як засобів, що використовуються при здійсненні реальних бойових дій, так і за допомогою різних систем їх імітації, різноманітних тренажерів тощо. Внаслідок викладеного вище, моделювання в процесі бойового навчання негативних психологічних факторів бойової обстановки дозволяє психологічно підготувати особовий

склад миротворчих підрозділів до виконання майбутніх задач, подолання психотравмуючих умов бойової діяльності, навчити його правильно й ефективно діяти у обставинах, що склалися.

Ще одною важливою складовою загальної ПП миротворців повинне стати прищеплення їм навиків й вмінь щодо регулювання власного ПС. Для цього необхідно навчити особовий склад прийомам психологічної саморегуляції, заснованим на використанні різних типів дихання, впливу на біологічно активні точки тіла, самопереконанні, використанні найпростіших психотропних засобів, зміні м'язового тонусу та інше.

Задачі спеціальної ПП військовослужбовців-миротворців, головним чином, пов'язані з розвитком, формуванням у них необхідних професійно-важливих якостей, що обумовлюють успішність бойової діяльності. Для особового складу різних груп спеціальностей вони неоднакові. Їх виділенню повинне передувати здійснення сукупності професіологічних досліджень, а формування слід проводити за допомогою спеціальних психологічних тренінгів, ігор, вправ.

ПП миротворців, яка здійснюється на оперативному рівні, повинна бути спрямована на виконання двох основних задач: планомірне, поступове введення у МД всіх складових миротворчих контингентів, окремих військовослужбовців; врахування в їх бойовій підготовці її психоергономічних аспектів. Виконання першої задачі вимагає досягнення згуртованості, бойового злагодження миротворчих частин, підрозділів, екіпажів. В окремих випадках рівня їх боєготовності, що потребується, вдається досягти тільки через 90–120 діб. Необхідність реалізації другої задачі обумовлена тим, що навіть часткова перебудова природних часових біологічних ритмів функціонування людського організму потребує 12-14 днів. В цей період адаптації знижуються психологічні можливості військовослужбовців. Так, наприклад, увага може погіршуватися до 23 відсотків, пам'ять – до 15 відсотків. Це обумовлює необхідність здійснення психофізіологічної та психологічної адаптації знов прибулих для виконання

миротворчих функцій військовослужбовців.

На тактичному рівні повинна здійснюватися цільова ПП до можливих бойових дій в ході ММО. Її необхідно спрямовувати на актуалізацію й мобілізацію ПсП та ПсФ особового складу, створення необхідних соціально-психологічних та інших умов, які потребуються для виконання поставлених задач. Досвід бойового використання миротворчих частин й підрозділів Сухопутних військ ЗС України свідчить, що для здійснення їх цільової ПП можуть бути використані різні групи методів: когнітивні, афективні, операціональні, перцептивні й комплексні. Серед когнітивних методів – це, в першу чергу, названі вище психологічна освіта; моделювання, імітація дій потенційних протиборчих сторін у конкретних просторово-часових параметрах з наступним груповим обговоренням особовим складом їх сильних й слабких сторін; моделювання МД із використанням комп'ютерних систем та тренажерів; створення макетів місцевості майбутніх дій.

Із групи афективних методів ПП можуть бути використані: сенсибілізація й десенсибілізація; аутотренінг; техніки групового емоційного зараження й мотивації (мітинги, збори, звернення, зустрічі та інші); самонавіювання та самопереконання; м'язова релаксація; словесно-образне, вольове, емоційне управління психічними станами тощо.

Із операціональних методів в цільовій ПП миротворців можуть також використовуватися різні тренажерні методики, ідеомоторні тренування; практичні заняття з імітацією дій потенційних протиборчих сторін. До групи можливих перцептивних методів ПП спід віднести різноманітні психологічні техніки адаптації органів чуття військовослужбовців до умов наступної діяльності: зниження порогів слухової чутливості; адаптація у темряві та інші.

Із групи комплексних методів у цільовій ПП миротворців можуть використовуватися: фармакологічні препарати – психостимулятори, транквілізатори, актопротектори, ноотропи; різноманітні форми та методи психічного впливу, гіпноз; трансові методики; гетеротренінг;

психорегулюючі тренування; моделювання можливих конфліктів з місцевим населенням; комплектування миротворчих підрозділів, екіпажів із урахуванням бойового досвіду особового складу, психологічної сумісності військовослужбовців тощо.

Отже, цільова ПП суб'єктів миротворчості повинна розглядатися як багаторівнева, багатопланова діяльність, спрямована на всебічну комплексну підготовку їх психіки до бойових дій. Її головними задачами є: формування у військовослужбовців адекватного когнітивного образу майбутньої поведінки у бойових умовах; аналіз психологічних особливостей ММО, що плануються, та формування у особового складу миротворчого контингенту необхідного емоційного настрою, мотивації. Як свідчить практика, ПсЗ військової діяльності у сукупності це може підвищити в них м'язову силу – до 90 відсотків; чутливість зору й слуху – на 35–65 відсотків; загальну ефективність дій – на 20 відсотків і в 5 -10 разів зменшити кількість можливих помилок.

ПД – це один з важливих елементів системи ПсЗ МД. Вона являє собою комплекс психологічних, медичних, організаційних заходів, що може допомогти забезпечити подолання суб'єктами миротворчості її психотравмуючих факторів, збереження й відновлення у них ПЗ й боєздатності. Крім цього, це – технологічні способи й засоби додаткової актуалізації, корекції, мобілізації й компенсації психіки військовослужбовців-миротворців, які були піддані впливу негативних стрес-факторів МД.

Зазвичай виокремлюється дві групи можливих реакцій й станів особового складу в психотравмуючих умовах бойової діяльності. Перша група представлена непсихотичною симптоматикою – непатологічними та патологічними психогенними реакціями, а також психогенними невротичними станами, а друга – психотичними розладами – гострими й тривалими реактивними психозами. Відповідно, військовослужбовці миротворчих частин й підрозділів, які були піддані у тому чи іншому

ступеню психотравматизації, мають потребу у різній ПД – або у психологічній підтримці, або у психологічній реабілітації.

Перша являє собою актуалізацію наявних й створення додаткових психологічних можливостей, які забезпечують діяльність військовослужбовців – миротворців. Вона повинна здійснюватися з метою профілактики, попередження розвитку у них негативних психологічних явищ, або – психологічної корекції стосовно до особового складу із ознаками психогенних реакцій. Непатологічні невротичні явища виражаються, в першу чергу, у вигляді реакцій на бойовий стрес: підвищеної емоційної напруженості, психомоторних змін, викликаних страхом, різних вегетативних реакцій. А психогенні патологічні реакції проявляються частіше всього у симптомах депресивного, істеричного, астенічного та інших синдромів.

В ході проведення ММО можливе використання різних способів психологічної підтримки. Вони можуть бути розділені на дві групи: комунікативні й організаційні. До комунікативних способів відносяться: вербальні, – доведення до миротворців мобілізуючої інформації, навіювання, психологічне зараження позитивним настроєм, жарти, накази та інше; візуальні, – схвалюючі жести, міміка, контакт очима; тактильні, – дотики, потиски руки, поплескування по плечу та інші; емоційні, – підтримка у важкі хвилини бойової обстановки, знаходження поруч із військовослужбовцями, що цього потребують, співпереживання з ними; особистий приклад поведінки у бойових ситуаціях, практична підтримка в бою та інше.

Організаційні способи психологічної підтримки миротворчості можуть бути представлені: запобіганням контактів з особовим складом, який був підданий деморалізації; послабленням або припиненням інтенсивності дії психотравмуючих факторів; блокуванням чи ліквідацією їх джерел шляхом виведення військовослужбовців у безпечне місце тощо.

Способи психологічної підтримки в обстановці ММО повинні бути швидкодіючими, простими у використанні і не викликати негативних

побічних ефектів. Це можуть бути, в першу чергу, різні експрес-методи психічної саморегуляції і фармакологічні препарати. У перервах МД, в залежності від ситуації, до військовослужбовців, які мають ту чи іншу ступінь психотравматизації, можуть бути застосовані більш складні способи психологічної підтримки. Так, повинна вважатися достатньо ефективною наступна сукупність її заходів: доставка ураженого особового складу до пунктів надання ПД й здійснення її первинних заходів: умивання, зігрівання кінцівок та інше; вживання військовослужбовцями заспокійливих засобів (а у деяких випадках – невеликих доз алкоголю); організація відпочинку (сну), вживання їжі. Після зняття симптомів психотравматизації особовий склад повертається у свої підрозділи.

Дослідження дій українських миротворчих контингентів в Іраку показують, що потреба особового складу в психологічній підтримці особливо актуальна у перші 1–7 діб і після 30–35 діб участі у бойовій діяльності. Її способами, що проводяться для всіх військовослужбовців-учасників ММО, повинні стати: раціональне чергування діяльності й відпочинку особового складу; проведення виховної, культурно-просвітницької роботи; здійснення психогігієнічних заходів, ІПсП можливому негативному психологічному впливу матеріалів ЗМК і з боку протиборчої сторони.

Допомога у вигляді психологічної реабілітації є частиною загальної реабілітаційної системи. Вона призвана сприяти корекції, відновленню порушених (втрачених) функцій психіки, особистісних якостей суб'єктів МД шляхом вирішення сукупності задач. Серед них слід виділити: визначення виду, ступеню розповсюдження серед особового складу психічних розладів; здійснення госпіталізації психотравмованих військовослужбовців; відновлення у них порушених психічних функцій; проведення психокорекційних заходів та інше.

Діагностика бойових психічних розладів повинна включати в себе виявлення випадків їх наявності у військовослужбовців-миротворців, оцінку ступеню й прогнозування динаміки розповсюдження, здійснення висновків

відносно термінів, змісту, засобів, об’ємів, способів необхідних психокорекційних заходів.

У бойових умовах психодіагностика проводиться, головним чином, із використанням методів спостереження й бесіди. Головною її метою на цьому етапі є визначення ступеню боєздатності військовослужбовців. Після виявлення й госпіталізації (ротації) психотравмованого особового складу миротворчих частин та підрозділів для вирішення психодіагностичних задач, крім вищевказаних методів, можуть використовуватися різні тести й особистісні опитувальники. В результаті можуть виявлятися військовослужбовці, які симулюють наявність в себе психічних розладів, особи із непатологічними психогенними реакціями, словом всі ті, хто після короткочасного психокорегуючого впливу повинні бути відправлені у свої медичні пункти чи в спеціально створювані команди ПД. Крім цього, на даному етапі визначається особовий склад із серйозними психотичними розладами, який потребує стаціонарного лікування або негайної відправки на Батьківщину.

Для здійснення психореабілітаційних заходів потрібні спеціалісти із необхідним рівнем професіональної підготовки, так як командири миротворчих підрозділів у змозі виконувати лише найбільш прості процедури психодіагностики й психологічної допомоги особовому складу. Сьогодні можуть бути застосовані два основних підходи до розуміння, визначення тих сил й засобів, за допомогою яких вона може здійснюватися. Перший підхід – „штатний”. Його суть заключається в тому, що ПД військовослужбовцям надається командирами, медичним персоналом, психологами, тобто посадовими особами штатних військових й медичних частин й підрозділів.

Другий підхід – „нештатний”. Він полягає в тому, що поруч із існуючими штатними підрозділами психіатричної допомоги на період воєнних дій можуть створюватися тимчасові групи, пункти, загони психологічної реабілітації. В їх склад, як правило, включаються психіатри,

психологи, соціологи, молодший медичний персонал. Вони повинні оснащуватися необхідними засобами надання першої медичної й ПД, засобами зв'язку, транспортними засобами. Створення, підготовку, оснащення подібних груп доцільно здійснювати перед початком ММО.

Незалежно від підходу, що може використовуватися до визначення сил і засобів психологічної реабілітації для її здійснення слід застосовувати такі способи: аутогенні (м'язова релаксація, прийоми психічної саморегуляції, медитація); медикаментозні (фармакотерапія, вітамінотерапія, фітотерапія); фізіологічні (відпочинок, якісна їжа, лазня, сон та інші); психотерапевтичні (індивідуальна, групова психотерапія); організаційні (залучення до бойового навчання, служби, визначення режиму діяльності й відпочинку) тощо.

Психореабілітаційні способи, що вживаються, повинні бути достатньо простими й оперативними у використанні, здійснюватися в короткі терміни, приводити до необхідного результату. Даним вимогам у значній мірі відповідають методи раціональної психотерапії. В тому випадку, коли використовується індивідуально, вона являє собою процес переконання, навчання потерпілих військовослужбовців правильному мисленню. Цей вид психотерапії може здійснюватися у формі бесід, в ході яких особовому складу повідомляється про події, що з ним відбулися, розкривається сутність отриманої психічної травми. Основна мета полягає у роз'ясненні того, що психічні розлади, які з'явилися, є нерідкими явищами, що їх можна успішно подолати й повністю видужати і таке інше. Головними засобами психологічного впливу тут виступають: роз'яснення, переконання, відвернення, підбадьорення тощо.

Як показує практика, для вирішення задач психологічної реабілітації миротворців, що брали участь у бойових діях, ефективною формою групової раціональної психотерапії могла б стати методика „Дебрифінг стресу критичних інцидентів". Вона є обговоренням пережитого військовослужбовцями стресу під час бойової діяльності. Метою даного дебрифінгу могла б бути мінімізація і наступне зняття психічних страждань

ураженого особового складу, що досягаються за допомогою вирішення ряду задач. Головними з них повинні бути: формування у військовослужбовців розуміння змісту подій, що відбулися, й відповідного психотравматичного досвіду; адекватна оцінка ними отриманих при виконанні бойових задач вражень, почуттів; мінімізація у миротворців розуміння унікальності й патологічності власних психічних реакцій шляхом обговорення негативних переживань; зменшення індивідуальної й групової напруженості; активізація наявних психічних ресурсів; посилення групової солідарності, згуртованості, підтримки у особового складу; підготовка до можливої появи тих симптомів або реакцій, які можуть виникнути в майбутній діяльності.

Ефективна ПД миротворцям можлива при умові неухильного дотримання двох основоположних принципів її здійснення. Одним з них є принцип оперативності, швидкості проведення заходів, що заплановані. Його головні вимоги полягають в тому, що ПД повинна бути негайною, невідкладною, бо у протилежному випадку можливе поглиблення, посилення патології, що у майбутньому може призвести до більшої складності реабілітації ураженого особового складу. Важливим принципом ефективності ПД військовослужбовцям-миротворцям слід вважати також вимогу максимального наближення її здійснення до місця здійснення миротворчих акцій. Це підвищить вірогідність швидкого одужання особового складу і його повернення у свої підрозділи .

Отже, ПД миротворцям в бойовій обстановці повинна спрямовуватися на збереження, відновлення, компенсацію потенціалу та фактору їх психологічної підготовленості, підвищення бойової активності, що дозволить їм ефективно виконувати миротворчі задачі, які перед ними стоять. Вона повинна проводитися у вигляді психологічної підтримки, психологічного захисту й реабілітації та включати в себе необхідні сили й засоби, використовувати апробовані форми й методи, здійснюватися відповідно з певними принципами.

Внаслідок стрімкого розвитку сучасних інформаційних систем і

технологій, глобального характеру та надзвичайно високої оперативності сучасних комунікаційних систем, а також накопиченого світового досвіду ІПсВ на свідомість і поведінку військовослужбовців ЗС і населення держав у цілому, проблема протидії їм, зокрема, у процесі ММО в сучасних умовах набуває все більш надзвичайно важливого значення.

ІПсП – це комплекс заходів стосовно прогнозування, профілактики та зриву ІПсВ противника, нейтралізації його намагань дезінформувати та деморалізувати особовий склад наших військ (сил), дезорганізувати його бойову діяльність. Вона являє собою надзвичайно складний, багаторівневий процес, який передбачає участь в ній командувачів (командирів), штабів та органів з гуманітарних питань всіх рівнів та включає в себе організаційні, випереджувальні (контрпропагандистські) і силові заходи.

До основних організаційних заходів ІПсП в процесі ММО повинні належати: організація діяльності кореспондентів вітчизняних та зарубіжних інформагентств, кореспондентських центрів видів ЗС та оперативних командувань; аналіз, узагальнення змісту та технологій діяльності державних ЗМК, а також підрозділів ПсО протиборчих сторін при проведенні інформаційно-психологічних акцій; вивчення, аналіз та висновки їх змісту та характеру інформації, що розповсюджується на сторінках Інтернет.

До випереджувальних (контрпропагандистських) заходів ІПсП в ході ММО можна віднести: надання вітчизняним та іноземним кореспондентам інформації про застосування миротворчих сил; розповсюдження через ЗМК, мережу Інтернет фактів і подій МД; викриття та упередження психологічних акцій протилежної сторони; здійснення безперервного, об’єктивного, психологічно доцільного інформування особового складу миротворчих частин та підрозділів; своєчасне виявлення, попередження розповсюдження негативної інформації, чуток, міфів, а також збір та знищення листівок та інших інформаційно-пропагандистських матеріалів в районах застосування миротворчого контингенту.

Основними функціями ІПсП в ході ММО є викриття задуму, змісту та

цілей ПсО, які можуть здійснюватися, та забезпечення несприйняття особовим складом і населенням негативного ІПсВ. Вона має бути оперативною, надійною, безперервною. Оперативність передбачає: аналіз та узагальнення характеру, змісту, цілей, форм, методів, технологій і методик проведення ПсО, оперативне реагування на них, розповсюдження адекватної інформації про стан справ. Надійність передбачає створення ефективного бар'єру проникненню негативного ІПсВ у свідомість військовослужбовців та населення в регіоні застосування миротворчих сил, а безперервність – постійний аналіз перебігу цих процесів як під час підготовки, так і проведення ММО.

До сукупності заходів ІПсП безпосередньо у процесі МД можна віднести: визначення факторів бойової, суспільно-політичної та морально-психологічної обстановки, які можуть бути використані для ІПсВ на наш миротворчий контингент; вивчення, аналіз та узагальнення його змісту, форм, методів, способів, прийомів та прогнозування можливих наслідків; роз'яснення миротворцям мети, завдань та технологій негативного ІПсВ; виявлення сил і засобів ПсО протиборчих сторін, встановлення можливостей, порядку застосування та вживання заходів щодо припинення їх діяльності; нейтралізація інформаційних агенцій, які займають ворожнечу позицію, органів ПсО через випереджене розповсюдження фактів і подій застосування миротворчих сил; попередження (припинення) розповсюдження негативної інформації (чуток) через безперервне, об'єктивне, психологічно доцільне інформування миротворців; своєчасне знищення дезінформаційних матеріалів; організацію контролю за використанням радіозасобів; організацію взаємодії (співробітництва) з питань проведення заходів ІПсП з органами державної влади та місцевого самоврядування.

Завдання щодо його організації та ведення повинне визначатися в директиві (розпорядженні) з МПЗ МД. На управління з гуманітарних питань видів ЗС України щодо організації цього виду діяльності доцільно було б покласти наступні завдання: відпрацювання заходів ІПсП в системі

планування МПЗ МД; безпосередня організація його заходів на оперативному і тактичному рівнях; створення та організація роботи груп аналізу змісту, форм та способів застосування негативного ІПсВ, матеріалів ЗМК, мобільних конрпропагандистських груп, кореспондентського центру (пункту); забезпечення їх необхідними матеріально-технічними засобами; організація співробітництва з питань проведення ІПсП з органами державної влади, місцевого самоврядування, керівництвом електронних та друкованих ЗМК, громадськими та релігійними організаціями; підготовка пропозицій до рішення командувача (командира) щодо організації ІПсП.

Основними напрямами щодо організації ІПсП на оперативному рівні (в масштабі всіх миротворчих сил) слід вважати: виявлення основних джерел негативного ІПсВ; визначення основного змісту, тез та аргументів офіційної пропаганди, технологій, форм і способів діяльності органів ПсО, ЗМК протиборчих сторін; оцінка ПС своїх військ і населення в районі застосування миротворчого контингенту, можливості і ступінь негативного ІПсВ; уточнення та усунення факторів бойової, морально-психологічної обстановки, які активно використовуються для дезінформації та деморалізації миротворчих сил і населення; прогнозування можливого розвитку ММО, сценаріїв майбутніх ПсО; здійснення випереджувальних заходів протидії негативному ІПсВ.

Порядок організаційної діяльності, форми, методи, способи, технології ІПсП залежать від багатьох факторів: воєнно-політичної, морально-психологічної обстановки, суспільно-політичних умов в районі ММО, ПС особового складу миротворчих контингентів, збройних формувань і населення країни перебування, наявних сил і засобів, які залучаються тощо. Усі форми та методи ІПсП умовно можна поділити на формуючі, стимулюючі та руйнівні.

Важливе місце серед них займає, як вже відзначалося, прогнозування. Це - передбачення розвитку подій, явищ, процесів ММО, в ході якого здійснюється оцінка і прогноз можливих дій сил і засобів ІПсВ проти наших

миротворчих сил і населення країни перебування. Важливим моментом цього процесу є визначення головних завдань і технологій діяльності органів ПсО протиборчих сторін з метою випередження, зниження ефективності їх впливу або нейтралізації його взагалі.

Профілактичні заходи в системі ІПсП повинні являти собою широкий спектр організаційних, суспільно-політичних, соціально-економічних, спеціальних і інших заходів органів державного і військового управління, спрямованих на досягнення позитивного ПС і нейтралізації негативного ІПсВ.

Нейтралізація психологічних акцій, що можуть здійснюватися на особовий склад нашого миротворчого контингенту, повинна бути пов'язана, головним чином, з роз'ясненням суті, змісту і мети негативного ІПсВ в конкретних умовах ММО, використанням відповідних технологій його блокування, руйнування міфів і стереотипів, що створюються і нав'язуються. З цієї точки зору протидія органам ПсО на оперативному рівні полягає в корегуванні установок, уявлень, які в певний момент можуть виникнути у миротворців.

З метою протидії ІПсВ в процесі МД на тактичному рівні (безпосередньо в миротворчих частинах та підрозділах) основні зусилля доцільно було б зосередити на доведенні наказів і розпоряджень командування, роз'ясненні військовослужбовцям обстановки, істинних цілей, завдань, тематики, форм, методів негативного ІПсВ, відкриття його тез і аргументів. Розвитку негативних реакцій в поведінці миротворців можна запобігти, завчасно попередивши їх про можливість використання протиборчими сторонами голографічних способів впливу, психотропних, психотронних засобів тощо. Попередження ІПсВ передбачає надійне перекриття його можливих каналів. Важливо тримати під постійним контролем особовий склад, чия діяльність пов'язана з прийомом і передачею інформації.

Найбільший негативний вплив на ПС миротворців у тактичній ланці

справляють такі фактори, як: небезпека, дискомфорт, невизначеність обстановки, нестача їжі, відсутність бойового досвіду, можливе негативне ставлення до цілей ММО, незадоволеність діями командування тощо. У зв'язку з цим, необхідно здійснювати постійне відстеження динаміки факторів бойової, соціально-політичної та психологічної обстановки, які можуть бути використані протиборчими сторонами, виявляти групи і окремих військовослужбовців, що в найбільшій мірі можуть піддаватися ІПсВ та організовувати роботу з ними. Для підвищення психологічної стійкості особового складу на тактичному рівні доцільно виявляти лідерів, створювати позитивно спрямовані мікрогрупи миротворців, які б формували відповідні стереотипи про збройні формування протиборчих сторін, були б носіями позитивного ПС. Створення зазначених груп, залучення кадрів до них слід робити завчасно, в ході підготовки миротворчого контингенту.

На тактичному рівні може також виникнути необхідність призначення у кожному підрозділі відповідальних осіб, у частинах – спеціальних команд для збору і знищення негативних агітаційно-пропагандистських матеріалів. Закриття цього каналу впливу на військовослужбовців дозволить значно знизити його ефективність. Особлива увага повинна приділятися аналізу можливого негативного ІПсВ на військовослужбовців з помітною нервово–психічною нестійкістю, високою недовірливістю і тривожністю, які в складних ситуаціях нерідко стають індукторами паніки.

Таким чином, ефективне вирішення питань ІПсП – це складний, багаторівневий, творчий напрям ПсЗ МД, який вимагає проведення активних організаційних заходів, координації діяльності органів державного і військового управління на стратегічному, оперативно-тактичному і тактичному рівнях. Нейтралізація ІПсВ в умовах МД неможлива без знання сил та засобів, форм та методів діяльності органів ПсО протиборчих сторін, викриття замислу, змісту та цілей цього впливу, створення та постійного вдосконалення науково-обґрунтованої системи ПсЗ у ЗС України на всіх рівнях.

Осмислення психологічних наслідків ММО останніх років зумовило посилення уваги до проблеми СПР військовослужбовців, які брали в них участь, так як встановлено, що виконання бойових задач значно впливає на їх психіку. Травматичний стрес, який виникає у особового складу миротворчих контингентів, може стати однією із головних перешкод на шляху його успішної адаптації до умов повсякденної діяльності після завершення ММО. Це може відбуватися, зокрема, тому, що після повернення до мирного життя військовослужбовці переживають новий стрес, пов'язаний із адаптацією. В результаті цього можлива ніби дифузія двох даних стресів, яка стає внутрішньою основою їх соціальної й психологічної дезадаптації у суспільстві.

Вищевикладене свідчить про необхідність введення у ПсЗ МД періодів необхідної СПР колишніх миротворців. Вона повинна являти собою спеціально організований процес переводу психіки військовослужбовців із „воєнного" на „мирний" режим функціонування, поступового їх введення у систему звичайних соціальних відносин. СПР може здійснюватися: диференційовано з кожним миротворцем – у випадку його індивідуальної заміни; з окремими миротворчими підрозділами – у зв'язку з ротацією, що проводиться; з миротворчим контингентом в цілому – у випадку закінчення здійснюваної ММО. При цьому, як уже вказувалося, вона повинна містити в собі заходи як із військовослужбовцями, так і з їх існуючим й потенційним соціальним оточенням.

Процес СПР доцільно починати з „психологічного карантину" або „психологічної дезінфекції" – спеціального періоду життєдіяльності миротворчих контингентів, який слід проводити на тактичному рівні. Його можливо здійснювати за допомогою організації у військових підрозділах обстановки, яка сприяє активному спілкуванню колишніх миротворців, що робить можливим на протязі певного часу поділитися їм своїм болем, переживаннями з бойовими товаришами. Це може сприяти зняттю напруженості, заспокоєнню, прискоренню адаптації до умов повсякденної

життєдіяльності. Головною метою заходів, що проводяться, повинна стати ПП миротворців до мирного життя й профілактика в них можливої появи вторинної психотравматизації при зіткненні з його обставинами.

Заходи „психологічного карантину" необхідно здійснювати в декілька етапів. Спочатку слід провести докладний розбір дій особового складу у ході ММО, дати позитивну оцінку вкладові кожного військовослужбовця у виконання загальної задачі. У якості психотерапевтичного засобу, який, зокрема, позитивно впливає на когнітивну підструктуру психіки учасників МД, відразу ж після її закінчення, можливе використання методу „критичного обговорення результатів бойових операцій". Воно може бути організоване силами офіцерів миротворчих підрозділів й мати своєю метою допомогти військовослужбовцям полегшити свій емоційний стан. Крім цього на даному етапі „психологічного карантину" необхідно надати кожному миротворцю можливість поспілкуватися із священиком, психологом й психіатром. Формами роботи, які себе добре зарекомендували в умовах „психологічного карантину", є також зустрічі військовослужбовців із політичними діячами, з родичами та близькими, представниками культури, різноманітні види всебічного морального заохочення особового складу: подяки, пам'ятні подарунки, фотографії, нагороди, подячні листи тощо.

У процесі проведення періоду реадаптації колишні миротворці повинні бути включені в нескладну і не дуже інтенсивну повсякденну діяльність – в роботу щодо обслуговування бойової техніки і зброї, спортивно-масову й культурно-просвітницьку роботу. Досвід здійснення СПР в 5,6,7 миротворчих бригадах ЗС України свідчить, що, якщо допустити бездіяльність особового складу саме у цей період часу, то це буде сприяти формуванню у нього негативних індивідуальних і групових переживань, скоєнню правопорушень, проступків, порушень військової дисципліни. У відповідності з цим командирам військових підрозділів необхідно організувати чітке виконання всіма військовослужбовцями своїх службових обов'язків, розпорядку дня, раціональний режим служби, навчання й

відпочинку.

Практика здійснення СПР свідчить також, що організаційна структура миротворчого контингенту після ротації не повинна змінюватися до повного проведення всієї запланованої сукупності її заходів. Це багато в чому підтверджується численними фактами, які свідчать про те, що, якщо особовий склад у ході „психологічного карантину" знову не поставити в строгі рамки військової дисципліни, то після його повернення у свої військові частини це буде зробити вже набагато важче.

Однією із задач СПР миротворців повинне стати проведення психологічної роботи, спрямованої на їх більш швидке включення у мирну життєдіяльність. Досвід свідчить, що її найбільш оптимальними напрямками потрібно вважати: вироблення стратегій ефективної поведінки у стандартних й нестандартних соціальних ситуаціях; роз'яснення негативних наслідків неправильних, помилкових дій в умовах мирного життя; навчання індивідуальним способам, прийомам самостійного зняття негативних емоційних станів. Формами даної діяльності можуть бути: бесіди, індивідуальні та групові консультації, заняття, лекції тощо. Досвід здійснення реадаптації миротворців 5,6,7 бригад після їх повернення з Іраку переконує також у необхідності швидкого і оперативного надання ПД особам, які отримали ПТСР, зняття психологічної напруги у всього особового складу. З цією метою, крім спеціальних медичних й психологічних заходів, що вже були названі, можуть бути використані такі її форми як: надання можливості військовослужбовцям надіслати додому листи, телеграми, зв'язатися з родичами по телефону, поліпшення їх соціально-побутових умов, задоволення культурних потреб.

Практика здійснення СПР з особовим складом українських миротворчих контингентів свідчить також, що його більш дієвому та оперативному включенню у сукупність соціальних відносин й зв'язків повсякденної життєдіяльності істотно допомагає позитивна морально-психологічна атмосфера, яка панує в військових підрозділах, у родинах

військовослужбовців, що повернулись після виконання миротворчої місії. Заслуговує поваги й можливого застосування, повторення, практичного вживання в умовах української армії рекомендації американських військових психологів товаришам по службі, роботі й членам сімей миротворців. Їх слід навчити уважно вислуховувати ветеранів ММО, здійснювати всіляку психологічну підтримку, не допускати зловживання ними алкоголю й вживання наркотичних речовин, надавати військовослужбовцям – учасникам бойових дій можливості більш повно висловитися, проявляти щирий інтерес і толерантність до існуючих у них проблем. СПР військовослужбовців-миротворців є найважливішою задачею не тільки органів військового управління, це - проблема державного рівня, так як недостатня увага до її вирішення може привести до вкрай негативних наслідків.

З вищевикладеного витікає, що заходи щодо СПР повинні носити системний, комплексний, збалансований щодо вживаних сил, засобів й часу характер. Це стане можливим у випадку створення єдиної загальнодержавної системи СПР учасників бойових дій, що включала б в себе необхідну матеріальну базу, відповідне медичне, фінансове, кадрове, правове та методичне забезпечення. У теперішній час в Україні нараховується ____ центрів медичної й психологічної реабілітації (для порівняння: в США – більше 200; в Росії – 24). На жаль, ця складова вітчизняної системи ПсЗ МД має найбільш слабку оснащеність, недостатнє фінансування, суттєву недостачу у кваліфікованих кадрах.

Найбільш доцільною є СПР, яка має в своєму складі три підсистеми. Перша повинна здійснювати свої функції, ґрунтуючись на силах й засобах воєнно-медичної та психологічної служб ЗС, воєнних комісаріатах. Друга підсистема може бути представлена реабілітаційними центрами ветеранських організацій, воєнними санаторіями, будинками відпочинку. Третя підсистема СПР повинна бути побудована на основі діяльності спеціалізованих державних й недержавних реабілітаційних центрів. Така система СПР буде спроможна забезпечити ефективну реадаптацію колишніх учасників ММО,

зберегти їх психічне й фізичне здоров'я, здійснити профілактику та лікування наслідків ПТСР.

Отже, СПР військовослужбовців – миротворців слід вважати важливим елементом вітчизняної системи ПсЗ МД. Головними напрямками її діяльності повинні стати: швидке та ефективне переведення психіки особового складу миротворчих контингентів з воєнного на повсякденний, звичайний режим функціонування; профілактика ПТСР у миротворців; забезпечення безконфліктного включення військовослужбовців в систему соціальних відносин мирного часу.

Для більш поглибленого вивчення ПС військовослужбовців в склад миротворчих контингентів, що повернулися, доцільно крім військових психологів, ввести психіатрів. Це обумовлено тим, що саме вони розуміються на особливостях граничної психопатології, основах цих станів і в необхідних випадках здатні надати відповідну підтримку, психотерапевтичну допомогу та невідкладну медикаментозну терапію.

Необхідно проводити систематичні медичні динамічні спостереження військовослужбовців щодо їх психічних та психофізіологічних показників не тільки в період виконання миротворчих функцій та перед відправкою їх в Україну, але і після їх прибуття на Батьківщину. З цією метою доцільно здійснювати відповідні реабілітаційні заходи в амбулаторних або стаціонарних умовах (в залежності від стану здоров'я особового складу), а також спостереження за діяльністю колишніх миротворців в професійній та побутовій сфері, коли відбувається налагодження старих соціально-побутових зв'язків.

5.3. Організаційні основи здійснення психологічного забезпечення миротворчої діяльності

Передумовами організації ПсЗ МД є, з одного боку, уявлення про процеси і явища, що аналізуються, а з іншого, сукупність загальнонаукових знань, необхідних для здійснення такого аналізу. Організація – процес, якому

притаманні: різноманітні коливання, вгасання і поновлення імпульсу (посилення й ослаблення енергії організації); маятникові зміни стану системи (положення її окремих параметрів); хвилеподібна реалізація організаційного процесу (підйоми і спади); повторення ситуацій, спонтанність і творчість [308]. Це свого роду „анатомія", "статика" системи ПсЗ, а управління – її „фізіологія", „динаміка" [171, с. 13].

Якщо ж організацію розглядати як процес, суть якого полягає в координації дій елементів системи ПсЗ для досягнення визначених цілей, її можна представити у вигляді елементу управлінської діяльності, що дозволяє перетворити задум у реальність. Більш зрілому рівню організації МД завжди повинен відповідати новий, більш високий рівень управління нею і навпаки.

У змісті організації ПсЗ можливе виділення таких рівнів: суб'єктивного – сукупності суб'єктів, що входять у певні відносини між собою і так чи інакше взаємодіють; структурного - деякої організаційної структури, взаємоупорядкованості елементів; нормативного – сукупності цілей, процедур, правил, норм, що визначають характер взаємин суб'єктів системи між собою, а також її відносин і взаємодій як цілого й окремих її елементів з іншими суб'єктами забезпечення МД; матеріального – комплексу умов і способів, за допомогою яких здійснюється функціонування системи [19; 31, с.103-105;148].

Організацію ПсЗ, в першу чергу, варто розглядати як утворення, в якому виділяються структурні компоненти або підсистеми. Однак жодна система не існує в організації як щось окреме, а сама вона не є сумою подібних підсистем. Вони, найчастіше, пронизують одна одну і можуть бути виділені лише в досить абстрактному вигляді [132, с.38-40]. Тому, зміст організації ПсЗ слід розкривати через декілька значень: по-перше, як об'єднання інституціонального характеру, що призначене для забезпечення МД (організація як об'єкт); по-друге, як діяльність з організації ПсЗ, що включає розподіл функцій між її складовими, налагодження стійких зв'язків, координацію (організація як процес); по-третє, як характеристика ступеню

упорядкованості ПсЗ (організація як структура, засіб, тип зв'язку) [51,с.74].

Принципами його організації можуть вважатися: а) розподіл функцій чи спеціалізація; б) скалярні (лінійні) і функціональні процеси; в) діапазон контролю; г) структура; д) розмір; е) складність [200, с.10].

Процес організації ПсЗ МД повинен починатися з його побудови. Він включає в себе, по-перше, створення стійких елементів і зв’язків, що забезпечують цілісність, а також можливостей функціонування і розвитку у відповідь на вплив об'єктивних і суб'єктивних факторів; і, по-друге, формування структури відповідно до прийнятої стратегії. Функціонування ПсЗ МД завжди буде вимагати від нього певного пристосування до поточної психологічної ситуації (в подальшому - ППС) або надзвичайної психологічної ситуації (в подальшому - НПС). Воно повинне включати в себе: розробку і застосування адекватних обстановці зразків і форм діяльності; здійснення різних заходів у рамках миротворчих структурних ланок; гнучку структуралізацію, поділ ПсЗ МД на забезпечуючі виконання поставлених задач елементи. Це може дозволити розширювати вплив на ППС (НПС), а у випадку недостатньо ефективного функціонування однієї із своїх складових компенсувати їх діяльністю інших підрозділів [76, с.133-134].

Організація ПсЗ МД повинна будуватися на підставі диференціації влади, повноважень і відповідальності. Порушення даного принципу, з одного боку, може привести до негативних наслідків у її діяльності: зайва централізація – до зниження відповідальності в її низових ланках, а невизначеність повноважень і занижена відповідальність – до безсистемності і неконтрольованості. З іншого боку, їх оптимальне співвідношення дозволяє підсилити життєздатність ПсЗ МД, упорядкувати і підвищити його ефективність. Тому при побудові ПсЗ МД повинне бути дотримане необхідне співвідношення його функцій і організаційних структур. У даному випадку функціями будуть реалізація, форма прояву реакцій на вимоги реагування, а структурою - характеристики зв’язків між її компонентами. Таким чином, і

рівень надійності, дієздатності, стійкості ПсЗ буде багато в чому визначатися співвідношенням його структури і функцій, тому що невідповідність їх розвитку відносно один одного неминуче викликатиме те чи інше протиріччя. Крім того, умови МД, які постійно змінюються, можуть зажадати від неї бути максимально рухливою і адаптивною, здатною до реорганізації, оптимально реагувати на знов виникаючі задачі.

Процес формування ПсЗ МД можливо діагностувати за допомогою процедур ідентифікації його стану з відповідними класами або типами психічних явищ. Це - основний метод пошуку резервів функціонування і розвитку, що полягає в аналізі стану його складових, їх зв'язків і процесів [64, с. 167]. Оцінка досягнутого стану в організації ПсЗ МД повинна, у першу чергу, розпочинатися з аналізу його цілей (призначення). Саме вони визначають відповідні напрямки розвитку, несуть в собі певний зміст, який виражає характеристики майбутніх станів, аспектів діяльності, рівнів, що повинні бути досягнуті, а також час, необхідний для цього [14, с. 36]. Однак, варто аналізувати не тільки цілі, але і механізми їх формування, обґрунтування і реалізації. Це обумовлено тим, що самостійність постановки цілей досить відносна, так як даний процес спочатку включається в цілеспрямовану діяльність, її розвиток і проходить шлях від з'ясування і постановки задачі – до результату, а потім, знову до нової цілі.

При формулюванні цілей ПсЗ МД завжди спочатку необхідно оцінити можливість їх реалізації. Вона може бути обумовлена, з одного боку, потенціалом, ресурсами, а з іншого – здатністю й умінням їх використовувати. Цілі повинні бути сконцентровані на найбільш важливих напрямках МД. Для цього їх необхідно оцінювати з погляду значущості і далі ранжирувати. Це дозволяє встановлювати послідовність їх реалізації, здійснювати розподіл необхідних для цього сил і засобів. Черговими етапами здійснення цілепокладання ПсЗ МД варто вважати його операціоналізацію, наступну конкретизацію в передбачуваних практичних заходах, здійснення планування і контролю за функціонуванням.

Таким чином, у діагностиці стану ПсЗ МД може бути застосований функціонально-цільовий аналіз, в основі якого лежить алгоритм формулювання кінцевої цілі та її поділ на підцілі та функції. Його зовнішньою формою може виступити побудова „дерева цілей”, „дерева видів діяльності” (де ціль є одночасно і діяльністю), а також “дерева проблем”, формулювання яких містить у собі і цілі їх вирішення, і його етапи. За допомогою даної процедури загальна ціль ПсЗ МД може бути розділена на ряд складових, у кожній з яких можливо також виділити більш конкретні підцілі. Це дозволяє узагальнено представити порядок просування до кінцевої цілі, прогнозувати майбутній стан, розробляти конкретні завдання на той чи інший період МД, довести їх до структурних підрозділів, а також погодити відносини між ними й органами управління. Компонентами “дерева цілей” ПсЗ МД можуть бути цикли функціонування, управління, сили і засоби. “Дерево проблем”, у свою чергу, є більш простою конструкцією, тому що не включає великого числа параметрів. Діагностика ж цілей може передбачати також аналіз їх співвідношення із засобами, що використовуються, а також оцінку адекватності останніх поставленим задачам.

Складність структури ПсЗ МД, багатогранність цілей і задач, що стоять перед органами його управління при розробці і реалізації поточних і перспективних планів діяльності в умовах ППС (НПС) визначає необхідність розробки адекватних поглядів щодо його функціонування і розвитку. Ситуація, що склалася, поглиблюється також відсутністю в ЗС України сучасної технічної і технологічної бази ПсЗ, недостатнім досвідом і кваліфікацією фахівців, незначною кількістю методичних і наукових розробок у даній сфері.

Для розгляду ПсЗ необхідно, з одного боку, його всебічне вивчення як елемента системи забезпечення МД, визначення основних механізмів взаємодії з іншими її суб'єктами, їх характеру і напрямку діяльності, а з іншого боку, воно повинне бути досліджене з погляду його структури,

проблем, цілей, задач, що стоять, а також шляхів їх вирішення і напрямків подальшого розвитку. Тобто, приступаючи до розгляду ПсЗ МД у функціональному аспекті необхідно, у першу чергу, визначити склад структури і характер взаємодії її окремих елементів, а також зміст діяльності, що буде значною мірою детермінований характером спрямованості в даний момент часу. Усі їх варто розглядати в три відносно самостійних періоди: функціонування в умовах НПС; діяльності в ситуації здійснення оперативного (короткострокового) планування, функціонування і реалізації його заходів; функціонування в умовах проведення стратегічного (довгострокового) планування діяльності та його здійснення.

Перший період являє собою одну із складних моделей функціонування ПсЗ МД, потреба в якому виникає в початковий період діяльності або у випадку вкрай несприятливого збігу обставин, що приводять до створення НПС. Дії суб'єктів ПсЗ МД у цьому випадку можуть бути в найбільш загальному вигляді описані наступною послідовністю етапів: аналіз стану ПсЗ МД і його окремих елементів на основі сукупності оціночних показників; експертна оцінка НПС і пошук областей (сфер), де можливе найбільш швидке досягнення ефекту ліквідації ймовірних наслідків; зосередження діяльності на обраних напрямках за допомогою концентрації і залучення додаткових ресурсів; реорганізація структури з метою перерозподілу (перепідпорядкування) наявних сил і засобів.

Діяльність органів ПсЗ МД на етапі здійснення оперативного (короткострокового) планування її функціонування може включати в себе: визначення тактичних (короткострокових) цілей і задач періоду ММО; комплексний аналіз поточного стану на основі сукупності наявних показників; детальний аналіз джерел негативних психологічних явищ, їх змісту, цілей і задач; розробку системи критеріїв комплексної оцінки; здійснення дослідницької діяльності по вивченню ППС, її динаміки, тенденцій, можливостей переростання в НПС; визначення пріоритетних напрямків діяльності; розробку планів послідовного й оптимального

розподілу наявних ресурсів, сил і засобів; визначення механізмів реалізації виробленої стратегії; здійснення контролю (моніторингу) з метою виявлення відхилень функціонування окремих підсистем від розробленого плану дій і своєчасного прийняття корегувальних впливів.

Алгоритм розробки і здійснення проектів (варіантів) функціонування ПсЗ МД у довгостроковому аспекті також може бути представлений сукупністю заходів, що включають у себе: визначення пріоритетних напрямків діяльності; аналіз поточного стану і складання на його основі прогнозу зміни у майбутньому основних показників ПсЗ; розробку комплексних критеріїв оцінки варіантів здійснюваних заходів; визначення перспективних проектів забезпечення МД; експертизу варіантів проектів діяльності; вироблення комплексу організаційно-технічних і методичних заходів щодо їх реалізації [23, 30].

Первинним фактором, що визначає „поведінку" ланок ПсЗ МД є структура ППС(НПС). Саме вона обумовлює відповідні зміни і на основі їх прогнозування дозволяє припускати можливими ті чи інші варіанти. Крім того, результати даної динаміки можуть бути використані для вирішення питань організації конкретних видів діяльності органів ПсЗ МД, вибору можливих напрямків її оптимізації або переорієнтації [10;196].

Розуміння необхідності оптимізації ПсЗ, його структурування, упорядкованості, раціоналізації буде неминуче призводити до пошуків нових організаційних форм і удосконалення вже існуючих. Це припускає: подальшу модифікацію практики організації та управління; необхідність теоретичного обґрунтування підходів до удосконалення організаційних зв'язків ПсЗ МД. Однією з основ здійснення даних процесів є ступінь їх раціональності. Стосовно до розглянутої проблеми це – спосіб усвідомлення й оперативної реакції всіх елементів ПсЗ на актуальні і перспективні потреби МД, а також міра їх ефективності в досягненні поставлених цілей [87,с.12-24]. Виходячи з викладеного, при вирішенні проблем організації ПсЗ МД необхідно: поставити перед собою ясні цілі; виявити всі причини, що впливають на дані

процеси; визначити залежності між всіма елементами, які при цьому взаємодіють; скласти чіткий план дій, який включає формулювання шляхів його виконання і контролю [3, 39].

Тобто, процеси розвитку організації ПсЗ МД слід розуміти як такі, що повинні бути раціонально сплановані, свідомо викликані, контрольовані з погляду структурних змін (реконструкції), а також обумовлені необхідністю вирішення виникаючих задач [28, с. 10-12]. Створення структури припускає вибір моделі її внутрішньої організації, побудови оптимальних зв'язків між елементами. Вона ж, у свою чергу, буде визначати параметри, у рамках яких діють суб'єкти ПсЗ МД, сприяти досягненню організаційних цілей, а також детермінувати його внутрішні ієрархічні зв'язки.

Організацію ПсЗ МД потрібно будувати, виходячи з аналізу співвідношення між його частинами, а також відносин і зв'язків із всіма іншими елементами системи забезпечення МД [24]. Відповідно в управлінні ПсЗ МД необхідно враховувати особливості його організації, тому що, в противному випадку, наслідком їх недооцінки неминуче будуть дезорганізованість, нестабільність, роздробленість, нерівномірність, невизначеність і дисгармонійність діяльності [134].

Коли за комплексний критерій береться організованість, можуть бути виділені такі характеристики ПсЗ МД: системність (інтегративність, глобальність, комплексність); цілісність (еластичність, злитість, симетричність, гармонійність); структурність (стійкість, конструктивність, стабільність, пропорційність, функціональність); упорядкованість (ієрархічність, спрямованість, рівновага, лінійність, з'єднуваність); елементарність (масовість, детермінованість, однозначність, однорідність); алгоритмічність (гнучкість, точність, норма, варіантність, рухливість, визначеність) [134, 202]. Одночасно можуть виділятися закономірності, що обумовлюють кількість задіяних ресурсів, сил, засобів, а також досягнутий результат: поділ функцій, концентрації і гармонії [3, с.16-17].

Таким чином, аналіз організаційних основ ПсЗ МД є найважливішим

засобом визначення напрямків і оцінки його функціонування, удосконалення, виявлення й активізації резервів їх ефективності. Він припускає вивчення всіх сторін діяльності, що розглядається в їх взаємозв'язку і, одночасно, є дослідженням обумовленості напрямків функціонування, характеристик і факторів даного процесу, а також виявлення його наслідків і результатів, як за окремими, так і за загальними показниками.

Створення ПсЗ МД можливо досягти в результаті реалізації ряду пріоритетних заходів з формування технічних, кадрових, правових, економічних та інших основ, планування, реформування й інтеграції з уже наявними утвореннями, структурної перебудови й оптимізації чисельності, складу, а також забезпечення раціонального використання наявного потенціалу.

Науково-обґрунтована організація – це системне упорядкування на основі певних принципів і результатів досліджень. Сутність даного процесу полягає в тому, щоб домагатися високого рівня ПсЗ МД при раціональному використанні часу, наявних ресурсів, оптимальній інтенсифікації діяльності її суб'єктів. У цьому положенні відбита ціль організації ПсЗ МД і умови її досягнення.

До принципів його організації варто віднести: необхідність систематичного використання досягнень науки і практики, проведення досліджень і творчого експериментування в області ПсЗ; доцільність і обґрунтованість визначення перспектив діяльності; забезпечення прямих і зворотних зв'язків між його елементами, надійний контроль і об'єктивну оцінку результатів їх функціонування; чітке формулювання загальних і часткових цілей; створення і реалізація програм і проектів у змістовному, функціональному і методичному аспектах; постійну увагу до оптимізації функціонування, що дозволяє здійснювати досягнення цілей щонайкраще і пропонує вибір найбільш адекватних варіантів діяльності у певних ситуаціях; раціональне використання часу, ресурсів і засобів.

Усі види діяльності ПсЗ доцільно програмувати за відносно постійними

моментами і планувати їх за задачами, що охоплюють всі напрямки і різновиди потенційних психологічних проблем МД та забезпечують пропорційний розподіл функцій, часу, сил і засобів. При цьому необхідно здійснювати не тільки її формальну стандартизацію у вигляді яких-небудь фіксованих програм, а й дотримуватися необхідної гнучкості в реалізації загальних принципів функціонування і розвитку.

Використання програм доречне тоді, коли вони зорієнтовані на досягнення певного кінцевого результату. У них повинні визначатися їх цільове призначення, загальні вимоги, склад, структура і зміст діяльності. Моделювання ПсЗ МД ґрунтується на відповідному категорійному і математичному апараті, відображає його об'єкти, дає уявлення про організацію, механізми функціонування і розвитку [154, с.25]. Відповідно, теоретична модель ПсЗ МД покликана відбивати його зміст, структуру, а також згадані механізми. У той же час, вона буде відрізнятися від теорії ПсЗ тим, що є квазіоб’єктом дослідження й основою для одержання нових знань.

Одним з основних механізмів діяльності суб’єктів ПсЗ МД є зіставлення її застосування зі змінами, що відбуваються в результаті впливу в психіці військовослужбовців миротворчих сил і цивільного населення країни перебування. Однак визначення цілісного механізму функціонування об'єкту дослідження повинне здійснюватися в системі певних наукових уявлень, що відбивають знання про закони, правила і т. ін. даного виду діяльності. Його системно-структурна організація є сукупністю певних операцій, дій підпорядкованих науковій і технологічній логіці й обумовлена поставленими цілями й існуючими умовами [133]. Для визначення основних факторів, що детермінують ПсЗ МД, можна використовувати положення загальної теорії забезпечення військової діяльності. При цьому, у функціональному плані варто виділяти такі окремі її види і підсистеми, що виходять з найбільш загальних задач здійснення ПсЗ. Крім цього, необхідно також визначати дії щодо реалізації конкретних цілей ПсЗ, а також виділяти процедури, потреба проведення яких безпосередньо залежить від умов досягнення поточних

цілей.

Таким чином, сукупність цілей, задач і умов ПсЗ МД є тими основними факторами, що обумовлюють його системно-структурну організацію. Крім того, вони ж дозволяють визначити і диференціювати основні механізми функціонування ПсЗ МД за характером і змістом. Для того, щоб забезпечити його оптимальність необхідно усвідомити сутність і форму здійснюваного ПсЗ, його значення і зміст [150, с.42]. Задачі цього виду забезпечення є цілями, заданими в конкретних умовах, що формуються на етапі ухвалення рішення як реакція на відповідні дії. Для їх виконання повинні бути використані адекватні дії, сили і засоби. Сукупність останніх утворить, у кінцевому рахунку, загальну програму діяльності з ПсЗ МД, а кожна з його складових, у свою чергу, буде спрямована на здійснення якої-небудь конкретної чи проміжної задачі.

Термін “організаційна структура” має ряд різних тлумачень. Так у деяких роботах [171, 208] цей термін пов'язується з розподілом задач між елементами системи, тому що утворення її елементів являє собою закріплення задач за органами управління, технічними засобами, підрозділами тощо. З погляду іншого підходу [30; 35; 36], вона розглядається як сукупність зв'язків певного виду, що виникає в системах. З огляду на наявні визначення, під організаційною структурою ПсЗ МД слід розуміти сукупність його підсистем і керуючих органів, детермінованих складом, співпідпорядкованістю і характеристиками елементів організації.

Традиційні концепції організаційного проектування, звичайно, розглядають структуру як найбільш консервативну основу системи, що мало змінюється в часі. Тому, найбільший розвиток одержали питання оптимізації функціонування систем, зокрема, розробка моделей їх ієрархічності [28;53;155]. В даний час структура системи перестала вважатися незмінною, що відбилося в розробці нових концепцій і методів її проектування. У задачі їх здійснення повинне входити як проектування структур, так і імітація функціонування організації, включаючи відтворення збурень, що діють на

неї, оцінку їх дестабілізуючих впливів, визначення заходів щодо усталення структурно-функціональних характеристик, а також якісний аналіз [113]. У зв'язку з цим, задача організаційного проектування ПсЗ МД набуває оптимізаційного характеру, а основою даного процесу стає створення відповідної структури, що визначає його склад і функціонування.

У найбільш загальному вигляді склад суб'єктів ПсЗ слід розглядати як сукупність сил і засобів, органів управління, а також ряду функціональних підсистем, що створюються для виконання тих чи інших видів МД. Вищезгадані сили і засоби повинні являти собою відповідні підрозділи та їх оснащення, органи нагляду (контролю), інформаційні бази, які призначені або залучені для виконання задач щодо запобігання і реагування на НПС. Головною складовою повинні бути органи (підрозділи) надання екстреної ПД, що знаходяться в постійній готовності, оснащені спецтехнікою і майном, комплексом засобів для здійснення діяльності в зонах НПС і призначені для швидкого проведення заходів щодо ліквідації наслідків психічного ураження. Вони можуть функціонувати в режимі повсякденної діяльності, підвищеної готовності, а також у надзвичайному режимі.

Під функціональними підсистемами ПсЗ МД слід розуміти комплекси взаємозалежних за своїми можливостями і діючих під єдиним керівництвом сили і засоби розвідки, РЕБ, авіації, медичних, інших родів військ, їх частин і підрозділів, призначених для виконання тих чи інших видів діяльності щодо протидії негативному ІПсВ і ліквідації наслідків його застосування.

Ядро організаційної структури ПсЗ МД повинна складати єдина система з попередження і реагування на НПС (далі-ЄСПР). Це - сукупність спеціальних стратегічних, оперативно-стратегічних, оперативно-тактичних і тактичних підсистем, оснащених відповідними силами і засобами, що здійснюють нагляд за процесом ПсЗ, організують заходи щодо запобігання НПС і реагують у випадку її виникнення.

Заходи, які проводяться ЄСПР, повинні являти собою сукупність дій, спрямованих на вирішення яких-небудь задач по прогнозуванню,

запобіганню, локалізації і ліквідації НПС. Вони здійснюються органами управління, силами і засобами всіх її підсистем і повинні розглядатися як завдання (або найближчі цілі), що необхідні для запобігання виникнення, локалізації і ліквідації наслідків психогенного ураження військовослужбовців і цивільного населення. Функціонування ЄСПР повинне здійснюватися у певному режимі, що являє собою порядок поведінки її ланок і функціональних підсистем в умовах ППС(НПС). Це може бути режим повсякденної діяльності (далі-РПД), здійснюваної в звичайних умовах, а у випадку загрози виникнення НПС або, при одержанні прогнозу про імовірність її появи на території здійснення ММО, може вводитися режим підвищеної готовності (далі-РПГ). Крім того, у випадку виникнення НПС повинен здійснюватися надзвичайний режим функціонування (далі-НРФ).

Одним з головних компонентів ЄСПР є її органи управління (далі-ОУ). Це - структурні підрозділи, призначені для безпосереднього управління і контролю за функціонуванням підсистем, що входять у неї, діяльністю в умовах ППС (НПС) у межах своєї компетенції. Важливою їх складовою частиною повинна бути інформаційно-аналітична система (далі-ІАС). Вона призначена для збору даних про підготовку і застосування засобів ІПсВ, комплексної обробки оперативної інформації, обміну нею між різними підсистемами ЄСПР, передачі необхідних відомостей щодо попередження, локалізації і ліквідації НПС. Органи управління ЄСПР повинні розміщатися на спеціальних пунктах, які обладнані й оснащені необхідними технічними засобами і системами життєзабезпечення, транспортними засобами, інженерними спорудами, з яких здійснюється процес управління її діяльністю.

До складу ЄСПР повинна також входити підсистема зв'язку (далі-ПЗ), яка поєднує сили і засоби різного призначення, що створюються або використовуються для забезпечення зв'язку в різних режимах діяльності. На її базі може створюватися підсистема оповіщення (далі-ПО) про НПС, що

поєднує сили, спеціальні засоби і канали зв'язку, які забезпечують передачу відповідних сигналів та інформації.

Важливою складовою ЄСПР повинна бути підсистема надання оперативної психологічної допомоги, що повинна знаходитися в постійній готовності, оснащатися спецтехнікою і майном та призначатися для швидкого проведення заходів у зонах НПС, виконання певних функцій з ліквідації її наслідків. Для здійснення цієї діяльності вона має забезпечуватися сукупністю технічних, психологічних, медичних, взаємозалежних за своїми можливостями та діючих під єдиним управлінням основних і допоміжних сил і засобів.

Побудова ПсЗ МД припускає використання моделей організації і управління, в основі яких лежать уявлення про її складний, багатоплановий характер. Воно повинне: мати розвинуту системно-структурну організацію. Теоретичне осмислення суті розглянутого є, власне кажучи, моделюванням діяльності ПсЗ МД, тому що організація даного процесу фактично протікає в межах відповідних його складових, об'єднаних єдиною функціональною структурою. Ця модель містить в собі: визначення сутності, системно-структурної організації, функцій, опис системи управління й алгоритмів функціонування. Крім того, її створення ґрунтується на вирішенні таких загальних проблем як визначення головних задач, предмету, з’ясуванні доцільних методів, технологій, методик і механізмів діяльності.

ПсЗ МД повинне будуватися на основі спеціальних психологічних підрозділів, що можуть включати в себе: психологів, психофізіологів, психіатрів, журналістів, соціологів. Крім них мають бути обов'язково включені фахівці з контент-аналізу, які можуть використовувати інформацію матеріалів ЗМК для аналізу їх спрямованості та змісту. Для обліку і оцінки ПС миротворців і цивільного населення необхідно сформувати також підрозділи “зворотної реакції”, прогнозування тенденцій його динаміки.

Проблема організаційного розвитку ПсЗ МД може трактуватися по-різному. По-перше, він повинен співвідноситися з процесом якісних змін

залежно від часу його здійснення. По-друге, можливий зв'язок розвитку з тими з них, які будуть сприяти його активізації внаслідок нововведень. І, по-третє, може вважатися, що даний процес – це складна стратегія, що розрахована на зміну відносин і структури з метою поліпшення адаптації ПсЗ до існуючих умов [298,с.98-107].

Організаційний розвиток – це заходи, що плануються в масштабі ПсЗ МД, здійснюються "зверху" з метою підвищення його ефективності шляхом запланованого втручання і на основі знань щодо організації та управління. Даний процес розкривається через усвідомлення необхідності й обґрунтування подальшого удосконалювання і розвитку ПсЗ МД, розробку проектів його реалізації, їх затвердження, прийняття, практичного впровадження, а також здійснення необхідного забезпечення [226,с.118-120].

Важливою складовою функціонування ПсЗ МД є управління його елементами. Згідно сучасним уявленням органам управління повинні бути притаманні такі риси: ієрархія структури, проблемний характер узгодження цілей, емерджентність, певний ступінь розмаїтості. У зв'язку з цим виникає необхідність використання не тільки стандартних способів прийняття і впровадження рішень, але і застосування неформальних процедур [56;64;145]. Тому, оцінка ефективності функціонування органів управління ПсЗ МД може бути здійснена відповідно ряду критеріїв. До них, у першу чергу, повинні бути віднесені: уміння досягти стабільного, стійкого ПС миротворців; можливість швидко реагувати на факти використання ІПсВ, зміни ППС(НПС); здатність впливати на зміст і форми діяльності окремих структур і всього процесу в цілому, забезпечувати необхідний рівень керованості; ступінь виконання прийнятих рішень, планів заходів; їх доцільність; обсяг використаних ресурсів.

Керованість ПсЗ МД слід розглядати як здатність реагувати на управлінські впливи зміною способів функціонування, зменшенням можливих відхилень, досягненням поставлених цілей з урахуванням обсягу використаних ресурсів. Вона характеризується ступенем сприйняття і

реагування на управлінські впливи, а також здатністю здійснення поставлених задач. При цьому, керованість обумовлюється: оптимальністю відповідності між суб'єктами й об'єктами управління; адекватністю керівних структур і органів, безпосередньо здійснюючих заходи щодо ПсЗ МД. Таким чином, до основних факторів, що детермінують її рівень відносяться: чутливість, гнучкість, адаптивність, типи та види заходів, що проводяться, розмаїтість їх форм і методів.

Практично управління ПсЗ МД полягає в забезпеченні необхідного ступеня ПсП і ПсФ миротворців, підтримці значень показників функціонування ППС (НПС) на певному рівні. У ньому необхідно виділяти об'єкти і суб'єкти. У якості перших тут виступають різні явища: ПсП та ПсФ військовослужбовців, джерела психологічних загроз, ресурси, механізми контролю за їх використанням. Суб'єктами ж є ті організаційні структури, які здійснюють процес управління ПсЗ МД. Вони можуть використовувати специфічні методи цілеспрямованого впливу, єдині прийоми та способи діяльності. Серед них слід відзначити декілька загальних функціональних елементів:

1. Планування. Це - процес детальної розробки послідовності етапів формування і використання наявних сил і засобів для реалізації задач ПсЗ МД. Управлінські рішення в процесі планування повинні прийматися на основі аналізу інформації про стан ПсП та ПсФ миротворців, ППС (НПС), що у зв'язку з цим повинна бути достатньо повною і достовірною. Саме ці умови можуть забезпечити їх обґрунтованість.

2. Оперативне управління. Воно повинне являти собою комплекс заходів, що проводяться на основі оперативного аналізу ППС (НПС) і мати метою забезпечити необхідний рівень ПсЗ МД. Його зміст зводиться, у першу чергу, до маневрування наявними силами і засобами з метою ліквідації вогнищ небезпеки НПС, рішення знову виникаючих задач, адекватного реагування на зміни ППС тощо.

3. Контроль. Повинен здійснюватися й у процесі планування, і на стадії

оперативного управління. Він дозволяє зіставити фактичні результати проведення заходів ПсЗ МД із плановими, намітити шляхи більш ефективного функціонування системи, виявити резерви підвищення ПсП та ПсФ.

4. Стратегічне управління. Повинне виражаєтися у визначенні та прогнозуванні можливостей ПсЗ, встановленні кількості його сил і засобів, необхідних для реалізації перспективних програм забезпечення МД.

У контексті представлених функціональних елементів процесу управління ПсЗ МД необхідний більш детальний розгляд основних етапів його вироблення і реалізації. Перший етап відзначеного процесу повинен полягати у встановленні зв'язку між організаційною проблемою і можливостями її вирішення. Його змістом є попередній, потенційний розподіл ресурсів ПсЗ, їх зосередження на конкретних напрямках МД.

На наступному етапі повинне прийматися організаційне рішення щодо визначення (погоджування) розв'язуваних проблем ПсЗ з кількістю необхідних для цього сил і засобів. Його результатом є розробка плану діяльності, що включає докладне обґрунтування їх необхідності, засноване на аналізі можливих варіантів здійснення ПсЗ МД і його імовірних результатів.

Черговим етапом вироблення управлінських рішень повинне бути узгодження окремих проектів, варіантів ПсЗ і зведення їх у єдиний план. Його основою виступають пріоритети, напрямки ПсЗ МД. При розробці планів слід враховувати реальну наявність ресурсів, ППС, що склалася. Дана процедура є складною проблемою через вплив на процес вироблення і прийняття рішень сукупності різноманітних явищ, багатоваріантності розрахунків, а також неможливості усунення впливу на нього суб'єктивних факторів.

І, заключним етапом управління ПсЗ МД повинне стати затвердження остаточного варіанту плану діяльності, вироблення організаційних рішень щодо його здійснення, а також забезпечення реалізації прийнятих рішень за допомогою контролю, що виступає зворотним зв'язком. На підставі

викладеного можливо відстежити відхилення реальних показників ППС в процесі ММО від планованих, виробити оперативні заходи ПсЗ випереджаючого характеру з метою її оптимізації.

Описані етапи визначають лише загальну схему процесу управління ПсЗ МД, тому, у залежності від наявної обстановки, поставлених цілей у той чи інший момент часу, його зміст може піддаватися певним змінам. Центральне місце займає процедура оптимального розподілу сил і засобів між окремими напрямками діяльності.

Основна мета ПсЗ МД у період НПС повинна бути спрямована, як уже було відзначено, на збереження необхідного рівня ПсП та ПсФ. У зв'язку з цим, повинні вирішуватися наступні додаткові задачі: корегування довгострокових планів (проектів ПсЗ); вивчення наслідків негативного ІПсВ; аналіз результатів від перерозподілу сил і засобів ПсЗ; пошук найбільш ефективних методів; аналіз і прогноз можливих наслідків зміни НПС.

У випадку відсутності значних відхилень реальних показників ППС від прогнозованих, функціонування ПсЗ МД у короткостроковий період буде представлено відносно стабільним характером протікання його основних процесів. Головна мета управління на цьому етапі зводиться до підтримки параметрів МД на необхідному рівні, у зв'язку з чим сукупність розв'язуваних задач може бути наступна: оптимальний розподіл наявних сил і засобів між окремими, заздалегідь обраними напрямками функціонування з урахуванням встановлення системи пріоритетів; аналіз наслідків від зміни алгоритму їх використання; планування і застосування наявних ресурсів ПсЗ за раніше обраними критеріями з урахуванням фактору ризику зміни ППС, її трансформації в НПС; з'ясування припустимих параметрів ППС, границь її переходу в НПС; визначення необхідної кількості ресурсів ПсЗ для виконання поставлених цілей (задач).

Довгостроковий період планування ПсЗ МД може характеризуватися значним обсягом залучених для його реалізації сил і засобів, а також тривалим періодом їх застосування. Ці обставини примушують до

детального обґрунтування варіантів довгострокових проектів ПсЗ МД, глибокого аналізу можливого впливу на нього з боку різних факторів і виробленню обґрунтованої довгострокової стратегії. Основна мета на даному етапі полягає у визначенні найбільш ефективних напрямків застосування наявних сил і засобів, створенні необхідних функціональних структур і резервів. Формування та здійснення такої стратегії повинне проводитися паралельно з вирішенням поточних задач ПсЗ МД. До них варто віднести: коректування стратегії діяльності з урахуванням факторів динаміки ППС, можливої недостатності тих чи інших сил і засобів ПсЗ; дослідження впливу на показники його здійснення.

Планування ПсЗ МД є процесом завчасного прийняття й оцінки взаємозалежної сукупності рішень, що забезпечують бажаний стан ПсП та ПсФ особового складу миротворчого контингенту в майбутньому. Практично це може бути досягнуто за допомогою визначення сукупності показників, методів і засобів їх досягнення [34;183;301]. У свою чергу, якість прийнятих рішень з ПсЗ МД багато в чому є наслідком оптимальності, точності планування, що залежать від ступеня урахування наявних індикаторів і показників, вірогідності вихідної інформації і, навпаки, ускладнюється в зв'язку зі складністю і різноманіттям виникаючих варіантів вирішення проблем ПсЗ, неточністю наявних даних, великого числа параметрів, що враховуються і суперечливих критеріїв їх оцінки.

Загальна схема при прийнятті довгострокових рішень може бути представлена наступною послідовністю етапів:

1. Моніторинг ППС і збір необхідної інформації про її динаміку.

2.З'ясування кількості і якості сил і засобів ПсЗ, джерел поповнення резервів.

3. Визначення комплексних задач оперативного управління ПсЗ МД, що повинні бути вирішені для обґрунтування його перспективних проектів. Їх сукупність може включати: оптимальний розподіл ресурсів, сил і засобів ПсЗ за напрямками діяльності з урахуванням їх пріоритетності; аналіз

впливу на показники ППС термінів початку і закінчення застосування сил і засобів ПсЗ, кількості використаних ресурсів, структури їх витрати за періодами впливу на регульовану ситуацію. Цей перелік задач окреслює комплекс проблем, від вирішення яких у значній мірі залежить ефективність прийнятих рішень. Найбільшу складність у реалізації цих задач являє оцінка параметрів, що впливають на остаточне визначення варіанту дій. Це обумовлює необхідність розробки гнучкого й ефективного механізму, здатного здійснити оптимізуючі розрахунки і маніпулювати даними для аналізу впливу на ППС різних факторів.

4. Формалізація задачі, опис моделі, що виражає залежність ефективності впливу заходів ПсЗ на ППС.

5. Уточнення суб'єктивно встановлених параметрів, значущість яких найбільше виявляється в довгостроковому аспекті: пріоритетність видів ПсЗ МД; прогнозована динаміка ППС і використання наявних сил і засобів.

6. Підбір експертів і проведення оцінки параметрів ППС.

7. Оцінка значущості та вірогідності результатів дослідження характеристик ППС за допомогою коефіцієнтів конкордації.

8. Визначення можливих границь зміни параметрів моделі ППС і факторів, що її детермінують: структури і динаміки негативного ІПсВ; діапазонів планованого зниження його дієвості; межі можливої ефективності застосовуваних сил і засобів ПсЗ; об’єму ресурсів, що залучаються, та кількість напрямків їх використання тощо.

Внаслідок розширення діапазону зміни параметрів моделі ППС буде значно збільшуватися коло припустимих рішень, що ускладнює пошук оптимального варіанту діяльності системи ПсЗ МД. У цьому випадку значне навантаження може бути перенесене на етап ігрового моделювання, коли пошук прийнятного порядку дій буде здійснюватися шляхом уточнення впливу на динаміку ППС сукупності різних факторів.

9. Розробка плану обчислювального експерименту визначається специфікою довгострокового аспекту управління ПсЗ МД при пошуку

оптимальних варіантів рішень. Прийнятний варіант може визначатися шляхом поступового уточнення окремих параметрів моделі ППС і „відходом назад” у випадку одержання на якому-небудь етапі незадовільного проміжного результату.

10. Генерація можливих варіантів довгострокових планів ПсЗ МД повинне вироблятия на ЕОМ, з наступним детальним аналізом впливу на процес рішення сукупності факторів.

11. Проведення обчислювальних експериментів на моделі ППС може бути умовно розділене на два етапи. Спочатку можливе вироблення автоматичного пошуку оптимальних варіантів розподілу ресурсів ПсЗ між окремими напрямками діяльності й окремими етапами планованого періоду. Далі може вивчатися вплив на результуючі показники зміни ППС основних параметрів моделі управлінського рішення й уточнятися його характер у часі. Це можливо здійснювати на підставі одержуваних після оптимізації даних за допомогою засобів ігрового моделювання.

12. Встановлення пріоритетності розроблюваних варіантів управлінських рішень з ПсЗ МД може проводитися за допомогою процедури експертних оцінок. Дана процедура здійснюється через неможливість врахування в моделі ППС всього різноманіття факторів, що впливають на неї та з метою підвищення якості розглянутих варіантів проектів за рахунок застосування додаткової інформації, оптимальності витрати наявних сил і засобів, можливості залучення додаткових резервів тощо.

13. Відбір прийнятних варіантів планів ПсЗ МД вирішується керівництвом. При цьому здійснюється їх узгодження з іншими суб'єктами системи забезпечення МД.

14. Організація робіт з виконання управлінських рішень проводиться відповідно до основного документа, що регламентує діяльність – перспективного плану. Він повинний визначати можливості ПсЗ МД на певну перспективу, сприяти зосередженню його ресурсів на найважливіших напрямках, передбачати питання надходження сучасних

високотехнологічних сил і засобів, впровадження нових розробок, підвищувати якість планів за рахунок покращення їх обґрунтованості. Основними задачами довгострокового планування ПсЗ МД є мобілізація наявних ресурсів для забезпечення його здійснення, залучення необхідних сил і засобів інших суб'єктів системи забезпечення МД, визначення конкретних завдань її підсистемам [153;197;224;235;244].

Важливою проблемою ПсЗ МД є оперативне управління його складовими. В ньому слід виділити два наступних підходи: перший може використовуватися у випадку виникнення НПС і другий – для управління в умовах ППС, спрямованого, у першу чергу, на підтримку її показників у задовільному стані.

Конкретна послідовність етапів у вирішенні задачі, що здійснюється для ліквідації НПС, може являти собою наступне: моніторинг (оцінка) її параметрів; аналіз НПС; визначення комплексу задач по виходу з НПС; уточнення параметрів ПсЗ МД; підбір експертів і здійснення оцінок встановлюваних параметрів НПС і ПсЗ МД; оцінка значущості результатів експертного опитування; визначення границь зміни варійованих параметрів моделі НПС; розробка плану обчислювального експерименту; генерування можливих варіантів рішень; проведення обчислювальних експериментів на моделях і оцінка прийнятних варіантів управлінських рішень; встановлення їх пріоритетності із погляду необхідності реалізації; відбір прийнятних варіантів управлінських рішень; організація діяльності з їх виконання.

Описана послідовність операцій – алгоритм вироблення і прийняття рішень, орієнтованих на вихід із НПС. Задача ж управління ПсЗ МД в умовах ППС повинна бути спрямована, у першу чергу, на підтримку її показників на заданому (задовільному) рівні. Низка етапів, спрямованих на вирішення цієї проблеми, може являти собою наступне: моніторинг (оцінка) параметрів ППС; її аналіз; визначення комплексу задач оперативного управління ППС; формалізація задач; уточнення встановлюваних параметрів; підбір експертів і проведення їх оцінки; визначення припустимих меж зміни варійованих

параметрів моделі; розробку плану обчислювального експерименту; генерування можливих варіантів діяльності; проведення обчислювальних експериментів на моделі; встановлення пріоритетності варіантів діяльності; відбір прийнятних управлінських рішень; організацію їх виконання. Завершальний етап процедури, що розглядається, може містити в собі здійснення планування, розробку і видання відповідних директив, наказів, розпоряджень, що регламентують ПсЗ МД з реалізації розроблених його варіантів відносно ППС [153;197;204].

ЛІТЕРАТУРА

1. Алещенко В.І. Морально-психологічне забезпечення застосування військ (сил): історія та сучасність: Навчально-методичний посібник. – Харків: ХВУ, 2000. – 87 с.

2. Алещенко В.І., Дикун В.Г., Мулява В.Д. Бойові психогенні втрати: прогнозування, діагностика, профілактика. Навчальний посібник. – К.: НАОУ, 2005. – 53 с.

3. Алещенко В.І., Хміляр О.Ф. Психологічна реабілітація військовослужбовців з постстресовими психічними розладами: Навчальний посібник. –Харків, ХУПС. – 2005. – 84 с.

4. Ананьев Б.Г. Из оборонного опыта советской психологии // Советская педагогика. – 1943. – № 9-10. – С. 62-77.

5. Андерсон Д.Р. Когнитивная психология. – СПб.: Питер, 2002 – 490 с.

6. Арзамаскин Ю.Н., Бублик Л.А., Караяни А.Г., Черкасов А.В. Морально-психологическое обеспечение деятельности Вооруженных Сил Российской федерации. – М.: ВУ, 1997. – Ч. 1, 2. – С. 40-93.

7. Барабанщиков А.В., Муцинов С.С. Педагогическая культура офицера. Научные поиски, войсковой опыт, практические рекомендации, взгляд в будущее. – М.: Воениздат, 1985. – 158 с.

8. Барабанщиков А.В., Феденко Н.Ф. История советской военной психологии. – М.: ВПА, 1983. – С. 53-89.

9. Беленки Г., Ной Ш., Соломон З. Стресс на поле боя: опыт Израиля // Милитари ревью. – 1985. – № 7. – С. 28-37.

10. Блінов О.А. Формування емоційної стійкості у військовослужбовців аеромобільних військ під час повітряно-десантної підготовки: Автореф. дис… канд. психол. наук: 20.02.02. – К.: КВГІ. – 1999. – 19 с.

11. Бодров В.А. Психология профессиональной пригодности. – М.: ПЕР СЭ, 2001. – 512 с.

12. Вилюнас В.К. Психологические механизмы мотивации человека.

– М.: Изд-во МГУ, 1990. – 285 с.

13. Военная психология: методология, теория, практика: В 2-х ч. – М.:ВУ, 1998. – С. 14-73.

14. Волотовский А.А., Кузнецов В.А., Денисов В.И. Морально-психологическое обеспечение боевых действий частей и подразделений Вооружённых Сил Российской Федерации. – Коломна: МВАКИУ, 1996. – С. 62-176.

15. Вопросы мира и безопасности в Организации Объединённых Наций: операции ООН по поддержанию мира; введение к операциям ООН по поддержанию мира. – 2007. – С. 89-94.

16. Выборнов С.А. Несмертельное оружие // Зарубежн. воен. обозр. – 1993. – № 4. – С. 10-14.

17. Выготский Л.С. Развитие высших психических функций. – М.: Изд-во АПН, 1960. – 500 с.

18. Гандер Д.В. Теория и практика психологического обеспечения летного обучения. – Волгоград, 1984. – С. 37-60.

19. Гендерсон В. Наука о войне. – М.: Воениздат, 1983. – 358 с.

20. Гилген А., Гилген К. Американская психология во время Второй мировой войны // Психол. журн. – 1994. – № 2. – С. 162-170.

21. Головин Н.Н. Исследование боя. Исследование деятельности и свойств человека как бойца. – СПб., 1907. – С. 90-130.

22. Гончаров А.И., Почагабин В.Н. Морально-психологическое обеспечение в Вооруженных Силах: содержание, принципы и методы организации. – Казань, 1997. – С. 23-80.

23. Гребенюк Г.С. Мотиваційна готовність курсантів й слухачів вищого військового учбового закладу до професійної діяльності: Автореф. дис. ... канд. психол. наук. – 20.02.02. – К.: КВГІ, 1997. – 16 с.

24. Григолава А.В. Методологические вопросы системного подхода в психологическом обеспечении высококвалифицированных спортсменов // Проблемы многолетней психологической подготовки

высококвалифицированных спортсменов. – М., 1986. – С. 10-11.

25. Гуманизация взаимоотношений военнослужащих: разрешение конфликтов и психотерапия. – М.: ВУ, 1995. – С. 25-59.

26. Данилов А.Р. Профилактика боевых психологических травм в ВС США // Зарубежн. воен. обозр. – 1991. – № 9. – С. 11-16.

27. Ди Джованни К. Человеческий фактор в боевых операциях: поддержание боевого духа и сокращение психических жертв / Пер. с англ. М.: ВУ, 1997. – 187 с.

28. Дмитриев М.А. Психологическое обеспечение безопасности профессиональной деятельности. – СПб.: Питер, 1996. – С. 78-94.

29. Дмитриевский А.М. Страх и борьба с ним // Журнал общества ревнителей военных знаний. – 1913. – С. 26-42.

30. Добровольская М.К. Морально-психологическое обеспечение деятельности войск (сил) // Воен. мысль. – 1995. – № 2. – С. 60-63.

31. Довідник з питань міжнародного військового співробітництва та участі України у міжнародних миротворчих операціях (друге видання) // Міністерство оборони України. – К.: “МП Леся”, 2001. – 191 с.

32. Дружинин К.И. Исследование душевного состояния воинов в различных случаях боевой обстановки по опыту русско-японской войны 1904-1905 гг. – СПб., 1910. – С. 17-43.

33. Дудин С.И. Профилактика боевых психических расстройств у военнослужащих специальными методами психологической подготовки // Информ-метод. сб. ЦВСППИ МО РФ. – 1993. – № 4. – С. 37-46.

34. Дудин С.И. Психодиагностика предрасположенности к аффективным реакциям у военнослужащих // Информ. – метод. сб. ЦВСППИ МО РФ. – 1993. – № 1. – С. 42-48.

35. Дьяченко М.И. Психологический анализ боевой деятельности советских воинов. – М.: ВПА, 1974. – С. 59-104.

36. Дьяченко М.И. О психологических основах управления поведением воинов в боевой обстановке // Воен. мысль. – 1972. – № 5. – С.

40-52.

37. Дядичкин В.П. Психофизиологические резервы повышения работоспособности. – Мн.: Высш. шк., 1990. – 119 с.

38. Егоров А.Ф. Информационно-психологическое обеспечение операции ООН в Сомали // Зарубежн. воен. обозр. – 1993. – № 4. – С. 9-13.

39. Железняк Л.Ф. Психологическое обеспечение боевых действий войск в современных условиях // Пути повышения эффективности морально-политической и психологической подготовки личного состава в подразделении, части. – М.: ВПА, 1989. – С. 140-142.

40. Забродин Ю.М. Проблемы разработки практической психологии (о научных основах психологической службы) // Психол. журн. – 1980. – № 2. – С. 34-43.

41. Зыков А.С. Как и чем управляют люди. – СПб., 1898. – С. 7-56.

42. Ильин Е.П. Мотивы человека: теория и методы изучения. – СПб.: Питер, 2000. – 292 с.

43. Ильин Е.П. Эмоции и чувства. – СПб.: Питер, 2001. – 752 с.

44. Калинчук Л.В., Караяни А.Г., Логинов И.П. Технологии морально-психологического обеспечения: актуальные проблемы теории и практики. – М.: ВУ, 1997. – С. 98-128.

45. Караяни А.Г. Влияние боя на психику воина. К чему готовятся военнослужащие в зарубежных армиях // Ориентир. - 1994. - № 11. – С. 76-78.

46. Караяни А.Г. Морально-психологическое обеспечение боевых действий войск (сил) в локальных войнах и военных конфликтах // Ориентир.- 1996. – № 9. – С. 47-59.

47. Караяни А.Г. Психологическая работа в боевой обстановке. – Самара, 1997. – 139 с.

48. Карбышев Д.М. Профессия сапер. – М.: Воениздат, 1980. – 114 с.

49. Каширин В.М. Психологический настрой: как его оценить // Армия. – 1994. – № 4. – С. 39-46.

50. Кекчеев К.Х. Как лучше видеть в темноте // Пограничник. – 1943. – № 5-6. – С. 46-50.

51. Китаев-Смык Л.А. Психология стресса. – М.: Наука, 1984. – 386 с.

52. Кокун О.М. Оптимізація адаптаційних можливостей людини у психофізіологічному забезпеченні діяльності: Автореф. дис. …д-ра психол. н. – 19.00.02. – К., 2004. – 33 с.

53. Кокун О.М. Оптимізація адаптаційних можливостей учнів та студентів: Методичні рекомендації. – К.: Міленіум, 2004. – 54 с.

54. Концепція морально-психологічного забезпечення підготовки та ведення операцій (бойових дій) Збройних Сил України (Наказ МО України від 5.05.1999 року № 142).

55. Коробейников М.П. Психологические проблемы подготовки советских воинов к современной войне: Дис … д-ра психол. наук. – 19.00.09. – М.: ВПА, 1969. – 379 с.

56. Коробейников М.П. Современный бой и проблемы психологии. – М.: Воениздат, 1972. – 235 с.

57. Корольчук М.С. Психологічне забезпечення психічного і фізичного здоров’я. – К.: Фірма “Інкос”, 2002. – 272 с.

58. Корольчук М.С. Психофізіологія діяльності. – К.: Ельга Ніка-Центр, 2003. – 400 с.

59. Корольчук М.С. Актуальні проблеми психологічного забезпечення професійної діяльності // Зб. наук. праць Київського міжнародного університету. – Вип. 1. – 2002. – С. 155-161.

60. Корольчук М.С., Крайнюк В.М. Соціально-психологічне забезпечення професійної діяльності в звичайних та екстремальних умовах. – К.: Ніка-Центр, 2006. – 580 с.

61. Корчемный П.А. Психические состояния личного состава в экстремальных ситуациях и управление ими // Гуманизация взаимоотношений военнослужащих: разрешение конфликтов и психотерапия. – М.: ВУ, 1995. – С. 20-25.

62. Косік В.В. Страх в контексті психологічного портрету призовника // Зб. наук. праць КВГІ. – 1999. – № 1. – С. 28–33.

63. Коупленд Н. Психология и солдат / Пер. с англ. М.: Воениздат, 1991. – 95 с.

64. Криворучко П.П. Деякі заходи психологічного забезпечення професійної діяльності військових спеціалістів // Зб. наук. праць. Вип. 2. – К.: КВГІ, 1997. – С. 116-123.

65. Криворучко П.П. Психологічне забезпечення професійної діяльності корабельних спеціалістів у тривалому плаванні: Дис ... канд. психол. наук: 20.02.02. – К.: КВГІ, 1998. – 263 с.

66. Кулагин Б.В. Основы профессиональной психодиагностики. – Л.: Медицина, 1984. – 216 с.

67. Кучер А.С, Крохмалев А.В., Мисюра В.А, Соловьев И.В. Солдат вернулся с войны // Ориентир. – 1996. – № 12. – С. 18-23.

68. Леогнард К. Акцентуированные личности. – К.: Вища школа, 1989. – 375 с.

69. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. – М.: Политиздат, 1975. – 304 с.

70. Ліпатов І.І. Особливості психологічної адаптації військовослужбовців до бойової діяльності: Автореф. дис… канд. психол. наук: 19.00.09 / Харківський військовий університет. – Х., 1996. – 23 с.

71. Липатов С.А. Методы социально-психологической диагностики организации // Введение в практическую социальную психологию. – М.: Наука, 1994. – С. 171-182.

72. Ложкин Г.В., Носкова О.В., Толкунова И.В. Психология здоровья человека / Под. ред. проф. В.И.Носкова. – Севастополь: “Вебер”, 2003. – 257 с.

73. Ложкін Г.В. Психологічне супроводження військовослужбовців у діяльності за екстремальних умов. – К.: МОУ, 2003. – 218 с.

74. Ломов Б.Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии. – М.: Наука, 1984. – 444 с.

75. Макаренко Н.В. Теоретические основы и методики профессионального психофизиологического отбора военных специалистов. – К., 1996. – 336 с.

76. Макаренко М.В. Основи професійного відбору військових спеціалістів та методики вивчення індивідуальних психофізіологічних відмінностей між людьми. – Інститут фізіології ім. О.О.Богомольця НАН України, Науково-дослідний центр гуманітарних проблем Збройних Сил України. – К., 2006. – 395 с.

77. Медведев В.И. Психологические реакции человека в экстремальных условиях // Экологическая физиология человека. Адаптация человека к экстремальных условиях среды. – М.: Наука, 1979. – С. 625–671.

78. Методики исследования зффективной и безопасной деятельности военных специалистов (Социально-психологические исследования в части, на корабле). – К., I994. – С. 37-42.

79. Методичні рекомендації щодо підготовки та проведення навчань із підрозділами, визначеними до складу миротворчого контингенту / Розроблені у Головному управлінні бойової підготовки Головного командування Сухопутних військ Збройних Сил України. – К., 2003. – 48 с.

80. Мисюра В.Ф. Психологическая реабилитация военнослужащих. – М.: ВАФ, 1995. – С. 34-89.

81. Михайлов Б.А. Психологические операции ВС США в конфликтах малой интенсивности // Зарубежн. воен. обозр. – 1996. – № 8. – С. 2-7.

82. Монсеньор Мішель Дюбост. Пастир миру. – Львів, 2000. – 40 с.

83. Морально-психологічні аспекти бойових дій в республіці Афганістан у 1979-1989 рр.: Навч. посібник / В.В.Стасюк, П.П.Симончук, П.Т.Примак. – К.: НАОУ, 2007. – 65 с.

84. Морально-психологическая и психологическая подготовка личного состава к выполнению завдань по защите конституционных прав граждан в условиях чрезвычайного положения и при вооруженных

конфликтах. – М.: Академия МВД РФ, 1995. – 204 с.

85. Морально-психологическое обеспечение в деятельности ВС РФ в современных условиях: Материалы межвузовской научно-практической конференции. – М.: ВА ГШ, 1994. – С. 45-80.

86. Морозов Ю.В., Глушков В.В., Шаравин А.А. Балканы сегодня и завтра: военно-политические аспекты миротворчества. – М., 2001. – 376 с.

87. Москвин Н.В. Морально-психологическая подготовка личного состава бундесвера // Зарубежн. воен. обозр. – 1988. – № 1. – С. 12-20.

88. Нафтульев А.И., Лебедева Н.М., Тимощук В.С. Психологическое обеспечение гибких производственных систем // Психологическое обеспечение трудовой деятельности. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1987. – С. 12-67.

89. Нафтульев А.И., Парачев А.М. Психологическое обеспечение включения человека в компьютеризированные комплексы // Психологическое обеспечение социального развития человека. – Л., 1989. – С. 96-102.

90. Невмержицький В.М. Психологічне супроводження діяльності військовослужбовців миротворчих підрозділів: Методичні рекомендації. – К.: „РОСА”, 2007. – 86 с.

91. Нечипоренко В.В., Литвинцев С.В., Снедков Е.В. Современный взгляд на проблему боевой психической травмы // Воен. мед. журн. – 1977. – № 4. – С. 22-26.

92. Никифоров Г.С. Психологическое обеспечение профессиональной деятельности // Работе с кадрами – научное обеспечение. – Л., 1989. – 152 с.

93. Новиков В.С., Боченков А.А., Чермянин С.В. Психологическое обоснование проблемы коррекции и реабилитации участвовавших в боевых действиях военнослужащих // Воен. – мед. журн. – 1977. – № 3. – С. 53-56.

94. Опыт психологической работы в Сухопутных войсках. – М., 1996. – 231 с.

95. Організація і методика бойової підготовки / Навчальний

посібник, А.М.Ісаєв, Л.Н.Ленський, І.І.Смірнов. – К.: НАОУ, 2002. – 48 с.

96. Основы морально-психологического обеспечения повседневной деятельности войск, подготовки и ведения боевых действий / Под ред В.П.Ососкова. – М., 1996. – С. 32-68.

97. Основы профессионального психофизиологического отбора военных специалистов // Под ред. д-ра мед. наук, профессора В.А.Пухова. – М.: МО СССР, 1981. – 428 с.

98. Осьодло В.І. Шляхи попередження та усунення негативних функціональних станів у процесі діяльності військових операторів // Збірник наукових праць ВГІ НАОУ. – 2000. – № 2 (15). – С. 46-54.

99. Ответчиков А.В. Психологическое состояние военнослужащих в особых условиях ведения боевых действий. – М.: ВПА, 1991. – 136 с.

100. Паркинсон С.Н., Рустомджи М. Искусство управлять: Пер. с англ. – М.: Фаир, 1997. – 272 с.

101. Печень Н.М, Семикина Т.О. Особое подразделение или несколько слов о социально-психологической службе армии США // Воен. вестник. – 1993. – № 1. – С. 75-77.

102. Подоляк Я.В. Практические вопросы военной психологии. – М.: Воениздат, 1987. – 151 с.

103. Подоляк Я.В. Личность и коллектив. Психология военного управления. – М.: Военное издательство. – 1989. – 350 с.

104. Попов В.Е. Психологическая реабилитация военнослужащих после экстремального воздействия (на материалах землетрясения в Ленинакане, межнационального конфликта в Фергане и боевых действий в Афганистане): дис. … канд. психол. наук: 19.00.01. – М., ВУ, 1992. – 164 с.

105. Потапчук Є.М. Теорія та практика збереження психічного здоров’я військовослужбовців: Монографія. – Хмельницький: Національна академія ДПСУ, 2004. – 323 с.

106. Примак П.Т. Досвід дослідження змісту та типів психологічної підготовленості військовослужбовців до здійснення миротворчої діяльності //

Вісник. Збірник наукових статей Київського міжнародного університету. Серія: Психологічні науки. – 2006. – Вип. 9. – С. 137-146.

107. Примак П.Т. Особливості оптимізації психологічної підготовленості миротворців // Зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України / За ред. Максименка С.Д. – К.: "Логос", 2007. – Т. 5. – Вип. 10. – С. 317-324.

108. Примак П.Т. Психологічна робота в миротворчій місії: зміст, принципи, рівні // Збірник матеріалів науково-практичної конференції „Напрямки удосконалення системи роботи з особовим складом Збройних Сил України". – К.: НАОУ, 2007. – Ч. 1. – С. 247-254.

109. Примак П.Т. Методологічні проблеми управління функціонуванням системи психологічного забезпечення миротворчої діяльності // Вісник Національної академії оборони України. – К.: НАОУ, 2007. – № 1 (3). – С. 131-135.

110. Примак П.Т. Досвід використання теорії графів та кластерного аналізу при визначенні методики формування миротворчих підрозділів Збройних Сил України // Проблеми педагогічних технологій. – Збірник наукових праць Волинського державного університету імені Лесі України. – 2006. – Вип. 2-4. – № 32-34. – С. 380-388.

111. Примак П.Т. Особливості дослідження психологічної підготовленості особового складу миротворчих частин та підрозділів // Наукові записки Інституту психології імені Г.С.Костюка АПН України / За ред. академіка С.Д.Максименка. – К.: ДП "Інформаційно-аналітичне агентство", 2007. – Вип. 35. – С. 407-414.

112. Психологическая подготовка личного состава подразделений Сухопутных войск к бою. – М.: ЦВСППИ, 1993. – С. 23-52.

113. Психологическая служба в СССР // Вопросы психологии. – 1979. – № 2-3. – С. 41-48.

114. Психологические операции США // Зарубежн. воен. обозр. – 1989. – № 9. – С. 33-36.

115. Психологическое обеспечение учебно-воспитательного процесса в вузе / Под ред. Н.Н. Обухова. – Л., 1985. – 212 с.

116. Психологические тесты / Составитель Ахмеджанов Э.Р. – М.: “Лист”, 1996. – 320 с.

117. Психологическое обеспечение подготовки спортсменов. – Алма-Ата, 1987. – С. 35-65.

118. Психологическое обеспечение профессиональной деятельности / Под ред. Г.С.Никифорова. – СПб.: Питер, 2001. – С. 123-154.

119. Психологическое обеспечение социального развития человека / Под. ред. А.А.Крылова – Л.: Изд-во ЛГУ, 1989. – 281 с.

120. Психологическое обеспечение трудовой деятельности. / Под. ред. А.А.Крылова – Л.: Изд-во ЛГУ, 1987. – 159 с.

121. Психологическое обеспечение учебно-воспитательного процесса в военных вузах (научно-методические материалы) / Под руководством и общей редакцией В.М.Воробьева, В.А.Чигирова.: МО СССР, 1983. – С. 24-76.

122. Психологическое обеспечение учебно-воспитательного процесса в вузе. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1985. – 191 с.

123. Психолого-психіатричні та психофізіологічні особливості військовослужбовців миротворчих контингентів Збройних Сил України / А.А.Озерянський, Д.А.Іванов, С.В.Нестеровська, Г.М.Мартинюк // Психічне здоров’я. – 2006. – № 2. – С. 32-80.

124. Психофизиологический статус летчиков после выполнения миротворческой миссии / В.В.Опанасенко, Д.А.Иванов, Г.М.Мартинюк, И.Р.Левит // Зб. наук, праць ГВКГ МО України: Проблеми військової охорони здоров’я. – К., 2004. – Вип. 9. – С. 47І-476.

125. Психофизиологическое обеспечение боевых действий частей и подразделений. – М., 1995. – С. 124-149.

126. Пути повышения эффективности морально-политической и психологической подготовки личного состава в подразделениях, части. – М.: ВПА, 1989. – С. 52-198.

127. Раздуев В.А. Спасите “выгоревшие души” // Ориентир. – 1996. – № 11. – С. 5-9.

128. Райгородский Д.Я. Практическая психодиагностика. Методики и тесты. Учебное пособие. – Самара: Издательский Дом “БАХРАХ-М”, 2002. – 672 с.

129. Рекомендации по психологической подготовке личного состава Сухопутных войск. – М.: Воениздат, 1972. – С. 12-83.

130. Ригг Р. Боевая подготовка войск / Пер. с англ. – М.: Иностр. лит. – 1956. – С. 21-69.

131. Риман Ф.А. Основные формы страха. – М.: Алетейа, 1998. – 336 с.

132. Римко Л.А. Влияние боевых психологических травм на боеспособность и морально-психологическое состояние войск // Информ. сб. М., 1991. – № 3. – С. 53-54.

133. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. – СПб.: Питер, 2002. – 720 с.

134. Рубинштейн С.Л. Советские психологи в условиях Великой Отечественной войны // Под знаменем марксизма. – 1943. – № 9-10. – С. 45-60.

135. Рыбников Н.А. Тематика советской психологии в условиях Великой Отечественно войны // Советская педагогика. – 1944. – № 1. – С. 54-59.

136. Рязанов А.С. Паника. Психологический этюд // Воен. сб. – 1910. – № 7. – С. 16-22.

137. Сафонов В.К. Оперативная диагностика психических состояний спортсмена // Психологическое обеспечение спортивной деятельности. – Л., 1988. – С. 38-46.

138. Селезнев В.Н. Психологическое обеспечение деятельности корабельных специалистов в особых условиях службы: Дис. … д-ра психол. наук: 19.00.09. – М.: ВУ, 1997. – 381 с.

139. Селье Г. Очерки об адаптационном синдроме. – М.: Наука, 1960. – 249 с.

140. Селье Г. Стресс без дистресса. – М.: Прогресс, 1979. – 253 с.

141. Семіков О.В. Миротворчі та гуманітарні операції // Військо України. – 1998. – № 2. – С. 5-7.

142. Семиченко В.А. Психические состояния. – К.: Магістер S, 1998. – 208 с.

143. Симанский П.В. Паника в войсках / Пер. с польск. – М.: Госиздат, 1929. – 103 с.

144. Снедков Е.В. Боевая психическая травма: Автореф. дис. … д-ра мед. наук: 19.00.09. – СПб.: госуд. ун-т, 1997. – 32 с.

145. Современная психология мотивации. – М.: Олимп, 2002. – 343 с.

146. Содержание и организация морально-психологического обеспечения боевых действий. – М.: ГА ВС, 1994. – 146 с.

147. Соловьев И.В. Методические рекомендации по организации и проведению мероприятий психореабилитации при выполнении военнослужащими служебно-боевых завдань в условиях, сопряженных с риском для жизни. – М.: УРЛС ГУК ВВ МВД РФ, 1995. – 264 с.

148. Сопов В.Ф. Модель системной организации психологического обеспечения подготовки спортсменов // Психологическое обеспечение подготовки спортсменов. – Л., 1987. – С. 5-14.

149. Социальная и военная психология. – М.: ВПА, 1990. – 144 с.

150. Стасюк В.В. Вплив бойових умов на психіку воїнів та заходи їх реабілітації // Збірник наукових праць НА ПВУ. – Хмельницький, 2003. – № 23. – Ч. 2. – С. 198-203.

151. Стасюк В.В. Екстремальні умови та їх вплив на індивідуальні особливості військовослужбовців // Збірник наукових праць ВН НАОУ. – К., 2000. – Вип. 6. – С.43-49.

152. Стасюк В.В. Мета, зміст та завдання морально-психологычного забезпечення миротворчої діяльності ЗС України // Зб. наук. пр. Національної академії ДПСУ. – Хмельницький, 2004. – № 26. – Ч 2. – С. 72-79.

153. Стасюк В.В. Напрями психологічної допомоги військовослуж-бовцям у бойовому та постбойовому періодах // Збірник наукових праць ВГІ

НАОУ. – К., 2003. – Вип.5. – С. 69-74.

154. Стасюк В.В., Криворучко П.П. Психологічна робота в бойових умовах // Збірник наукових праць ВГІ НАОУ. – К., 2001. – Вип. 4. – С. 27-35.

155. Стасюк В.В. Психологія локальних війн та збройних конфліктів: Підручник для слухачів та студентів вищих навчальних закладів. – К.: НАОУ, 2006. – 570 с.

156. Столяренко А.М. Психология боевого дежурства и корабельной вахты. – М.; Воениздат, 1972. – С. 34-82.

157. Суходольский Г.В. Основы психологической теории деятельности. – Л.: ЛГУ, 1989. – 276 с.

158. Съедин С.И., Абдурахманов Р.А. Психологические последствия воздействия боевой обстановки. – М., 1992. – 194 с.

159. Сытин Г.Н. Животворная сила – метод психокоррекции. – М.: Энергетика, 1990. – 350 с.

160. Теличкін О.О. Особливості психічної адаптації працівників поліції до умов служби в миротворчій місії ООН: Автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.01 – Х., Університет внутрішніх справ МВС України, 1998. – 16 с.

161. Теличкін О.О. Стресогенність в діяльності співробітників правоохоронних органів // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих вчених: Зб. наук. праць. – Вип. 3–4. – Х.: УВС, “Основа”, 1997. – С. 359-365.

162. Теплов Б.М. Психология и психофизиология индивидуальных различий. Избранные психологические труды / Под ред. М.Г.Ярошевского. – М.: Изд-во Московского психолого-социального института, Воронеж: Изд-во НПО “МОДЭК”, 2003. – 640 с.

163. Тематичний збірник: Миротворча діяльність Збройних Сил України та досвід застосування їх підрозділів в операціях багатонаціональних сил зі створення умов стабільності та безпеки в Республіці Ірак. – К.: ННДЦ ОТ України, 2005. – 251 с.

164. Тімченко О.В. Синдром посттравматичних стресових порушень: концептуалізація, діагностика, корекція та прогнозування: Монографія – Х.: Вид-во УВС МВС України, 2000. – 267 с.

165. Тимчасова інструкція про підготовку миротворчих контингентів і миротворчого персоналу Збройних Сил України для участі в міжнародних миротворчих операціях. – К., 2002. – 16 с.

166. Титаренко Т.М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності. – К.: Либідь, 2003. – 373 с.

167. Управление – это наука и искусство: Сборник (Сост. Подвойский Г.Л.) – М.: Республика, 1992. – 351 с.

168. Феденко Н.Ф. Некоторые пути повышения эффективности психологической подготовки личного состава к активным боевым действиям в условиях современной войны. – М.: ВПА, 1980. – С. 33-61.

169. Феденко Н.Ф., Железняк Л.Ф. Морально-психологическое обеспечение боевых действий войск в современных условиях. – М.: ВПА, 1986. – С. 14-52.

170. Феденко Н.Ф., Раздуев В.А. Русская военная психология (Середина XIX – начало XX века). – М.: ГА ВС, 1993. – С. 24-93.

171. Хараш А. Чему учат катастрофы // Психология для всех. – 1993. – № 1. – С. 8-12.

172. Хміляр О.Ф. Психічна адаптація військовослужбовців до екстремальних ситуацій миротворчої місії // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія № 12. Психологія: Зб. наукових праць. – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2005. – № 3 (27). – С. 210-215.

173. Худяков В.М. Исследование воздействия боевых психических травм на израильских военнослужащих // Зарубежн. воен. обозр. – 1989. – № 5. – С. 19-27.

174. Черепанова Е.М. Саморегуляция и самопомощь при работе в экстремальных условиях. – М., 1995. – С. 67-73.

175. Чиж Н.М., Жиляев Е.Г. Актуальные проблеми психофизи-

ологического обеспечения военно-профессиональной деятельности // Воен. мед. журн.– 1998. – Т. 319. – № 3. – С. 4-10.

176. Шишков Г.М. Вооруженные Силы США – школа ненависти (О методах и результатах морально-психологической обработки американских военнослужащих) // Зарубежн. воен. обозрен. – 1998. – № 4. – С. 9-14.

177. Шумков Г.Е. Психика бойцов во время сражений. – СПб., 1905. – 117 с.

178. Эмоциональный стресс. – М.: Медицина, 1974. – С. 54-69.

179. Эмоциональный стресс. Физиологические и психологические реакции. Медицинские, индустриальные и военные последствия стресса / Пер. с англ. – Л., 1970. – 328 с.

180. Ягупов В.В. Військова психологія: Підручник. – К.: Тандем, 2004. – 626 с.

181. Яковенко С.І., Яковенко Т.М. Психічна стійкість військовослужбовців до впливу екстремальних чинників // Метод. реком. – К.: КВГІ, 1997. – 44 с.

182. Яковлев К.В. Сапер – профессия героическая. – 2-е изд., доп. – М.: Воениздат, 1990. – 119 с.

183. Якушин Н.В. Психологическая помощь воинам-афганцам в реабилитационном центре Республики Беларусь // Психол. журнал. – 1996. – № 5. – С. 42-49.

184. Ярошевский М.Г. История психологии. – М.: Мысль, 1976. – С. 31-87.

185. Arnold A.L. Diagnosis of Post-Traumatic Stress Disorder in Vietnam Veterans // Sonnenberg S.M., et al. The Trauma and Recovery Vietnams veterans. – Wash., 1985. – 282 p.

186. Bentley S.A. Short History PTSD // Veteran. – Wash., 1991. – 264 p.

187. Brown W. War and psychological condition of peace. – L., 1982. – 232 p.

188. Egondorf A. Healing from the war: Trauma and transformations after

Vietnam. – Boston, 1985. – 212 p.

189. Estlund A., Zackrisson U. On the problem of Structurali Varing System // Texnol. forecast. an soc. change. – 1986. – V. 39. – № 1. – P. 63-72 .

190. Friedman M. Order and disorder in global systems: A shetch // Social reseack. – N.Y., 1993. – Vol. 60. – N 2. – P. 205-234.

191. Gabriel R.A. No More Heroes. – N.Y.: Hill and Wong, 1986. – 246 p.

192. General guidlines for peacekeeping operations – MDP ILO Turin Centre, 1995. – 41 p.

193. Giorgi A. Humanistic Psychology and Metapsychology // Humanistic psychology: concepts and criticisms / J.Royce, L.Mos (Ed.). – N.Y., 1981. – 218 p.

194. Horowitz M.J. Stress Response Syndromes. – N.Y., 1976. – 124 p.

195. Jones B., Mathews M.P. PSIOR and Warfighting CINC // Joint forces quarterly. – 1995. – № 3. – P. 29-33.

196. Lee E., Lu F. Assessment and treatment of Asian-American Survivors of mass violence // Journal of Traumatic Stress. – 1989. – V.2. – P. 93-120.

197. Legacies of Vietnam. Comparative adjustment of veterans and their peers. – Wash., 1981. – 123 p.

198. Lewi D. America in Vietnam. – L., 1984. – 302 p.

199. Maslow A.N. Religions, values and peak-experiences. – N.Y.: Viking, 1970. – 98 p.

200. Military psychology. – Wash., 1981. – 432 p.

201. NATO doctrine for peace support operations: Bi-MNC directive – North Atlantic Treaty Organization, 1995. – P. 213-224.

202. NATO Glossary AAP-15 (English, French, Russian and Ukrainian). – Kyiv, 2002. – P. 119-137.

203. Peacekeeper’s handbook. International Peace Academy. – New York: Pergamon, 1984. – P. 43-50.

204. Psychological factors of war. – Wash., 1988. – 502 p.

205. Rosenau P.V., Bredemeier H. Modern and postmodern concepts of social order // Social research. N.Y., 1993. – Vol 60. – № 2. – P. 337-362.

206. Solomon Z., Nay S., Baron R. Rick factors in combat stress reactions: A study of Israeli soldiers in the 1982 Lebanon war. Ist. Psychiatry Relat. – Sci., 1986. – № 23. – P. 3-8.

207. Solursk L.P. Combat addiction: overview and implications in symptom maintenance and treatment planning // Journal of Traumatic Stress. – 1989. – № 2. – P. 451-462.

208. Stein G.J. Information Warfare // Airpower Journal. – 1995. – № 1. – P. 31-39.

209. Summers H.G. Principles of War and Low-Intensiti Conflict // Military Review. – 1985. – № 3. – P. 43-49.

210. The Vietnam veteran redefined. Fact and fiction. – N.Y., 1986. – 244 p.

211. Watson P. War in the mind. – L., 1980. – 258 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

ДОВГОСТРОКОВА ПРОГРАМА

МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ УКРАЇНСЬКОГО МИРОТВОРЧОГО КОНТИНГЕНТУ У РЕСПУБЛІЦІ ІРАК

І. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Мета програми:

Довгострокова програма морально-психологічної підтримки особового складу миротворчого контингенту (далі - Програма) розроблена на виконання розпорядження Президента України та має за мету забезпечити:

морально-психологічний супровід військовослужбовців на усіх етапах підготовки та виконання ними миротворчих завдань;

морально-психологічну готовність миротворців, їх особисту внутрішню впевненість у необхідності та доцільності виконання миротворчих завдань;

гарантований соціальний захист миротворців, особливо тих хто отримав поранення;

морально-психологічну підтримку та соціальну допомогу членам сімей миротворців;

формування та підтримання сприятливої громадської думки щодо необхідності виконання миротворчих завдань, висвітлення прикладів самовідданості, мужності та відваги воїнів - миротворців.

Об’єкти дії програми:

а) особовий склад миротворчих підрозділів, який:

готується до виконання завдань за призначенням;

виконує завдання за призначенням;

отримав легкі поранення (захворювання) та має повернутися до виконання завдань за призначенням;

отримав поранення, пов’язані з довгостроковою або повною втратою працездатності;

б) родини миротворців:

кандидатів до складу миротворчого контингенту;

які виконують завдання за призначенням;

які втратили працездатність у результаті поранення;
які загинули;
в) українське суспільство;
г) світова спільнота;
д) засоби масової інформації різних форм власності.

ІІ. ЕТАПИ ТА ОСНОВНІ ЗАХОДИ ПРОГРАМИ

2.1 Етап формування, підготовки та відправки миротворчого контингенту

З військовослужбовцями:

1. Проводиться професійно-психологічний та психофізіологічний відбір кандидатів, вивчається мотивація військовослужбовців до участі у діяльності миротворчого контингенту.

2. Складаються соціально-демографічні картки особового складу миротворчих підрозділів.

3. Розгортається робота з роз'яснення особовому складу заходів безпеки та відпрацювання практичних дій щодо запобігання загроз його життю і здоров`ю.

4. Здійснюється спеціальна та цільова психологічна підготовка особового складу миротворчого контингенту.

5. Проводиться коригування складу підрозділів (обслуг, екіпажів) з урахуванням психологічної сумісності.

6. Здійснюється моніторинг морально-психологічного стану особового складу, проводиться його коригування.

7. Доводяться та роз'яснюються норми міжнародного гуманітарного права, інші законодавчі та нормативно-правові акти, які визначають права, обов'язки та гарантії миротворців.

8. Вивчається культура, національні та релігійні традиції, звичаї, порядок спілкування з місцевим населенням району призначення.

9. Організовується навчання особового складу необхідному лексичному мінімуму.

10. Доводяться умови та особливості виконання завдань миротворчим контингентом, соціальні пільги та гарантії.

11. У взаємодії з органами державної влади, місцевого самоврядування, ЗМІ, політичними та громадськими організаціями проводиться інформаційно-роз'яснювальна робота, забезпечується суспільна підтримка миротворців, формування їх позитивного іміджу.

12. Організовується урочиста церемонія відправки миротворчого контингенту.

З сім'ями військовослужбовців:

1. Доводяться та роз'яснюються родинам умови перебування та виконання завдань миротворчим контингентом, соціальні пільги та гарантії, встановлені миротворцям та членам їх сімей.

2. Вивчається сімейно-побутовий стан родин миротворців.

3. Доводиться до родин порядок організації зв'язку для спілкування з особовим складом миротворчого контингенту.

4. Спільно з органами державної влади забезпечується суспільна підтримка родин миротворців та вирішення їх соціально-побутових проблем.

5. Надається можливість участі родин в урочистій церемонії відправки миротворчого контингенту.

2.2 Етап виконання завдань у районі призначення

З військовослужбовцями:

1. Створюються сприятливі соціально-побутові умови виконання завдань з урахуванням умов перебування.

2. Уточнюються заходи безпеки та конкретизуються дії щодо забезпечення безпеки, збереження життя та здоров`я в специфічних умовах району перебування.

3. Вивчаються та оперативно розв'язуються соціальні проблеми, формується та підтримується здорова морально-психологічна обстановка.

4. Здійснюються заходи щодо адаптації до умов та особливостей військово-професійної діяльності особового складу миротворчого контингенту.

5. Проводиться моніторинг психофізіологічних станів і здоров'я, здійснюється медична та психологічна реабілітація під час виконання

миротворчих завдань, відновлення функціонального стану, профілактика психогенних розладів та психічних захворювань у миротворців.

6. Доводяться та роз'яснюються заходи органів державної влади України щодо надання пільг, соціальних гарантій і компенсацій військовослужбовцям миротворчого контингенту.

7 Здійснюються заходи інформаційно-пропагандистського забезпечення особового складу.

8. Контролюється повнота та своєчасність доведення до військовослужбовців встановлених норм грошового, продовольчого, речового та інших видів забезпечення.

9. Організовуються дозвілля та відпочинок, здійснюється емоційне та психологічне розвантаження особового складу.

10. Забезпечується зв'язок з родинами та близькими, здійснюється контроль стосовно регулярності їх спілкування.

11. Формуються і підтримуються позитивний імідж миротворців у країні перебування та сприятлива громадська думка в Україні відносно їх миротворчої місії.

З сім'я ми військовослужбовців:

1. Здійснюється суспільна, психологічна та соціальна підтримка членів сімей миротворців.

2. Організовується та підтримується регулярний зв'язок родин та близьких для спілкування з військовослужбовцями, які проходять службу у миротворчому контингенті.

3. Здійснюється інформування родин про стан, особливості обстановки в районах перебування миротворчого контингенту.

4. Виконуються заходи щодо забезпечення соціальних гарантій та надання допомоги членам сімей військовослужбовців, які отримали поранення або загинули, в отриманні призначених їм виплат, пенсій, компенсацій.

5. Організовується поховання загиблих (померлих) при виконанні миротворчої місії та увічнення їх пам'яті.

2.3 Етап повернення в Україну, соціальна реадаптація

З військовослужбовцями:

1. Організовується церемонія урочистої зустрічі військовослужбовців, які повертаються після виконання миротворчої місії.

2. Здійснюється взаємодія з органами державної влади та місцевого самоврядування з метою ефективного вирішення соціальних проблем військовослужбовців, які повернулися з Іраку.

3. Проводяться психологічна реабілітація, відновлення психологічного стану та профілактика психогенних розладів у миротворців.

4. Здійснюються клінічна і функціональна реабілітація, відновлення здоров'я, військово-професійної працездатності та санаторно-курортне лікування миротворців.

5. Проводиться комплексна соціально-професійна реадаптація.

6. Організовуються вшанування воїнів-миротворців, вивчення та впровадження їх досвіду в практичну діяльність миротворчих контингентів.

З сім'я ми військовослужбовців:

1. Надається можливість родинам взяти участь у урочистій зустрічі військовослужбовців, які повертаються після виконання миротворчої місії.

2. Здійснюється контроль за виконанням встановлених членам сімей миротворців соціально-правових гарантій, наданням пільг та допомог.

III. КЕРІВНИЦТВО ТА УПРАВЛІННЯ

Керівництво щодо впровадження положень, визначених у Програмі, координацію зусиль органів військового управління та контроль її виконання здійснює Міністерство оборони України.

Забезпечення виконання заходів, передбачених цією Програмою, покладається на Генеральний штаб Збройних Сил України, відповідні органи військового управління Сухопутних військ Збройних Сил України.

Для наукового супроводження виконання заходів Програми залучаються наукові установи та окремі фахівці.

IV. МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНЕ ТА ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Матеріально-технічне та фінансово-економічне забезпечення заходів Програми здійснюється за рахунок і в межах видатків, визначених Міністерству оборони України на миротворчу діяльність у Державному бюджеті України на відповідний рік, та інших джерел, не заборонених законодавством.

V. ЗАГАЛЬНІ ЗАВДАННЯ ЩОДО ВИКОНАННЯ ПРОГРАМИ

1. Відпрацювати пропозиції та внести зміни до існуючих нормативно-правових актів, які регламентують діяльність українських миротворчих контингентів, визначають статус та соціальний захист миротворців, членів їхніх сімей в умовах загострення воєнно-політичної обстановки на території Іраку та прогнозування її подальшого розвитку. (Юридичний департамент Міністерства оборони України, Департамент гуманітарного та соціального розвитку Міністерства оборони України, Управління правового забезпечення Генерального штабу Збройних Сил України, Головне управління з гуманітарних питань та соціального захисту Збройних Сил України Генерального штабу Збройних Сил України – травень-серпень 2004 року).

2. Створити Центр морально-психологічної підтримки миротворців у Головному командуванні Сухопутних військ Збройних Сил України. (Головне командування Сухопутних військ Збройних Сил України – до 30.05.2004 р.).

3. Здійснювати моніторинг стану дотримання встановлених законодавством України соціальних гарантій, компенсацій, пільг миротворцям та членам їхніх сімей. (Департамент гуманітарного та соціального розвитку Міністерства оборони України, Юридичний департамент Міністерства оборони України, Головне управління з гуманітарних питань та соціального захисту Збройних Сил України Генерального штабу Збройних Сил України, Науково-дослідний центр (гуманітарних проблем) Збройних Сил України – постійно).

4. Здійснювати моніторинг морально-психологічного стану особового складу миротворчого контингенту на етапах підготовки, виконання завдань за призначенням та ротації, забезпечувати корекцію морально-психологічного стану у разі необхідності. (Управління з гуманітарних питань Головного командування Сухопутних військ Збройних Сил України, Головне управління з гуманітарних питань та соціального захисту Збройних Сил України Генерального штабу Збройних Сил України, Науково-дослідний центр (гуманітарних проблем) Збройних Сил України, структури з гуманітарних питань оперативних командувань, з’єднань та частин, командування миротворчого контингенту – постійно).

5. Створити при обласних, міських, районних військових комісаріатах та у військових гарнізонах пункти зв'язку для спілкування членів сімей з особовим складом миротворчого контингенту. Відпрацювати та запровадити систему отримання інформації щодо проблемних питань родин миротворців та організувати їх оперативне вирішення. (Головне управління зв’язку та інформаційних систем Генерального штабу Збройних Сил України, Головне управління з гуманітарних питань та соціального захисту Збройних Сил України Генерального штабу Збройних Сил України, Головне управління

особового складу та організаційно-мобілізаційної роботи Генерального штабу Збройних Сил України, Головне командування Сухопутних військ Збройних Сил України, обласні військові комісаріати – травень-червень 2004 р.).

6. Сформувати та постійно оновлювати електронну базу соціально - психологічних карток особового складу миротворчих підрозділів. (Головне управління з гуманітарних питань та соціального захисту Збройних Сил України Генерального штабу Збройних Сил України, Головне управління особового складу та організаційно-мобілізаційної роботи Генерального штабу Збройних Сил України, Головне командування Сухопутних військ Збройних Сил України – серпень 2004 р.).

7. Ввести до складу миротворчого контингенту спеціально підготовлених лікарів-психофізіологів та психологів-практиків. (Головне управління особового складу та організаційно-мобілізаційної роботи Генерального штабу Збройних Сил України, Департамент охорони здоров'я Міністерства оборони України, Головне командування Сухопутних військ Збройних Сил України – в період формування та ротації).

8. Розгорнути Центр медико-психологічної реабілітації особового складу миротворчого контингенту. (Головне командування Сухопутних військ Збройних Сил України, Департамент охорони здоров'я Міністерства оборони України – в період ротації).

9. Відкрити науково-дослідну роботу "Розробка системи психофізіологічного забезпечення миротворчих контингентів". (Головне управління з гуманітарних питань та соціального захисту Збройних Сил України Генерального штабу Збройних Сил України, Науково-дослідний центр (гуманітарних проблем) Збройних Сил України – травень 2004 р.).

10. Ініціювати створення фонду підтримки сімей миротворців, які загинули або отримали каліцтво під час виконання завдань у миротворчих операціях. (Департамент з гуманітарного та соціального розвитку Міністерства оборони України, Департамент з бюджету та фінансового моніторингу Міністерства оборони України, Департамент охорони здоров'я Міністерства оборони України – травень-червень 2004 р).

11. Внести необхідні зміни та доповнення до існуючих програм бойової підготовки миротворчих підрозділів в частині посилення їх морально-психологічної підготовки до дій в екстремальних умовах. (Головне управління з гуманітарних питань та соціального захисту Збройних Сил України Генерального штабу Збройних Сил України, Головне командування Сухопутних військ Збройних Сил України – червень 2004 р).

12. Забезпечити кожного військовослужбовця словником-розмовником англійською та арабською мовами. Створити умови щодо засвоєння особовим складом необхідного лексичного мінімуму. (Департамент кадрової політики та освіти Міністерства оборони України, Головне управління з гуманітарних питань та соціального захисту Збройних Сил України Генерального штабу Збройних Сил України, Головне командування Сухопутних військ Збройних Сил України – в період підготовки).

13. Забезпечити кожний підрозділ миротворчої бригади телерадіоапаратурою, бібліотечкою сучасної політичної, довідкової та художньої літератури. (Головне управління з гуманітарних питань та соціального захисту Збройних Сил України Генерального штабу Збройних Сил України, Головне командування Сухопутних військ Збройних Сил України, Департамент ресурсного забезпечення Міністерства оборони України – червень 2004 р).

14. Організувати випуск друкованої продукції арабською мовою щодо роз'яснення мети перебування та діяльності українського миротворчого контингенту в Іраку і забезпечити її розповсюдження серед місцевого населення провінції Васід. (Головне управління розвідки Міністерства оборони України, Головне управління з гуманітарних питань та соціального захисту Збройних Сил України Генерального штабу Збройних Сил України, Головне командування Сухопутних військ Збройних Сил України, командування миротворчого контингенту – постійно).

15. Створити Постійно діючий прес-центр з метою оперативного висвітлення життєдіяльності миротворчого контингенту з активним використанням газети “Миротворець”. (Прес-служба Міністра оборони України, Управління інформаційної політики Міністерства оборони України, Головне управління з гуманітарних питань та соціального захисту Збройних Сил України Генерального штабу Збройних Сил України, Головне командування Сухопутних військ Збройних Сил України – травень-червень 2004 р).

16. Заснувати спеціальне презентаційне видання (українською, англійською, а при необхідності іншими мовами) з висвітленням миротворчої діяльності Збройних Сил України. (Департамент гуманітарного та соціального розвитку Міністерства оборони України, Головне управління з гуманітарних питань та соціального захисту Збройних Сил України Генерального штабу Збройних Сил України, Управління інформаційної політики Міністерства оборони України – вересень 2004 р).

17. Систематично проводити прес-конференції, “гарячі лінії” керівництвом Міністерства оборони України та Генерального штабу Збройних Сил України з питань миротворчої діяльності із представниками засобів масової інформації України та інших країн. (Прес-служба Міністра оборони України, Управління інформаційної політики Міністерства оборони України, Головне управління з гуманітарних питань та соціального захисту Збройних Сил України Генерального штабу Збройних Сил України, Департамент гуманітарного та соціального розвитку Міністерства оборони України – постійно).

18. Організувати проведення спільних з представниками іракської адміністрації інформаційних акцій: брифінгів, прес-конференцій, “круглих столів” (Прес-служба Міністра оборони України, Головне управління з гуманітарних питань та соціального захисту Збройних Сил України Генерального штабу Збройних Сил України, командування миротворчого контингенту – постійно).

19. Заснувати цільові теле- та радіопередачі “Година миротворця” на державних радіотелеканалах (Прес-служба Міністра оборони України, Головне управління з гуманітарних питань та соціального захисту Збройних Сил України Генерального штабу Збройних Сил України – постійно).

20. Здійснити комплекс заходів щодо відкриття повітряного мосту “Україна–Ірак” для забезпечення перекидання гуманітарних вантажів для миротворців, проведення гуманітарних акцій серед місцевого населення Республіки Ірак та вирішення інших важливих питань. (Департамент міжнародного співробітництва і євроатлантичної інтеграції Міністерства оборони України, Юридичний департамент Міністерства оборони України, Департамент гуманітарного та соціального розвитку Міністерства оборони України, Департамент ресурсного забезпечення Міністерства оборони України, Головне командування Військово-повітряних сил Збройних Сил України – травень-липень 2004 р.

21. Запровадити проведення за участю народних депутатів України, провідних політиків держави сеансів радіо і супутникового зв’язку, Інтернет-конференцій, обміну інформацією через інформаційну систему доступу до ресурсів мережі Інтернет Збройних Сил України з командуванням, офіцерами підрозділів, фахівцями служб миротворчого контингенту (Департамент зв’язків з Верховною Радою України та ОВВ Міністерства оборони України, Департамент гуманітарного та соціального розвитку Міністерства оборони України, Головне управління зв’язку та інформаційних систем Генерального штабу Збройних Сил України – постійно).

22. Запланувати періодичні виступи перед особовим складом миротворчого контингенту зірок української естради, концертних груп

Ансамблю пісні і танцю Збройних Сил України та ансамблів оперативних командувань Збройних Сил України. (Департамент гуманітарного та соціального розвитку Міністерства оборони України, Військово-музичне управління Збройних Сил України – в період підготовки миротворчого контингенту, під час виконання миротворчого завдання в Іраку).

23. Організувати проведення концертів, тематичних виставок, військово-патріотичних змагань (спортивних, військово-молодіжних), присвячених миротворчій діяльності. (Департамент гуманітарного та соціального розвитку Міністерства оборони України, Головне управління з гуманітарних питань та соціального захисту Збройних Сил України Генерального штабу Збройних Сил України, Військово-музичне управління Збройних Сил України, Управління спорту Міністерства оборони України – постійно).

24. Поширити практику проведення акцій “Діти України – миротворцям”, “Діти миротворців – своїм батькам” з активним залученням до цієї роботи студентів середніх та вищих навчальних закладів України (Департамент гуманітарного та соціального розвитку Міністерства оборони України, Головне управління з гуманітарних питань та соціального захисту Збройних Сил України Генерального штабу Збройних Сил України, Головні командування видів Збройних Сил України, командування оперативних командувань, з’єднань, частин – постійно).

Додаток А.1.1.

ПІДПРОГРАМА: БЕЗПЕКА ОСОБОВОГО СКЛАДУ, ЗБЕРЕЖЕННЯ ЖИТТЯ І ЗДОРОВ'Я МИРОТВОРЦІВ

Мета:

1. Збереження життя і здоров'я, профілактика травматизму, захворювань та відновлення військово-професійної працездатності.
2. Якісна підготовка особового складу до протидії несприятливим факторам військово-професійної діяльності.
3. Формування у військовослужбовців особистої відповідальності за збереження життя і здоров'я.

Заходи, що проводяться під час формування, підготовки, відправки та повернення миротворчого контингенту:

1. Відпрацювання змін щодо змісту та внесення доповнень до "Програми підготовки та бойового злагодження підрозділів, які призначені для виконання завдань у складі миротворчих підрозділів" та "Програми бойової підготовки підрозділів окремої механізованої бригади, яка діє у складі миротворчих сил" виходячи з набутого досвіду.
2. Доопрацювання методичних рекомендацій щодо виконання завдань миротворчої діяльності, дотримання заходів безпеки та доведення їх до підрозділів, які готуються до ротації.
3. Підготовка офіцерів штабів миротворчого контингенту в Центрі підготовки багатонаціональних штабів Національної академії оборони України та 7 ОНЦ "Партнерство заради миру" Західного оперативного командування (мовна підготовка, основи комп'ютерної обробки інформації, підготовка документів за стандартами НАТО, правила ведення переговорів, робота з затриманими, підготовка за призначенням за своїми функціональними обов'язками).
4. Залучення до підготовки та злагодження підрозділів офіцерів, які мають досвід виконання завдань у складі миротворчих контингентів.
5. Підготовка командирів підрозділів та особового складу інструкторами, які мають сертифікати на право підготовки особового складу до виконання миротворчих завдань.
6. Доведення до особового складу досвіду дій миротворчих підрозділів інших країн, використання його в ході підготовки підрозділів.
7. Проведення занять в умовах, подібних до району виконання завдань за призначенням, із застосуванням як психологічного впливу, так і засобів імітації в різних погодних і екстремальних умовах (діям за різними ступенями загроз, вночі, на техніці при відбитті раптового нападу, при затриманні порушників кордону піших та на автомобілях, в засадах, на блок-постах, при евакуації постраждалого особового складу).

8. Проведення занять тільки на закріпленій техніці та з особистою зброєю.

9. Організація взаємодії з іншими силовими структурами по підготовці миротворчих підрозділів у межах виконання спорідненних завдань.

10. Перевірка готовності техніки та озброєння до застосування згідно з відповідними умовами району виконання завдань.

11. Проведення занять по підготовці особового складу з мінної безпеки з відпрацюванням практичних навичок.

12. Проведення заходів бойової підготовки в особистому спорядженні відповідно до умов виконання завдань із застосуванням засобів маскування, формування вміння їх використовувати.

13. Проведення заходів бойової підготовки з жорстким контролем заходів безпеки, а також з урахуванням імовірних умов обстановки в районі виконання завдань за призначенням.

14. Створення та удосконалення стаціонарної, пересувної навчальної матеріально-технічної бази для підготовки миротворчих підрозділів.

15. Відпрацювання і впровадження системи психофізіологічного забезпечення військовослужбовців миротворчого контингенту, що передбачає проведення заходів професійного психофізіологічного відбору, спеціальної підготовки, психофізіологічного супроводу діяльності та психофізіологічної реабілітації миротворців.

16. Створення спеціалізованого навчально-методичного і наукового-практичного медичного центру (НМНПМЦ) для розробки і проведення заходів медико-психологічного забезпечення і спеціальної підготовки військовослужбовців миротворчого контингенту.

17. Оцінка індивідуальних резервів адаптації, терморезистентності, термоадаптивності та спеціальна підготовка кандидатів до складу миротворчого контингенту.

18. Медична підготовка особового складу з урахуванням кліматогеографічних і санітарно-епідеміологічних умов військово-професійної діяльності.

19. Вакцинація особового складу з урахуванням ендемічних захворювань у районі виконання завдань за призначенням.

20. Розробка та видання комплекту пам’яток військовослужбовцям миротворчого контингенту з питань дотримання санітарно-гігієнічних норм, профілактики ендемічних захворювань, негативного впливу на організм людини клімато-географічних умов країни перебування.

21. Підготовка і введення до складу медичної служби миротворчих контингентів лікарів-психофізіологів.

22. Створення спеціалізованих відділень реабілітації миротворців.

23. Розробка Програми і Положення про медичну реабілітацію військовослужбовців миротворчих контингентів.

24. Експертна оцінка медичних і психофізіологічних показників миротворців після повернення з місії.

25. Проведення комплексу реабілітаційних заходів щодо відновлення працездатності та професійного здоров’я військовослужбовців миротворчих контингентів Збройних Сил України.

26. Організація відновлювального і санаторно-курортного лікування особового складу миротворчого контингенту за медичними показаннями.

Заходи, що проводяться у країні перебування:

1. Проведення заходів взаємодії зі штабами та з'єднаннями (частинами й підрозділами) миротворчого контингенту коаліційних сил.

2. Проведення занять з основних питань миротворчої діяльності в умовах району виконання завдань за призначенням, ознайомлення особового складу з матеріалами досвіду виконання миротворчих завдань (оформлення друкованих матеріалів з фотографіями та схемами, показ відеофільмів, прослуховування аудіозаписів та інше).

3. Узагальнення досвіду виконання миротворчих завдань та доведення до особового складу, уточнення програми бойової підготовки та використання при проведенні занять (інструктажів).

4. Проведення практичних занять по удосконаленню навичок особового складу конвою щодо дій в екстремальних умовах із використанням засобів імітації та практичною організацією взаємодії з вертольотами.

5. Визначення додаткових заходів безпеки та доведення їх до підлеглих, контроль їх виконання.

6. Організація режиму військово-професійної діяльності, відпочинку, харчування і водопостачання з урахуванням клімато-географічних умов регіону виконання завдань за призначенням.

7. Проведення санітарно-гігієнічних і протиепідемічних заходів з урахуванням клімато-географічних умов діяльності миротворчого контингенту і ендемічних захворювань у регіоні.

8. Організація медико-психологічного забезпечення з урахуванням клімато-географічних і соціально-етнічних умов регіону виконання завдань за призначенням.

9. Психофізіологічна оцінка індивідуальної адаптації в період двотижневої акліматизації в регіоні виконання миротворчої місії з метою раннього виявлення ознак дизадаптації, доклінічних форм порушень здоров’я і своєчасної корекції станів.

10. Експертна оцінка медичних і психофізіологічних показників миротворців через 3, 6 місяців служби у складі миротворчих місій для своєчасного виведення зі складу миротворчого контингенту осіб зі стійкими порушеннями психофізіологічних показників і розладами адаптації.

11. Впровадження сучасних схем підвищення імунного стану військовослужбовців, які залучаються до виконання миротворчих завдань.

12. Організація взаємодії підрозділів українського миротворчого контингенту з підрозділами держав коаліції.

13. Проведення практичних занять по підготовці особового складу з мінної безпеки з використанням досвіду дій підрозділів.

14. Удосконалення пересувної навчальної матеріально-технічної бази для підготовки підрозділів миротворчого контингенту.

Додаток А.1.2.

ПІДПРОГРАМА: ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Мета:

1. Діагностика рівня загальних та спеціальних здібностей з метою визначення професійної придатності миротворців до виконання службових обов'язків, прогнозування ефективності виконання ними бойових завдань.
2. Підвищення функціональної здатності миротворців до виконання службових обов'язків та збереження їх психічного здоров'я.
3. Заходи психологічної підготовки миротворців до виконання функціональних обов'язків.
4. Психологічна допомога в подоланні наслідків впливу психотравмуючих факторів військово-професійної діяльності.

Заходи, що проводяться в Україні під час формування, підготовки, відправки та повернення миротворчого контингенту

Професійно-психологічний та психофізіологічний відбір.

1. Вивчення психологічних і психофізіологічних якостей, властивостей та ознак особистості.
2. Виявлення осіб з нервово-психічною нестійкістю, ознаками психогенних реакцій та психічних розладів.
3. Прогнозування якості та ефективності виконання функціональних обов'язків.
4. Комплектування підрозділів за психологічною сумісністю та досягнення відповідного рівня їх спрацьованості (бойового злагодження підрозділів).

Психологічна підготовка

1. Навчання розпізнаванню ознак прояву бойового стресу, посттравматичних станів та методам надання первинної допомоги.
2. Навчання особливостям формування вмінь моделювання поведінки військовослужбовця до виконання завдань в екстремальній ситуації та її коригування.
3. Проведення тренінгових технологій, спрямованих на комунікативну компетентність командного складу і формування вмінь контролю та регуляції психічних станів.

Медико-психологічна реабілітація

1. Відновлення здоров'я та військово-професійної працездатності миротворців, які перебувають на лікуванні.
2. Психологічна діагностика і профілактика можливих посттравматичних станів після ротації складу миротворчого контингенту.

3. Індивідуальна, групова психологічна корекція і психотерапія наслідків перебування в зоні миротворчих операцій.

Психологічний супровід діяльності миротворчих контингентів

1. Розгортання Центру медико-психологічної реабілітації особового складу миротворчого контингенту.

2. Вивчення процесу психологічної та психофізіологічної адаптації, динаміки психологічних і психофізіологічних характеристик.

3. Допомога в подоланні наслідків психологічного виснаження, перевтоми, порушення процесів адекватного реагування на екстремальну ситуацію та відновлення індивідуальних резервів адаптації.

4. Психологічне консультування та психокорекція дезадаптивних порушень і функціональних станів, зумовлених впливом екстремальних умов військово-професійної діяльності.

5. Надання консультативної допомоги командному складу в управлінні соціально-психологічними процесами в підрозділах контингенту та підвищенні рівня ефективності управління підлеглими.

Додаток А.1.3.

ПІДПРОГРАМА: ІНФОРМАЦІЙНО-ПРОПАГАНДИСТСЬКЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Мета:

1. Мобілізація особового складу на виконання миротворчих завдань та їх інформаційно-пропагандистський супровід.

2. Формування у особового складу контингенту позитивного ставлення до миротворчої діяльності, розуміння необхідності виконання миротворчої місії.

3. Формування позитивного іміджу миротворців.

Заходи, що проводяться в Україні під час формування, підготовки, відправки та повернення миротворчого контингенту

1**.** Врахування специфіки та досвіду виконання миротворчих завдань при проведенні інформування особового складу, гуманітарної підготовки та культурно-виховних заходів.

2. Забезпечення кожного підрозділу бригади сучасною похідною бібліотечкою політичної, довідкової і художньої літератури.

3. Розроблення спеціальних порадників, пам'яток, інструкцій тощо з питань організації інформаційно-пропагандистського забезпечення підготовки та участі в миротворчих місіях.

4. Уточнення норм, кошторису і розрахунків забезпечення технічними засобами інформування та друкованою продукцією миротворчих контингентів, включення їх до директиви Міністра оборони України.

5. Організація зустрічей і виступів перед особовим складом миротворчих контингентів народних депутатів України, провідних політиків, священнослужителів, політологів, фахівців відповідних департаментів Міністерства оборони України з метою роз`яснення характеру та особливостей миротворчої операції (місії).

6. Забезпечення підрозділів рекламною продукцією з українською національною (військовою) атрибутикою та символікою.

7. Започаткування нового видання Міністерства оборони України – журналу із робочою назвою "Миротворець України". На початковому етапі випускати його як додаток до журналу "Військо України".

8. Організація постійно діючої фотовиставки, присвяченої миротворчій тематиці.

9. Започаткування "Книги скорботи", в якій розмістити фотографії, біографії та обставини загибелі військовослужбовців Збройних Сил України під час виконання миротворчих операцій

10. Створення рекламного ролику під умовною назвою "Ми захищаємо мир".

11. Запровадження постійної рубрики, присвяченої миротворчості, в усіх друкованих виданнях Збройних Сил України.

12. Створення документального фільму про участь українського контингенту у миротворчій місії в Іраку.

13. Організація телезвернень до миротворців, які отримали поранення в Іраку і перебувають на лікуванні, від родичів, друзів, знайомих.

14. Організація виїздів журналістів до центрів, де здійснюється підготовка військовослужбовців до виконання миротворчої місії в Іраку .

15. Аналіз, узагальнення досвіду організації та проведення інформаційного забезпечення та врахування його при підготовці наступних миротворчих контингентів.

16. Розроблення навчально-методичних посібників, порадників та інших методичних матеріалів з питань організації інформаційно-пропагандистського забезпечення у миротворчих підрозділах.

17. Започаткування проведення „круглого столу" в редакції газети "Народна армія", ЦТРС Міністерства оборони України за участю командування бригади, представників штабу КООС від України, Генерального штабу ЗС України та Головного командування Сухопутних військ ЗС України.

18. Підготовка фотоальбому про життєдіяльність 5 та 6 омбр.

19. Організація теле- та радіорозповідей про сім'ї військовослужбовців, які виконують миротворчу місію в Іраку

20. Організація виступів перед особовим складом Ансамблю пісні і танцю ЗС України, ансамблів ОК Збройних Сил України, цивільних професійних та самодіяльних художніх колективів, агітаційно-розважальних груп та зірок української естради.

21. Залучення преси регіонів для створення позитивного образу героя-миротворця у центральних засобах масової інформації.

22. Моніторинг центральних ЗМІ з метою кореляції негативних тенденцій щодо висвітлення миротворчої проблематики.

23. Підготовка і проведення інтерв'ю з військовослужбовцями контингенту для розповсюдження у ЗМІ.

24. Організація запису та доставки до Іраку відеокасет із записами програм регіональних та обласних телекомпаній з матеріалами, присвяченими певному регіону.

25. Введення до штату бригади миротворчого контингенту відеооператора для проведення професійної відеозйомки та підготовки сюжетів з подальшою передачею матеріалу на Батьківщину і розповсюдженням на вітчизняних телеканалах.

26. Забезпечення прес-центру миротворчого контингенту портативними накопичувачами інформації в електронному вигляді (**Memory-stick**) обсягом до 1 ГБ Дообладнання комп'ютера прес-центру записуючим **CD-rom** для виготовлення лазерних дисків, ведення фотоархіву.

28. Забезпечення цифровим диктофоном для аудіосупроводження прес-конференцій, брифінгів та виступів керівного складу з'єднання; для якісного прийому та обробки аудіоінформації, підготовки радіопередач тощо.

Заходи, що проводяться у країні перебування:

1. Моніторинг та роз'яснення особовому складу воєнно-політичної, оперативної і морально-психологічної обстановки у країні, де виконуються миротворчі завдання, мети, завдань миротворчого контингенту, оперативної ситуації, місця та ролі кожного військовослужбовця щодо їх успішного виконання.
2. Цільове інформаційне забезпечення військовослужбовців, які безпосередньо беруть участь у виконанні конкретних миротворчих, гуманітарних, конвойних, охоронних, патрульних, спостережних, пошукових, рятувальних та інших завдань.
3. Проведення інформаційно-пропагандистських заходів щодо формування позитивного іміджу миротворчої діяльності особового складу серед місцевого населення.
4. Створення аналітичного формуляру інформаційного поля регіону з метою прогнозування та нейтралізації негативного впливу на особовий склад.
5. Обладнання пунктів розташування підрозділів наочною агітацією.
6. Оперативне забезпечення інформаційно-довідковими матеріалами посадових осіб підрозділів та інформаційного активу для проведення інформування особового складу.
7. Організація перегляду та прослуховування інформаційних теле-, радіо-, відеопрограм та повідомлень, інформаційного сайту МОУ з Інтернету.
8. Організація комплексу заходів змістовного культурного дозвілля особового складу.
9. Взаємообмін культурними програмами і виступами українського миротворчого контингенту з миротворчими контингентами інших країн.
10. Організація спортивно-масових заходів, змагань. за участю представників миротворчих контингентів інших країн та місцевого населення
11. Проведення спільних інформаційних акцій з представниками іракської адміністрації: брифінгів, прес-конференцій, "круглих столів".
12. Організація і проведення інтерактивного телемосту особового складу бригади та родин військовослужбовців.
13. Організація роботи цивільних журналістів, акредитованих при прес-центрі контингенту.
14. Створення спільної інформаційної продукції з інформаційними структурами миротворчих контингентів інших країн.
15. Організація розгортання радіостанції 6 омбр, яка б ретранслювала в межах базового табору українські програми. Підготовка та включення до програми новин контингенту та привітань військовослужбовцям.

16 Організація розгортання кабельного телебачення на території базового табору для перегляду програм “Нова армія”, “Територія безпеки”, документальних, художніх фільмів, розважальних, спортивних програм, концертів, КВК тощо.

17. Організація відправки відкритих листів миротворців для військових та цивільних засобів масової інформації України.

Додаток А.1.4.

ПІДПРОГРАМА: ВЗАЄМОДІЯ З ОРГАНАМИ ДЕРЖАВНОЇ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ ТА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ З ПИТАНЬ ПІДТРИМКИ МИРОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Мета:

1**.** Формування суспільної думки щодо підтримки миротворчої діяльності Збройних Сил України.

2. Сприяння керівництву Міністерства оборони та Генерального штабу Збройних Сил України у створені позитивного іміджу миротворчої діяльності.

Завдання:

1. Визначення основних напрямів співпраці з державними структурами щодо інформаційного забезпечення миротворчих операцій.
2. Розробка шляхів та технологій проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи.
3. Відпрацювання основних інформаційних заходів щодо роз'яснення в суспільстві необхідності миротворчої діяльності.

Основні заходи:

1. Створити при Раді національної безпеки і оборони України координаційну раду з питань підтримки миротворчої діяльності. (Члени РНБО України – до 30 червня 2004 року)
2. Удосконалити нормативно-правову базу з питань миротворчої діяльності. (Департамент зв'язків МО України з Верховною Радою України та органами виконавчої влади, інші центральні органи виконавчої влади – протягом року)
3. Розробити тематичний блок інформаційно-роз'яснювальних матеріалів щодо визначення державних цілей та завдань миротворчої діяльності ЗС України.

(Генеральний штаб Збройних Сил України, Національна академія оборони України – серпень 2004 року).

4. Підготувати та подати до Держкомітету телебачення та радіомовлення України пропозиції щодо інформаційної підтримки миротворчої діяльності. (Прес-служба, Департамент гуманітарного та соціального розвитку, Управління інформаційної політики Міністерства оборони України - травень-червень 2004року).
5. Створити мобільну групу спецкорів з висвітлення подій в Республіці Ірак та діяльності миротворчих контингентів. (Держкомітету телебачення та

радіомовлення України, Прес-служба Міністерства оборони України - травень 2004року).

6. Організувати зустрічі особового складу миротворчого контингенту з керівництвом держави, народними депутатами України, членами уряду під час підготовки, урочистих проводів та зустрічі після виконання миротворчих завдань. (Державний комітет зв'язку та інформатизації України, Департамент зв'язків МО України з Верховною Радою України та органами виконавчої влади, Генеральний штаб Збройних Сил України - постійно).

7. Здійснювати моніторинг вітчизняних і зарубіжних ЗМІ щодо діяльності українського миротворчого контингенту, вживати заходів стосовно необ'єктивного висвітлення його діяльності. (Держкомітету телебачення та радіомовлення України, Управління інформаційної політико та Прес-служба Міністерства оборони України - постійно).

8. Проводити брифінги, "круглі столи", інтерв'ю з миротворчої тематики за участю народних депутатів, представників Ради національної безпеки і оборони України, Міністерства оборони України, Генерального штабу Збройних Сил України, учасників миротворчих місій та громадських організацій. (Держкомітету телебачення та радіомовлення України, Прес-служба, Управління інформаційної політики Міністерства оборони України, Генеральний штаб ЗС України - постійно).

9. На національних телеканалах створити бренд „Український миротворець". (Держкомітету телебачення та радіомовлення України, Прес-служба МО України, управління інформаційної політики МО України – постійно).

10. Створити документальний фільм про миротворчі контингенти ЗС України. (Міністерство культури України, Прес-служба, ЦТРС Міністерства оборони України).

11. Замовити сценарій для постановки художнього фільму про воїнів-миротворців. (Міністерство культури України, Міністерство оборони України).

12. Організувати проведення радіомостів між особовим складом миротворчого контингенту та обласними центрами, містами з залученням урядовців, народних депутатів, батьків, зірок естради, діячів культури і мистецтва. (Міністерство культури України, Держкомітет зв'язку та інформатики України, Міністерство оборони України).

13. Виготовити та встановити рекламно-інформаційні вітрини на вулицях Києва та обласних центрів України на миротворчу тематику. (Держкомітету телебачення та радіомовлення України, Прес-служба, Управління інформаційної політики Міністерства оборони України, Генеральний штаб ЗС України – постійно).

Додаток А.1.5.

ПІДПРОГРАМА: ВЗАЄМОДІЯ З ОРГАНАМИ ДЕРЖАВНОЇ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ ТА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ З ПИТАНЬ ПІДТРИМКИ МИРОТВОРЧОГО КОНТИНГЕНТУ В ІРАКУ

Мета:

1**.** Формування суспільної думки щодо підтримки миротворчого контингенту в Іраку.

2. Сприяння керівництву Міністерства оборони та Генерального штабу Збройних Сил України у створені позитивного іміджу воїнів-миротворців, надання допомоги у вирішенні соціальних проблем членів їхніх сімей.

Завдання:

1. Визначення основних напрямів співпраці з державними структурами щодо інформаційного забезпечення миротворчого контингенту.

2. Розробка шляхів та технологій проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи.

3. Відпрацювання основних інформаційних заходів щодо роз'яснення в суспільстві необхідності виконання завдань миротворчим контингентом.

Основні заходи:

1. Створити при Раді національної безпеки і оборони України координаційну раду з питань підтримки миротворчого контингенту в Іраку. (Члени РНБО України – до 30 червня 2004 року).

2. Удосконалити нормативно-правову базу з питань миротворчої діяльності. (Департамент зв'язків МО України з Верховною Радою України та органами виконавчої влади, інші центральні органи виконавчої влади – протягом року).

3. Розробити тематичний блок інформаційно-роз'яснювальних матеріалів щодо визначення державних цілей та завдань миротворчої діяльності ЗС України в Іраку.

(Управління інформаційної політики Міністерства оборони України Генеральний штаб Збройних Сил України – серпень 2004 року).

4. Підготувати та подати до Держкомітету телебачення та радіомовлення України пропозиції щодо інформаційної підтримки миротворчого контингенту. (Департамент гуманітарного та соціального розвитку, Управління інформаційної політики Міністерства оборони України, Прес-служба МО України – травень-червень 2004року).

5. Створити мобільну групу спецкорів з висвітлення подій в Республіці Ірак та діяльності миротворчого контингенту (Держкомітет телебачення та

радіомовлення України, Прес-служба Міністерства оборони України – травень 2004 року).

6. Організувати зустрічі особового складу миротворчого контингенту з керівництвом держави, народними депутатами України, членами уряду під час підготовки, урочистих проводів та зустрічі після виконання миротворчих завдань. (Державний комітет зв'язку та інформатизації України, Департамент зв'язків МО України з Верховною Радою України та органами виконавчої влади, Генеральний штаб Збройних Сил України – постійно).

7. Здійснювати моніторинг вітчизняних і зарубіжних ЗМІ щодо діяльності українського миротворчого контингенту, вживати заходів стосовно необ'єктивного висвітлення його діяльності. (Держкомітет телебачення та радіомовлення України, Управління інформаційної політики та Прес-служба Міністерства оборони України – постійно).

8. Проводити брифінги, "круглі столи", інтерв'ю з миротворчої проблематики за участю народних депутатів, представників Ради національної безпеки і оборони України, Міністерства оборони України, Генерального штабу Збройних Сил України, учасники миротворчої місії та громадських організацій. (Держкомітет телебачення та радіомовлення України, Прес-служба, Управління інформаційної політики Міністерства оборони України, Генеральний штаб ЗС України - постійно).

9. На національних телеканалах створити бренд „Український миротворець". (Держкомітет телебачення та радіомовлення України, Прес-служба МО України, управління інформаційної політики МО України – постійно).

10. Створити документальний фільм про миротворчий контингент ЗС України в Іраку. (Міністерство культури України, Прес-служба, ЦТРС Міністерства оборони України).

11. Організувати проведення радіомостів між особовим складом миротворчого контингенту та обласними центрами, містами з залученням урядовців, народних депутатів, батьків, зірок естради, діячів культури і мистецтва. (Міністерство культури України, Держкомітет зв'язку та інформатики України, Міністерство оборони України).

12. Виготовити та встановити рекламно-інформаційні вітрини на вулицях Києва та обласних центрів України на миротворчу тематику. (Держкомітет телебачення та радіомовлення України, Прес-служба, Управління інформаційної політики Міністерства оборони України, Генеральний штаб ЗС України – постійно).

Додаток А.1.6.

ПІДПРОГРАМА: СУСПІЛЬНА ПІДТРИМКА МИРОТВОРЦІВ ТА ЧЛЕНІВ ЇХ СІМЕЙ

Мета:

1.Забезпечення внутрішньої психологічної стабільності, впевненості та переконання миротворців у правильності виконання покладених на них завдань щодо стабілізації обстановки та досягнення миру в країні перебування.

Заходи, що проводяться в Україні під час формування, підготовки, відправки та повернення миротворчого контингенту

1. Проведення в Україні концертів, тематичних виставок, присвячених миротворцям, організація військово-патріотичних змагань (спортивних, військово-молодіжних).
2. Організація повітряного мосту "Україна – Ірак" для забезпечення перекидання гуманітарних вантажів для миротворців та для проведення гуманітарних акцій серед місцевого населення Республіки Ірак.
3. Збір інформації щодо проблемних питань у сім'ях миротворців, особливо тих, що потрапили у скрутне матеріальне становище.
4. Залучення через Міністерство культури України народних артистів України, творчих колективів, аматорів, митців для проведення їх виступів перед миротворцями.
5. Ініціювання створення фонду гуманітарної підтримки сімей миротворців, які загинули або отримали каліцтво під час виконання завдань у миротворчих операціях.
6. Цільове святкування Дня миротворця в Україні, відзначення на державному рівні миротворців, які є прикладом, що підносить авторитет України на міжнародному рівні.
7. Проведення пісенного фестивалю, присвяченого Дню миротворця, серед військових колективів у Збройних Силах України.
8. Розробка та впровадження Центральною телерадіостудією Міністерства оборони України цільової радіопередачі "Година миротворця" на одному з провідних радіоканалів Українського радіо для забезпечення інформованості населення (особливо селищ та маленьких містечок) щодо миротворчої діяльності України, останніх подій у країнах перебування миротворців, а також проведення пісенних привітань миротворців від імені їх родин.
9. Розробка тематичної телепередачі "Миротворець" на одному із загальнодержавних каналів телебачення для висвітлення аспектів державної та суспільної підтримки миротворців, механізмів соціального захисту, підготовки миротворчих підрозділів тощо.

10. Створення документальних стрічок щодо миротворчої діяльності, в яких популяризується образ воїна-миротворця та надаються позитивні аспекти міжнародного та внутрішньополітичного характеру.

11. Проведення акцій “Діти миротворців – своїм батькам”, “Діти України – миротворцям!” тощо (передача миротворцям малюнків, художніх виробів, інших речей, виготовлених дітьми).

12. Проведення на каналах телебачення телевізійних шоу та аналітичних програм із залученням провідних телеведучих з проблематики миротворчої діяльності Збройних Сил України.

13. Залучення відповідних громадських організацій до здійснення згідно із Законом України цивільного демократичного контролю за станом підготовки миротворчого персоналу та миротворчих підрозділів.

14. Проведення у школах та вищих навчальних закладах відкритих уроків та занять, присвячених миротворчій діяльності Збройних Сил України, на які залучати військовослужбовців, що проходили службу у миротворчих контингентах, представників Міністерства оборони України, Генерального штабу Збройних Сил України, військових комісарів, командувачів та командирів.

15. Розробка, оформлення та підтримка Інтернет-сторінки сайту Генерального штабу Збройних Сил України, присвяченого миротворчій діяльності Збройних Сил України, на якій передбачити як офіційну інформацію, так і можливість проведення Інтернет-конференцій, “гарячих Інтернет-ліній”, тематичних “круглих столів” за формою запитання-відповідь.

16. Проведення прес-конференцій, “гарячих ліній” керівництвом Міністерства оборони України та Генерального штабу Збройних Сил України з питань миротворчої діяльності із представниками засобів масової інформації України, інших країн.

17. Підготовка та випуск презентаційних компакт-дисків з піснями миротворців, відеокліпами, випуск книжок, буклетів, присвячених миротворцям тощо.

Заходи, що проводяться у країні перебування

1. Перегляд по телебаченню концертів, спортивних, військово-молодіжних змагань, присвячених миротворцям.

2. Організація ефективного використання можливостей повітряного мосту, здійснення цільових замовлень на перекидання вантажів тощо.

3. Залучення кращих військовослужбовців до участі у святкуванні Дня миротворця, їх відзначення та нагородження під час урочистостей.

4. Надання записів пісенного фестивалю на компакт – дисках та відеокасетах до миротворчого контингенту для перегляду.

5. Робота з Інтернет-сторінкою сайту Генерального штабу Збройних Сил України, присвяченого миротворчій діяльності Збройних Сил України,

участь миротворців у Інтернет-конференціях, тематичних “круглих столах” за формою запитання-відповідь.

6. Телефонна участь миротворців щодо надання запитань керівництву Міністерства оборони України та Генерального штабу Збройних Сил України з проблемних питань.

7. Надання записів на компакт-дисках та відеокасетах до миротворчого контингенту для прослуховування та перегляду.

Додаток А.1.7.

ПІДПРОГРАМА: РОБОТА З РОДИНАМИ МИРОТВОРЦІВ

Мета:

1. Своєчасне виявлення та реагування на проблеми, які виникають у членів сімей військовослужбовців миротворчого контингенту у Республіці Ірак. Приділення особливої уваги молодим сім'ям військовослужбовців, родинам поранених та загиблих.

Заходи, що проводяться в Україні під час формування, підготовки, відправки та повернення миротворчого контингенту

1. Створення в обласних військових комісаріатах пунктів зв'язку для членів родин військовослужбовців, призваних до миротворчого контингенту із запасу, з метою вирішення соціальних проблем та надання необхідної допомоги.
2. Роз'яснення положень чинного законодавства членам родин військовослужбовців, які проходять службу у миротворчому контингенті, питань соціального забезпечення та пільг, що надаються військовослужбовцям, проведення консультацій та бесід.
3. Розгляд пропозицій, заяв і скарг, які надходять до військових комісаріатів, з питань надання необхідної допомоги членам сімей миротворців, а також прийом громадян, які звертаються з цих питань, видача необхідних довідок та інших документів.
4. Відпрацювання у районних військових комісаріатах соціальної довідки військовослужбовця миротворчого контингенту, призваного із запасу, з метою оперативного зв'язку із членами його родини.
5. Сприяння звільненим з військової служби військовослужбовцям миротворчого контингенту, які втратили працездатність, і членам сімей загиблих (померлих) військовослужбовців в оформленні документів, необхідних для одержання в належних випадках компенсаційних сум, допомог.
6. Підтримання постійного зв'язку з миротворцями та членами їх сімей, які перебувають на обліку у військовому комісаріаті, організація їх відвідування, в першу чергу поранених та інвалідів, з метою надання їм необхідної допомоги і сприяння в наданні пільг, встановлених для них законодавством, та задоволенні їх невідкладних потреб.
7. Ведення персонального обліку військовослужбовців миротворчого контингенту, які повернулися після закінчення служби у миротворчих підрозділах, або стали на облік та проживають на території, що обслуговується військовим комісаріатом.

Заходи, що проводяться у країні перебування

1. Забезпечення можливості військовослужбовцям миротворчого контингенту звертатися через пункти зв’язку обласних військових комісаріатів щодо вирішення соціальних проблем та отримання необхідної допомоги родинам.

Додаток А.1.8.

ПІДПРОГРАМА: ОРГАНІЗАЦІЯ ЗВ'ЯЗКУ В ІНТЕРЕСАХ МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Мета:

1. Відновлення моральних, психічних та фізичних сил особового складу миротворчого контингенту.
2. Мобілізація на виконання бойових завдань.
3. Задоволення духовних (культурних) потреб військовослужбовців.
4. Морально-психологічне підтримання членів їхніх сімей

Заходи, що проводяться в Україні під час формування, підготовки, відправки та повернення миротворчого контингенту

1. Підключення частин, на базі яких формуються миротворчі підрозділи, до АСУ "Дніпро".
2. Створення в АСУ "Дніпро" ВЕБ-сторінки щодо інформування особового складу про завдання миротворчого контингенту та громадської думки стосовно їх виконання.
3. Узагальнення даних про наявність телефонів родин військовослужбовців миротворчого контингенту, відпрацювання механізму виклику членів родин через найближче розташовані до місця проживання районні військкомати та сільські ради.
4. Інформування особового складу миротворчого контингенту, членів їх родин щодо порядку організації переговорів у ході виконання миротворчої місії.

Заходи, що проводяться в країні перебування

1. Розгортання ВЕБ-серверу розподіленої обчислювальної мережі та утворення на ньому копії офіційного ВЕБ-сайту Інтернет МО України (періодичне його оновлення з застосуванням мережі Інтернет).
2. Формування в розподіленій обчислювальній мережі ВЕБ-сайту, на якому викладати таку інформацію:

електронна копія газети "Миротворець";

електронна адреса для листування особового складу з родинами (з наступним відправленням листів засобами мережі Інтернет);

електронні копії газет та журналів України (оновлення проводити засобами Інтернет з ВЕБ-сайтів відповідних органів ЗМІ);

електронна копія плану виховної роботи на місяць;

розклад переговорів особового складу УК з родинами.

3. Забезпечення телефонних переговорів особового складу з родинами.

Додаток А.1.9.

ІНФОРМАЦІЙНО-РОЗ'ЯСНЮВАЛЬНА РОБОТА ДЕРЖАВНИХ СТРУКТУР

Мета:

1. Формування сприятливої суспільної думки та позитивного іміджу миротворчої діяльності ЗС України.

2. Формування у особового складу контингенту позитивного ставлення до миротворчої діяльності, розуміння необхідності виконання миротворчої місії.

Завдання:

1. Визначення переліку державних і комерційних структур та основних напрямків їх діяльності щодо інформаційно-пропагандистського забезпечення.
2. Розробка основних завдань, шляхів та алгоритмів проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи.
3. Розробка основних інформаційних заходів щодо роз'яснення суспільству, миротворцям та їх сім'ям мети і основних завдань миротворчої діяльності.

ОСНОВНІ ЗАХОДИ

1. Розробити тематичний блок інформаційно-роз'яснювальних матеріалів щодо визначення державних цілей та завдань миротворчої діяльності ЗС України.
2. Підготувати та подати до комітету Верховної Ради, Держкомітету Кабінету Міністрів України з питань інформаційної політики перелік пропозицій щодо вирішення проблем інформаційного забезпечення миротворчих контингентів.
3. Створити спільну робочу групу по висвітленню подій в Іраку та діяльності миротворчих контингентів. Організувати регулярні зустрічі особового складу миротворчого контингенту з керівництвом держави, народними депутатами України, членами уряду під час підготовки, урочистих проводів та зустрічі після виконання миротворчих завдань.
4. Регулярно проводити у навчальних закладах заняття присвячені миротворчій діяльності Збройних Сил України із залученням учасників миротворчих місій.
5. Моніторинг вітчизняних і зарубіжних ЗМІ щодо українського миротворчого контингенту, за необхідності – нейтралізація їх негативного впливу.

6. Започаткувати періодичні брифінги, "круглі столи", інтерв'ю з миротворчої тематики за участю народних депутатів, представників Ради національної безпеки і оборони України, Міністерства оборони України, Генерального штабу Збройних Сил України, учасників миротворчих місій та громадських організацій.

7. Залучити національні телеканали для створення рекламної продукції про миротворчу діяльність в Іраку з наступним показом її на провідних телеканалах України.

8. Запровадити постійну рубрику присвячену миротворчості в центральних та регіональних засобах масової інформації, особливо в обласних та районних друкованих виданнях.

9. Створити документальний фільм про миротворчі контингенти ЗС України.

10. Замовити сценарій для постановки художнього фільму про воїнів-миротворців.

11. Організувати проведення радіо-мосту між особовим складом миротворчого контингенту та відомими українськими спортсменами, зірками естради, діячами культури і мистецтва.

12. Вирішити питання щодо замовлення каналу для передачі відеоінформації з базового табору „Вавилон" (місто Хілла), з допомогою польських телевізійних каналів.

13. Виготовити та встановити рекламно-інформаційні вітрини на вулицях Києва та обласних центрів України на миротворчу тематику.

II. ЗАХОДИ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НА ТЕРИТОРІЇ ІРАКУ

1. Організація розгортання радіостанції 6-ї омбр, яка б ретранслювала в межах базового табору українські програми. Готувати та включати в програму новини контингенту та привітання військовослужбовців. (Наприклад, з днем народження). Два місяці тому це зробили поляки. Зараз в FM діапазоні на частоті 102,8 в цілодобовому режимі працює їх радіо.)

На супутнику „Сиріус", наприклад, є два україномовних радіоканали „Радіо Ера" та „ГАЛА-радіо", які можливо транслювати через підсилювач у місцях масового скупчення військовослужбовців (їдальня, казармені приміщення).

2. Організація розгортання кабельного телебачення на території базового табору для перегляду програм "Нова Армія", "Територія безпеки", документальних, художніх фільмів, розважальних, спортивних програм, концертів, КВК тощо.

3. Організація запису та доставки до Іраку відеокасет із записами програм регіональних та обласних телекомпаній з матеріалами, що присвячені певному регіону.

Запис робити на телекомпаніях, що працюють в місцях призову, проживання батьків, або проходження служби до Іраку миротворцями 6-ї омбр.

На території базових таборів та у стаціонарних місцях несення служби встановити стенди на яких розміщати свіжі примірники Центрального друкованого органу ЗС України газети “Народна армія”.

Доставку макету свіжих номерів здійснювати за допомогою дипломатичної пошти або пересилати за допомогою Інтернету. Друк видання здійснювати в редакції газети “Миротворець”.

4. Організація проведення радіо-мосту між особовим складом 6-ї омбр та братами Кличко, Таїсією Повалій.

У подальшому до заходу залучати представників ветеранських організацій, воїнів-афганців, провідних українських артистів, спортсменів народних депутатів України, письменників.

5. Введення в штат бригади відеооператора для проведення професійної відеозйомки та підготовки сюжетів з подальшої передачею матеріалу на Батьківщину і розповсюдженням на вітчизняних телеканалах. Забезпечити відео-оператора професійною відеокамерою та комплектом цифрових відеокасет.

Замовлення каналу для перегону відео можливо з базового табору „Вавилон” (місто Хілла). Там акредитовані та постійно працюють кореспонденти трьох польських телевізійних каналів. Є відповідне обладнання. Проплату “перегону” відео може здійснювати зацікавлений українських телеканал.

6. Встановлення “Скриньки довіри” для листів, скарг та пропозицій.

Листи та пропозиції можна було б використовувати на сторінках газети “Народна армія”.

7. Організація відправки відкритих листів миротворців 6-ї омбр для військових та цивільних засобів масової інформації України. Для якісного виконання завдань, покладених на прес-центр 6-ї омбр та редакцію газети “Миротворець”, заборонити використання офіцерів не за призначенням (чергування, робота у складі групи відповідальних, т.ін.).

8. Забезпечення прес-центр 6-ї омбр портативними накопичувачами інформації в електронному вигляді (**Memory-stick**) обсягом до 1 ГБ - до 06.2004.

9. Дообладнання комп’ютеру прес-центру записуючим **CD-rom** для виготовлення лазерних дисків, ведення фото архіву. Забезпення **цифровим диктофоном** – для аудіосупроводження прес-конференцій, брифінгів та виступів керівного складу з’єднання; для якісного прийому та обробки аудіоінформації, підготовки радіо передач тощо - до 06.2004.

ІІІ. ЗАХОДИ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

1. Започаткування нового видання Міністерства оборони України – журналу із робочою назвою “Миротворець України”. На початковому етапі можна було б випускати його як додаток до журналу “Військо України”.

Це має бути двомовний (українська-англійська) журнал і розповсюджуватися як в Україні, так і у кожній миротворчій місії, де виконують обов'язки українські військовослужбовці.

2. Започаткування щомісячного брифінгу для засобів масової інформації з миротворчої тематики за участю визначеної посадової особи (осіб) Генерального штабу Збройних Сил України.

Короткий підсумок діяльності кожного миротворчого підрозділу ЗС України (Перелік осіб визначає Начальник Генерального штабу ЗС України).

3. Організація серії інтерв'ю з миротворцями 6-ї омбр з питань надання гуманітарної допомоги та допомоги з відродження Іраку.

Такі самі інтерв'ю бажано організація з військовослужбовцями 5-ї омбр, зокрема. із залученням телевізійних каналів.

4. Організація фотовиставки, присвяченої миротворчій тематиці.

Залучити роботи провідних фотомайстрів України.

5. Започаткування "Книги скорботи" у котрій розмістити фотографії, біографії та обставини загибелі військовослужбовців Збройних Сил України під час виконання миротворчих операцій.

6. Створення рекламного ролику під умовною назвою "Ми захищаємо мир".

7. Надання допомоги телеканалу ICTV у створенні соціального ролику про миротворчу діяльність в Іраку з наступним показом на провідних телеканалах України.

Виробник канал ICTV.

8. В інформаційних повідомленнях про перебіг подій в Іраку робити акцент на питаннях надання гуманітарної допомоги та відродження в провінції Васіт.

9. Запровадження постійної рубрики, присвяченої миротворчості, в усіх виданнях Збройних Сил України.

10. У разі виникнення кризової ситуації в Іраку цього ж дня проведення брифінгу для ЗМІ за участю представника Генерального штабу ЗС, або ГК Сухопутних військ ЗС України із роз'ясненням ситуації.

11. Започаткування на першому Національному каналі в передачі "Нова армія" телеакції «Підтримай наших!» (Експрес-вітання миротворцям).

Відео-привітання з різних областей України

12. Створення документального фільму про участь українського з'єднання у миротворчій місії в Іраку .

13. Телепривітання миротворцям, які отримали поранення в Іраку і знаходяться на лікуванні від родичів, друзів, знайомих.

Касети надсилати до Іраку дипломатичною поштою.

14. Започаткування пілотного телепроекту "Блокпост", присвяченого миротворчій діяльності України в Іраку.

15. Теле- та радіо-розповідь про сім'ї військовослужбовців, які виконують миротворчу місію в Іраку.

16. Організація виїздів журналістів до польових таборів, де здійснюється підготовка військовослужбовців до виконання миротворчої місії в Іраку.

17. Організація виїздів журналістів до Іраку з метою підготовки матеріалів про миротворчу діяльність 6-ї омбр.

18. Стажування особового складу редакції "Миротворець" у Центральному друкованому органі МО газеті "Народна армія".

19. Підготовка спецвипуску газети "Миротворець", як додаток до газети "Народна армія".

20. Випуск газети в газеті ("Миротворець" в "Народній армії").

21. Підготовка в газеті "Народна армія" матеріалів про родини кращих миротворців.

З поданням командування миротворчого з'єднання.

22. Розміщення вітань членам сімей миротворців з ювілеями, днями народження та іншими подіями.

За зверненням миротворців.

23. Підготовка підсумкових аналітичних матеріалів про діяльність миротворчої бригади.

24. Круглий стіл в газеті "Народна армія" редакції ЦТРС МО за участю командування бригади, представників штабу КООС від України, Генерального штабу ЗС України та Головного командування Сухопутних військ ЗС України.

25. Створення нового відділу в газеті "Народна армія" із збільшенням чисельності на 4 офіцера з робочою назвою "Відділ Євроінтеграції та миротворчої діяльності".

26. Організація відправки відкритих листів до миротворців 6-ї омбр від Президента України, керівництва військового відомства, дітей, родин миротворців тощо.

27. Підготовка фотоальбому про життєдіяльність 5-ї та 6-ї омбр.

28. Організація участі посадових осіб Генерального штабу ЗС України, ГК Сухопутних військ ЗСУ у рейтингових авторських передачах провідних українських радіо- та телеканалів.

Канал "Інтер" – "Действующие лица", "1+1" – "Епіцентр", УТ-1 – "Саме той", "Справа честі". Вісті тижня", ICTV "Подробно с Дмитрием Кисилевым" тощо.

29. Виготовлення та встановлення Біг-бордів на вулицях Києва та обласних центрів України на миротворчу тематику (Цю ідею у Міністерства оборони України запозичили МВС та МНС).

Залучити спонсорів та меценатів.

30. Виготовлення ескізів на миротворчу тематику із подальшим розміщенням на обкладинках шкільних зошитів, щоденників, блокнотів тощо.

Залучити спонсорів та меценатів.

31. Дооправлення до Іраку для редакції газети “Миротворець” 3 картриджа і 2 тонери для повних 2-3 заправок (один картридж забезпечує друк 2 тиражів)

Це дозволить підняти наклад газети з 250 до 500 примірників, що є оптимальним із врахуванням загальної чисельності 6-ї омбр близько 1600 чоловік.

Додаток Б.1.

УЧАСТЬ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ В МІЖНАРОДНИХ МИРОТВОРЧИХ ОПЕРАЦІЯХ

Участь України у миротворчих операціях розпочалась із затвердженням Верховною Радою України Постанови від 3 липня 1992 року № 2538-XII "Про участь батальйонів Збройних Сил України в Миротворчих Силах Організації Об'єднаних Націй у зонах конфліктів на території колишньої Югославії".

Починаючи з 1992 року близько 30 тисяч військовослужбовців Збройних Сил України взяли участь у міжнародних миротворчих операціях.

На жаль не обійшлося і без втрат. З цього часу 47 військовослужбовців Збройних Сил України загинули.

Збройні Сили України брали участь у таких міжнародних миротворчих операціях:

1.Сили ООН по охороні (СООНО-UNPROFOR), 1992-1995

Під постанова Верховної Ради України від 03.07.92 № 2538-XII
стави: постанова Верховної Ради України від 19.11.93 № 3626-XII
постанова Кабінету Міністрів України від 11.08.92 № 461

- 240 окремий спеціальний батальйон - 550 осіб
- 60 окремий спеціальний батальйон - 550 осіб
- 40 оперативна група штабних офіцерів - 63 особи
- підрозділ військової поліції - 20 осіб
- група військових спостерігачів (з 01.06.95) - 10 осіб
- 15 окремий вертолітний загін - 110 осіб

Основними завданнями 240 та 60 осб було:

- забезпечення проведення конвоїв з вантажем гуманітарної допомоги місцевому населенню;
- сприяння припиненню бойових дій та нормалізація ситуації;
- патрулювання в зонах відповідальності.

2. Сили Виконання Угоди (IFOR), Сили Стабілізації (SFOR) у Боснії і Герцеговині, грудень 1995 – грудень 1999

Підстави: постанова Кабінету Міністрів України від 29.12.95 № 1073

- 240 окремий спеціальний батальйон (механізований) - 400 осіб

Крім виконання миротворчих завдань, особовий склад відбудовував лікарні та школи, ремонтував дороги, лінії електромереж, трамвайні колії та надавав медичну допомогу місцевому населенню.

3. Місія ООН у Східній Славонії (ПАООНСС), квітень 1996 – січень 1998

Підстави: постанова Верховної Ради України від 25.03.96 № 102/96-ВР.

- 17 окрема вертолітна ескадрилья - 150 осіб
- 70 окрема танкова рота - 160 осіб
- 64 окрема спеціальна механізована рота (осмр) - 105 осіб

- 8 окрема вертолітна ескадрилья 96 осіб

Основними завданнями підрозділів було:

- спостереження за виконанням домовленостей про передачу влади під контроль перехідної адміністрації ООН;
- патрулювання в зонах відповідальності;
- перевезення персоналу ООН та супровід гуманітарних вантажів.

4. Місія ООН в Анголі, січень 1996 – лютий 1999

Підстави: постанова Верховної Ради України від 16.01.96 № 4/96-ВР

- 901 опмр 200 осіб
- штабні офіцери 8 осіб
- військові спостерігачі 5 осіб
- військові поліцейські 3 особи

Основним завданням підрозділу було відновлення інженерної інфраструктури в зонах відповідальності (відновлення шляхів, наведення мостів та понтонно-мостових переправ через річки).

5. Міжнародні сили з підтримки миру в Косово – КФОР

Підстави: Указ Президента України від 14.07.1999 № 852/99
Закон України від 16.07.1999 № 1006-14.

Вересень 1999 – липень 2000

- 37 окрема спеціальна рота - 108 осіб

Основними завданнями підрозділу було:

- патрулювання зони відповідальності;
- чергування на блокпосту;
- супроводження конвоїв та супроводження сербського населення через “албанську” територію.

Вересень 1999 – березень 2001

- 14 окремий вертолітний загін 66 осіб

Основними завданнями загону було:

- перевезення миротворчого персоналу та високоповажних осіб;
- перевезення вантажів;
- евакуація поранених;
- супроводження переміщення військ.

Грудень 2002 – липень 2003

- 92 окрема аеромобільна рота 119 осіб
- 11 окремий інженерний взвод 30 осіб

Основними завданнями 92 оаемр та 11 оів було:

- супроводження колон;
- патрулювання та підтримання порядку у зоні відповідальності;
- інженерна розвідка місцевості;
- забезпечення мобільності та безпеки (БЕЛУКРОКОС);
- пошук та знешкодження вибухонебезпечних пристроїв на шляхах проходження колон, маркування мінних полів;
- будівельні роботи та надання гуманітарної допомоги.

6. Місія ООН превентивного розгортання в Македонії (МООНПРМ/UNPREDER), червень 1995 – березень 1999

- військові спостерігачі 1 особа

Основними завданнями військових спостерігачів в Македонії були контроль прикордонних районів країни та інформування керівництва Місією про будь-які події, здатні підірвати стабільність у регіоні.

7. Місія ОБСЄ з верифікації у Косово (Місія ОБСЄ у Косово), грудень 1998 р. – березень 2001р.

Підстава: постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.1999 № 313

- спостерігачі 23 особи

Основними завданнями місії верифікації ОБСЄ в Косово було:

- доповідь про стан справ в регіоні Постійному представництву ОБСЄ;
- встановлення зв'язку із владами Югославії, Сербії та, якщо виникне необхідність, іншими органами влади, політичними партіями іншими організаціями Косово, а також акредитованими міжнародними і неурядовими організаціями для сприяння виконанню своїх обов'язків;

8. Місія ООН у Гватемалі (МІНУГУА) січень-травень 1997 р.

- військові спостерігачі 8 осіб

Основними завданнями військових спостерігачів у Гватемалі було здійснення контролю за виконанням положень Угоди про припинення вогню, підписане урядом цієї країни та рухом "Національна революційна єдність Гватемали" (НРЄТ) 4 грудня 1996 року, включаючи офіційне припинення військових дій, роз'єднання сил і демобілізацію комбатантів НРЄТ у пунктах збору, які були спеціально підготовлені для цих цілей.

9. Місія ООН у Таджикистані, грудень 1994 – травень 2000

- військові спостерігачі близько 21 особи

Основними завданнями військових спостерігачів було:

- спостереження за виконанням Угоди про тимчасове припинення вогню та інших ворожих дій на таджиксько-афганському кордоні та в країні;
- розслідування повідомлень про порушення угоди про припинення вогню та інформування про це ООН;
- здійснення спостереження за бійцями Об'єднаної таджикської опозиції (ОТО), за їх роззброєнням та демобілізацією;
- надання допомоги в реінтеграції комбатантів в державні силові структури або їх демобілізації.

10. Спеціальна Місія ООН в Афганістані, квітень 2000 – травень 2001

- військовий спостерігач 1 особа

Політична місія. Місія розташовувалась в Афганістані, але штаб-квартира знаходилась в Ісламабаді (Пакистан). Місія мала також політичний офіс у Тегерані і офіс зв'язку в Душанбе. Створена для підтримки зв'язку з воюючими сторонами.

Представник ЗС України відповідав за організацію співробітництва з афганським та іншими посольствами, російськими прикордонниками і миротворчими силами.

11. Місія ООН на півострові Превлака, Хорватія, січень 1996 – грудень 2002

Підстава: постанова Верховної Ради України від 19.11.1993 № 3626-XII.

- військові спостерігачі 2 особи

Місія спостерігачів ООН на півострові Превлака була розгорнута згідно з резолюцією РБ ООН № 1038 (1996). Півострів має вигідне стратегічне положення на вході у Которську затоку, де розташована головна база ВМС СРЮ, і є спірною територією Хорватії і СРЮ.

Штаб-квартира Місії була розташована в м. Дубровник (Хорватія).

Основними завданнями Місії було:

- спостереження за активністю ВМФ СРЮ у Превлацькій затоці;
- спостереження за відсутністю військ та важкого озброєння хорватської та югославської армій у демілітаризованій зоні;
- спостереження за активністю поліції у зоні відповідальності.

12. Гуманітарна місія в Державі Кувейт, квітень-серпень 2003

Підстави: Указ Президента України від 18.03.2003 №227/2003; постанова Кабінету Міністрів України від 19.03.2003 № 357; постанова Верховної Ради України від 20.03.2003 № 633-IV.

- 19 окремий батальйон РХБ захисту 448 осіб

Місце дислокації 19 об РХБз було – Північно-Східна частина в/б Аріфжан (Нос Кемден).

Основними завданнями батальйону було:

- реагування на кризові ситуації;
- забезпечення безпеки в регіоні;
- надання допомоги в захисті цивільного населення країни від наслідків можливого застосування ЗМУ;
- надання допомоги в ефективній ліквідації можливих наслідків ЗМУ на території Держави Кувейт;
- радіаційна, хімічна та біологічна розвідка місцевості.

13. Місія ООН у Сьєрра-Леоне

Підстави: Указ Президента України від 08.12.2000 № 1319/2000; Закон України від 14.12.2000 № 2148-14; Постанова Кабінету Міністрів України від 28.12.2000 № 1924/2000.

(березень 2001-грудень 2004)

- 20 окремий вертолітний загін 110 осіб

Місце дислокації 20 овз було - н.п. Хастінгс.

Основними завданнями вертолітного загону було:

- перевезення персоналу Місії та високоповажних осіб;
- перевезення вантажів;
- медичне транспортування;
- евакуація поранених;
- польоти спостереження;
- повітряне супроводження переміщення військ.

(грудень 2000-лютий 2005)

- 4 окремий ремонтно-відновлювальний батальйон 530 осіб

Місце дислокації 4 орвб було – район аеропорту Лунгі та н.п. Хастінгс.

Основними завданням батальйону було:

- обслуговування та ремонт матеріально-технічних ресурсів, наданих Збройними Силами України до складу Місії ООН у Сьєрра-Леоне;
- підготовка екіпажів бронетранспортерів та водіїв вантажних автомобілів;
- супроводження гуманітарних вантажів.

(грудень 2000 - квітень 2005 р.р.)

- офіцери штабу Місії близько 20 осіб

(серпень 2001 - грудень 2005 р.р.)

- військові спостерігачі близько 20 осіб

14. Місія ОБСЄ у Грузії, 1999 – грудень 2005

Підстави: Указ Президента України від 17.08.2000 № 992/2000; постанова Кабінету Міністрів України від 27.12.2001 № 1732.

- спостерігачі близько 5 осіб

15. Багатонаціональні сили в Іраку, серпень 2003 року – грудень 2005 року

Підстави: Указ Президента України від 02.06.2003 № 459
Закон України від 05.06.2003 № 897-IV
постанова Кабінету Міністрів України від 04.06.2003 № 869

- український миротворчий контингент 1621 особа
- група офіцерів Багатонаціональних Сил у Іраку/Багатонаціонального Корпусу у Іраку 6 осіб
- група офіцерів штабу Багатонаціональної дивізії “Центр Південь” 27 осіб
- група військової служби правопорядку 3 особи

Місця дислокації:

штаб та підрозділи контингенту - м. Ель-Кут;

група офіцерів штабу БнД “ЦП” - м. Ед Діванія;

група офіцерів штабу БнС-І (БНК-І) - м. Багдад.

Хронологія участі:

5 окрема механізована бригада (омбр) (1621 особа)	Серпень 2003 – березень 2004 р.р.
6 омбр (1621 особа)	березень – жовтень 2004 р.
7 омбр (1587 осіб)	жовтень 2004 – травень 2005 р.
81 тактична група (до 900 осіб)	травень – грудень 2005 р.
група офіцерів штабу БнС-І/БнК-І (6 осіб)	серпень 2003 – грудень 2005 р.р.
група офіцерів БнД “ЦП” (27 осіб)	серпень 2003 – грудень 2005 р.р.
група військової служби правопорядку (3 особи)	березень 2004 – грудень 2005 р.р.

Основним завданнями українського миротворчого контингенту було:

- підтримання безпеки у зоні відповідальності, супроводження конвоїв, гуманітарних вантажів, несення служби на блокпостах, патрулювання тощо;
- охорона органів місцевого самоврядування, релігійних та історичних пам'яток, мостів, джерел питної води та інших важливих об'єктів;
- контроль за здачею зброї цивільним населенням та учасниками колишніх озброєних формувань;
- здійснення інженерних та інших робіт, необхідних для ліквідації наслідків конфлікту, надання допомоги у забезпеченні цивільного населення питною водою;
- забезпечення безпеки діяльності міжнародних гуманітарних організацій, надання допомоги у перевезенні гуманітарних вантажів;
- евакуація цивільного населення у разі виникнення небезпеки його життю;
- надання медичних послуг, насамперед, першої медичної допомоги цивільному населенню;
- виконання інших функцій із забезпечення безпеки і дотримання прав людини.

16. Тимчасові сили ООН у Лівані, липень 2000 року – серпень 2006 року

Підстави: Указ Президента України від 20.06.2000 № 806/2000;
Указ Президента України від 08.02.2002 № 118/2002 (миротворчий персонал);
Закон України від 22.06.2000 № 1832-111;
Постанова Кабінету Міністрів України від 26.10.2000 № 1596.

З 22 липня 2000 року 3 окремий інженерний батальйон (3 оіб) Збройних Сил України виконував завдання у складі Тимчасових сил ООН у Лівані.

липень 2000 року – квітень 2006 року

- 3 оіб штатна чисельність становила 650 осіб

серпень 2001 року – серпень 2006 року

- офіцери штабу Місії 7 осіб

Місце дислокації 3 оіб було – м. Ель-Іззія.

Основними завданнями батальйону було:

- розмінування мінних полів та автомобільних шляхів;
- налагодження доріг та колонних шляхів;
- налагодження фортифікаційних систем підрозділів Місії;
- будівництво нових опорних пунктів підрозділів Місії.

17. Місія ООН в Ефіопії та Еритреї, листопад 2004 року – серпень 2008 року

Підстави: Указ Президента України від 08.12.2000 № 1320/2000;
Постанова Кабінету Міністрів України від 14.03.01 № 232.

військові спостерігачі – 4 особи

Основними завданнями Місії було:

- проведення миротворчої операції в межах створеної Тимчасової

зони безпеки (ТЗБ);

- спостереження в межах ТЗБ патрулюванням та встановленими контрольними постами;
- розслідування випадків порушення кордонів ТЗБ озброєними військовослужбовцями, підрозділами, розслідування випадків відкриття вогню, протиправних дій відносно цивільного населення обома сторонами;
- інспектування місць розташування міліцейських / поліцейських підрозділів;
- забезпечення маркування кордонів ТЗБ на місцевості;
- забезпечення безпеки проведення зустрічей Військового координаційного комітету (якщо зустріч відбувається в межах ТЗБ);
- надання допомоги створеній у Женеві Прикордонній комісії з питань врегулювання кризи щодо визначення кордонів між Еритреєю та Ефіопією;
- у взаємодії з міжнародними гуманітарними організаціями сприяння поверненню на свої місця біженців та переміщених осіб.

СПИСОК
військовослужбовців Збройних Сил України, які загинули під час проходження служби в миротворчих місіях

№ з/п	В/зв	Прізвище, ім'я та по батькові	Дата народж.	Дата смерті	Причина загибелі
Місія ООН у колишній Югославії (UNPROFOR, UNCRO)					
1	п/п-к	Сливний Віктор Семенович	19.03.58	11.08.93	Підрив на міні
2	ст. л-т	Топіха Сергій Миколайович	16.07.66	01.08.92	Мінний обстріл
3	ст. пр-к	Солохін Віктор Олександрович	06.09.55	20.08.92	Снайпер
4	ст. пр-к	Кочубей Олександр Дмитрович	09.11.52	05.07.94	Самогубство
5	ст. пр-к	Хмельовський Сергій Федорович	01.10.60	19.07.95	Самогубство
6	ст. с-т	Полтава Олександр Адамович	08.08.72	18.08.95	Підрив на міні
7	с-т	Козьяков Валерій Анатолійович	19.12.73	05.05.95	Снайпер
8	мол. с-т	Бікасов Андрій Валерійович	29.08.72	17.05.94	Снайпер
9	ряд.	Марченко Олександр Вікторович	23.11.71	10.10.92	Підрив на міні
10	ряд.	Власенко Олександр Іванович	07.04.74	16.04.93	Мінний обстріл
11	ряд.	Жур Рональд Богданович	08.04.74	12.01.94	Необережне поводження зі зброєю
12	ряд.	Яковлєв Едуард Валентинович	16.09.74	01.08.94	Від поранення
13	ряд.	Сібагатов Олег Абдулович	19.02.73	01.11.94	Вбивство
14	ряд.	Павляк Павло Петрович	02.07.74	25.11.94	Самогубство
15	ряд.	Постолакій Павло Леонтійович	11.07.64	27.08.95	Самогубство
Місія ООН у Анголі					
16	ряд.	Баюров Анатолій Юрійович	22.05.65	04.07.96	ДТП
Сили Стабілізації (SFOR) у Боснії і Герцеговині					
17	мол.	Максимчук Володимир	12.08.77	28.09.97	ДТП

	с-т	Іванович			
18	ряд.	Пожуєв Юрій Миколайович	15.08.76	08.09.96	Від поранення
Багатонаціональні сили КФОР у Косово					
19	мол. с-т	Товкан Любомир Васильович	08.03.80	10.07.00	ДТП
20.	ст.пр-к	Назаренко Володимир Гаврилович	1961	28.05.05	Від поранення
21	мол. с-нт	Ткачук Микола Петрович	15.10.84	22.06.07	ДТП (загинув)
22	Ст. с-нт	Денисюк Олег Анатолійович	02.02.81	11.07.07	ДТП (помер)
Місія ООН у Сьєрра-Леоне					
23	п/п-к	Савчук Володимир Дмитрович	17.06.65	07.11.01	Катастрофа вертольоту
24	м-р	Аюшев Сергій Олександрович	13.12.69	07.11.01	Катастрофа вертольоту
25	к-н	Філіпович Сергій Валентинович	1972	07.11.01	Катастрофа вертольоту
26	к-н	Куліков Андрій Вікторович	1963	07.11.01	Катастрофа вертольоту
27.	пр-к	Лябах Руслан Петрович	1973	14.11.02	ДТП
28.	ст.пр-к	Дегтяр Анатолій Васильович		06.12.04	ДТП
Багатонаціональні сили у Іраку					
29.	с-т	Кайдан Юрій Анатолійович	1975	30.09.03	ДТП
30.	м.с-т	Суслов Сергій Петрович	1974	11.11.03	Необережне поводження зі зброєю
31.	к-н	Бондаренко Олексій Вікторович	1968	18.11.03	Самогубство
32.	ряд.	Андрощук Руслан Андрійович	1979	06.04.04	Від поранення
33.	ряд.	Міхалев Костянтин Володимирович	1976	28.04.04	Від поранення
34.	ряд.	Злочевський Ярослав Ярославович	1979	28.04.04	Від поранення
35.	ст.сн-т	Гензерський Роман Олександрович	1981	02.07.04	Самогубство

36.	к-н	Іванов Юрій Вікторович	1973	15.08.04	Підрив на міні
37.	п/п-к	Тихонов Олег Валентинович		29.09.04	ДТП
38.	п\п-к	Матіжев Олег Вікторович		09.01.05	Підрив фугасу
39.	к-н	Заграй Юрій Михайлович		09.01.05	Підрив фугасу
40.	к-н	Андрущенко Сергій Миколайович		09.01.05	Підрив фугасу
41.	к-н	Бражевський Валерій Вікторович		09.01.05	Підрив фугасу
42.	пр-к	Кацарський Олександр Іванович		09.01.05	Підрив фугасу
43.	ст.сн-т	Сітников Андрій Анатолійович		09.01.05	Підрив фугасу
44.	ст.сн-т	Петрик Віра Іванівна		09.01.05	Підрив фугасу
45.	ст.пр-к	Сідой Володимир Миколайович		09.01.05	Підрив фугасу
46.	п-к	Середницький Роман Володимирович		06.02.05	Серцевий приступ
Місія ООН у Ліберії					
47.	ст.пр-к	Онук Валентин Васильович		17.07.05	Нещасний випадок

Загальна чисельність – 47 військовослужбовців, з них:

у місіях ООН – 23 військовослужбовці.

у місіях (операціях) НАТО та багатонаціональних сил – 24 військовослужбовці.

Додаток Б.2.1.

Миротворча місія в Ліберії

Підстави: *Указ Президента України від 10.11.2003 № 1279/2003;*
Закон України від 09.12.2003 № 1355-XV;
Постанова Кабінету Міністрів України від 18.02.04 № 187;
Меморандум про взаєморозуміння між Україною та Секретаріатом ООН щодо внесення ресурсів для Місії ООН у Ліберії;
Листи про допомогу стосовно надання авіаційних засобів 56 овз до складу Місії ООН у Ліберії.

Український миротворчий контингент поточної ротації сформовано на фондах 11 окремого полку армійської авіації 79 окремої аеромобільної бригади Сухопутних військ Збройних Сил України (смт. Чорнобаївка Херсонської області).

З 11 січня 2004 року 56 окремий вертолітний загін виконує завдання у складі Місії ООН у Ліберії. Штатна чисельність 56 овз – 300 осіб.

За списком – 300 осіб, у тому числі:

- Офіцерів – 167;
- Прапорщиків – 38;
- Солдат і сержантів – 95.

Організаційна структура:

Управління та штаб загону, вертолітна ланка (Мі-8), вертолітна ланка (Мі-24), інженерно-авіаційна служба, підрозділи забезпечення: вузол зв'язку, метеорологічна група, рота аеродромно-технічного забезпечення, взвод охорони, медичний пункт.

Вертольоти:

- Мі-8МТ – 8;
- Мі-24 – 6.

Військова техніка:

- БТР-60ПБ – 1;
- БРДМ-2 – 3;
- Автомобілі – 54;
- Причепи – 32.

Місце дислокації – аеропорт Робертсфілд, поблизу м. Монровія.

Основні завдання 56 овз:

- перевезення персоналу Місії та високоповажних осіб;
- перевезення вантажів;
- медичне транспортування;
- евакуація поранених;
- польоти спостереження;
- повітряне супроводження переміщення військ.

Окрім 56 овз службу у складі Місії ООН у Ліберії проходять військові спостерігачі – 3 особи (з лютого 2004 року) та штабні офіцери – 2 особи.

Загальні відомості щодо Місії ООН у Ліберії.

Місія ООН у Ліберії заснована відповідно до Резолюції Ради Безпеки ООН від 19.09.03 № 1509 (2003). Термін дії мандату – 1 рік, починаючи з 01.10.03. За рішенням Ради Безпеки ООН мандат поновлюється щорічно. Відповідно до мандату чисельність Місії може становити до 15 000 військовослужбовців ООН, включаючи до 250 військових спостерігачів, 160 штабних офіцерів та до 1115 представників цивільної поліції.

Чергове продовження мандату Місії на 12 місяців відбулося 20.09.07. Резолюцією РБ ООН № 1777 термін дії Мандату продовжено до 30.09.08. Тоді ж РБ ООН прийняла рішення щодо скорочення до вересня 2008 року чисельності військовослужбовців Місії до 2 450 осіб.

Основні завдання Місії:

- спостереження за дотриманням сторонами конфлікту угоди про припинення вогню;
- контроль за дотриманням прав людини;
- сприяння процесу роззброєння, демобілізації, реінтеграції та репатріації усіх учасників збройних формувань;
- забезпечення безпеки ключових урядових об’єктів;
- участь у реформуванні Збройних Сил та поліції Ліберії;
- забезпечення безпеки персоналу ООН та інших міжнародних організацій, захист цивільних осіб.

Спеціальний представник Генерального Секретаря ООН – глава Місії ООН у Ліберії – Елен Маргрет Лой (Данія).

Командувач сил Місії – генерал-лейтенант Чікадібія Обіакор (Нігерія).

Додаток Б.2.2.

Миротворча місія в Демократичній Республіці Конго

Підстави: *Указ Президента України від 20.06.2000 № 806/2000;*
Закон України від 22.06.2000 № 1832-111;
Постанова Кабінету Міністрів України від 26.10.2000 № 1596.

Десять військових спостерігачів виконують завдання у складі Місії ООН в Демократичній Республіці Конго.

Загальні відомості щодо Місії ООН в Демократичній Республіці Конго

Місія ООН у ДРК заснована Радою Безпеки ООН 30.11.99 (Резолюція № 1279 (1999)) після підписання у липні 1999 року ДРК та 5 країнами регіону Лусакської Угоди про припинення вогню. Відповідно до Резолюції РБ ООН від 24.02.00 № 1291 (2000) у ДРК розпочато розгортання військ чисельністю до 5537 військовослужбовців, у т.ч. до 500 військових спостерігачів. У подальшому мандат Місії та чисельність особового складу неодноразово переглядалися: у 2002 році – збільшення до 8700 військовослужбовців у складі двох оперативних груп; у 2003 році – додаткове збільшення чисельності військ до 10800 осіб та введення ембарго; у 2004 році – до 16700 осіб; у 2006 році – збільшення чисельності на 300 військовослужбовців. За рішенням РБ ООН мандат Місії поновлюється щорічно. 15.05.07 РБ ООН продовжила мандат Місії до 31.12.07 із збереженням наявної чисельності: до 17030 військовослужбовців, 760 військових спостерігачів, 391 поліцейського інструктора та 750 співробітників сформованих поліцейських підрозділів, 30.01.08 – до 31.01.09. Новий мандат Місії спрямований на сприяння уряду країни в забезпеченні стабільності в державі. Резолюцією РБ ООН № 1797 (2008) від 30.01.08 затверджений новий напрямок роботи Місії – надання допомоги уряду країни з підготовки та проведення виборів до місцевих органів влади, які сплановані на друге півріччя 2008 року.

Основними завданнями Місії є:

- контроль за виконанням Угоди про припинення вогню та розслідування порушень домовленостей про припинення вогню;
- встановлення та підтримання постійного зв’язку із штабами збройних сил сторін, задіяних у конфлікті;
- збір та перевірка військової інформації про сили сторін, дотримання сторонами угоди про припинення бойових дій;
- проведення роззброєння, демобілізації усіх озброєних угруповань;
- сприяння в наданні гуманітарної допомоги та нагляду за станом справ з питань прав людини.

Спеціальний представник Генерального секретаря ООН у Демократичній Республіці Конго (з 08.01.08)– Алан Досс (Велика Британія);

Командувач сил Місії – генерал-лейтенант Бабакар Гайє (Сенегал).

Додаток Б.2.3.

Миротворча місія в Судані

Підстави: Указ Президента України від 28.09.05 № 1384/2005; Указ Президента України від 03.04.06 № 277/2006 (щодо авіаційних перевезень); Постанова Кабінету Міністрів України від 11.07.2002 № 963.

13 військових спостерігачів Збройних Сил України виконують завдання у складі Місії ООН у Судані.

Загальні відомості щодо Місії ООН у Судані.

Місія ООН у Судані розгорнута відповідно до Резолюції РБ ООН від 24.03.05 № 1590 з метою виконання мирної Угоди, підписаної 09.01.05 між Урядом Судану та Народним Рухом/Армією Визволення Судану, а також надання гуманітарної допомоги та сприяння захисту прав людини. Визначена мандатом загальна чисельність військовослужбовців ООН – до 10 000 чоловік, у т.ч. 625 військових спостерігачів. На цей час у складі Місії знаходяться 9117 військовослужбовців, в тому числі 8536 військовослужбовців у складі миротворчих контингентів та 581 військовий спостерігач.

Штаб Місії розташований у м. Хартум, Судан.

Основні завдання Місії:

- сприяння виконанню мирної Угоди;
- спостереження та перевірка стану виконання угоди про припинення вогню та розслідування випадків її порушення;
- спостереження за переміщенням озброєних груп та передислокацією збройних формувань в зоні відповідальності Місії;
- сприяння проведенню програми роззброєння, демобілізації та реінтеграції колишніх комбатантів;
- надання допомоги сторонам конфлікту у відновленні законності та правопорядку в країні;
- надання допомоги у поверненні до регіону біженців та переміщених осіб;
- проведення у співпраці із сторонами конфлікту та міжнародними організаціями операцій із гуманітарного розмінування;
- забезпечення безпеки міжнародного персоналу та цивільного населення.

Спеціальний представник Генерального секретаря ООН – голова Місії – Ашраф Джехангир Квазі (Пакистан).

Командувач сил Місії – генерал-лейтенант Ясбін Сінгх Ліддер (Індія).

Додаток Б.2.4.

Миротворча місія в Грузії

Підстави: Указ Президента України від 07.08.01 № 595/2001;
Постанова Кабінету Міністрів України від 16.11.01 № 1489.

5 військових спостерігачів виконують завдання в складі Місії ООН у Грузії.

Згідно з Резолюцією Ради Безпеки ООН №1839 від 9 жовтня 2008 року щодо ситуації в зоні грузино-абхазького конфлікту мандат Місії ООН по спостереженню у Грузії продовжено на 4 місяці (до 15 лютого 2009 року).

3 жовтня 2008 року оприлюднено Доповідь Генерального Секретаря ООН щодо ситуації в районі грузино-абхазького конфлікту. Очікується зміна миротворчого Мандату в зв'язку із значними змінами обстановки.

На даний час Місія ООН по спостереженню у Грузії займається виконанням завдань відповідно до Мандату Місії, визначеного Резолюцією Ради Безпеки ООН №937 від 21 липня 1994 року:

1. Спостереження та контроль за виконанням сторонами Угоди про припинення вогню та роз'єднання сторін, підписаної в Москві 14.05.1994 р;
2. Спостереження за операцією миротворчих сил СНД в рамках виконання Угоди;
3. Контроль шляхом спостереження та патрулювання за тим, щоб війська сторін не залишались в зоні безпеки та не повертались до неї, а також щоб важка бойова техніка не залишалась в зоні безпеки або в зоні обмеження озброєнь;
4. Спостереження за районами зберігання важкої бойової техніки, яка виведена із зони безпеки та зони обстеження озброєнь при співробітництві з миротворчими силами СНД в разі необхідності;
5. Регулярне патрулювання Кодорської ущелини;
6. Розслідування за проханням будь-якої країни або миротворчих сил СНД, або за власною ініціативою повідомлень чи тверджень про порушення Угоди;
7. Регулярне надання доповідей Генеральному секретарю в рамках свого мандату, а саме про виконання Угоди, будь-які порушення та їх розслідування МООНСГ, а також про інші відповідні події;
8. Підтримання тісних контактів з обома сторонами конфлікту та співробітництво з миротворчими силами СНД, а також сприяння створенню сприятливих умов для безпечного та впорядкованого повернення біженців та переміщених осіб завдяки своїй присутності в районі.

Керівництво Місії:

пан Йохан Вербеке – Спеціальний Представник Генерального секретаря ООН у МООНСГ, Бельгія. Прибув до Грузії 5 жовтня 2008 року.

пан Іво ПЕТРОВ – заступник Спеціального Представника Генерального секретаря ООН у МООНСГ, Болгарія.

пані Маргарет САЙМОН – Головний адміністратор МООНСГ, США.

Головний військовий спостерігач МООНСГ, генерал-майор Мухамад Анвар ХУСЕЙН (Бангладеш) прибув до Сухумі 6 жовтня 2008 року.

Додаток Б.2.5.

Спільні миротворчі сили в Зоні безпеки Придністровського регіону Республіки Молдова

Підстави: *Одеські домовленості від 20.03.98;*
Постанова Кабінету Міністрів України від 23.10.98 № 1685;
Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.03.99 № 419-р;
Спільний наказ Міністра оборони України та Міністра закордонних справ України від 04.08.99 № 235/130.

На цей час 10 українських військових спостерігачів перебувають у районі врегулювання наслідків конфлікту в Придністровському регіоні Республіки Молдова. Штатна чисельність – 10 осіб.

Призначений (з 20.04.08) начальник групи військових спостерігачів від України – полковник СОБЧИК Ігор Володимирович.

Основні завдання військових спостерігачів:

- участь у засіданнях Об'єднаного контрольного комітету (ОКК);
- участь у засіданнях Об'єднаної військової комісії (ОВК);
- перевірка несення служби на постійних постах та КПП;
- здійснення патрулювання зони безпеки;
- виконання визначених ОВК завдань щодо підтримання миру та правопорядку в зоні безпеки.

Загальні відомості щодо Спільних миротворчих сил (СМС) в Зоні безпеки Придністровського регіону Республіки Молдова.

Миротворча операція у Зоні безпеки Придністровського регіону Республіки Молдова проводиться Спільними миротворчими силами, у складі військовослужбовців ЗС Молдови, Придністров'я, Російської Федерації та України, на основі "Угоди про принципи мирного врегулювання збройного конфлікту у Придністровському регіоні Республіки Молдова" від 21.07.92.

На підставі домовленостей, досягнутих під час чотирьохсторонньої зустрічі у березні 1998 року у м. Одесі, 53 група військових спостерігачів ЗС України з листопада 1998 року приступила до виконання завдань з підтримання миру та правопорядку у Зоні безпеки Придністровського регіону Республіки Молдова.

Спільні миротворчі сили мають у своєму складі:

- Об'єднане військове командування та об'єднаний штаб миротворчих сил;
- підрозділи, які несуть службу на постах та КПП;
- групи оперативного реагування;
- військові комендатури та групи військових спостерігачів.

У Зоні безпеки розташовано 15 постів та КПП, на яких несуть службу військовослужбовці миротворчих контингентів Молдови, Придністров'я та Росії.

Пости та КПП, в основному, розташовані на мостах, поромній переправі через р. Дністер, а також у м. Бендери – районі з підвищеним режимом безпеки.

Для оперативного реагування на конфліктні ситуації у постійній готовності знаходяться 9 груп оперативного реагування чисельністю по 13 військово-службовців кожна.

Для координації дій миротворчих сил з органами місцевої влади та правопорядку в м. Бендери та Дубоссари діють військові комендатури СМС.

Групи військових спостерігачів сторін, що беруть участь у врегулюванні Придністровського конфлікту, створені для підтримання миру та правопорядку, а також для формування передумов для вирішення проблемних питань мирним шляхом.

Основними завданнями миротворчих контингентів Спільних миротворчих сил в Зоні безпеки Придністровського регіону Республіки Молдова є:

- несення чергової служби на миротворчих постах і контрольно-перепускних пунктах у межах Зони безпеки;
- охорона штабу Спільних миротворчих сил;
- оперативне реагування на випадки ескалації напруженості, з метою недопущення зриву процесу мирного врегулювання.

Додаток Б.2.6.

Миротворчий персонал в Ісламській Республіці Афганістан

Підстави:	*Указ Президента України від 26.01.07 № 47/2007*;
	Постанова Кабінету Міністрів України від 30.03.06 № 401/2006;

Участь Збройних Сил України у операції Міжнародних сил сприяння безпеці (далі – МССБ) в Ісламській Республіці Афганістан розпочалася з направленням 11.11.07 до складу литовської Групи з реконструкції афганської провінції Гор, що діє в рамках МССБ, 1 військовослужбовця медичної служби (лікаря – анестезіолога). Поступово кількість військовослужбовців у складі Місії була збільшена та на сьогодні нараховує 3 офіцери ЗС України:

- 2 військовослужбовці медичної служби (лікарі – анестезіолог та хірург);
- 1 штабний офіцер з питань цивільно-військових відносин у штабі МССБ.

Місця дислокації:

- військових медиків – м. Чакчаран, провінція Гор, Афганістан.

Основні завдання:

- надання медичної допомоги представникам Міжнародних сил сприяння безпеки та місцевому населенню;
- дорадча допомога лікарям місцевих лікарень;
- організація та надання медичної допомоги у критичних ситуаціях (масові захворювання, отруєння тощо);
- виконання інших завдань, пов’язаних з професійною діяльністю.
- штабного офіцера – м. Кабул.

Загальні відомості про Міжнародні сили сприяння безпеці у Ісламській Республіці Афганістан

Миротворча операція з Міжнародних сил сприяння безпеці (далі – МССБ) у Ісламській Республіці Афганістан була впроваджена згідно з мандатом ООН, ухваленим Резолюцією РБ ООН від 20.12.01 № 1386.

Основні структурні підрозділи МССБ:

- багатонаціональна кабульська бригада, штаб – м. Кабул;
- регіональне командування “Північ”, штаб – м. Мазарі-Шаріф;
- регіональне командування “Захід”, штаб – м. Герат;
- регіональне командування “Схід”;
- регіональне командування “Південь”;
- дев’ять Груп з реконструкції провінцій.

Основні завдання МССБ:

- стабілізація обстановки та забезпечення безпеки в зоні відповідальності, надання допомоги уряду Афганістану у підтримці безпеки;

- забезпечення діяльності Районних управлінь з реконструкції провінцій;
- забезпечення, у взаємодії з МО Афганістану та Коаліційними силами, реалізації Програми роззброєння, демобілізації та реінтеграції, а також в імплементації програми боротьби проти наркотиків;
- участь у підготовці особового складу для частин та підрозділів Афганської національної армії.

Згідно з договором між керівництвом МССБ та урядом Афганістану, МССБ має повну та безперешкодну свободу пересування по всій території та в повітряному просторі країни.

Штаб МССБ (входять представники 24 країн) – м. Кабул.

Додаток Б.2.7.

Миротворчий персонал у складі Багатонаціональних сил у Республіці Ірак

Підстави: *Указ Президента України від 30.11.05 № 1675/2005; Постанова Кабінету Міністрів України від 30.03.06 № 401/2006.*

20 грудня 2005 року до Республіки Ірак направлений миротворчий персонал Збройних Сил України. На цей час у складі БНС в Республіці Ірак виконують завдання 36 військовослужбовців ЗС України (офіцерів – 28, прапорщиків – 8), а саме:

офіцери штабів БнС-І/БнК-І – 7 офіцерів;

офіцери штабу БнД "ЦП" – 11 офіцерів;

відділ військової допомоги – 9 військовослужбовців (5 офіцерів та 4 прапорщика);

група допомоги державним установам – 9 військовослужбовців (5 офіцерів, 4 прапорщика);

Місця дислокації:

група офіцерів штабу БнС-І (БНК-І) – м. Багдад ;

група офіцерів штабу БнД "ЦП" – м. Ед Діванія;

відділ військової допомоги – м. Ед Діванія;

група допомоги державним установам – м. Ед Діванія;

Основними завданнями УМП визначено (відповідно до Меморандуму про взаєморозуміння та планів командування Багатонаціональних сил в Іраку та Тренувальної Місії НАТО в Іраку):

- планування та впровадження програми підготовки іракських силових структур;
- підготовка викладацько-інструкторського складу та надання допомоги партнерам по коаліції Багатонаціональних сил щодо формування військових навчальних закладів та тренування новостворених силових структур Іраку;
- підготовка фахівців для роботи в інститутах державного управління Іраку;
- надання фахової підтримки іракським силовим структурам щодо експлуатації та обслуговування озброєння та військової техніки;
- підготовка фахівців з питань обліку та знищення боєприпасів, відновлення систем зв'язку та управління, а також фахівців з питань дотримання прав людини та забезпечення правопорядку;
- розробка пропозицій до проектів нормативно-правових актів Іраку.

Загальні відомості щодо БНС у Республіці Ірак

Бойові дії у Республіці Ірак були розпочаті у березні 2003 року, коли Коаліційні об'єднані оперативні сили (КООС-7) під проводом США перетнули кордон з Іраком. Після завершення бойових дій у травні 2003 року

було створено Коаліційну Адміністрацію, яка 28.06.04 передала повноваження по управлінню країною Тимчасовому уряду Іраку.

В цей же період КООС-7 були переформовані у Багатонаціональні сили в Іраку (БНС-І).

Починаючи з липня 2006 року БНС-І почали передавати відповідальність за підтримання безпеки у визначених провінціях країни органам місцевої влади. До грудня 2007 таких провінцій нараховувалось вже 9 з 18.

Було створено 28 груп з реконструкції провінцій (ГРП) по всьому Іраку, до складу яких входить цивільний та військовий персонал з різноманітних американських агенцій, а також представників країн Коаліції.

З 2003 року Уряд США витратив близько 32 млрд. доларів США на проекти по відновленню інфраструктури країни та стабілізацію економіки. Значну роль у виконанні цих проектів відіграють ГРП.

Мандат БНС-І щодо підтримання політичних процесів в країні та демократичного Уряду був затверджений у липні 2004 року Резолюцією РБ ООН 1546, відповідно до якого БНС-І відповідають за підтримання безпеки та стабільності в Іраку. Мандат продовжується кожного року.

Весною 2008 року розпочались переговори між урядами США та Іраку, результатом яких має стати стратегічна рамкова угода, що визначатиме відносини між обома країнами та дозволить захистити безпеку і суверенітет Іраку.

Основні складові БНС-І:

- Багатонаціональне командування з передачі повноважень по підтриманню безпеки в Іраку;
- Дивізія Перської Затоки, Інженерний корпус СВ США;
- багатонаціональний корпус в Іраку;
- багатонаціональна дивізія – Багдад;
- багатонаціональна дивізія Північ;
- багатонаціональні сили Захід;
- багатонаціональна дивізія Центр;
- багатонаціональна дивізія Центр-Південь;
- багатонаціональна дивізія Південь-Схід;
- багатонаціональна дивізія Північ-Схід;
- база логістичного забезпечення Анаконда.

19.02.06 до Тренувальної місії НАТО у Республіці Ірак (м. Багдад) направлений миротворчий персонал Збройних Сил України.

На цей час завдання у складі Тренувальної місії НАТО виконують 2 офіцери Збройних Сил України. 27.07.08 ще 2 офіцери направлені до складу Місії для ротації УМП, яка проходитиме з 27.07 по 17.08.08.

Миротворчий персонал у складі Тренувальної місії НАТО
у Республіці Ірак

Загальні відомості про Тренувальну місію НАТО у Республіці Ірак

Започаткування Тренувальної місії НАТО в Іраку (NTM-I) було затверджене 17.11.04 під час засідання Північноатлантичної ради. Наказом

ВГК ОЗС НАТО в Європі від 16.12.04 було фактично створено зазначену місію.

NTM-I є правонаступницею Місії НАТО з імплементації тренування (NATO Training Implementation Mission). Представники NTIM-I прибули до Іраку 14.08.04 у відповідь на запит Уряду Іраку від 22.06.04 згідно з рішенням Штаб-квартири НАТО надати підтримку Іраку, яке було прийнято під час Саміту НАТО в Стамбулі щодо створення Місії з впровадження підготовки в Іраку.

Завдання Місії:

визначення можливостей щодо підготовки особового складу іракських силових структур;

початок підготовки відібраних груп особового складу штабів;

налагодження зв'язків з Тимчасовим Урядом Іраку та Коаліційними силами.

Повне розгортання Тренувальної місії передбачає участь близько 300 осіб, 160 з яких – викладачі.

Командування Місією здійснюється Верховним головнокомандувачем стратегічного командування НАТО з операцій. Головнокомандувач стратегічного командування НАТО з трансформації відіграє функцію підтримки. Безпосередньо в Іраку командувачем Місії є командувач Багатонаціонального командування передачі повноважень за підтримання безпеки в Іраку.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА:

АЛЕЩЕНКО Віктор Іванович – кандидат військових наук, старший науковий співробітник, помічник Міністра Оборони України, генерал-майор. Заслужений працівник соціальної сфери України. Автор біля 100 наукових статей та ряду навчальних посібників.

Головний напрямком наукової діяльності – морально-психологічне забезпечення підготовки та застосування військ (сил). Вивченням даного питання займається більше 15 років своєї професійної діяльності.

Навчальне видання

АЛЕЩЕНКО Віктор Іванович

ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МИРОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

МОНОГРАФІЯ